

International Scientific Conference

International Conference on Innovative Development of Education 2022/1

ISSN: 2181-3515

10 June, 2022 YEAR

ERUS.UZ

PKP | INDEX

Uzbekistan, Tashkent

“RESEARCH AND EDUCATION”

Scientific Research Center

“INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING 2022/3”

erus.uz

Languages of publication: o‘zbek, english, русский, қазақ, тоҷик

TASHKENT, UZBEKISTAN

2022/ JUNE 15

ANALYSIS OF CHANGES IN THE SEMANTIC STRUCTURE AND LEXICAL AND SEMANTIC RELATIONS OF ENGLISH WORDS IN UZBEK

Qodirova Dilnoza Baxrom qizi

1st year Masters at the National University of Uzbekistan, Faculty of Foreign
philology

ABSTRACT

The research demonstrates the structural and lexical semantical alternations during the process of transmitting words from English to Uzbek language. The current article carries the semantical and lexical analysis of the transmitted words within the cognitive framework. The research investigates the changes the words would get during the process of transition.

Keywords: Semantic relations, lexical relations, semantic structure, loanword

Introduction: It is appropriate to define several predominating terms before touching on the core tasks of this paper. The terms that we should give overall notions are semantic and lexical structure, semantic relations and transmission of words from one language to another. Semantic relationships are the associations that there exist between the meanings of words (semantic relationships at the word level), between the meanings of phrases, or between the meanings of sentences (semantic relationships at a phrase or sentence level) [Zapata, 2008, p. 1]. Semantic relationships can be studied at the word or phrase level. Semantic relations at the word level can manifest themselves in linguistic phenomena like synonymy, homonymy, hyponymy, polysemy, metonymy, antonymy, metaphor; at the phrase and sentence level- paraphrase, ambiguity, disambiguation.

Lexical relationships- is the established connection between two words. It is all about the meaning; the meaning the words provide is needed to be close to each other. Lexical relations are one of the most important semantic relations in exploring the meanings of the words in language. They are mainly used to analysis the meanings of the word in terms of their relations to each other within sentences [Mukhalad Malik, 2017]. There are 8 types of lexical relations: synonym, antonymy, homonymy, polysemy, hyponymy, meronymy, metonymy, prototype and collocation.

Semantic structure- is the that represents organization which provides meaning to the language. For instance, consider the following sentence:

Mom bakes cake

Cake bakes mom

Here, it is more obvious that why we need the semantical structure. The structure itself is correct: S+ V+ Obj. However, in the second sentence we see there is no meaning provided through words. To grossly oversimplify, the system which are used in other languages as well, are required to supply a grammar or a way representing meaning based on structure.

Loanword - is the important procedure that is required in the language world. In linguistics, borrowing (also known as lexical borrowing) is the process by which a word from one language is adapted for use in another. The word that is borrowed is called a borrowing, a borrowed word, or a loanword. [Richard Nordquist, 2019]. The loanword process (borrowed words) between two languages is in need to enrich the vocabulary of the language. A language has to have the capability to express these phenomena. Sometimes, however, a language does not possess all the words necessary for it to capture all its experiences. At such times, it has to borrow words and expressions from other languages that come in contact with it. Such borrowed items help in enriching, expanding and developing the language. [Roseline Ntui Egbe; Ini-Mbom James Akpan, 2016].

Methods and materials. A list of words that are transmitted from English to Uzbek has been used as the main material to address in this paper. The materials collected

mainly from the “Explanatory Dictionary of the Uzbek Language” of the old and new editions, as well as, several types of dictionaries. These words were subsequently analyzed for identification of the semantic processes. Words’ semantic relations and changes are distinctly visible, easy to understand and deliver a message to the reader.

Results of research: Semantics is mainly defined as the study of meaning. As a part of linguistics, semantics investigates the meaning of lexical items [Lyons, 1968.]. It basically means that the most important thing that contained in this field is the meaning of the written or spoken content. English belongs to the Germanic group of the Indo-European language family. In Uzbek there are different ways to learn English words. If the concept is Uzbek does not have a name or has a positive and effective influence, it will be derived directly. For example, “chat” - chat, “befshteks”- beefsteaks. There is no clear and concise explanation of such words in Uzbek. That’s why they are directly transmitted from English into Uzbek. During the loanword process we will see that alternative versions of words come to a new language: sometimes it is just the structure, however there are some consequences even the meaning of the word will change. To make it more scientific, the semantical structure of the word will alter, not only the structure, but also meaning. In the word analysis below, we will see the different types of transmitted words, the lexical and semantical changes they got during the process of their “arrival” to our language:

- PARK(park)- special place where vehicles are parked and serviced
- KOKTEYL [eng. cocktail –tail of cock] - cooled mixture of alcohol (cognac, rum, etc.) sometimes made with sugar, fruit, and various spices.

It is made by adding sugar and berries to fruit juice, milk, etc. soft drink

It should be noted that changes in their structure or semantic nature can also be observed when learning words from English to Uzbek. Some of the words change while retaining their original meaning, and in some the meaning expanded, narrowed in meaning, or radically different in meaning.

- YUMOR [eng. humor - behavior, demeanor, mood] - shortcomings, some to be able to describe events and happenings in a humorous way.

- KOLLEJ [eng., Fr. college - friend, brother; university] -

France, Belgium, Switzerland, etc. in some countries: medium and incomplete high school In Uzbekistan: secondary special vocational school.

There are 2 main types of Dictionary of Uzbek language: old and new one.

According to the Uzbek scientist Makhmudov, each word should be analyzed in Uzbek in terms of its meaning as well as the fitting to our culture with the meaning that it gives. In the old version of our dictionary contained approximately 80 transmitted words, however, after years, number of loanwords reached to 500. More than 350 words in the "Explanatory dictionary of English words in Uzbek", in addition, neologisms used in periodicals, —English, Uzbek, Russian English in the Glossary of Information Technology and the Internet more than a thousand lexemes have been added to the list. The list of words below shows only structural change:

- MIKSER (mixer)- quick mixing of cold drinks, cocktails, creams, electric tool used for making dough, puree and other

- PLEYER(player)- an equipment which is used for playing music

- TROLLEYBUS(trolleybus)- motorized vehicle that consumes electricity to work

- MENEJMENT(management)- special management activities; science about management;

- MITING(meeting)- an important event, often discussing political issues a public meeting to be held

- PROVAYDER(provider)- intermediary organization that connects computers to the Internet and organizes the process of exchanging information

- TRENING(training)- training system, exercise, training mode

- PRODYUSER(producer)- someone whose job is to control the preparation of a play, film, broadcast, but who does not direct the actors

Conclusion: The written words above are hardly be enough to explain the whole theme. Now what we have here is the changes that we could see in the transmitted words. Lexical changes as well as the semantic one. Lexical relations are one of the most important semantic relations in exploring the meanings of words in language. The loanword is considered as a dynamic process. It is the main way that is considerably important to improve the vocabulary range of the language. The scientists claimed that, for language there are 2 ways of enriching vocabulary:

- Conversion process
- Loanword (borrowed word) process

This article has discussed the changes of the words' lexical and semantical structure. I would admit and emphasize, those terms need deep and further explanation and research in terms of semantics

References:

1. Zapata, B. (2000). A handbook of general and applied linguistics. Trabajo de Ascenso sin publicar. Mérida: Escuela de Idiomas Modernos, Universidad de Los Andes.
2. Mukhalad, M. (2017). International Journal of Advanced Research (IJAR). The significance of the use of lexical relations in English language.
3. Ray, S., J. (1992). Semantic structure. <https://mitpress.mit.edu/books/series/current-studies-linguistics>
4. Jürgen, H. (1994). Knowledge structures. Semantical Structures. Institut für Psychologie, Universität Regensburg, Universitätsstr. 31, Gebäude PT, D-93040, Regensburg, Germany
5. Gerd, C. (2018). Why do we borrow words from other languages. https://www.academia.edu/37316618/WHY_DO_WE_NEED_LOANS_A_COMPARATIVE-CONTRASTIVE_STUDY_ON_EURASIAN_LEXICAL_BORROWABILITY
6. Yo'ldiyeva, M., Abdixatimova, S., Omonova, M. (2022) Ingliz tilidan o'zbek tiliga kirgan bir nech neologizmlar tahlili. CENTRAL ASIAN RESEARCH JOURNAL FOR INTERDISCIPLINARY STUDIES (CARJIS)
7. Eugenio, C. (1972). SEMANTIC STRUCTURE AND WORD-FORMATION. Semantic Analysis. WILHELM FINK VERLAG MÜNCHEN

TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA O'YINLARNING ROLI

Komilova Sayyora Sayfitdinovna

Farg'ona viloyati Beshariq tumanidagi
18-maktabning boshlang'ich sinf o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Maqolada bugungi kunda maktabning asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarni tarbiyalash hamda jamiyatda o'z o'rnini topishga ko'maklashish va unga yetarli darajada foyda beradigan bilimlar bilan qurollantirish bo'yicha metodik tavsiya berilgan.

Kalit so'zlar: interfaol, didaktika, o'yin, pedagogika, texnologiya, ta'lim, tarbiya, jarayon, dars, uslub.

THE ROLE OF GAMES IN INCREASING EDUCATIONAL EFFECTIVENESS

ABSTRACT

The article provides methodological advice on one of the main tasks of the school today is to educate students and help them find their place in society and equip them with knowledge that will be useful to them.

Key words: interactive, didactics, play, pedagogy, technology, education, upbringing, process, lesson, style.

“Ta’lim to’g’risida” gi qonun va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” da belgilangan asosiy vazifalardan biri ta’lim sohasi amaliyotiga pedagogik texnologiya amaliyotiga pedagogik texnologiyalarni tatbiq etishdir.

O'quvchilarning darsni o'zlashtirish darajasi o'qituvchi tomonidan qiziqarli tashkil qilinishiga ko'p jihatdan bog'liq bo'ladi. Sinfdan-sinfga yuqorilab borgan sari darsliklar, mashg'ulotlar juda qiziqarli ammo, ancha murakkab tuyuladi. Aynan mana shu murakkablikni bartaraf etish uchun o'qituvchidan anchayin mahorat, ayrica salohiyat talab etiladi. Bu xususiyatlarni o'ziga jo etgan o'qituvchining darslarini o'quvchilar intiqlik bilan kutadilar.

Ta'lim va o'qitish mazmunining nazariy masalalarini, uning shakli va uslublarini pedagogikaning bir qismi bo'lgan didaktika o'rganadi.

Didaktikaga asoslangan holda biz o'quvchilarga bilim beramiz. Ta'lim jarayonida turli usullardan foydalanamiz. Dars turini to'g'ri va muvaffaqiyatli o'tish uslubini ham to'g'ri tanlasak yaxshi natija beradi. Har bir darsni ko'rgazmali va texnika vositalari bilan o'tkazish joizdir. Shundagina dars bilimga boy o'tadi. O'qituvchi izlanuvchan bo'lishi, darslarni rang-barang usulda o'tishi kerak. Dars qiziqarli o'tishi uchun faqat ko'rgazmali qurollardan foydalanib qolmay, o'yin elementlaridan, dars davomida harakatli daqiqalardan foydalanish lozim. O'yin elementlaridan nafaqat darsda balki darsdan tashqari ishlarda konferensiya darslarida foydalanish mumkin. Bu albatta boshlang'ich sinf o'quvchilariga mo'ljallangan. Ular bu yoshda o'yinqaroq, tez zerikuvchan, diqqati tarqoq bo'ladi. O'yin orqali ularni darsga, mavzuga jalb qila olishimiz mumkin. O'yin—bu bolalar uchun o'qish, mehnat qilish va tarbiya vositasidir. Biroq, darsning asosiy qismini o'yin darsiga aylantirib qo'ymaslik lozim.

Yan Amos Komenskiy Grammatik o'yinlardan sistemali foydalanishning ahamiyati xususida gapirib, bunday deb yozgan edi: "Bola sog'lom bo'lishi uchun u doimiy harakatda bo'lishi zarur, shundagina o'yin qiziqarli o'tadi. O'yinga rahbarlik qilish va bolalarning hatti-harakatlarini doimo kuzatib turish kerak. Chunki bolalar o'yin jarayonida har tomonlama tarbiyalanadilar.

O'yin elementlari bolalarni bilim saviyasini, nutqini, o'qishini o'stiradi. Masalan: "Harflarni esda saqlash", "Pochtachi", "Quruvchilar", "Bu qanday so'z", "Estafeta", "Harflarni qo'shish bilan yangi so'z hosil qiling", "Eng yaxshi

hisobchi”, “Zinacha”, “Xato qilma”, “Kim tezroq”, “Sonning tarkibini toping”, “Yarimta harf”, “To‘g‘rini tanlab yoz”, “Harflar adashib qoldi”, “Mehmon kutamiz”, “Eng chaqqon”, “Shaharlarga sayohat”, “Qarsak” kabi o‘yinlar o‘quvchilarni topqirlikka, sezgirlikka, hozirjavoblikka o‘rgatadi.

Pedagogik texnologiyalarni o‘quv jarayonida qo‘llab borish maktabimizda ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etishda muhim asosiy ro‘lni o‘ynamoqda. Bu ishlarni amalga oshirishda asosiy e’tiborni quyidagilarga qaratish lozim deb hisoblayman.

1. Kuchli ma’muriy rahbarlik.
2. Ichki muhitning yaxshiligi.
3. Tayanch pedagogik yangiliklarga yo‘nalganlik.
4. O‘qituvchilarning o‘quvchilardan yuqori natijalarni kutishi uchun asoslar mavjudligi.

5. O‘quvchilar o‘zlashtirish tizimini yaxshilashdan iborat.

Zero, zamonaviy o‘qituvchi kelajak bunyodkori, yangi pedagogik texnologiyalar, nazariyalar, konsepsiyalarning muallifi, ishlab chiqaruvchisi, tadqiqotchisi, foydalanuvchisi va targ‘ibotchisidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Barkamol avlod orzusi. I. A. Karimov.
2. Pedagogik texnologiya asoslari. J. G‘. Yo‘ldoshev, S. A. Usmonov. Toshkent-2004 y
3. Sinf rahbar jurnali. 2014 y. 11-son.
4. Uzluksiz ta’lim jurnali. 2017 y. 6-son.
5. O‘qituvchi ijodkorligi davr talabi. Bozorov E, Musurmonova O. O‘qituvchi. 1991
6. O‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma. Toshkent. 2015.

BOTANIKA FANINI O‘QITISHDA ZAMONAVIY TA’LIM TEKNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Serobova Gulbahor SHuhrat qizi

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universitetiga qarashli

O‘zbekiston-Finlandiya Pedagogika instituti magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada hozirgi paytda zamonaviy texnologiyalarni botanika faniga tadbiq etish orqali fanlarni mazmunini chuqurlashtirish va kengaytirish, uni tezda yangilash samaraliroq o‘qitish usullarini qo‘llash, shuningdek, har bir o‘quvchining ta’lim olish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirish imkoniyatini beradi. . Umum ta’lim maktablarida botanika fanlarini o‘qitishning zamonaviy ta’lim texnologiyalarini o‘rganishdan maqsad o‘quvchilarni botanika soxasiga qiziqishini yanada oshirishga asoslangan. Bunday o‘qitishning yangi zamonaviy pedagogik texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchini osonroq tushinishga yordam beradi.

Kalit so‘zlar. (keywords.) Botanika (botanic), Zamonaviy texnologiya (modern technology), klister (clister), Ven diagrammasi (Ven diagram), Atamalar (terms); gul (flower), meva (fruit), barg (leave), poya, ildiz (root)

Hozirgi paytda umum ta’lim maktablarida botanika fanlarini o‘qitishda yangi zamonaviy texnologiyalarini qo‘llashning samaradorligi, usullari, turlari, muammolarida hamda yangi zamonaviy texnologiyalari vazifalarini, ta’limiy vazifasi, o‘quvchilarning ilmiy dunyoqarashini rivojlantiruvchi vazifasi, yangi zamonaviy innovatsion axborot texnologiyalarini qo‘llash mahsulotlari hamda yangi zamonaviy pedagogik texnologiyalarning maqsadlari haqida bayon etiladi.

Botanikani o'qitish texnologiyalariga; didaktik o'yin texnologiyasi, muammoli ta'lim texnologiyasi, hamkorlikda o'qitish texnologiyasi, loyihalash texnologiyasi va an'anaviy texnologiyalar kiradi [1].

Botanikani o'qitishda lokal darajadagi pedagogik texnologiyalaridan "klaster", "Ven diagrammasi" va "Atamalar zanjiri" kabi texnologiyalardan foydalanish mumkin. Klasterdan foydalanishda sinf o'quvchilari teng sonli kichik guruhchalarga ajratiladi. O'zlari klaster tuzib uni himoya qiladi hamda eng maqbul bo'lgan klaster tuzgan va uni yaxshi tushintirib bergan kichik guruhcha g'olib deb topiladi.[3]

Venn diagrammasi texnologiyasida fakt tushunchalarini tahlil qilish, sintezlash, taqqoslash ishlari olib boriladi. Atamalar zanjiri bu darslikdagi atamalar ro'yxati va ularni tarifi haqidagi zamonaviy texnologiya. Bu texnologiyada ham o'quvchilar guruhlariga bo'linadi o'quvchilar atamalarga ta'rif berishlari yoki tariflar orqali atamalar topishlari kerak bo'ladi. Bu usul o'quvchilarda xotirani kuchaytirishga hamda raqobatchanlikni oshirishga yordam beradi [4]

Botanika fanini o'qitishda eng samarali bo'lgan usullardan yana biri axborot texnologiyalaridan foydalanishdir.

Ta'limiy vazifa – bu o'rganilayotgan mavzuni tushunchalari va ularning izohlari jadvallari diagramma asosiy qo'shimcha materiallar yordamida tushunishiga yordam beradi

Ko'rgazmalilik vazifasi –animatsiyalar o'quvchilar tomonidan biologiyaviy jarayonlarni harakat va dinamik tasvirlash imkoni mavjud.

Nazorat vazifasi – o'quvchining qay darajada o'zlashtirgani, baholash tizimi haqqoniy bo'lishiga zamin yaratadi.

Rivojlantiruvchi vazifasi –vazifalar qiyinlik darajisidagi tartibda qo'yilib o'quvchining bilmaganlarini izlab o'rganishiga o'tilgan mavzularni mustahkamlashga zamin yaratadi.

Tarbiyaviy vazifasi –aqliy va o'quv ko'nikmalarini o'zlashtiradi

Botanikani o'qitishda quyidagi axborot texnologiyalari mahsulotlaridan foydalanish mumkun:

1. mavzuga doir taqdimot tayyorlash;
2. qiyinchilik darajasi turlicha bo'lgan topshiriqlar tayyorlash;
3. test savollari tuzish;
4. krossvord tayyorlash;

Bugungi kundagi eng dolzarb muammolardan biri maktablarda axborot texnologiyalarini yetishmovchiligida, laboratoriya jihozlari, kimyoviy moddalarining yetishmovchiligidir. Hozirgi muammolardan biri darslarni tashkil etishda o'qituvchi didaktikadan ishlab chiqilgan ta'lim mazmunini o'qitish metodlari va vositalarning uzviylik prinsipiga amal qilish mavzulari rejada pedagogik texnologiyalarning qaysi turlarini foydalanishi o'quv yili boshida belgilash kerakligidadir [2].

Axborot texnologiyalarining eng qulay tarafi hozir O'zbekistonda ham onlayn Ta'lim rivojlanib bormoqda. Bu ta'lim tizimida axborot texnologiyalarning o'rni juda katta bo'lib bunda o'quvchi uydan chiqmagan holda darsni o'zlashtirishi lozim.

O'qituvchi dars o'tishida ham o'quvchi darsni tushunishida ham yangi zamonaviy texnologiyalarning mavjudligi juda muhimdir. O'qituvchilar axborot texnologiyalari orqali taqdimot, video, jadval, tarqatma materiallar, multimedia tayyorlashlari va prezentatsiya vositalari yordamida o'quvchilarga yetkaza olishlari ularning pedagogik mahorati nechog'li yuqoriligidan dalolat beradi [2].

Xulosa qilib aytganda botanika fanlarini o'qitishda yangi zamonaviy texnologiyalardan foydalanishda muammolar mavzusida shunday fikrlar kelib chiqadiki, biologiya fanlarini o'qitishda pedagogik texnologiyalar va zamonaviy axborot texnologiyalarini birga olib borish o'quvchilarni o'zlashtirish salohiyatini yanada oshiradi. Botanika tabiiy fanlar qatoriga kirgani sababli fanni yaxshi o'zlashtirishda tabiiy narsalardan foydalanish misol uchun ra'nodoshlar oilasi mavzusi o'tilayotgan bo'lsa ra'nodoshlar mavzusiga oid meva, gul, barg, poya, idizlar asosida dars o'tilsa yanada samarali bo'ladi. Bundan ko'rinib turibdiki o'quvchi kitobda o'qigan malumotni, slaydda ko'rgan malumotni, ishlagan testlarda ega bo'lgan

tushuncha tabiiy o‘z ko‘zi bilan ko‘rsa o‘quvchida o‘zlashtirish qobiliyati ikki hissa ortadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M Ochilov. Yangi pedagogic texnologiyalar—Qarshi; Nasaf 2000 y
2. J. O Tolipov , A T G‘ofurov Biologiya o‘qitish metodikasi . pedagogika oiliy o‘quv yurtlari talabalari uchun o‘quv darslik 2007y
3. <http;www.ziynet.uz>
4. <http;www.pedagog.uz>

INSON RESURSLARINI BOSHQARISHNING ELEKTRON TIZIMLARINING O‘RNI VA AHAMIYATI

G‘aniyev Shaxzod Shuhrat o‘g‘li

Qarshi davlat universiteti

“Inson resurslarini boshqarish” yo‘nalishi magistri

Email: shaxzodganiyev46@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada O‘zbekistonda inson resurslarini boshqarishning elektron tizimlarining o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Inson resurslarini boshqarishda innovatsiyalar va raqamli texnologiyalardan foydalanish yo‘nalishlari izohlanilib bu boradagi xulosa va izlanishlar haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: Raqamlashtirish, HRM (Human resource management), internet-banking, elektron xizmatlar, elektron mahsulotlar, Inson resurslarini boshqarish tizimlarini raqamlashtirish, elektron hukumat, axborot-kommunikatsiya, Inson resurslarini boshqarish tizimi (HRMS), xodimlar faoliyatini baholash tizimi (KPI), bulutli texnologiya.

THE ROLE AND IMPORTANCE OF ELECTRONIC SYSTEMS OF HUMAN RESOURCE MANAGEMENT IN UZBEKISTAN

ABSTRACT

The article analyzes the role and importance of electronic human resource management systems in Uzbekistan. Innovations in the management of human resources and the use of digital technologies are explained, conclusions and research are discussed.

Keywords: Digitization, HRM (Human resource management), internet-banking, electronic services, electronic products, digitization of human resource management systems, e-government, information and communication, Human resource management system (HRMS), personnel performance evaluation system (KPI), cloud technology.

Jahon tajribasidan ma'lumki, barcha sohalarda bo'lgani kabi HRM (Human resource management) yo'nalishida ham hozirgi kunda an'anaviy tizimdan voz kechilib, raqamlashtirilgan tizimga o'tilmoqda. Umuman olganda sohalarni raqamlashtirish nima uchun zarur? Demak buni anglash uchun eng boshidan tushunib olishimiz lozim. **Raqamlashtirish** bu – hayotning turli sohalariga, jumladan iqtisodiyot, ta'limning barcha bosqichlari, madaniyat, tibbiyot, turizm, qishloq xo'jaligi, xizmat ko'rsatish va boshqa jarayonlarga raqamli texnologiyalarni joriy qilishdir.¹

Xalqaro amaliyotga yuzlanadigan bo'lsak, hozirgi kunda raqamli iqtisodiyot elektron tijorat va xizmatlar sohasi bilan cheklanib qolmay, balki hayotning har bir jabhasiga, xususan, sog'liqni saqlash, fan-ta'lim, qurilish, energetika, qishloq va suv xo'jaligi, transport, geologiya, kadastr, arxiv, internet-banking va boshqa sohalarga jadal kirib bormoqda va ularning har birida o'zining yuqori samaralarini bermoqda. Davlat o'z fuqarolari uchun elektron xizmatlar ko'rsatishi va elektron mahsulotlarni taklif etishi — bu raqamli iqtisodiyotning asosiy qismi hisoblanadi. Mamlakatimizda ushbu sohani keng rivojlantirish korrupsiya illatiga barham beradi.

Inson resurslarini boshqarish tizimlarini raqamlashtirish iqtisodiyot tarmoqlari va davlat boshqaruvi tizimiga zamonaviy axborot texnologiyalarini keng joriy etish va telekommunikatsiya tarmoqlarini kengaytirish orqali respublika iqtisodiyotining raqobatbardoshligini yanada oshirish maqsadida 2020-yil 28-aprelda “Raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni keng joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PQ-4699-sonli qarori² qabul qilindi. Qarorning 6-ilovasida 2020-2022-yillarda

¹ Raqamli iqtisodiyotga oid so'z va atamalarni bilasizmi? -maqola, <https://mitc.uz/uz/news/1554> sayti, Nurulla Abdullayev, Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vaziri maslahatchisi

² <https://lex.uz/docs/-4800657> - O'zbekiston Respublikasi qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi

iqtisodiyotning real sektori tarmoqlarida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy qilish bo'yicha ustuvor loyihalar ro'yxatiga **Inson resurslarini boshqarish tizimi (HRMS)**ni hamda xodimlar faoliyatini baholash tizimi (**KPI**)ni joriy etish vazifasi qo'yilgan. HRMS - bu xodimlarni boshqarish tizimi. Ushbu tizim kompaniyalar o'zlarining ichki HR funksiyalarini boshqarish uchun foydalanadigan dasturlar to'plamini o'z ichiga oladi. Xodimlar ma'lumotlarini boshqarishdan ish haqi, ishga olish, imtiyozlarni boshqarish, o'qitish, HR boshqaruvi, xodimlarni jalb qilish va ishga qatnashish kabi vazifalarni bajaruvchi HRMS dasturi HR mutaxassislariga iste'dodlarni boshqarish bo'yicha keng ko'lamli faoliyatni amalga oshirishga yordam beradi. HRMS tizimlari, shuningdek, Inson Resurslari Axborot Tizimlari (HRIS) deb ham ataladi, chunki ular kompaniyaning eng qimmatli resurslari haqidagi barcha ma'lumotlarni ularga muhtoj bo'lgan odamlarga taqdim etadi. Kechagi **HR** va **HRIS** tizimlari bugungi kunda inson kapitalini boshqarish uchun **bulutli texnologiyaga** asoslangan yechimlarga aylanmoqda. Xulosa qilib shuni aytish joizki, inson resurslarini boshqarishning elektron tizimlarini yurtimizda keng joriy etilishi korrupsiya illatiga barham beradi, davlat xizmatchilari hamda fuqarolarning vaqtini tejaydi, ortiqcha ovvoragarchiliklar, sarsongarchiliklarning oldi olinadi, davlat budjeti uchun ham ortiqcha sarf-xarajatlarning kamayishiga hissa qo'shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Inson resurslarini boshqarish - A.B.Xayitov, darslik, Toshkent – 2019 yil, 7-bet
2. “Personalni boshqarish” fanidan ma’ruzalar matni, TMI, Toshkent, 2013-yil
3. Управление персоналом / Под ред. А.Я. Кибанова. М., 2008
4. Назарова Г.Г., Мухамеджанова Г.А., Салихова Н.М., Исмаилова Н.С., Розметова Н.Б. “ИНСОН РЕСУРСЛАРИ МЕНЕЖМЕНТИ” (ўқув қўлланма) Тошкент – 2010.
5. <https://lex.uz> O'zbekiston Respublikasi qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi
6. <https://mitc.uz/uz/news/1554> sayti, maqola, Raqamli iqtisodiyotga oid so'z va atamalarni bilasizmi? Nurulla Abdullayev, Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vaziri maslahatchisi

IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA INVESTITSIYA VA INNOVATSIYANI TUTGAN O‘RNI

Dilorom Tajiboyeva,

Toshkent moliya institute “Iqtisodiyot” kafedrası professori, i.f.d

E-mail: dtojiboeva@mail.ru

Gadoyev Bahrom Bahodir o‘g‘li,

Toshkent moliya instituti magistri

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada bugungi kunning rivojlanishi uchun hamda taraqqiy topishida investitsiya va innovatsiyalarning nechog‘lik muhim ahamiyatga ega ekanligi hamda innovatsion loyihalarni moliyalashtirishdagi imtiyozlar haqida keltirib o‘tilgan .

Kalit so‘zlar: **investitsiya**, innovatsiya, modernizatsiya, infratuzilma, kredit, bank, foiz , resurs, kashfiyot, moliyalashtirish.

THE ROLE OF INVESTMENT AND INNOVATION IN ECONOMIC DEVELOPMENT

ABSTRACT

This article discusses the importance of investment and innovation for the development of the present day and its development, as well as the benefits of financing innovative projects.

Key words: investment, innovation, modernization, infrastructure, credit, bank, percent, resource, discovery, financing.

Kirish

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida investitsiya va innovatsiya faoliyati muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir mamlakatning rivojlanish darajasi, ya'ni iqtisodiyotning rivojlanishi va iqtisodiy o'sishi ko'p jihatdan mamlakatdagi investitsion jarayonlarga bog'liq. Har qanday jamiyatning barqaror iqtisodiy rivojlanishini investitsiya va innovatsiyasiz tasavvur etib bo'lmaydi. Ayniqsa, bugungi kunda bu narsa yaqqol namoyon bo'lmoqdaki, har qanday mamlakatning bundan keying yuksalishi xorijiy investitsiyalarni jalb etish holatiga bog'liq.

Mamlakatimiz iqtisodiyotiga olib borilayotgan tarkibiy o'zgarishlarning asosiy vositalaridan biri bo'lib, iqtisodiyotga xorijiy investitsiyalarni jalb etish hamda mamlakat mintaqalarning investitsiyaviy jozibadorligini oshirish davlat siyosati hisoblanadi. Ushbu investitsiya siyosatini shakllantirishda maqsadlar hamda ustuvor yo'nalishlarni belgilash, strategiya va dasturlarni ishlab chiqish shu bilan bir qatorda qulay investitsiya muhitini yaratish chora-tadbirlarini nazarda tutadi. Shu o'rinda aytib o'tish joizki xorijiy investitsiyalar xalqaro globallashuv va iqtisodiy integratsiya jarayonining asosiy vositasi bo'lgani sababli erkin bozor iqtisodiyotining global raqobatida xorijiy investitsiyalarni jalb etishni faollashtirish obyektiv zaruriyat hisoblanadi. Milliy iqtisodiyotdagi moliyaviy resurslar taqchilligini qoplash maqsadida xorijiy kapitallar oqimini jalb etish uchun qulay investitsiya muhiti zarur. Investitsiya muhiti xorijiy investorlarga ishlab chiqarishga sarmoya kiritish, o'z faoliyatlarini kengaytirish uchun imkoniyat va rag'batlar yaratadigan bir qator omillar majmui bilan belgilanadi.

2021 yil yakuniga ko'ra, o'zlashtirilgan xorijiy investitsiyalar hajmi 11,1 mlrd dollarni tashkil etib, yillik prognozga nisbatan 113 foizga bajarilgan. Shu jumladan, asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar 9,8 mlrd dollarga yetgan.

Jumladan, o'zlashtirilgan investitsiyalarning umumiy hajmi 254 trln. so'mni tashkil etib, 2020 yilga nisbatan 109 foizga o'sdi, shundan to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar 8,6 mlrd dollarni tashkil qildi.

Hisobot davrida davlat Investitsiya dasturi doirasida umumiy qiymati 5,9 milliard dollarlik 318ta yirik investitsiyaviy loyiha, hududiy investitsiya dasturlari doirasida esa 7,4 milliard dollarlik 15 710 investitsiyaviy loyiha amalga oshirildi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Mavzuga oid adabiyotlarni tahlil etish jarayonida hududlarning investitsion jozibadorligi tahlil qilish yuzasidan bir qancha yetakchi iqtisodchi olim va mutaxassislar tomonidan ilmiy izlanishlar olib borgan bo'lib, Jumladan, Endryu Xargadon va boshqa olimlar tomonidan «Investitsiya» atamasi lotin tilidagi «invest» so'zidan kelib chiqqan bo'lib «qo'yish», «mablag'ni safarbar etish», «capital qo'yilmasi» ma'nosini beradi. Keng ma'noda investitsiya mablag'ni ko'paytirib va qaytarib olish maqsadida kapitalni safarbar etishni bildiradi.

Ko'rinib turibdiki, mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Oliy Majlisga Murojaatnomasida “Iqtisodiyotda boshqaruv tizimi eskirgani, innovatsion g'oyalarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha samarali mexanizmlar o'z vaqtida joriy qilinmagani ham jiddiy muammo bo'lib qolmoqda. Shuningdek, texnologik qoloqlik, resurs va energiyani tejaydigan texnologiyalar, muqobil energiya manbalarini tatbiq etishning sustligi ham iqtisodiy taraqqiyot yo'lida to'siq bo'lmoqda”³, deya ta'kidlab o'tgan.

“Investitsiya muhiti” bu xususida iqtisodchi-olimlardan D.G'ozibekov va T.Qoraliyevlar tomonidan quyidagi fikrlar bildirilgan: “Investitsiya iqlimi juda keng ma'noda ishlatiladigan tushuncha bo'lib, investor tomonidan hisobga olinadigan barcha muammo va masalalarni mujassamlashtiradi. Investor tomonidan ma'lum bir mamlakatga kapital ajratishning qulay va noqulay tomonlari belgilanadi, shu bilan bir qatorda, o'z kapitalini kiritmoqchi bo'lgan mamlakat mafkurasi, siyosati, iqtisodiyoti va madaniyatiga katta ahamiyat beriladi”

Tadqiqot metodologiyasi. Hududlarining innovatsion va investitsion jozibadorligi va uni oshirish bo'yicha ma'lumotlar to'plash, to'plangan ma'lumotlarni tahlil qilish, sintezlash, mantiqiy fikrlash kabi iqtisodiy tadqiqot usullaridan keng foydalanildi.

³ O'zbekiston respublikasi prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2018 yil 28 dekabrda Oliy Majlisga Murojatnomasi.

Tahlil va natijalar. Iqtisodiyotni rivojlantirish sharoitida innovatsion-investitsion faoliyatning ustuvor yo‘nalishlari sifatida quyidagilarni ko‘rishimiz mumkin:

- korxonalarni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik qayta jihozlashni yanada jadallashtirish, zamonaviy, moslashuvchan texnologiyalarni keng joriy etish;

- eksportga mahsulot chiqaradigan korxonalarining tashqi bozorlarda raqobatdosh bo‘lishini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha aniq chora-tadbirlarni amalga oshirish va eksportni rag‘batlantirish uchun qo‘shimcha omillar yaratish;

- ishlab chiqarish xarajatlari va mahsulot tannarxini kamaytirishni rag‘batlantirish hisobidan real sektor korxonalarining raqobatdoshligini oshirish;

- elektroenergetika tizimini modernizatsiya qilish, energiya iste‘molini kamaytirish va energiya tejashning samarali tizimini joriy etish choralarini amalga oshirish;

- ichki bozorda talabni rag‘batlantirish orqali mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo‘llab-quvvatlash.

Lekin mamlakatda innovatsiya faoliyatining tashkil etilishi va rivojlanishi uchun quyidagi shartlarning mavjud bo‘lishi va bajarilishi talab etiladi⁴:

- davlat innovatsiya siyosati – O‘zbekiston Respublikasi davlat hokimiyati organlari tomonidan mamlakatning innovatsion strategiyasi maqsadlari va ustuvor innovatsion dasturlar va loyihalarni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarining ishlab chiqilishi va belgilanishi;

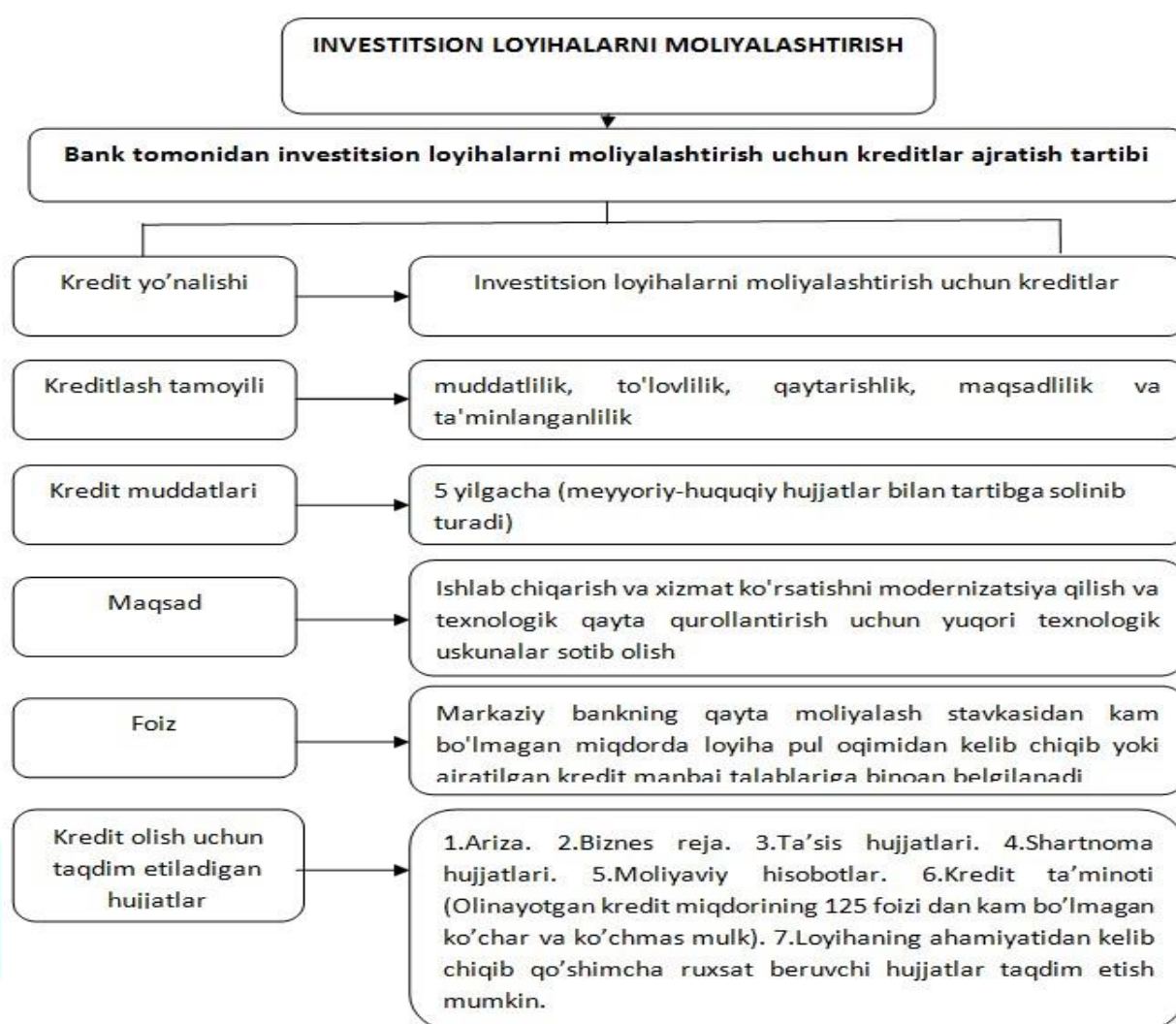
- investitsiya salohiyati – davlat, tarmoq, korxona va tashkilotning turli ko‘rinishdagi resurslar yig‘indisi (moddiy, moliyaviy, intellektual, ilmiy-texnikaviy, iqtisodiy va boshqalarni qamrab olgan holda);

⁴ Эндрю Харгадон «Управление инновациями. Опыт ведущих компаний» Учебник -М.: ООО «И.Д.Вильяма». 2007 – год

— innovatsiya sohasi – innovatsiyalarni yaratish va tarqatishni o‘z ichiga qamrab oluvchi innovatsiya mahsulot (ish, xizmat)larini ishlab chiqaruvchilar va iste’molchilarning faoliyat sohalari;

— innovatsiya infratuzilmasi – innovatsiya faoliyatining amalga oshirilishiga imkon beruvchi, ta’sir ko‘rsatuvchi turli muassasalar;

Hozirgi kunda investitsiyalarni innovatsion loyihalarni moliyalashtirishga katta e’tibor qaratilmoqda. Shuning uchun bank tomonidan investitsion loyihalarni moliyalashtirishga bir qancha imtiyozli shartlar qo‘yilgan(1-chizma).

1-chizma. Bank tomonidan investitsion loyihalarni moliyalashtirish⁵

⁵ Yo'ldoshev N.Q. va boshqalar. «Innovatsion menejment». Darslik. TDIU. 2011 y. — 312 b

Respublika bo'yicha asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalarni mulkchilik shakllari bo'yicha tahlil qiladigan bo'lsak, 2020-yilda 22,5 foiz davlat mulki asosida 77,5 foiz nodavlat mulki asosida 2013-yilga nisbatan o'sish dinamikasiga qarasak davlat mulki ulushi 8,7 foizga oshga nodavlat mulk shakli ulushi 2,3 foizga kamaygan.

1-jadval

O'zbekiston Respublikasida mulkchilik shakllari buyicha asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar (foizda)⁶

№	Ko'rsat kichlar	Yillar								O'zgarish 2020yil 2013 yilga nisbatan o'zgarish	
		2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	(+,-)	%da
1	jami	100	100	100	100	100	100	100	100		
	shundan										
1.1	davlat	20,7	19,1	16,3	16,1	14	18,6	21,7	22,5	1,8	108,7
1.2	nodavlat	79,9	80,9	83,7	83,9	86	81,4	78,3	77,5	-1,8	97,7

Shuningdek, tijorat banklari kreditlari va boshqa qarz mablag'lari hisobidan 28,5 trln so'mni tashkil etib, 2019-yilning mos davriga nisbatan 0,3%ga kamaygan, O'zbekiston Respublikasi kafolati ostidagi xorijiy kreditlar 22,4 trln so'm, kafolatlanmagan va boshqa xorijiy investitsiya va kreditlar 35,4 trln so'm, Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi 1,8 trln so'm, Respublika budjeti 13,1trln so'm va suv ta'minoti va kanalizatsiya tizimlarini rivojlantirish jamg'armasi tomonidan 1,9 trln so'm miqdorida asosiy kapitalga investitsiyalar o'zlashtirildi. Respublikamizda xorijiy investitsiya va kreditlarning 2020-yilda yuqori o'sishini Jizzax va Sirdaryo viloyatlari (7,4 marta), Samarqand viloyati (5,5 marta), Xorazm viloyati (5,9 marta) kabi viloyatlarda ular hajmining salmoqli darajada oshganligi bilan izohlash mumkin.

2020- yilning yanvar-dekabr oylarida korxona va tashkilotlarning o'z mablag'lari hisobidan moliyalashtirilgan asosiy kapitalga investitsiyalar – 51 911,3 mlrd. so'm yoki jami asosiy kapitalga investitsiyalarning 25,7 % ini tashkil etdi.

⁶ www.stat.uz

Aholi mablagʻlari hisobidan jami asosiy kapitalga investitsiyalarning 8,9 % i yoki 18 077,8 mlrd. soʻmi oʻzlashtirildi.

Toʻgʻridan-toʻgʻri xorijiy investitsiyalar hisobidan oʻzlashtirilgan investitsiyalar hajmi 28 740,5 mlrd. soʻmni tashkil etdi va 2019 yilning mos davriga nisbatan 5,3 % punktga kamayib, 14,2 % ni tashkil etdi..

2-jadval

Asosiy kapitalga oʻzlashtirilgan investitsiyalar (mlrd.soʻm)⁷

Hududlar	22010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021*
Oʻzbekiston Respublikasi	16463,7	44810,4	51232,0	72155,2	124231,3	195927,3	210195,1	244962,6
Qoraqalpogʻiston Respublikasi	496,4	6021,2	3778,3	2822,0	6757,8	8750,6	7089,8	7879,1
Andijon	726,2	1956,5	2188,5	2986,0	4711,9	7452,1	9622,6	12143,7
Buxoro	2147,2	4075,9	5922,9	11613,4	9610,9	10366,6	12183,9	18995,6
Jizzax	440,8	1304,9	1449,7	1788,2	3606,3	7900,9	12545,4	13224,4
Qashqadaryo	1792,8	5894,7	7304,4	11175,3	16518,5	24462,5	20557,6	16225,1
Navoiy	1741,8	1809,1	2963,2	3977,9	10579,5	17646,3	15688,4	16309,1
Namangan	660,6	2227,5	2824,5	3586,7	8158,1	12084,9	12007,2	13302,4
Samarqand	1083,1	3237,2	3623,5	4384,2	7061,4	10266,7	14656,4	17722,8
Surxondaryo	655,3	1843,6	2142,4	3551,0	7240,6	11835,1	10068,2	11326,5
Sirdaryo	406,2	1083,3	1322,9	1628,0	2699,3	5869,1	7191,9	8708,0
Toshkent	1606,1	4428,1	4238,7	5938,4	11226,9	20353,9	21148,6	27822,4
Fargʻona	930,9	2542,3	2643,6	2954,5	5539,1	8685,4	11040,0	12920,6
Xorazm	416,9	1531,5	1560,5	2175,9	3013,8	5032,0	5391,8	8580,3
Toshkent sh.	3309,0	6854,6	9268,9	13573,7	26435,7	42458,1	50371,3	57611,3

Manba: www.stat.uz Oʻzbekiston Respublikasi Davlat statistika qoʻmitasi rasmiy axborot xati sayti maʼlumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi

⁷ Manba: www.stat.uz. Muallif tomonidan shakllantirildi.

2020- yilning yanvar-dekabr oylarida investitsion faollikni pasaygani kuzatilib, asosiy kapitalga o'zlashtirilgan investitsiyalar hajmini o'tgan yilning mos davriga nisbatan o'sish sur'ati 91,8 % ni tashkil etdi.

2020- yilning yanvar-dekabr oylarida 202,0 trln. so'm asosiy kapitalga investitsiyalar o'zlashtirilib, ularning 65,4 % i yoki 132,0 trln. so'mi jalb etilgan mablag'lar hisobidan moliyalashtirilgan bo'lsa, korxona, tashkilot va aholining o'z mablag'lari hisobidan 34,6 % yoki 70,0 trln. so'm moliyalashtirildi.

Jami investitsiyalar hajmida, markazlashgan moliyalashtirish manbalari hisobidan moliyalashtirilgan asosiy kapitalga investitsiyalarning ulushi, 2020- yilning mos davridagi ulushiga nisbatan 8,0 % punktga kamayib, 19,5 % ni yoki 39 310,2 mlrd. so'mni tashkil etdi.

Mos ravishda, markazlashmagan moliyalashtirish manbalari hisobidan 162 289,9 mlrd. so'm yoki jami investitsiyalarning 80,5 % investitsiyalari o'zlashtirilib, o'tgan yilning mos davridagi ko'rsatkichga nisbatan 8,0 % punktga ko'paydi.

1-rasm. 2020- yilning yanvar-dekabr oylarida O'zbekiston Respublikasida asosiy kapitalga investitsiyalar⁸

Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, 2021-yilda O'zbekiston Respublikasida asosiy kapitalga investitsiyalar holati:

⁸ www.stat.uz

Asosiy kapitalga o'zlashtirilgan jami investitsiyalar – 245 trln. so'm

Markazlashgan investitsiyalar – 44,8 trln. so'm

Markazlashmagan investitsiyalar – 200,2 trln. so'm

Asosiy kapitalga o'zlashtirilgan xorijiy investitsiya va kreditlar – 104,5 trln. so'm

O'zbekiston Respublikasi kafolati ostidagi xorijiy kreditlar – 17,3 trln. so'm

To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiya va kreditlar – 87,2 trln. so'm

Strategik rivojlanish agentligi rahbari o'rinbosari Aleksey Sim «Iqtisodiy sharh» nashriga bergan intervyusida 2021 yilda O'zbekistonga eng ko'p investitsiya kiritgan davlatlar beshligini sanab o'tdi.

Uning ma'lum qilishicha, bugungi kunda O'zbekiston iqtisodiyotiga 50 dan ortiq davlat investitsiya kiritmoqda. Asosiy investor davlatlar beshligiga esa quyidagilar kiradi:

1. Xitoy — 2,2 mlrd dollar;
2. Rossiya — 2,1 mlrd dollar;
3. Turkiya — 1,18 mlrd dollar;
4. Germaniya — 800,7 mln dollar;
5. Janubiy Koreya — 137,4 mln dollar.

Ko'plab investitsiyalarning asosiy hajmi energetika sektori, metallurgiya, kimyo sanoati, elektrotexnika mahsulotlari ishlab chiqarish, IT-texnologiyalari, qurilish, farmatsevtika, yengil sanoat, qishloq xo'jaligi va boshqa sohalarga to'g'ri kelgan.

“O'zbekiston Respublikasining 2025 yilgacha investitsiya siyosati strategiyasi” O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va sanoat vazirligi tomonidan xalqaro tajriba, respublika iqtisodiyoti, uning tarmoqlari va hududlari investitsiya jarayonlari rivojlanishidagi tendensiyalar va muammolar tahlili asosida tayyorlangan.

2025 yilgacha investitsiya siyosatining maqsadi iqtisodiyotning raqobatbardoshligi va muvozanatini oshirish, ishlab chiqarish va eksport salohiyatini rivojlantirish, hududlarni rivojlantirish va aholi farovonligini oshirish hisoblanadi. Strategiyaning asosiy vazifalari uchta asosiy yo'nalish bo'yicha: investitsiya muhitini yaxshilash, ichki investitsiya manbalarini kengaytirish va investitsiya manbalarining

samaradorligini oshirish, samarali chora-tadbirlarni amalga oshirish va xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning yangi yondashuvlarini ishlab chiqish aniqlangan.

2-rasm. Asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar(trln.so‘m)⁹

Strategiyaning asosiy vazifalari uchta asosiy yo‘nalish bo‘yicha: investitsiya muhitini yaxshilash, ichki investitsiya manbalarini kengaytirish va investitsiya manbalarining samaradorligini oshirish, samarali chora-tadbirlarni amalga oshirish va xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning yangi yondashuvlarini ishlab chiqish aniqlangan.

2025 yilgacha investitsiyalarning asosiy manbalari to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalar, shu jumladan davlat-xususiy sheriklik, davlat investitsiyalari va korporativ qimmatli qog‘ozlar sarmoyalari bo‘ladi. 2019-2025 yillarda amalga oshirilayotgan hamda istiqbolli yangi investitsiya loyihalari doirasida 1002,5 milliard so‘mdan ortiq markazlashtirilmagan investitsiyalarni o‘zlashtirishi ko‘zda tutimoqda.

⁹ www.stat.uz

Shuningdek, yaqin 30 foizi korxonalarning o'z mablag'lari hisobidan moliyalashtiriladi.

Asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 2018 yildagi 30,5 foizdan 2025 yilda 37,5 foizga o'sishi kutilmoqda. Shuningdek, 2025 yilda jalb qilingan to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar va kreditlar miqdori 11 milliard AQSh dollarga yetkaziladi, bu ko'rsatkich 2018 yilda 1,6 milliard AQSh dollarni tashkil qilgan.

Investitsion siyosat strategiyasining amalga oshirilishining natijasi respublikaning hududiy va sanoat rivojlanishini har tomonlama ta'minlash, shuningdek mahsulotlarning xomashyodan tayyor mahsulotgacha bo'lgan qiymat zanjirlarini shakllantirish, mavjudlarini mustahkamlash va yangi hududlararo va tarmoqlararo aloqalarni shakllantirish, sohalar, hududlar, davlat organlari va xususiy biznes o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish bo'ladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, investitsiya va innovatsion loyihalarini amalga oshirish orqali iqtisodiyotda tub o'zgarishlarni amalga oshirish imkonini beradi va bu iqtisodiyotda yangi ish o'rinlarini tashkil etish va rivojlanish garovi bo'lib xizmat qiladi. O'zbekiston Respublikasida innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish va yanada rivojlantirish asosiy maqsadlardan va vazifalardan biri bo'lib kelmoqda. Buning uchun biz:

- rivojlangan mamlakatlardagi biz uchun kerak bo'lgan barcha texnologik bilim va yangiliklarni o'rganish, va respublika iqtisodiyoti tarmoqlariga bosqichma-bosqich milliy manfaatlarimizdan kelib chiqqan holda tatbiq qilish;
- asosiy ahamiyatga ega bo'lgan ichki innovatsion loyihalarga investorlarni hamda xorijiy kapitalni jalb qilish;
- texnologik innovatsiyalarga bag'ishlangan bilimlar bazasini tashkil qilish va unda internet portal orqali barcha fuqarolar foydalana olishlariga erishish;

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida Yurtimizga zamonaviy texnologiyalar olib kelib, sanoat ishlab chiqarishini yangilash va modernizatsiyalash

jarayonlarini olib borishni investitsiya faoliyatisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Bu muammolarni hal etish uchun quyidagi islohotlarni faollashtirish zarur:

- xorijiy investitsiyani jalb etuvchi korxonalarning tashqi bozorga chiqishda yetarli bilim va tajribaga ega emasligi, xalqaro bozordagi mavqeining pastligi;

- investitsiya jarayonida ishtirokchi tomonlarning o'zaro bir-birlari to'g'risida yetarli ma'lumotga ega emasligi yoki bu ma'lumotlarning doimo ham to'liq va ishonchli bo'lavermaydi;

- xalqaro maydonda respublika hududlarinig investitsion muhit va hudud iqtisodiyotining yetakchi tarmoq, kompaniya va tashkilotlarining investitsion imkoniyatlari to'g'risidagi ma'lumotlarni keng targ'ib etish, tahlil qilish, baholash va tasdiqlash kabi tadbirlarni kuchaytirish;

- hududlarda xorijiy investitsiyalarning iqtisodiy samaradorligini oshirish bo'yicha dasturlar ishlab chiqish va boshqalar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2018 yil 28 dekabrda Oliy Majlisga Murojatnomasi. <http://uza.uz>.

2. Эндрю Харгадон «Управление инновациями. Опыт ведущих компаний» Учебник -М.: ООО «И.Д.Вильяма». 2007-год

3. FozilchayevSh.Q., XidirovN.G'. Investitsiya va lizing asoslari. O'quv qo'llanma. – T.: Moliya, 2017 yil.

4. Yo'ldoshev N.Q. va boshqalar. «Innovatsion menejment». Darslik. TDIU. 2011-yil.

5. Ayupov R.X , Boltaboyeva. G.R, “O'zbekistonda innovatsion iqtisodiyotini shakllantirish muammolari va yechimlari” TMI 2013-yil

6. G'ozibekov D.G', Nosirov E.I. O'zbekiston iqtisodiyotiga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish. Risola. – T.: «Iqtisod-moliya», 2007

7. Fozilchayev.Sh.Q., Xidirov.N.G'. “Investitsiya va lizing asoslari”. O'quv qo'llanma. – T.: Moliya, 2017-yil.

Internet saytlar:

1. www.lex.uz (O'zbekiston qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy ba'zasi rasmiy sayti);

2. www.stat.uz (O'zbekiston Respublikasi Davlat statistikasi Qo'mitasi rasmiy veb sayti);

3. www.tfi.uz (O'zbekiston Respublikasi Moliya institute);

YUTILISH TA'SIRIDA CHIZIQLI BO'LMAGAN PARABOLIK TIPDAGI ISSIQLIK O'TKAZUVCHANLIK TENGLAMASI AVTOMODEL YECHIMINING XOSSALARI

Xolto'rayev Sarvar Bahodir o'gli¹

Rustamova Muhayyo Akramovna²

^{1,2}Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti «Amaliy matematika va intellektual texnologiyalar» fakulteti 1-bosqich magistrantlari

sarvaramaliy97@mail.ru , rustamovamuhayyo98@gmail.com, +998936100370 ,
+998 946281770

ANNOTATSIYA

Tezida chiziqsiz parabolik tenglamalar uchun nolokal chegaraviy masalalari uchun chiziqsiz ajratish algoritmi asosida masala yechimining xususiyatlari o'rganiladi.

Kalit so'zlar: avtomodel , front , parabolik, , global yechim, umumiy yechim, yuqori yechim

Biz $Q = \{(t, x) : t > 0, x \in R\}$ sohada boshlang'ich va nolokal chegaraviy shart bilan berilgan quyidagi masalani qaraymiz

$$\frac{\partial u}{\partial t} = \frac{\partial}{\partial x} \left(\left| \frac{\partial u}{\partial x} \right|^{p-2} \frac{\partial u}{\partial x} \right) - u^\beta \quad (1)$$

$$-\left(\left| \frac{\partial u}{\partial x} \right|^{p-2} \frac{\partial u}{\partial x} \right)_{x=0} = u^k(0, t) \quad k \neq 0, p > 2, \beta, k > 0 \quad (2)$$

$$u(x, 0) = u_0(x) \quad (3)$$

bu yerda p, β lar sonli parametrlar. (1) tenglama parametrlarining turli qiymatlarida mexanika, fizika, biofizika, biologiya, ekologiya va boshqa sohalardagi ko'plab jarayonlarni ifodalaydi. Avtomodel yechimlarning har xil ko'rinishi [2] ishda

o'rganilgan va yuqori yechim uchun baho olingan. Bu ko'rinishdagi tenglamalar uchun Koshi va chegaraviy masalalar ko'pchilik avtorlar tomonidan o'rganilgan [1-5] va xususan, yechimlarning lokallashuvi uchun shartlar olingan. (1) tenglama uchun birinchi chegaraviy masalaning musbat yechimlari [3] ishda ko'rib chiqilgan. Avtomodel yechimlarning mavjudligi va yagonaligi $p = 2$ bo'lgan holda B.H. Gilding va L.A. Peletierlarning ishlarida isbotlangan. [4,5].

(1)-(3) masalaning yechish usuli bilan tanishib o'tamiz. Buning uchun biz nochiziqli ajratish algaritimidan foydalangan holda (1)-(3) masalaning yechimini axtaramiz [2]. Biz yechimni quyidagi ko'rinishda izlaymiz

$$u(t, x) = \bar{u} \cdot w(\tau, x), \tau = \tau(t) \quad (4)$$

$\bar{u}$ quyidagi tenglamani yechimi

$$\frac{d\bar{u}}{dt} = -\bar{u}^{-\beta} \quad (5)$$

$$\bar{u} = [T + (\beta - 1)t]^{-\frac{1}{\beta-1}}, T \geq 0.$$

$$\frac{\partial w}{\partial \tau} = \frac{\partial}{\partial x} \left(\left| \frac{\partial w}{\partial x} \right|^{p-2} \frac{\partial w}{\partial x} \right) \quad (6)$$

bu yerda $\tau(t)$

$$\beta \neq 1, \tau(t) = -\frac{1}{p - \beta - 1} [T + (\beta - 1)t]^{-\frac{p-\beta-1}{1-\beta}} \quad (7)$$

endi (6) tenglamada

$$w(\tau, x) = f(\xi), \xi = \frac{|x|}{\tau^{\frac{1}{p}}} \quad (8)$$

almashtirish bajarib avtomodel tenglamaga o'tamiz. Bu $f(\xi)$ avtomodel funksiya, ξ avtomodel o'zgaruvchi ya'ni $f(\xi)$ avtomodel tenglamaning yechimi. (8) almashtirishda hisoblashlarni olib borib quyidagi avtomodel tenglamaga keltiramiz

$$\frac{d}{d\xi} \left(\left| \frac{df}{d\xi} \right|^{p-2} \frac{df}{d\xi} \right) + \frac{\xi}{p} \frac{df}{d\xi} + \frac{1}{(p - \beta + 1)} (f - f^\beta) = 0 \quad (9)$$

(9) tenglama (1)-(3) masalaning global yechimga ega ekanligini ko'rsatish imkonini beradi.

(1)-(3) masalaning global yechimlarini topishimiz uchun biz taqqoslash teoremasidan foydalanamiz [1]. Buning uchun esa biz nochiziqli ajratish algoritimidan foydalangan holda tenglama yechimini quyidagi ko'rinishda izlaymiz.

$$u(t, x) = \overline{u} \, \overline{f}(\xi), \quad (10)$$

Teorema Agar $u(t, x)$ (1)-(3) masalaning umumiy yechimi bo'lsa, u holda (1)-(3) masalaning global yechimi mavjud va bu yechim uchun $Q = \{(t, x) : t > 0, x \in R\}$ sohada

$$-\tau(t)\overline{u}_t \leq \frac{1}{p}, u_0(x) \leq u_+(0, x) \quad \text{shartlar bajarilganda,}$$

$$u(t, x) \leq u_+(t, x) \quad \text{baho o'rinli bo'ladi.}$$

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Арипов М.М. Метод эталонных уравнений для решений нелинейных краевых задач. – Ташкент: ФАН, 1988. 137с.
2. Кабилжанова Ф.А. Об автомодельных решениях одной системы реакции-диффузии недивергентного типа. Тезисы международной конференции «Актуальные проблемы прикладной математики и информационных технологий – Аль-Хорезми 2009», Ташкент, 2009. с.105-106.
3. Kombe Ismail. Doubly nonlinear parabolic equations with singular lower order term. // Nonlinear Anal., 56, 2004, №2, pp.185-199.
4. Gilding B.H., Peletier L.A. On a class of similarity solutions of the porous media equation // J. Math. Anal. Appl. – 1976. – v.55. – p.351-364.
5. Gilding B.H., Peletier L.A. On a class of similarity solutions of the porous media equation. II // J. Math. Anal. Appl. – 1977. – v.57. – p.522-538

KO‘ZI OJIZ INSONLARNING XUSUSIYATLARI(KO‘Z KASALLIKLARI GLOBAL MUAMMO SIFATIDA)

Fayzullayev Anvar Zayniddinovich

O‘zbekiston Milliy Universiteti

E-mail:fayzullayivanvar@gmail.com

O‘ZMU Psixologiya(faoliyat turlari bo‘yicha)

I bosqich magistranti

Annotatsiya

Hozirgi kundagi ko‘zi ojizlik bo‘yicha to‘xtaladigan bo‘lsak, bu real asosga ega konstruktiv yechim talab etadigan global muammo sifatida butun dunoydagi sog‘lom genofond uchun dolzarb masala hisoblanadi. JSSTning 2018-yil 10-oktabrdagi bayonotida dunyoda 2,2 mlrd insonda ko‘z bilan bog‘liq u yoki bu fiziologik, psixologik muammo tug‘diruvchi ko‘zdagi zaiflik mavjudligi ta’kidlagan. Bundan tashqari, bu insonlarga sifatli oftalmologik xizmatga bo‘lgan ehtihoj, davomli terapiya, ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan yetarli ta’minotda qiyinchilikka duch kelishmoqda. Shu jihatdan bu masalaga jiddiy yondashish kerak.

Kalit so‘zlar: demografik, indeks, JSST, konvensiya, oftalmologik, World vision, IPEC, YUNESKO.

CHARACTERISTICS OF THE BLIND PEOPLE (EYE DISEASES AS A GLOBAL PROBLEM)

Annotation

In terms of current blindness, this is a topical issue for a healthy gene pool around the world as a global problem that requires a constructive solution with a real basis. , 2 billion people have an eye weakness that causes physiological or psychological

problems related to the eye. In addition, these people need quality ophthalmic services, continuous therapy, social and economic sufficiency are facing difficulties in supply.

Keywords: demographic, index, WHO, convention, ophthalmological, World vision, IPEC, UNESCO.

Asosiy. Hozirgi kundagi demografik o'zgarishlar, ommaviy axborot vositalaridagi ma'lumotlarning haddan ziyod ko'pligi, shuningdek, bularning oqibati asosida sog'lom avlodning tug'ilish tendensiyasi indeksi bo'yicha pasayishi tufayli ko'z kasalliklari bilan bog'liq ko'plab somatik va patologik kasalliklar kelib chiqmoqda. "Yoshlarimizning barkamol o'sib-ulg'ayishi uchun barcha sharoitlarni yaratishimiz kerak, dedi Prezidentimiz. Shunda ular Birinchi Prezidentimiz ta'kidlaganidek, bizdan ko'ra kuchli, bilimli, dono va albatta, baxtli bo'ladi." Har qanday davlatning tarixiy taraqqiyot yo'lidan ma'lumki, yurtning jadal rivojlanishi, muayyan yutuqlarga erishishi, xalqning farovon bo'lishi o'sha davlatda yoshlar ta'lim-tarbiyasi va kelajagiga beriladigan e'tibor darajasiga bog'liq. Shu ma'noda, O'zbekistonda yoshlar masalasi davlat siyosatining eng ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mamlakatda yoshlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ularga zarur shart-sharoitlar va imkoniyatlarni yaratib berish borasida mustahkam huquqiy baza yaratilgan va bu tizim zamon talablariga hamohang ravishda takomillashtirib borilmoqda. Xususan, bugungacha parlament tomonidan yoshlarga oid 40 dan ziyod qonun hujjatlari qabul qilingan bo'lib, 30 dan ortiq xalqaro huquqiy hujjatlar ratifikatsiya qilingan.[1]

Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan ayni davrda insoniyat tarixidagi eng ko'p yoshlar qatlami bilan yashayotganimizni inobatga olgan holda BMT minbarida Yoshlar huquqlari to'g'risidagi BMT konvensiyasini qabul qilish taklifi ilgari surilgani ham xalqaro hamjamiyat tomonidan iliq qarshilandi. O'zbekiston rahbari bunga asos qilib, bugun dunyo miqyosida yoshlarning soni ikki milliarddan ortib ketgani, xalqaro terrorizm va ekstremizm shiddat bilan o'sib borayotgan bir paytda yoshlarga himoya zarurligini muhim omillar sifatida asoslab berdi.[2]

Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi Prezidenti sifatida birinchi imzolagan qonun hujjati – 2016-yil 14-sentabrdagi «Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida»gi Qonun ekanida ham ramziy mazmun-mohiyat mujassam. Binobarin, aholisining yarmidan ko'prog'i yoshlardan iborat bo'lgan mamlakatda yoshlarga oid davlat siyosatini izchil amalga oshirish, yosh avlodni har tomonlama yetuk va barkamol, intellektual salohiyatli, o'z qat'iy pozitsiyasiga ega, yurtida amalga oshirilayotgan islohotlarga befarq bo'lmagan, yurtning ertangi munosib kelajagi uchun daxldorlikka tayyor, maqsadga intiluvchan, serg'ayrat, vatanparvar, sadoqatli, komil shaxslar sifatida tarbiyalash O'zbekistonni dunyoning eng rivojlangan davlatlari safidan o'rin olishining muhim omili ekanini mamlakat rahbari va hukumat yaxshi anglaydi. [3]

Shu jihatdan ko'rishda nuqsoni bor insonlarni ham o'z o'rniga ega ekaniligi alohida ahamiyat kasb etadi. Ko'rish qobiliyatiga asoslangan dunyoda insonning asosiy sezgi organi bo'lgan ko'rish hayotimizning har bir bosqichida juda muhimdir. Yangi tug'ilgan chaqaloq onasini tanib olishi va u bilan bog'lanishi uchun ko'rishga muhtoj, chaqaloq muvozanat va yurish uchun, maktab o'quvchisi maktabga borishi, o'qish va o'rganishi uchun, yosh ayol mehnat faoliyatida ishtirok etishi uchun, keksa ayol o'z mustaqilligini saqlab qolish uchun kerak.

Biroq, ushbu hisobotda ko'rsatilganidek, ko'z kasalliklari va ko'rish buzilishlari keng tarqalgan va ko'pincha davolanmaydi. Dunyo bo'ylab kamida 2,2 milliard odam ko'rish qobiliyatining qaysidir shakli bilan yashaydi va ulardan kamida 1 milliard kishi oldini olish mumkin bo'lgan yoki qaytariladigan ko'rish qobiliyatiga ega. Qoida tariqasida, ko'rish buzilishining tarqalishi bir xil emas. Bu yuk ko'proq past va o'rta daromadli mamlakatlar, keksa odamlar va qishloq jamoalariga tushadi. Kelgusi yillarda aholining o'sishi va qarishi, shuningdek, turmush tarzidagi o'zgarishlar tufayli ko'zni parvarish qilishga bo'lgan ehtiyoj butun dunyo bo'ylab ortishi haqidagi prognozlar eng katta tashvish uyg'otadi. Shubhasiz, bizda bu chaqiruvni qabul qilishdan boshqa ilojimiz yo'q.

“World Vision hisobotida ko‘zni parvarish qilishdagi muammolarni hal qilish bo‘yicha aniq takliflar berilgan. Asosiy taklif – bu sog‘liqni saqlash tizimlariga integratsiyalashgan va samarali birlamchi tibbiy-sanitariya yordamiga asoslangan keng qamrovli, odamlarga yo‘naltirilgan ko‘z xizmatini bunday xizmatlarni ko‘rsatishning asosiy modeliga aylantirish va uning qo‘llanilishini kengaytirish.

-Oftalmologik yordamga muhtoj odamlar kerak;

-Yuqori sifatdan bahramand bo‘lish;

-Ko‘zni parvarish qilishni milliy sog‘liqni saqlash rejalari va muhim sog‘liqni saqlash paketlariga integratsiya qilish har bir mamlakatning umumiy sog‘liqni saqlash qamroviga bo‘lgan sayohatining muhim qismidir.

JSST ko‘zni parvarish qilish, xususan, birlamchi tibbiy yordam, sog‘liqni saqlash axborot tizimlari va inson resurslarida ko‘zni parvarish qilishni yaxshilash uchun mamlakatlar bilan ishlashga intiladi, bu uchta omil - integratsiyalashgan, odamlarga yo‘naltirilgan ko‘zni parvarish qilishni amalga oshirishga yordam beradi. Ammo JSST bu muammoni yolg‘iz hal qila olmaydi. Xalqaro tashkilotlar, investorlar, davlat va xususiy sektorlar o‘rtasidagi hamkorlik odamlarga yo‘naltirilgan keng qamrovli ko‘zni parvarish qilishni kengaytirish uchun uzoq muddatli investitsiya va boshqaruv salohiyatini ta‘minlash uchun talab qilinadi.

Umid qilamizki, o‘tgan sa’y-harakatlarga asoslanib, biz ushbu muammoni muvaffaqiyatli hal qila olamiz va mamlakatlarga ko‘z kasalliklari va ko‘rish buzilishining oldini olish va aholi ehtiyojlariga javoban sifatli ko‘zni parvarish qilishda yordam beramiz”.

Xulosa. Kelgusi o‘n yilliklarda ko‘zni parvarish qilish bo‘yicha global ehtiyoj keskin ortib, sog‘liqni saqlash tizimlariga katta muammo tug‘diradi. O‘tgan 30 yil davomida BMT, YUNESKO, JSST birgalikda olib borilgan harakatlarga qaramay, hali ham muhim muammolar mavjud. World Vision hisoboti aholi ehtiyojlarini qondiradigan xizmatlarni taqdim etish uchun asos bo‘lib xizmat qiluvchi sog‘liqni saqlash tizimini mustahkamlash yondashuvi sifatida Integratsiyalashgan Odamlarga Yo‘naltirilgan Ko‘z Xizmatini (IPEC) taklif qilish orqali mamlakatlarni ushbu

muammolarni hal qilishga ilhomlantirishga qaratilgan. IPEC sog‘liqni saqlash sohasida va undan tashqarida tibbiy yordam ko‘rsatish bilan shug‘ullanadigan turli darajalarda va turli muassasalarda tartibga solinadigan keng ko‘lamli ko‘z kasalliklari uchun profilaktika, davolash va reabilitatsiya tadbirlarining uzluksizligini ta‘minlash uchun ko‘rsatiladigan tibbiy xizmatlarni anglatadi. va shuningdek, hayot davomida ularga bo‘lgan ehtiyojga muvofiq. IPEC shuningdek, sog‘liqni saqlashni umumiy qamrab olish (UHC) va Barqaror rivojlanish maqsadi (SDG 3): “Sog‘lom hayotni ta‘minlash va barcha yoshdagilar uchun farovonlikni rag‘batlantirish” ga erishishga hissa qo‘shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. JSST. Integratsiyalashgan, odamlarga yo‘naltirilgan sog‘liqni saqlash xizmatlari bo‘yicha asos. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti, 2016 (mavjud: http://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA69/A69_39-en.pdf?ua=1&ua=1, 2019-yil 19-sentabrda foydalanilgan).
2. Shavkat Mirziyoev. Erkin va farovon, demokratik o‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz -toshkent - «o‘zbekiston» - 2016.
3. Muir KW, Santyago-Turla C, Stinnett SS, Herndon LW, Allingham RR, Challa P va boshqalar. Sog‘liqni saqlash savodxonligi va glaukoma terapiyasiga rioya qilish. Men J. Oftalmol. 2006;142(2):223–6.
4. Shillinger D, Grumbach K, Piette J, Vang F, Osmond D, Daher C va boshqalar. Qandli diabet natijalari bilan sog‘liqni saqlash adabiyotlari assotsiatsiyasi. JAMA. 2002;288(4):475–82.
5. Pizzarello L, Abiose A, Ffytche T, Duerksen R, Thulasiraj R, Teylor H va boshqalar. VISION 2020: Ko‘rish huquqi:oldini olish mumkin bo‘lgan ko‘rlikni bartaraf etish bo‘yicha global tashabbus. Arch oftalmol. 2004;122(4):615–20.

BUXORO XONLIGI IJTIMOY-SIYOSIY HAYOTIDA KENAGAS URUG'INING O'RNI

Beknazarov Javohir Azimjon o'g'li

Samarqand Davlat Universiteti 3-bosqich talabasi.

E-mail: Javohir_beknazaroov@mail.ru.

ANNOTATSIYA

Kenagaslar o'zbekning 92 bo'vlik urug'laridan biridir. Ularning siyosiy jarayonlardagi o'rnini quydagi maqola orqali ko'rib o'tamiz. Kenagaslarning mavqei xonliklar davrida juda ham kuchayadi. Ayniqsa Ashtarxoniylar hukmdor Abulfayzxon davrida biz bunga guvoh bo'lamiz. Bu qabila sardorlari Shahrisabz va Kitob bekliklarini merosiy boshqarishgan. Kenagaslarni Amir Rahimbiy va Amir Nasrullo o'zlariga tobe etganlar. Ulardan keyingi hukmdorlar davrida mustaqil faoliyat olib borishgan.

Kalit so'zlar: Kenagas, Mang'it, Qo'qon bilan aloqalar, Rajab sulton, To'ydagi qirg'in, Kenagaslarning bo'ysundirilishi.

“THE ROLE OF THE KENAGAS TRIBE IN THE SOCIAL-POLITICAL LIFE OF THE BUKHARA KHANATE”

ABSTRACT

The Kenagas are one of the ninety-two Uzbek tribes. We will view their prestige in the political situations through the following article. The position of the Kenagas tribes became much stronger in the period of Khanate. Especially during the reign of Ashtarkhan ruler Abulfayz Khan we witness this. The leaders of this tribe ruled over the heritage of the Shahrisabz and Kitab principalities. The Kenagas tribes were subjugated

by Amir Rahimbi and Amir Nasrullo . They continued independent activity during next Emirs.

Key words: Kenagas, Mangit, relations with Kokand, Rajab Sultan, massacre at Wedding , The subjugation of the Kenagases.

Buxoro xonligida(keyinchalik amirlik) shayboniylar va ashtarxoniylar sulolalari davrida mang'itlar va kenagaslar eng baland mavqeiga ega edi. Kenagaslar o'zbek urug'larining yirik bir tarmog'idir. Said Mansur Olimiyning "Buxoro Turkiston Beshigi" asarida aytilishicha kenagas so'zi *ortiga quvmoq* degan ma'noni bildiradi.[1.31-b] Karim Shoniyozovning "O'zbek Xalqining Shakllanish Jarayoni" asarida Kenagas qabilalari alohida ko'chmanchi qabilalardan tashkil topgan bo'lib, chorvachilik va dehqonchilik bilan shug'ullanadi deb yozadi. Ular Xorazm, Qashqadaryo, Buxoro, Farg'ona, Qoraqalpog'iston, shimoliy Afg'onistonda yashaydilar. Kenagas urug'larining eng yirik tarmoqlari: kirey, abak, ovoqli, taroqli, chuyut va bu urug'lardan iborat. Tarixdagi eng mashhurlari, o'tmish zarvarqlarida o'chmas nom qoldirgan ochamayli va qayrusoli urug'laridir.[2.1251-b] "Tarixi Abulxayrxoniy" asaridagi ma'lumotlarga ko'ra, O'zbek ulusidagi Kenagaslar qo'shinining chap qanoti - juvangarayada jang qilgan. Abdullaxon II-davrida Kenagaslar yuqori mansablarni egallashgan. Kenagas yetakchilari xonning o'ng tomonidagi a'yonlar qatorida, raisdan keyingi o'rinda bo'lgan. Ashtarxoniylardan Abdulazizxon davrida esa Soqiy Xo'ja Kenagas Ishkashim(Badaxshon) viloyatida hokim etib tayinlangan. Kenagaslar va mang'itlar bir biri ila ixtilofda bo'lganlar. Jumlaning dalolati sifatida, Ubaydullaxon davrida Qarshi shahrida Nasab(Tutak) darvoza bo'lgan XVIII-asrda mang'itlar va kenagaslar nizolari avj olib, bu darvozaga o't qo'yib, yoqib yuborishgan keyinchalik Kuyuk Darvoza nomi bilan tarixda nom olgan.[3.584-b] Bundan shu narsa aniqki kenagaslar va mang'itlar bir biri bilan murosasiz munosabatda bo'lganlar. Akademik Radlovning "Zarafshonning shimoli sharqida yashovchi turkiy qabilalarning afsonalari" asarida kenagas va mang'it aka-uka bo'lganligi haqidagi rivoyatni keltirib o'tadi. Ana shu rivoyatda ham urush-

janjallar tasvirlangan. Kenagas qabilalari XVII-XIX-asrlarda Buxoro xonligidagi siyosiy jarayonlarda faol ishtirok etgan. Ashtarxoniylar Abulfayzxon va mang'itlar amiri Haydar davrida qo'zg'olonlar ko'targanligini bizga mahalliy manbalar yetkazadi.[4.33-b] Yana shu o'rinda bir narsani eslatib o'tish joizki, Poyon Ravshanovning ma'lumotlariga ko'ra Abulfayzxon davrida siyosiy kuchga ega bo'lgan Ibrohim Kenagasning ota bobolari Shayboniylar zamonidan buyon Shahrisabzda hokim bo'lib katta obro'ga ega bo'lgan. Abdurahmon Tolening " Tarixi Abulfayzxon" asarida esa Abulfayzxon davlat ishlarini tashlab qo'yganida kenagaslar aholini talo-taroj qilishgan ekan. Buning misolida 1719 yil bahorida Miroxur Ismoil boshchiligidagi ikki ming kishilik Kenagaslar qo'shini Buxoro viloyatidagi Bahouddin qishlog'iga bostirib kirib, u yerda "guli surx" bayramiga to'plangan ko'p minglik tinch aholini talab, o'ta beayov jabr-zulm qilishgan. Abulfayzxon davrida Ibrohim Kenagasning amallari ham buni tasdiqlaydi. Muntab ut Tavorix asarida Ibrohimiy kenagaslarning qayrusoldi urug'idan bo'lganligi aytiladi. Ibrohim Kenagas mang'itlarga qarshi kurashda Abulfayzxonning hokimiyati ag'darish uchun 1722-yilda Samarqandga boradi va chingiz avlodiga mansub Xorazmlik shahzoda o'zining kuyovi Rajabni Samarqandda Xon deb e'lon qiladi va Abulfayzxondan norozi boshqa qavmlar ham bu isyonda qatnashadi. Bu paytda Buxoroda bo'lgan F.Benevininig ma'lumotiga ko'ra g'alayon ko'targanlar gohida poytaxtni besh oylab qamalda tutganlar deydi. Ular yordamga qozoqlar va jung'orlarni yordamga chaqiradilar. Afsuski oxirini o'ylab qilinmagan ish natijasida bu talonchi jung'or va qozoqlar Zarafshon va Qashqadaryo vohalarida yetti yil moybaynida talonchilik ishlarini amalga oshiradilar.[3.515,516-b] Samarqandning Rajab Sulton boshqaruviga o'tishi Buxoro xonligidagi g'alayon sifatida balki mamlakatning zaiflashuvining asosiy sabblari sifatida, ko'rsatsak bo'ladi.[5.6-b] Qo'qon xoni Abdurahimiy 1725 yil Buxoro xonligining zaiflashganidan foydalanib, 20 ming kishilik qo'shin bilan Xo'jandni O'ratepani, Samarqandni egallagan va Shahrisabzga ham hujum qilgan. Bu yerda Shahrisabz hokimi Hakimbek o'z ukasi Ibrohim otaliqning qizi Oyuchuk oyimni Abdurahimiy nikohiga bergan va Qo'qon xonligi bilan qarindosh-urug'chilik

munosabatlarini yo'lga qo'ygan. Minglarning kenagaslar bilan tuzgan ittifoqi XIX-asning 60-yillariga qadar davom etadi. Eron podshosi Nodirshoh Buxoro xonligini bo'ysundirgach Xiva xonligi tomon hujum boshlaydi va u Buxoro xonligidagi siyosiy ta'sir doiraga ega qabila vakillarni o'zi bilan Xiva olib ketadi. Kenagaslardan Olimbekni tanlab oladi. Nodirshoh vafot etgach. Olimbek esa Shahisabzga ketadi.[6.115-b] Muhammad Yoqub Buxoriyning "Gulshan ul muluk" asarida va Hakimxon To'raning "Muntaxab ut tavorix" asarida ham Muhammad Rahimbiy dastlab Shahrisabzdagi 32 nafar kenagas amirlarini aldab chaqirib, qatl ettirgani haqida yozadi. Amir Rahimbiy kenagas Muhammad Yunusbiyga o'zining ukasi Yovqochtibiyni qizini nikohlab, aloqalarni mustahkamlash niyatini aytib, to'y qilishga vada beradi va barcha yirik kenagas amirlarini to'y bazmiga taklif etadi va to'yga kelgan 32 tadan ziyod beklarni tuttirib qatl ettiradi. Amir Rahimbiy o'z inisi Qutluqbiy devobegini Shahrisabzga hokim qiladi. Keyingi amirlar hukmronligi davrida kenagaslar o'z siyosatini mustaqil olib borishgan. Rahimbiy o'lgach uning amakisi Doniyolbiy otaliq hukronigi boshlandi. Kenagaslarning Qayrusoldi urug'idan bo'lgan Beknazarbiy Bahodir Buxorodan kelib, Qutluqbiy devonbegini o'ldirilib, hokimiyatni o'z qo'lga oldi. [6.360-b] Muhammad Hakimxonning ma'lumotiga ko'ra Beknazarbiy Kesh vohalarini bir butunligini ta'minlab, biror soat ham beklik ishlaridan uzoqlashmagan, hokimlik ishlarida sadoqatli edi deb yozadi. Uning vafotidan so'ng katta o'g'li Niyozalibiy hokimlikni egallaydi.

Amir Shohmurod Marvni egallagach, Marv hukmdori Bayramxonning o'g'li Xojixon Shahrisabzga kelib Niyozalibiy qo'lida panoh topadi. Bu vaziyatda Shohmurod Xojixonning topshirilishi uchun 4 ming ashrafiy tillo vada qiladi. Lekin Niyozalibiy aziz mehmonni himoya qilib har qanday taklifni rad etadi. Garchi mazhabi shia oqimida ham bo'lsa unga ko'rsatilgan izzat ikromni cheki yo'qdir.[7.32-b] Qiziq tomoni shundagi bu shaharlardagi hokim lavozimidagi nomzodni amir tasdiqlamagan balki merosiy hokimiyat tusiga kirib qolgan. Niyozalibiy vafot etgach uning to'ngich o'gli Muhammad Sodiq devonbegi Shahrisabzni ikkinchi o'gli Donyolbiy esa Kitobni hokimi bo'ldi.

Amir Haydar hukmronligi davrida kenagaslarga qarshi yurish boshlanadi va ikki o'rtadagi jang Imom Yaqub mavzeida bo'ib o'tadi. Jangda Amir mag'lub bo'ldi. Donyolbiy o'lgach o'gli Xo'jaqulibiy hokim bo'ldi. Amir Nasrullo bu vaqtlar oralig'ida bu ikkita shaharga 1856-yilgacha 28 yil davomida 32 marta yurishlar qiladi. 1856-yilda so'ngi yurishda amir Nasrulloning qo'li baland keldi. Bu ikki beklik amirlikka bo'ysundirildi.[8.132-b].

Foydalanilgan manbalar va adabiyotlar ro'yxati

1. Sayyid Mansur Olimiy. Buxoro turkiston beshigi.Buxoro-2004.
2. Vohidov Sh. Qo'qon xonligi tarixi (xonlik tarixi manbalarida).Toshkent. Yangi asr avlodi-2014.
3. Poyon Ravshanov. Qarshi tarixi. Toshkent.Yangi asr avlodi -2006.
4. O'Z.FA Tarix Instituti. Alimova D. Ashirov A. O'rta osyo xalqlarining etnik tarixi va mintaqada yuz bergan demografik jarayonlarning manbalarda aks etishi(XVI-XIX-asrlar I-yarmi). Toshkent-2011.
5. ShodiyevJ. Buxoro amirligi davlatchiligining rivojlanishi. Toshkent-2010.
6. Niyoz Muhammad Ho'qandiy. Ibrat ul Xavoqin. Toshkent. Turon-2014.
7. Muhammad Hakimxon To'ra. Muntaxab at Tavorix. Toshkent.Yangi asr avlodi-2010.
8. Mirzo Abdulazim Somiy. Mang'it sulolalari tarixi yoki buxoro xonligining inqirozi. Sharq yulduzi.

ОБ ОДНОЙ ВНУТРЕННЕКРАЕВОЙ ЗАДАЧЕ ДЛЯ БИГАРМОНИЧЕСКОГО УРАВНЕНИЯ

Кулдашева Шохсанам Равшанжон кизи

магистрант первого курса Ферганского государственного университета

АННОТАЦИЯ

В данной статье была исследована и изучена условная корректность одной задачи для бигармонического уравнения в круге.

Ключевые слова: бигармонического уравнения, условная корректность задачи, устойчивость решения, приближенное решения.

В данной работе исследована на условную корректность одна задача для бигармонического уравнения в круге.

Задача. Требуется найти функцию $U(\rho, \varphi)$, удовлетворяющую условиям:

$$\Delta^2 U(\rho, \varphi) = 0 \text{ в } D = \{ (\rho, \varphi) : 0 < \rho < R, 0 \leq \varphi \leq 2\pi \} \quad (1)$$

$$\Delta U(R_1, \varphi) = f(\varphi), \quad 0 \leq \varphi \leq 2\pi, \quad (2)$$

$$U(R, \varphi) = 0, \quad 0 \leq \varphi \leq 2\pi, \quad (3)$$

где $0 < R_1 < R$, $f(\varphi)$ -заданная функция, Δ – оператор Лапласа.

Покажем, что в поставленной задаче не имеет места непрерывная зависимость решения от данных. Действительно, функция

$$U_m(\rho, \varphi) = \varepsilon \frac{(\rho^2 - R^2)}{2(m+1)} \left(\frac{\rho}{R_1} \right) \sin m\varphi \quad (4)$$

является решением задачи (1)-(3) при $f(x) = \varepsilon \sin nx$

Из (4) следует, что для любых констант $0 < \varepsilon < 1$, $c > 0$ и переменных $\varphi \in (0, 2\pi)$, $\rho \in (R_1, R)$ можно подобрать такие ε и m , чтобы выполнялись неравенства

$$\|\varepsilon \sin m\varphi\|_{L_2(0, 2\pi)} \leq \varepsilon \quad ; \quad \|U_m(\rho, \varphi)\|_{L_2(0, 2\pi)} > c.$$

Справедлива следующая теорема, характеризующая устойчивость решения задачи (1)-(3).

Теорема. Если функция $U(\rho, \varphi)$ удовлетворяет соотношениям:

$$\|\Delta U(R, \varphi)\|_{L_2(0, 2\pi)} \leq M, \quad (5)$$

$$\|\Delta U(R_1, \varphi)\|_{L_2(0, 2\pi)} \leq \varepsilon, \quad (6)$$

то выполняется неравенство

$$\|U(\rho, \varphi)\|_{L_2(0, 2\pi)} \leq \frac{(R^2 - \rho^2) \cdot M}{4[1 + \lambda(\varepsilon)]} \left(\frac{\rho}{R}\right)^{\lambda(\varepsilon)}$$

где $\lambda(\varepsilon)$ - корень уравнения

$$\left(\frac{R}{R_1}\right)^\lambda = \frac{M}{\varepsilon}$$

Эта теорема доказывается так же, как теорема 2 в [1].

Пусть функция $f(\varphi)$ известна с точностью до δ , т.е. известна функция $f_\delta(\varphi)$:

$$\|f_\delta(\varphi) - f(\varphi)\|_{L_2(0, 2\pi)} \leq \delta.$$

Предположим, что задача (1)-(3) поставлена условно-корректно [2], и множество корректности определяется неравенством (5). Возьмём в качестве приближенного решения задачи (1)-(3) функцию

$$U_{n\delta}(\rho, \varphi) = \frac{(\rho^2 - R^2)}{4} \left[\frac{a_0}{2} + \sum_{m=1}^n \left(\frac{\rho}{R_1}\right)^m \frac{a_m \cos m\varphi + b_m \sin m\varphi}{m+1} \right];$$

здесь a_0, a_m, b_m - коэффициенты Фурье функции $f_\delta(\varphi)$.

Оценим разность между точным и приближённым решением задачи (1)-(5) в метрике пространства $L_2(0, 2\pi)$.

Аналогично [1], получим

$$\begin{aligned} & \|U(\rho, \varphi) - U_{n\delta}(\rho, \varphi)\|_{L_2(0, 2\pi)} \leq \\ & \leq \frac{(R^2 - \rho^2)}{4(n+1)} \left(\frac{\rho}{R_1}\right)^n \delta + \frac{M}{4(n+2)} \left(\frac{\rho}{R}\right)^{n+1} \end{aligned}$$

ЛИТЕРАТУРА:

1. Атаходжаев М.А, Ахмедов З.А. Об одной условно-корректной задаче для бигармонического уравнения. Изв. АНРУз. Серия физ-мат. наук, 1980, №1
2. Лаврентьев М.М. Некорректные задачи для дифференциальных уравнений, Новосибирск, 1981.

ЗНАЧЕНИЕ ПОЧВЫ ПРИ СЕЛЕКЦИИ ВИНОГРАДА

Хакимов Шахбозбек Шавкатбек угли

Магистр Андижанского института сельского хозяйства и агротехнологии

E-mail: xakimov.shaxboz@bk.ru

АННОТАЦИЯ

На латыни «виноград» означает «vinifera». Поэтому именно в его честь и был назван открытый в прошлом веке астероид Винифера. Доподлинно установлено, что древние египтяне культивировали виноград в дельте Нила ещё в 6-м тысячелетии до нашей эры. По содержанию полезных веществ виноградная мякоть уступает кожице этих ягод. Свежие, но не вымытые виноградины иногда кажутся чуть белёсыми, пушистыми. На самом деле этот налёт представляет собой колонии микроорганизмов. Светлые сорта винограда по содержанию полезных веществ уступают тёмным. Специалисты разделяют все многочисленные сорта винограда на четыре группы, в зависимости от цвета ягод — красный, розовый, чёрный и белый. На изготовление одной стандартной бутылки вина уходит около шестисот ягод.

Ключевые слова: виноградные насаждения, оценка рельефа местности, почвы и почвогрунт

THE IMPORTANCE OF SOIL IN GRAPE BREEDING

ABSTRACT

In Latin, "grape" means "vinifera". Therefore, it was in his honor that the asteroid Vinifera, discovered in the last century, was named. It has been established for certain that the ancient Egyptians cultivated grapes in the Nile Delta as early as the 6th millennium BC. In terms of the content of useful substances, grape pulp is inferior to

the skin of these berries. Fresh, but unwashed grapes sometimes seem a little whitish, fluffy. In fact, this plaque is a colony of microorganisms. Light grape varieties are inferior to dark ones in terms of the content of nutrients. Experts divide all the numerous varieties of grapes into four groups, depending on the color of the berries - red, pink, black and white. It takes about six hundred berries to make one standard bottle of wine.

Key words: grape plantings, assessment of terrain, soil and soil-ground

По рельефу участок для закладки виноградника может располагаться на равнинных или на склоновых землях. Критерии оценки участка, расположенного на склонах, — экспозиция, крутизна склона и почвенные разности [1]. Значительные площади виноградных насаждений в мире размещены на склоновых землях. Согласно классификации М. Н. Фисуна (1982), склоновые земли, отводимые под культуру винограда, в зависимости от крутизны и морфологии поверхности, делят на группы: - крутизной до 6–8°, слаборассеченные, с «мягкими» изменениями экспозиций; - пологие, крутизной от 8 до 12°, слаборассеченные; - покатые, крутизной 12–18°, слаборассеченные; - крутые, от 18 до 25°, слаборассеченные; - очень крутые, более 25°. Данную классификацию нельзя признать унифицированной, каждому региону с учетом особенностей орографических, почвенных и климатических условий разработана своя классификация [2]. Как уже отмечалось, принимая во внимание крутизну склонов, выбирают схемы организации территории, изменяют параметры ее структурных звеньев и в первую очередь величину кварталов, направление рядов, их длину, устройство террас различного типа и т. д. Все эти вопросы рассмотрены ниже. В зонах с недостаточной теплообеспеченностью для культуры винограда наиболее предпочтительны теплые склоны: южные, юго-западные и юго-восточные; в зонах с высокой теплообеспеченностью пригодны и более холодные склоны: северные, северо-западные и северо-восточные. При оценке участков с различной крутизной склонов следует иметь в виду разную стоимость их освоения: чем больше крутизна склона, тем дороже его освоение

[3]. Низины и котловины непригодны под культуру винограда, поскольку в них собирается холодный воздух со склонов и создается реальная опасность повреждения виноградников зимними морозами, осенними и весенними заморозками. Кроме того, в них плохая проветриваемость, что резко увеличивает степень заболевания растений [4]. Более теплые участки нужно отводить под сорта винограда поздних сроков созревания, а также под сорта с более высокой сахаристостью ягод (столовые, кишмишно-изюмные) и, наоборот, более холодные — под сорта ранних сроков созревания, а также под сорта, урожай которых предназначен для производства шампанских и легких столовых вин с невысокой сахаристостью и повышенной кислотностью [5]. Участки с близким (менее 1 м) залеганием плотных пород, оглеенных и засоленных горизонтов, а также с близким стоянием грунтовых вод непригодны под культуру винограда [6]. На засоленных почвах глубина залегания солевого горизонта в богарных условиях должна быть не менее 1,5 м, при орошении — 2 м. Это зависит от количества вредных солей. Содержание их, в том числе хлора, допускается не более, %: в слое 0—60 см — 0,07 и 0,01; 60—100 см — 0,15 и 0,03; 100—150 см — 0,5—0,65 [7]. Таким образом, мы пришли к выводу, что выбор места для закладки виноградников играет очень важную роль в получении высокой урожайности культуры. Поэтому от того, как будет выбран участок и выполнены работы по закладке виноградника, во многом зависит его долговечность, продуктивность и рентабельность.

Список литературы:

1. Айсанов, Т. С. Подготовка почвы для выращивания винограда / Т. С. Айсанов, К. Е. Бурцева, М. Д. Еремин // Применение современных ресурсосберегающих инновационных технологий в АПК. Ставрополь, 2016. – С. 13-15.
2. Ахмедханов, Р. А. Экономическая эффективность возделывания столовых сортов винограда в зависимости от сроков созревания / Р. А.

Ахмедханов, Т. С. Айсанов // Применение современных ресурсосберегающих инновационных технологий в АПК. Ставрополь, 2016. – С. 31-33

3. Есаулко, Н. А. Винодельческие кооперативы – производители белых вин Германии / Н. А. Есаулко, Е. А. Сосюра, Т. С. Айсанов, М. В. Селиванова // Современные ресурсосберегающие инновационные технологии возделывания сельскохозяйственных культур в Северо-Кавказском федеральном округе. 80-я научно-практическая конференция, приуроченная к 85-летию юбилею Бобрышева Федора Ивановича и посвященная заслуженному деятелю науки РФ, доктору сельскохозяйственных наук, профессору, участнику Великой Отечественной войны Куренному Николаю Митрофановичу. – 2015. – С. 56-58.

4. Нуднова, А. Ф. Перспективы развития винного туризма в Ставропольском крае/ А. Ф. Нуднова, Т. С. Айсанов, Н. А. Есаулко // Современные ресурсосберегающие инновационные технологии возделывания сельскохозяйственных культур в Северо-Кавказском федеральном округе. 80-я научно-практическая конференция, приуроченная к 85-летию юбилею Бобрышева Федора Ивановича и посвященная заслуженному деятелю науки РФ, доктору сельскохозяйственных наук, профессору, участнику Великой Отечественной войны Куренному Николаю Митрофановичу. – 2015. – С. 118-121.

5. Романенко, Е. С. Система виноградарства в России / Е. С. Романенко, И. П. Барабаш, Н. А. Есаулко, Е. А. Сосюра, А. Ф. Нуднова // Актуальные вопросы экологии и природопользования. Ставрополь, 2014. – С. 65-69.

6. Романенко, Е. С. Выращивание винограда для качественного виноделия / Е. С. Романенко, Е. А. Сосюра, А. Ф. Нуднова, А. А. Юхнова // Вестник АПК Ставрополя. – 2014. – № 3 (15). – С. 185-187.

7. Шипуля, А. Н. Сорт и экономика в системе адаптивной селекции / А. Н. Шипуля, Е. С. Романенко // Аграрная наука, творчество рост. Сборник научных трудов по материалам Международной научно-практической конференции. Ставрополь, 2014. – С. 226-228.

TIJORAT BANKLARIDA DEPOZIT OPERATSIYALARI AUDITINING NAZARIY ASOSLARI HAMDA YURITILISH TARTIBI

Ilmiy rahbar: Umarov Zafar Absamatovich

Toshkent Moliya institute

E-mail: umarov1@tfi.uz

Muminova Parvina Ilhomovna

Toshkent Moliya instituti

E-mail: pari2808@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada ilm fan va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish maqsadida olib borilayotgan chora tadbirlar bo'yicha aholining bank tizimi borasidagi bilimlarini rivojlantirish borasida tijorat banklarida deposit operatsiyalari auditining nazariy asoslari hamda deposit operatsiyalari auditini yuritilish tartibi haqida qisqacha asosiy ma'lumotlar berilgan.

Annotation: This article provides a brief overview of the theoretical foundations of auditing deposit operations in commercial banks and the procedure for conducting audit of deposit operations to develop the knowledge of the population about the banking system on the measures taken to develop science and the digital economy.

Kalit so'zlar: bank, deposit, jamg'arma, muddatli, talab qilib olinguncha, omonat, deposit sertifikati, passiv, depositor, omonatchi, audit, hisob siyosati, deposit siyosati, balans, hisobot, auditor, ichki audit, tashqi audit.

Keywords: bank, deposit, savings, term, demand, deposit, certificate of deposit, liability, depositor, depositor, audit, accounting policy, deposit policy, balance sheet, report, auditor, internal audit, external audit.

Banklarning kelib chiqish davridan hozirgi kungacha bo'lgan davrni o'rganib, tahlil qilib ko'riladigan bo'lsa, dastlabki banklarning paydo bo'lishi bilanoq omonat va depozit tushunchalari paydo bo'lganligiga guvoh bo'lamiz. Chunki puldorlar va kambag'allar doimo mavjud bo'lgan va shakllanib kelgan. Puldorlar tomonidan ortiqcha pul mablag'larini ishonchli joyga qo'yish talabining vujudga kelishi depozit (omonat) tushunchasi paydo bo'lishiga zamin yaratdi desak, yanglishmagan bo'lamiz.

Depozit operatsiyalar – banklarning depozitorlar bilan tuzgan shartnomalari asosida depozit maqsadlariga ko'ra muayyan muddatga jalb etish hamda saqlashga doir operatsiyalardir. Tijorat banklari jalb qilgan mablag'larning asosiy qismini depozitlar tashkil etadi. Depozitlar omonatchilar tomonidan qo'yilgan yoki operatsiyalar jarayonida bank hisobvarag'ida ma'lum vaqtgacha saqlanadigan mablag'lar hisobidan shakllantiriladi. Bank amaliyotida qo'llanilayotgan depozitlar va umuman, depozitlar haqida iqtisodiy adabiyotlarda yagona yondashuv mavjud emas. Xalqaro bank amaliyotida depozitlar, deyilganda moliya-kredit yoki bank muassasalariga saqlash uchun berilgan qimmatli qog'ozlar yoki pul mablag'lari tushuniladi. Rossiyalik iqtisodchi olim **L.S.Padalkin**ning fikricha, depozit tarkibiga faqat muddatsiz depozitlar kiradi. **E.M.Rode** depozitlar o'z ichiga jamg'arma sertifikatlardan tashqari – barcha muddatli va muddatsiz omonatlarni oladi, deb ta'kidlaydi.

Depozit turlari:

Talab qilib olinguncha depozitlar;

Muddatli depozitlar;

Jamg'arma depozitlar;

Boshqa depozitlar.

Banklar faoliyati mustahkamligi va barqarorligini ta'minlash uchun eng avvalo ular faoliyatini ichki va tashqi audit tekshiruvlari orqali doimiy nazorat qilib borish talab etiladi. Auditning maqsadi–taqdim etilayotgan hisobotlar to'g'riligi, xo'jalik faoliyatining haqiqiy holatini aks ettirish, uning qonuniyligi hamda moliyaviy hisobot va buxgalteriya hisobi talablariga mos kelishini aniqlashdan iboratdir.

Audit maqsadlari:

- Bank tomonidan amalga oshirilayotgan operatsiyalarni mamlakat qonunchiligiga, normativ xujjatlariga, yo‘riqnomalar va nizomlar talablariga to‘g‘ri kelishini;

- Bank omonat (depozit) shartnomalari mavjudligini va ularni xaqiqiylikini tekshirish; Buxgalteriya xisobida depozit operatsiyalarini o‘z vaqtida va to‘liq aks ettirish;

- Bank depozit siyosatini baholash

- Depozitlar hisobini yuritishda Markaziy bank majburiy zaxira fondiga o‘tkazilayotgan mablag‘larni to‘g‘riligini baholash.

Depozit operatsiyalari ichki auditining asosiy maqsadlari quydagilardan iboratdir:

- ❖ omonatchilar manfaatlarini himoya qilish, bank o‘z faoliyati davomida erishgan va maqsad qilgan natijalarni saqlab qolish;

- ❖ taqdim etilayotgan hisobotlarni haqqoniyligi, to‘liqligi va ishonchliligini aniqlash;

- ❖ taqdim etilgan hisobotlar amaldagi qonunchilik, buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotlarga qo‘yilgan talablarga muvofiqligi tekshirish.

Tijorat banklarida audit xizmati tomonidan o‘tkaziladigan bank resurslarining auditidan asosiy maqsad, ichki nazorat monitoringini amalga oshirish va bank rahbariyatiga bank faoliyatining nazorati va natijalari bo‘yicha ob‘ektiv tahlil, baho tavsiyalar va ma‘lumotlar taqdim etish orqali bankning samarali faoliyat yuritishini ta‘minlashda bank Boshqaruvi organlariga ko‘maklashishdan hamda bankning viloyat va tuman (shahar) filiallarida bank tizimi, bankning kreditorlari va omonatchilari uchun bank muassasasining moliyaviy ishonchliligi darajasini hamda xavfsizligini ta‘minlashdan, shuningdek, uning umumiy moliyaviy faoliyatini tahlil qilishdan iboratdir.

Bank depozit operatsiyalarini audit tekshiruvidan o‘tkazilganda, quyidagi masalalar tekshirilishi lozim:

• bank faoliyati oldiga qo'yilgan maqsadga erishishda ma'muriy va operatsion jarayonlarni amalga oshirishda O'zbekiston Respublikasining amaldagi Qonunchiligiga va Markaziy bankning me'yoriy-huquqiy hujjatlariga hamda Bank Boshqaruvi ichki siyosati va nizomlariga rioya qilinishi

• bankning depozitlar va boshqa operatsiyalari bo'yicha o'tkazilgan muomalalarning to'g'riligi va asosliligi;

• buxgalteriya hisobvaraqlari va moliyaviy hisobotlarning to'g'riligi, tartibliligi, aniqligi va ishonchligini;

• ichki nazoratning ahvoli, tuzilayotgan hisobotlarning o'z vaqtida va to'g'ri tuzilib tegishli joylarga taqdim etayotganligi;

• ichki nazorat tizimining monandligi va samaradorligini tekshirish va baholash;

• tavakkalchiliklarni boshqarish jarayonlari va tavakkalchiliklarni baholash uslubiyotining qo'llanilishi va samaradorligi tahlili

• hisob yozuvlari va moliyaviy hisobotning (shuningdek nashr etilgan) aniqligi va ishonchliligi tahlili;

• Respublika qonun hujjatlariga muvofiq hisobotlarning butunligi, ishonchliligi va o'z vaqtida tuzilishini tekshirish;

• -xodimlarning kasb mahorati va ijro intizomi;

• -arxiv ishlarining yuritilishi.

Operatsiyalarni audit qilishda muddatsiz depozit hisobvaraqlari, ssuda va boshqa hisobvaraqlardan mablag' berish va o'tkazishning qonuniyligi hujjatlar va shaxsiy hisobvaraqlar bo'yicha audit rahbari belgilaydigan hajmda tekshirilishi mumkin. Bunda moddiy tovarlar olishga doir orderlar, ayniqsa shu mijozga xizmat ko'rsatmaydigan mansabdor shaxslar imzolagan operatsiyalarga alohida e'tibor qaratish va ayni vaqtda hujjatlar to'g'ri rasmiylashtirilganini tekshirish kerak. Omonat operatsiyalari auditi asosan bankning ichki auditi tomonida amalga oshiriladi. Bosh bank va filiallar faoliyatini auditdan o'tkazish Bank kengashi tomonidan tasdiqlangan

“Audit xizmatining filiallar faoliyatini auditdan o‘tkazish bo‘yicha tekshirish rejasiga”ga asosan amalga oshiriladi va ushbu hujjat maxfiy hisoblanadi. Tekshirish rejasiga Bosh bank va uning barcha filiallari kiritilgan bo‘lishi lozim. Filiallarning depozit buyicha axvoli keskin o‘zgargan holatlarda yoki auditor tomonidan omonat xafsizligiga taxdid aniqlanganda tekshirish rejasiga o‘zgartirish kiritilishi lozim.

Audit qilinadigan hujjatlar oldindan yoki navbati bilan hisoblanishi, hamda olingan natijalar balans bilan qiyoslanishi zarur. Buxgalteriya daftari tutiladigan, hujjatlar debetlangan balans hisobvaraqlari raqamlari o‘sib boruvchi tartibda tikiladigan bank muassasalarida audit qilinadigan hujjatlar va kassa hujjatlari shu daftardagi yozuvlarga qiyoslanadi. Hisob yuritishni tekshirish uchun olingan hujjatlar summasi hujjatlarning har bir bog‘lami bo‘yicha muassasa nomi, sana, ro‘yxatlarning raqami va bog‘lami, berilgan guruhdagi hujjatlarning narxi, hisoblash va qiyoslashni amalga oshirgan operatorlarning imzolari tushurilgan hisoblash tasmalaridagi summalar bilan qiyoslanadi va shu kundagi barcha tasmalarning yakunlari o‘zaro qo‘shiladi va olingan ma’lumotlar balans bilan taqqoslanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. “Tijorat banklarining ichki auditiga qo‘yiladigan talablar to‘g‘risida” № 3302 NIZOM 2021 16-aprel
2. O‘zbekiston Respublikasining Markaziy banki to‘g‘risida (yangi tahriri) 2019,11-noyabr
3. Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida (yangi tahriri) 2019, 5-noyabr
4. www.gov.uz- O‘zbekiston Respublikasi Davlat hokimiyati portali.
5. www.press-service.uz- O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Matbuot xizmati rasmiy sayti.
6. www.cbu.uz – O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy sayti.
7. www.lex.uz - O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligining rasmiy sayti ma’lumoti.
8. www.cer.uz - Iqtisodiy tadqiqotlar Markazining rasmiy sayti.

ZAMIN-M BIOPREPARATII YORDAMIDA KARTOSHKANING SAQLASH DAVRINI UZAYTIRISH TEXNOLOGIYASI

Bazarbayeva Karomat Sultonbayevna

Toshkent Davlat Agrar Universiteti Qishloq xo‘jalig fitofatalogiyasi va
Agrobiotexnologiya kafedrasi meva-sabavotchilikda biotexnologiya mutaxassisligi
magistranti

karomatbozorbayeva@gmail.com

ANNOTATSIYA

“Zamin-M biopreparatii yordamida kartoshkaning saqlash davrini uzaytirish texnologiyasi” mavzusi bo‘yicha Zamin-M (*Bacillus subtilis*, *Bacillus megaterium* va *Pseudomonas stutzeri* shtammlari asosidagi) biopreparati bilan ishlov berishning saqlash davriga ta’siri va saqlash davrini uzaytirish texnologiyasiga oid ma’lumotlar keltirilgan. Kartoshka tuganagini biopreparat bilan ishlov berib saqlash davrining harorat rejimiga bog‘liqligi ko‘rsatib berilgan.

ANNOTATION

In this article, information has been given about the effect on the shelf life and the technology of prolonging the shelf life of potato tubers grown on saline soils of Tashkent State Agrarian University on the technology of storage of biopreparation Zamin-M (based on strains of *Bacillus subtilis*, *Bacillus megaterium* and *Pseudomonas stutzeri*) listed. The dependence of the storage period on the temperature regime of the treatment of potato tuber with biopreparation has been shown.

Kalit so‘zlar: kartoshka, tinim davri, biopreparatlar, Zamin-M, davolash davri, saqlash davri

Keywords: potato, dormancy period, biopreparations, Zamin-M, treatment period, storage period.

O'zbekiston Respublikada kartoshka yetishtirishni kengaytirish va urug'chiligini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risidagi qonuniga ko'ra Respublikada iste'mol va urug'lik kartoshka yetishtirishni oshirish, kartoshkachilik sohasida klaster va kooperatsiya mexanizmlarini kengaytirish hamda zamonaviy texnologiyalarni joriy etishni davlat tomonidan yanada qo'llab-quvvatlash, shuningdek, kartoshkaga bo'lgan ichki bozor talabini to'liq qondirish masalalari belgilab berilgan bo'lib kartoshkachilikda ekologik toza texnologiyalardan foydalanish muhim masalalardan biri hisoblanadi.

Saqlash maqsadi . Keyingi vegetasion davrda ekinga to'liq tayyorlangan sog'lom urug'li material olishdan iborat. Bu esa o'z navbatida faqat belgilangan nam haroratli rejimga amal qilgandagina muvaffaqiyatlidir.

Muammoning o'rganilganlik darajasi. Urug'li kartoshkachilikda kasalliklardan himoyalash maqsadida biofungisidlar bahorda ekish oldidan qo'llaniladi. Bundan tashqari kimyoviy himoya vositalarini ko'p marta ishlatishdan agrosenozga pestisidli yuklama oshadi. Pestisid yuklamani kamaytirish, urug'li ildizlarini sifatini oshirish uchun saqlash texnologiyasiga kuzgi ko'miladigan urug'li materialga fizik, kimyoviy va biologik usullarni yangilangan ishlanmalari joriy qilinmoqda. Ulardan biri-an'anaviy fungisid bilan qayta ishlash, bu esa kartoshka ildizlarini ekishdan oldingi qayta ishlashdan ozod qiladi. Kartoshka kraxmali oziq-ovqat mahsulotlari tayyorlashda kulinariyada, to'qimachilik sanoatida, turli texnik maqsadlarda, kimyoviy yo'l bilan glyukozid, dektrin va kraxmalni sodda xillarini ishlab chiqarishda foydalaniladi.

Tadqiqotning ob'yekti. Kartoshka ekinlari va ularning mahaliy Aqrab, To'yimli hamda xorijdan Santa navlari.

Tadqiqotning predmeti. Kartoshka va sabzavot ekinlarini saqlash davrini uzaytiruvchi Zamin-M, Yer malhami, Bist biopreparatlari.

Odatda kartoshka va sabzavotlar doimiy omborlarda saqlanadi. Kartoshka saqlashga joylashtirilgandan so'ng 10-15 kun 15-20°C temperaturada, havoning nisbiy namligi 90-95% bo'lgan sharoitda aktiv ventilyasiyalash rejimi qo'llaniladi.

Keyinchalik saqlash 2-4⁰C temperaturada davom ettiriladi. Ma'lumki kartoshka va sabzavotlarni saqlash iqtisodiy jihatdan samarali soha hisoblanadi, chunki kartoshka va sabzavotlar yilning muayyan mavsumidagina etishtiriladi. Aholini mazkur mahsulotlarga bo'lgan talabini mavsumdan tashqari muddatlarda ham qondirib turishda Zamin-M biopreparati yordamida kartoshkaning saqlash davrini uzaytirish texnologiyasining ahamiyati beqiyosdir. Kartoshkalarni saqlash davrida imkoniyati boricha isrof miqdorini kamaytirish to'g'risida tasavvurga yega bo'lishi mahsulotlarni saqlash muddatini uzaytirish va sifatini yanada yaxshilash ko'zda tutiladi.

Kuzatilayotgan natijalar asosida shunday xulosaga kelish mumkinki, "Zamin-M" biopreparatidan kartoshka o'simligi saqlash muddatini uzaytirishda foydalanish kartoshkalarning sifati, ko'p miqdorda biomassa miqdorining ham yuqori bo'lishiga sabab bo'ladi.

Kartoshkani saqlash vaqtida yo'qotishlarni kamaytirishning eng muhim omili-tuganaklarning sifati: u qanchalik yirik bo'lsa, yaxshi saqlanish ehtimoli ko'proq-birinchi navbatda istemolbop kartoshkani saqlash uchun muhim ahamiyatga ega.

Kartoshka navi	Saqlashdan oldingi vazni, kg	Saqlashdan keying vazni, %	Berilgan nisbiy namlik, %
Evolyushn	3,5	91	85-95
Evolyush(biopreparat)	4,7	92	85-95
Arizona	2,15	82	85-95
Arizona (biopreparat)	2,20	94	85-95

Zamin-M biopreparat bilan 1:1000 nisbatda kartoshka tuganaklariga ishlov berish saqlash vaqtida tuganaklar tabiiy massasining (aprel-iyul) kamayishi ga (%) ta'siri o'rganilganda Evolyushn kartoshka navida nazoratga nisbatan 1 % yuqori bo'ganligi kuzatildi, Arizonada navida esa 12 % yuqori bo'lganligi aniqlandi. Tajribadan ko'rinib turibdiki, ishlov berilgan kartoshka navlari ichida Arizona navi uchun qo'llanilganda biopreparat eng yuqori natijani ko'rsatdgan.

Biopreparat yordamida kartoshkani saqlash texnologiyasining davolash davrida preparatlar bilan ishlov berish uchun yangi purkagich qurilmaning texnologik chizmasi ishlab chiqilgan va undan foydalanish parametrlari asosida tavsiyanoma berilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ўзбекистон республикаси президентининг 2020 йил 6-майдаги ПҚ-4704-сон «Республикада картошка етиштиришни кенгайтириш ва уруғчилигини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида» ги қарори
2. Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti.Kartoshka yetishtirish. 2-kitob. Tarjimonlar:. “Tarjima va til markazi” tarjimonlar guruhi. 100 bet. 24 bet)
3. Волкинд, И.Л. Промышленная технология хранения картофеля, овощей и плодов / .Л. Волкинд. - М.: Агропромиздат, 1987. - 218 с.,
4. Гусев С.А.Температура хранения и сорт.Картофель и овощи.-1972.-№1.- С.11-14.
5. Гусев С.А., Метлицкий Л.В. Хранение картофеля. - М.: Колос, 1982.- 223
6. Дьяченко В.С. Хранение картофеля, овощей и плодов. - М.: Агропромиздат, 1987. - 190с.

КАРТОШКА (*SOLANUM TUBEROSUM* L.) ЭКИНИДАН IN VITRO УСУЛИДА МИКРО ТУГАНАКЛАР ОЛИШ УЧУН ОЗИҚА МУҲИТИНИ ТАЙЁРЛАШ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Хазратов Аббос Тўлқин ўғли

Тошкен давлат аграр университети “Картошкачилик” мутахассислиги
магистранти

Хасан Буриев Чутбаевич

Тошкент давлат аграр университети “Мева-сабзавотчилик ва узумчилик”
кафедраси профессори, биология фанлар доктори

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада картошка (*Solanum tuberosum* L.) экинидан in vitro усулида микро туганаклар олиш учун озиқа муҳитини тайёрлаш технологияси ҳақида илмий асосланган маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: In vitro, уруғлик материаллар, озуқа муҳит, стериллаш.

ANNOTATION

This article provides scientifically based information on the technology of preparation of nutrient medium for the production of micro-tubes in vitro from the crop of potatoes (*Solanum tuberosum* L.).

Keywords: In vitro, seed material, nutrient medium, sterilization.

Ҳозирги кунда дунёнинг 156 мамлакатада ҳар йили 377 миллион тоннага яқин картошка туганаклари етиштирилади. Хитой, Ҳиндистон, Россия, Украина, АҚШ, Германия, Бангладеш, Полша, Франция ва Нидерландия каби давлатлар картошкани энг кўп ишлаб чиқарувчилари ҳисобланади. Йилдан йилга дунёда аҳоли сонининг ортиб бориши натижасида сабзавот экинларига, айниқса

картошка туганаклари бўлган еҳтиёж ортиб бормоқда. Чунки картошка озиқ-овқат истеъмолида муҳим ўрин тутди. Шунингдек картошка таркибида оксил, ёғ, углеводлар, органик кислоталар, В₁, В₂, РР, С, Д, К, Э, А витаминлари, натрий, калий, магний, калсий, темир, фосфор, ёд каби элементлар мавжудлиги билан бошқа сабзавот экинларидан ажралиб туради ва инсон саломатлиги учун фойдали ҳисобланади.

Ушбу картошкага бўлган еҳтиёжини қондириш учун картошка етиштиришнинг янги инновацион технологияларини ҳамда вирусиз картошка уруғларини олиш технологиясини ишлаб чиқишни талаб қилади.

Ҳозирги кунда картошка ишлаб чиқарувчи мамлакатларда вирусиз асосда ташкил этилган уруғчилик майдонларида сифатли уруғлик материаллар етиштириш асосида картошканинг юқори ҳосилдорлигини таъминловчи селекцион ва технологик тадбирларини ишлаб чиқиш долзарб муаммо бўлиб келмоқда. Шу сабабли биз *In vitro* шароитида картошкadan вирусиз асосда микро туганаклар олиш устида илмий тадқиқотлар олиб бормоқдамиз. *In vitro* шароитида картошкadan вирусиз микро туганаклар олишда озиқа муҳити муҳим ўрин тутди. Озиқа муҳитларини таёрлаш технологияси бир мунча масулятли иш бўлиб озиқа муҳитининг микро туганаклар ривожланишига турлича таъсир қилади. Озиқа муҳитини тайёрлаш бир неча босқични ўз ичига олади.

Авваламбор озиқа муҳитлари автоклавда 120 °С ҳароратда 0,75 -1 атм босимда 20 минут давомида стерилланади. Агар озиқа муҳит таркибига юқори ҳароратда парчаланиб кетувчи моддалар киритилган бўлса, у ҳолда бу моддалар махсус бактериал филтрлардан ўтказиб тозаланади, сўнг автоклавланган ва 40°С га ча совитилган асосий озиқа муҳитга қўйилади.

Идишларни олдиндан зар қоғозга ёки оддий қоғозга ўраб, қуриштиш шкафларида 160°С ҳароратда 2 соат давомида стериллаш лозим.

Ажратилган ҳужайра ва тўкималарни културалаш учун озиқа муҳитлари таркибида ўсимлик учун зарур бўлган барча макроелеметлар (азот, фосфор,

калий, калсий, магний, олтингугурт, темир) микроэлементлар (бор, марганес, рух, мис, молибден ва бошқалар) шунингдек витаминлар, углеводлар, фитогормонлар ёки уларнинг аналогларини тутиши зарур. Баъзи озиқа муҳитларга казеин гидролизати, аминокислоталар ҳам қўшилади. Бундан ташқари, хужайранинг темирга бўлган талабини қондириш учун озиқа муҳитлар таркибига ЭДТА (этилендиаминтетрацирка кислота) ёки унинг натрийли тузи киритилади.

Каллус тўқимаси олиш учун баъзи ҳолларда озиқа муҳит таркибига кокос ёнғоғининг суюқ эндосперми (какое сути), каштан қўшилади. Углеводлар ажратилган хужайра ва тўқималар култураланаётган озиқа муҳитнинг зарурий таркиби ҳисобланади. Чунки улар автотроф озиқланиш хусусиятига эга эмас. Углевод манбаи сифатида 2-3% ли концентратсияда сахароза ёки глюкозадан фойдаланилади.

Фитогормонлар хужайраларнинг дедиффенсияланиши ва хужайралар бўлинишини тезлаштириш учун зарур. Шунинг учун каллус тўқималар олишда озиқа муҳит таркибида албатта ауксинлар (хужайралар дедифференциясини чақиради) ва ситокининлар (хужайралар бўлинишини чақиради) бўлиши шарт. Поя морфогенезини юзага келтиришда озиқа муҳитдаги ауксиннинг миқдори камайтирилади ёки умуман қўшилмайди.

Гормонсиз муҳитда шиш тўқималари ёки кўниккан тўқималар ўсади. Улар ўзлари гормон синтез қилиш хусусиятига эга бўлади.

Озиқа муҳитларда ауксин манбаи сифатида 2,4-дихлорфеноцирка кислота (2,4 -Д), индолил 3-цирка кислота (ИСК), нафтилцирка кислотаси (НКС) дан фойдаланилади. Ҳовак, (пўк) яхши ўсувчи каллус тўқимаси олиш учун асосан 2,4-Д дан фойдаланилади, чунки унинг фаоллиги ИСКга нисбатан 30 марта юқори.

Сунъий озиқа муҳитларда ситокинин манбаи сифатида кинетин, 6-бензиламинопурин (БАП), зеатиндан фойдаланилади. Ажратилган тўқималарни ўстиришда, органларни ҳосил қилишда кинетинга нисбатан 6 -БАП ва зеатиндан

фойдаланиш кўпроқ самара беради. Баъзи озиқа муҳитлар таркибига аденин қўшилади.

Қаттиқ озиқа муҳити тайёрлаш учун денгиз сув ўтларидан олинадиган полисахарид агар-агар моддасидан фойдаланилади.

Макро-микро элементлар тузлари эритмаларини, шунингдек витаминлар ва фитогормонларнинг концентранган (миқдори оширилган) эритмаларини тайёрлаб, улардан оз миқдорда олиб, суюлтириб ишлатиш мумкин. Концентранган бошланғич эритмалар совуткичда сақланади.

Озуқа муҳитлари таркибига қараб табиий, суний ва синтетик бўлади. Уларнинг таркибида Аммоний нитрат, калий нитрат, калсий хлорит, магний сульфат, бромид, калий ёдид, тиамин, аскорбин кислота, никотин кислота, мезионнозит ва сахароза бор.

Хулоса

Уруғлик картошка етиштириш кенг қамровли соҳа бўлиб унинг асосини, маълум картошка навининг касалликлардан (патоген ва вируслардан) холи бўлган бирламчи уруғлигини олиш ва уни босқичма-босқич кўпайтиришдан иборат.

Донли экинлардан фарқли, картошка вегетатив усулда кўпайгани сабабли уруғликни доимо янгиланиб боришини талаб этади.

Шу сабабли уруғлик картошка етиштириш хужайра технологияларига асосланган *In vitro* усулида бирламчи уруғликни - микротуганаклар шаклида ёки *In vitro* ўсимлик сифатида олишдан бошланади.

Картошканинг бирламчи уруғлиги иссиқхоналарга ёки патогенлардан холис ер майдонларига экилиб юқори авлодга мансуб уруғлик картошка етиштириш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Alvarez, A., Garzo, E., Verbeek, M., Vosman, B., Dicke, M., and Tjallingii, W. F. 2007. Infection of potato plants with Potato leafroll virus changes at-traction and feeding behaviour of *Myzus persicae*. *Entomol. Exp. Appl.* 125:135-144.
2. Blackman, R. L., and Eastop, V. F. 2000. *Aphids on the World's Crop: An Identification and Information Guide*, 2nd ed. John Wiley & Sons Ltd., New York .
3. Boiteau, G., Singh, M., Singh, R. P., Tai, G., and Turner, T. 1998. Rate of spread of PVY (N) by alate *Myzus persicae* (Sulzer) from infected to healthy plants under laboratory conditions. *Potato Res.* 41:335-344.
4. Brunissen, L., Cherqui, A., Pelletier, Y., Vincent, C., and Giordanengo, P. 2009. Host-plant mediated interactions between two aphid species. *Entomol. Exp. Appl.* 132:30-38.

XORIJIY TILLARNI O‘QITISHDA TURIZM FAOLIYATI UYG‘UNLIGINI TA‘MINLASH

G‘aniyeva Shohsanam Nekmurodovna

Buxoro viloyat Buxoro tuman 23-maktab

Ingliz tili o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Bizga ma‘lumki xorijiy tillarni o‘rganish hozirgi zamoning eng katta talablaridan biridir. Shu munosabat bilan yurtimizda xorijiy tillarni o‘rganish davlat siyosati darajasigacha ko‘tarilmoqda. Ushbu maqola xorijiy tillarni o‘qitishda turizm faoliyati uyg‘unligini ta‘minlashga bag‘ishlanadi.

Kalit so‘zlar: xorijiy tillarni o‘qitish tizimi, turizm industriyasi, amaliy darslar, xizmat ko‘rsatish;

THE ROLE OF TOURISM IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

ABSTRACT

Foreign languages are absolutely necessary for people. Nowadays learning foreign languages is the most important requirement of the present time. So learning foreign languages is rising as the policy of our country. This article is devoted to learning English language through the tourism.

Key words: the system of learning foreign languages, tourism industry, practical lessons, service.

Hozirgi kunda yurtimizda xorijiy tillarni bilish davlat va jamiyat tomonidan qo‘yilgan eng asosiy talablardan bo‘lib sanaladi. Xorijiy tilni bilish nafaqat ta‘lim sohasida balki barcha jabhalar uchun yuqori malakali mutaxassislar tayyorlashdek

dolzarb masalani yuzaga keltirmoqda. Chet tillarni puxta egallash ushbu soha mutaxassislarga qo'yiladigan asosiy talablardan biridir. Prezidentimiz Islom

Karimovning 2012-yil 10-dekabrda qabul qilingan "Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori, "Xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish agentligi" tashkil etilishi, O'zbekiston Respublikasi prezidentining 2021-yil 19-maydagi "O'zbekiston

Respublikasida xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirishni samarali tashkil etish chora-tadbirlariga to'g'risidagi 312-sonli qarori kabilar xorijiy tillarni o'rganishni va o'qitishni ommalashtirish uchun dasturiy bo'lib xizmat qiladi. Xorijiy tillarni bilish turizm faoliyati uchun ham yetuk mutaxassislarni yetkazishda muhim rol o'ynaydi. Bizga ma'lumki sayyohlik iqtisodiyot tarmoqlarining yetakchi bo'g'inlaridan bo'lib hisoblanadi. Buxoro viloyati esa bu borada benihoya kata salohiyatga ega. Viloyatimiz hududida 660 ta moddiy madaniy meros obyekti ro'yxatga olinganining o'ziyoq juda ko'p narsani anglatadi.

Buxoro viloyatida turizm faoliyatini rivojlantirish, turizm industriyasi va infratuzilmasini yanada takomillashtirish maqsadida Yurtboshimiz tomonidan tasdiqlangan dastur asosida jami 20 dan ortiq yangi mehmonxonalar qurib foydalanishga topshirildi. Bundan tashqari viloyatimiz mehmonlari uchun madaniy-ko'ngilochar maskanlar, xizmat ko'rsatish obyektlari faoliyati yo'lga qo'yilgan. Ammo sayyohlik sohasida yetuk kadrlarning yetishmovchiligi sababli turizm salohiyatidan to'laonli

foydalana olmayapmiz.Xizmat ko'rsatish bilan birga xorijiy tillarni puxta bilish xorijiy davlatlarning madaniyati, tarixi,zamonaviy hayot darajasi bilan tanish bo'lgan yetuk kadrlargina yurtimiz turizm salohiyatidan maksimal darajada foydalanishimiz uchun asosiy omil bo'lib xizmat qiladi.Buning uchun hatto maktab o'quvchilari dars dasturlariga ham amaliy soatlar kiritib, real turizm muhitini anglab yetishlari uchun pedagog o'qituvchilar tomonidan yetarlicha tushuncha va tavsiyalar berib borilishi lozim. Misol uchun bizning maktab Chorbakr majmuasi yaqinida joylashgan bo'lib, yuqori sinf o'quvchilarimiz uchun xizmat ko'rsatish va muloqotni takomillashtirgan holda amaliy darslar tashkil qilishimiz mumkin.Bu nafaqat turizm faoliyati uchun balki o'quvchilarimizda xorijiy tillarni o'rganishga bo'lan qiziqishni bir pog'onaga oshirgan bo'lamiz.

Xorijiy davlatlardan kelgan sayyohlar gavjum bo'lgan muhitda o'quvchi yanada tezroq til o'rganish imkoniyatiga ega bo'lib, o'z yurtining beqiyos tarixi,madaniy va ma'naviy boyliklari to'g'risida ma'lumot berish barobarida yoshlarimizning qalbida Vatanparvarlik hissini tarbiyalanadi.Bu esa viloyatimizning turistik salohiyatini yuqori darajaga ko'tarishda professional kadrlar muammosi yechimi bo'lib hisoblanadi.O'quvchilarimizda kelajakda kasb tanlashlari jamiyatda o'z o'rinlarini topishlari va kelajak orzularini amalga oshirishlari uchun muhim omil bo'lib hisoblanadi. Xorijiy tillarni o'qitish va turizm sohasini uyg'unlikda olib borish davr talabi sanaladi. O'zbekiston bepoyon diyor go'zal tabiati,mehmondo'st xalqi,zamonlarga tatigulik tarixi doimo sayyohlarni o'ziga jalb qilib kelgan.Agar biz bu imkoniyatlardan to'laqonli foydalangan holda yoshlarimizda xorijiy tillarni bilish

darajasini oshirish va turizm sohalarini hamkorlikda olib borsak kelajakda O‘zbekiston turizm sohasi bo‘yicha yetuk turizm industiyasiga ega davlatlar qatoriga qo‘shiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. <http://uza.uz/posts/66971>
2. <https://xs.uz/post/bukhoroning-sayyohlik-salohiyati>
3. <http://ziyonet.uz/ru>
4. <https://uz.m.wikipedia.org>

FOSFORGA BO‘LGAN TALABNI QONDIRISH UCHUN EFK ISHLAB CHIQUARISHNI TAKOMILLASHTIRISH

Arifjonova Kamola

Toshkent kimyo-texnologiya instituti

Eminov Elyorjon Davlatjon o‘g‘li

Toshkent kimyo-texnologiya institute

E-mail: elyor.eminov@mail.ru

ANNOTATSIYA

Hozirgi kunda fosfor elementi deyarli barcha tirik organizmlar tomonidan talab qilinadigan ozuqa moddasi bo‘lib, turli xil fosforli birikmalar qishloq xo‘jaligi, sanoat, tibbiyot va oziq-ovqat ishlab chiqarishda muhim rol o‘ynaydi, cheklangan resursdan foydalanish samaradorligini oshirishni talab qilyapdi. So‘nggi yillarda joriy etilgan texnologiyalar orqali bu ozuqaviy moddalardan samarali foydalanishga erishilmoqda.

Kalit so‘zlar. kuydirilgan fosforit uni, organikmineral o‘g‘itlar, apatit rudalari

Fosfor oziq-ovqat ishlab chiqarish uchun zarurdir. Dunyo bo‘yicha fosfor kislotasiga bo‘lgan talab 2020-yilga nisbatan 4.2% ga o‘sishi va 2025-yilda esa 51,3 MtP₂O₅ ni tashkil etishi prognoz qilinmoqda. Asosan Ca₅(PO₄)₃(OH, F) sifatida ifodalangan apatit eng keng tarqalgan fosfat minerali va fosforning asosiy manbai hisoblanadi. Fosfor kislotasi (H₃PO₄) muhim sanoat kimyoviy elementi bo‘lib, fosfor sanoatidagi barcha fosfor birikmalari uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. 1970-yillardan boshlab, ho‘l jarayon H₃PO₄ ishlab chiqarish uchun keng qo‘llaniladi, bu ma‘lum bir haroratda apatit rudalariga ko‘p miqdorda konsentrlangan kislota hujumiga asoslangan. Sulfat kislota (H₂SO₄) ho‘l jarayonda eng ko‘p ishlatiladigan kislota bo‘lib, H₃PO₄ fazasini ajratish uchun keyingi filtrlash bilan. Biroq, H₃PO₄ ishlab chiqarish jarayonida ko‘p miqdordagi konsentrlangan kislotalarning turli xil jiddiy

korroziyalarini oldini olish mumkin emas, masalan, eroziya-korroziya, selektiv korroziya, chuqurlik, stress-korroziya yorilishi, intergranular korroziya va yuqori haroratda korroziya.

Markaziy Qizilqum fosforitlari tarkibida qo'shimchlar ko'p bo'lganligi uchun ekstraksiyalash jarayonida bir qancha qiyinchiliklarga olib keladi va ishlab chiqarish samaradorligini kamaytiradi

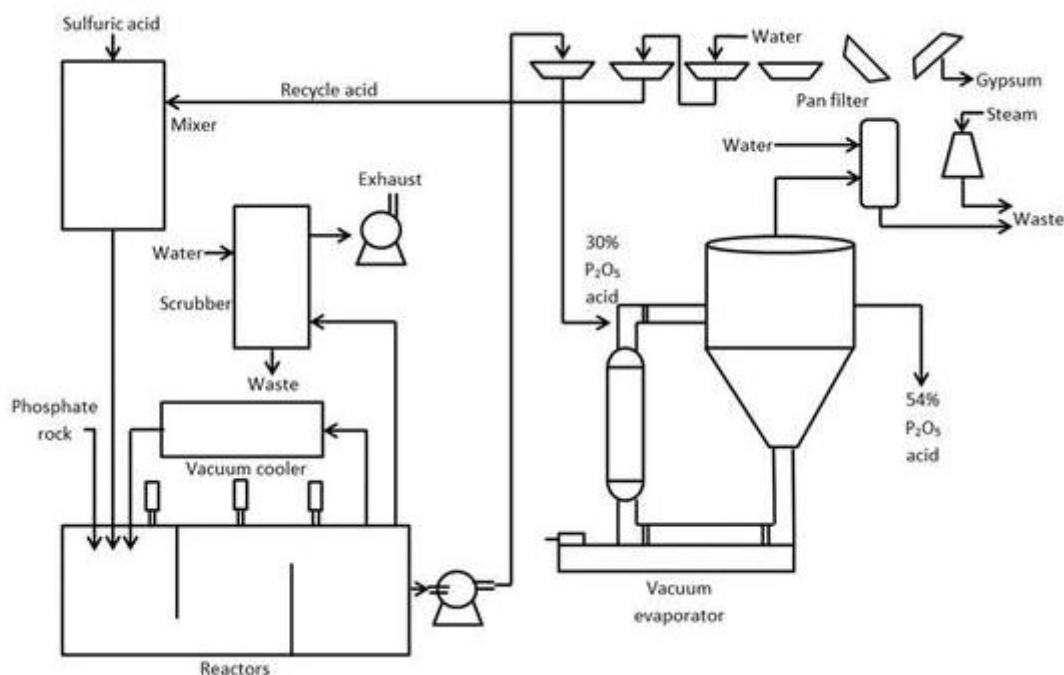
Bundan tashqari, H_3PO_4 ishlab chiqarish jarayonida zararli HF shakllanishi bilan shug'ullanish uchun maxsus o'lchov talab qilinadi. Nam jarayonda hosil bo'lgan H_3PO_4 odatda nisbatan past konsentratsiyada bo'lib, ichida juda ko'p aralashmalar mavjud. Yuqoridagi kamchiliklarni oldini olish uchun apparit avval namlanib olinadi va jarayonga beriladi demak bu jarayonni amalga oshirish uchun ho'l usul birmuncha samarali bo'lib qolmoqda.

Ishlatilayotgan fosforit quyidagi tarkibga ega:

Asosiy komponentlar	SiO_2	P_2O_5	CaO	F	Yonishdagi yo'qotilish
Massa %	2.4	29.8	59.7	1.8	0.8

Ekstraksiyalash jarayonida kalsiy sulfatning fosfor kislotadagi harakatchan harakatchan suspenziyasini olish, uni aralashtirish va tashishga qulay bo'lishi lozim. Tabiiy fosfat konsentratini sulfat kislota bilan to'g'ridan to'g'ri aralashtirilganda fazalarni ajralishi amalda imkon bermatdigan suspenziya hosil bo'ladi. Uning harakatchan bo'lishi uchun kislota deb ataluvchi mahsulot sifatida fosfor kislotanibg bir qismi va fosfat kislotadan ajratib olinganfasfatli cho'kmani yuvishda hosil bo'lgan eritma aralashmasini resirkulyatsiya hisobiga suyuq va qattiq fazalarning massa 2:1 yoki 3.5:1 nisbatda ushlab turish lozim.

Hol usulda EFK ishlab chiqarish sxemasi quyida keltirilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati.

1. Qizilqum fosforitlari asosida insektitsid hususiyatli o'g'itlar olish // O'zb. kimyo . 2008. – 74 -76 b.
2. Позин М.Е., Копылев Б.А. и др. Руководство к практическим занятиям по технологии неорганических веществ. – Л.: Химия, 1968. - с.360
3. O'rozov T.S.
3. Karimov I.A. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etish yo'llari va choralari Tashkent. Uzbekiston.2009.

“MEHNAT” KONSEPTINI IFODALOVCHI FE’LLAR TAHLILI**Yo‘ldosheva Nafisa Qudrat qizi**

BuxDU magistranti

[Tel:99-703-73-62](tel:99-703-73-62)E-mail: yuldashevanafisa97@gmail.com

Buxoro davlat universiteti

ANNOTATSIYA

Xalq tafakkurining xilma-xilligi, serqirraligi, qarama-qarshiligi maqollarda namoyon bo‘ladi. Maqollar ham ijobiy tuyg‘ularni tarbiyalaydi, bizni yuksak axloqiy xulq-atvor namunasi sifatida ko‘rsatadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, maqollarning ko‘pchiligini mehnat mavzusi qamrab oladi. Biz tadqiqotimiz davomida mehnat mavzusidagi maqollarda ishlatilgan fe‘llarni tahlilga tortishga harakat qildik.

Kalit so‘zlar: parema, sodda fe‘l, qo‘shma fe‘l, takror fe‘l.

ANNOTATION

The diversity, diversity and contradictions of the people’s thinking are reflected in the articles. Proverbs also cultivate positive emotions, showing us as an example of high moral behavior. Research shows that most articles cover the topic of labor. In our study, we tried to analyze the verbs used in labor-related articles.

Keywords: parema, simple verb, compound verb, repetitive verb.

Maqollar ijobiy tuyg‘ularni tarbiyalashga xizmat qiladi, bizni yuksak axloqiy xulq-atvor namunasi sifatida ko‘rsatadi. Ayni paytda shuni ta’kidlash joizki, maqol muhim fikr bo‘lsa, xalq orasida yashayotgan minglab maqollar hayotning serqirra va teran mazmunli manzarasini ifodalaydi. Yaxshi va yomonni farqlashni o‘rgatadi. Maqollarda xalq donoligi, hayotning axloqiy qoidalari aks ettirilgan bo‘ladi. Ular hayotning keng qatlamlarini ifodalab, xalq tajribasini o‘z ichiga oladi. Maqollarning

mavzuyi xilma-xildir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, maqollarning ko'pchiligini mehnat mavzusi qamrab oladi. Biz tadqiqotimiz davomida mehnat mavzusidagi maqollarda ishlatilgan leksik birliklarni tahlilga tortishga harakat qildik.

O'zbek xalq paremlarida "mehnat" konseptini ifodalaydigan fe'llarni tuzilishiga ko'ra quyidagicha tasniflash mumkin:

1. Tub fe'llar:

-bermoq: Birni birov beradi, Ko'pni — mehnat; Birovning bergani — ko'rgulik, Mehnatning bergani — to'ygulik [2,15].

-oshirmoq: Daryo suvini bahor toshirar, Odam qadrini mehnat oshirar.

-ochmoq: Yigitning baxtini mehnat ochar.

-sinalmoq: Mardning mardiy maydonda sinalar, Yigitning yigiti — mehnatda.

-boqmoq: Mehnat kishini boqar, Yalqovlik o'tga yoqar.

-to'ldirmoq: Mehnat tovoq to'ldirar, Minnat toq kuydirar.

-keltirmoq: Mehnat shuhrat keltirar, Yalqovlik — la'nat.

-oshmoq: Mehnat qilgan moy oshar.

-topmoq: Mehnatning ko'zini topgan Boylikning o'zini topar.

-singmoq: Ota boyligi yerga singar, Mehnat boyligi — elga.

-toblanmoq: Oltin o'tda toblanar, odam — mehnatda.

-oshamoq: Oz yesang, ko'p yashaysan, Mehnat qilsang, ko'p oshaysan.

-shoshmoq: Gap bilan shoshma, ish bilan shosh.

-bilmoq: Gap bilguncha, ish bil.

-ko'zla: Gapni oz so'zla, Ishni ko'p ko'zla.

-o'tmoq: Ish bilan vaqt tez o'tar.

-bitmoq: Ish bilan qishning mushkuli bitar.

-qo'rqmoq: Ish ustasidan qo'rqar.

-tanlamoq: Ish qila olmagan ish tanlar.

-sug'ormoq: Ishi yo'q it sug'orar.

-boqmoq: Ishi yo'q ish topar, Ishton solib, bit boqar.

-tutmoq: Ishi yo'q chivin tutar.

- hurkitmoq**: Ishi yo‘q eshak hurkitar.
- qaqshatmoq**: Ishlagan yerni yashnatar, Ishlamagan — qaqshatar.
- kulmoq**: Ishlanmagan ishga shayton kular.
- buzmoq**: Ishni yo bachcha buzar, yo nasha buzar.
- topshirmoq**: Ishni istaganga emas, bilganga topshir.
- qilmoq**: Ishning zo‘rini mard qilar.
- sevmoq**: Ishsevarni el sevar.
- uqalamoq**: Ishsiz iyagini uqalar.
- zerikmoq**: Ishsiz hayvon ham zerikar.
- chiqmoq**: Odam ishdan chiqmaydi, Odamdan ish chiqadi.
- qizdirmoq**: Odamni po‘stin emas, ish qizdirar.
- qayg‘urmoq**: Pul yo‘q deb qayg‘urma, Ish yo‘q deb qayg‘ur.
- quvmoq**: Sen ishni quvsang, Non seni quvar.
- boqmoq**: So‘ziga boqma, ishiga boq.
- yemoq**: Terlab ishlasang, to‘yib yeysan.
- qaramoq**: Tusiga qarama, ishiga qara.

2.Yasama: a) sodda yasama fe’llar:

- ko‘karmoq**: Yomg‘ir bilan yer ko‘karar, Mehnat bilan — el.
- ishlamoq**: To‘kilgan — tering, ishlagan — yering.
- yasharmoq**: Mehnat qilsang, yasharsan, Katta-katta osharsan.
- tishlamoq**: Ishlagan osh tishlar, Ishlamagan tosh tishlar.
- terlamoq**: Ishlikning peshonasi terlar, Ishsizning — bo‘yni.

b) qo‘shma fe’llar: **-osh bo‘lmoq**: Mehnatli osh osh bo‘lar, Mehnatsiz osh — tosh.

-davron surmoq: Hurmat qilsang, hurmat ko‘rasan, Mehnat qilsang, davron surasan.

-zo‘r bo‘lmoq: Suvdan kechgan ho‘l bo‘lar, Mehnat chekkan zo‘r bo‘lar.

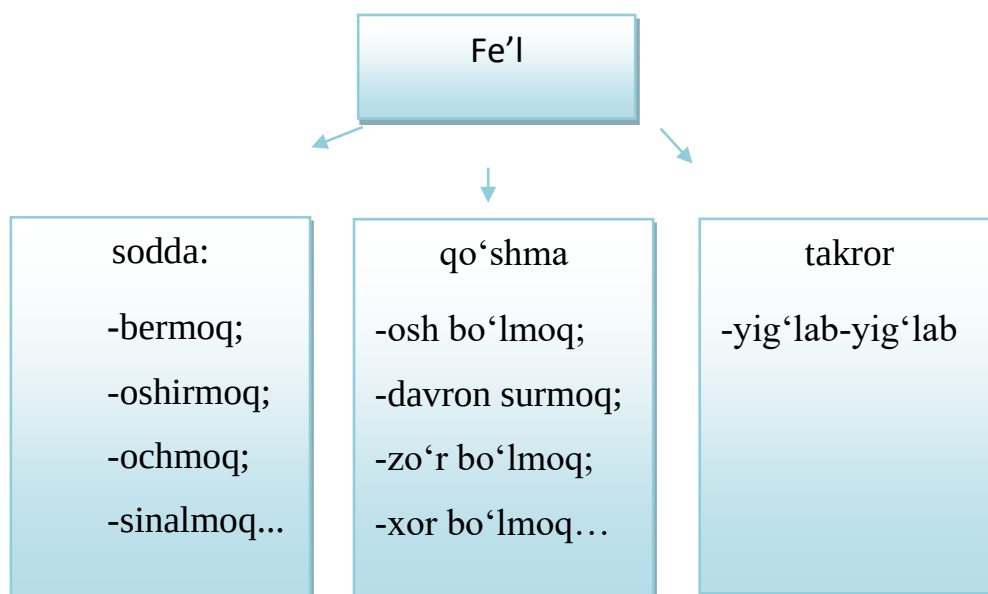
-shuhrat keltirmoq: Mehnat shuhrat keltirar, Yalqovlik — la‘nat.

-oz bo‘lmoq: Ish quroling soz bo‘lsa, Mashaqqating oz bo‘lar.

-xor bo‘lmoq: Ishlagan xor bo‘lmas.

3. Takror fe‘llar:

-yig‘lab-yig‘lab: Yig‘lab-yig‘lab marza olsang, Kulib-kulib sug‘orasan [3,157].

Xulosa qilib aytganda, “Mehnat” konseptini ifodalaydigan fe‘llar semantik maydonining yadrosidan tub fe‘llar, yadrooldi markazidan yasama fe‘llar, chekka nuqtadan esa takror fe‘llar o‘rin oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jo‘rayeva B.M. O‘zbek xalq maqollari shakllanishining lingvistik asoslari va pragmatik xususiyatlari: Filol. fan. bo‘yicha falsafa doktori (PhD) diss. – Samarqand, 2019. – 144 b.
2. Mirzayev T., Musaqulov A., Sarimsoqov B. O‘zbek xalq maqollari. – T.: “Sharq” NMAK, 2013.
3. SHomaqsudov SH., SHorahmedov SH. Hikmatnoma. – Toshkent: Sovet O‘zbek Ensiklopediyasi Bosh redaksiyasi, 1990. – 175 b.

ENDOKRIN TIZIM KASALLIKLARI BILAN XASTALANGAN BOLALARNING EMOTSIONAL HOLATLARI.

Jurayeva Dildora Nasirdinovna

Rahmonova Dilnoza O'ktamovna

O'ZMU Psixologiya (faoliyat turlari bo'yicha)

1-bosqich magistrantlari

ANNOTATSIYA

Hissiy sohaning rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan ko'plab omillar mavjud bo'lib, masalan, hayot tarzining tezlashishi ya'ni akseleratsiya, emotsional stressning kuchayishi, tashvish darajasining oshishi hamda turli kasalliklar ham insonda hissiy buzilish, emotsional o'zgarishga olib kelishi mumkin. Biz maqolada asosan endokrin tizim kasalliklari bilan xastalangan bolalarning hissiy buzilishlari, emotsional o'zgarishlarini yoritib berganmiz.

Kalit so'zlar: endokrin kasallik, emotsiya, affektiv buzilishlar, ruhiy kasalliklar, psixoendokrinologiya, giperkortizolizm sindromi, hissiy stress.

ANNOTATION

There are many factors that negatively affect the development of the emotional sphere, for example, the acceleration of lifestyle, acceleration, increased emotional stress, increased levels of anxiety, and various diseases that lead to emotional disturbances, emotional changes possible. In the article we have mainly described the emotional disorders, emotional changes in children with diseases of the endocrine system.

Keywords: endocrine disease, emotion, affective disorders, mental illness, psichoendocrinology, hypercortisolism syndrome, emotional stress.

Endokrin psixosindrom aqliy faoliyatning pasayishi, harakatlarning, instinktlarning va kayfiyatning o'zgarishi bilan tavsiflanadi. Bu o'zgarishlar turli darajada ifodalanishi mumkin. Kayfiyatning buzilishi xilma-xildir, endokrin kasalliklarda affektiv buzilishlar ko'pincha aralash bo'ladi: depressiv-disforik, depressiv-apatik va boshqalar. Reaktiv depressiya ham rivojlanishi mumkin. Endokrin kasallikning uzoq va og'ir kursi bilan, yuqorida aytib o'tilganidek, psixo-organik sindrom rivojlanadi, bu shaxsiyatning barcha jihatlariga ta'sir qiladigan aqliy funktsiyalarning global buzilishi bilan tavsiflanadi. Eng og'ir holatlarda demans rivojlanadi.

Psixik o'zgarishlar va endokrin bezlarning patologiyasi o'rtasidagi munosabatlar, ruhiy kasalliklar patogenezida gormonlarning roli qiziqish uyg'otadi. Yigirmanchi asrning ikkinchi yarmida "psixoendokrinologiya" atamasi paydo bo'ldi. Biroq, endokrin patologiyada ruhiy o'zgarishlarni o'rganish ancha oldin boshlangan. Gormon biokimyosi va endokrin sistema fiziologiyasini o'rganishdagi yutuqlar zamonaviy psixoendokrinologiya rivojlanishiga olib keldi.

Giperkortizolizm sindromida 80-85% hollarda gipofiz bezidan ACTH sekreti yasining ko'payishi, ko'pincha mikroadenoma va 14-18% hollarda buyrak usti bezlari po'stlog'ining birlamchi shikastlanishi, ba'zilarida, bemorlarda kasallik aqliy faoliyatning buzilishi bilan sodir bo'ladi.

Ruhiy o'zgarishlarning chastotasi va jiddiyligi giperkortizolizm darajasiga bog'liq emas. Bemorlarning o'z joniga qasd qilishga urinishlari sababli birinchi navbatda psixiatrik shifoxonaga yotqizilishi odatiy hol emas. Depressiya, asabiylashish, libidoning yo'qolishi boshqa klinik ko'rinishlar va tana vaznidagi o'zgarishlardan oldin yuzaga keladigan eng erta alomatlar bo'lishi mumkin.

Ichki sekretiya bezlari tomonidan ishlab chiqarilgan va chiqariladigan ushbu moddalar qon orqali tarqalib, ular ishlab chiqarilgan joydan uzoqroq joylarda aniq funktsiyalarni tartibga soladi. Gormonlarni ajratuvchi asosiy tuzilmalar qatorida biz gipotalamus, gipofiz, qalqonsimon bez, epifiz yoki oshqozon osti bezi va boshqalarni topamiz. Bizning qon aylanish tizimimiz orqali o'tadigan ushbu moddalar inson

tanasida haqiqatan ham muhim funktsiyalarni: metabolizm va o'sishdan tortib to ko'payishga qadar modulyatsiya qiladi. Shu sababli, ushbu muhim xabarchilarning haddan tashqari yoki etishmasligi ishlab chiqarish metabolik va xulq-atvor muvozanatiga nisbatan turli xil muvozanatlarga olib kelishi mumkin.

Endokrin kasalliklar bilan og'rigan bolalarning emotsional holatlari:

- ✓ hissiy stress
- ✓ asabiylashish, asabiy taranglik
- ✓ atrofdagilardan o'zini chetga olish
- ✓ kommunikativ muammolar
- ✓ o'z tanasini yoqtirmaslik
- ✓ sevimli mashg'ulotlariga qiziqmay qolish
- ✓ davolanishdan bezib qolish.

Endokrin kasalliklarning ayrim o'ziga xos jihatlari.

Endokrin kasallikning surunkali kursi insonning butun hayotiy holatini sezilarli darajada o'zgartiradi va uning shaxsiyatidagi o'zgarishlarga olib kelishi mumkin. Ikkinchisi, o'z navbatida, insonlarning ruhiy va ijtimoiy moslashuviga ta'sir qiladi, ularning munosabatlarining butun tizimiga, shu sababli, hozirgi vaqtda insonlarga psixologik yordam ko'rsatish ularning ijtimoiy moslashuvining oldini olish uchun dolzarb bo'lib bormoqda. Endokrin kasallikning rivojlanishidagi ijtimoiy vaziyatdagi inqiroz davri shaxsiy nizolar va psixologik himoya aktuallashtirganda, bunda insonlarning kasallikka bo'lgan munosabatlari o'rganilib chiqiladi va tahlil qilinadi. Ayni paytda uning eng muhim jihatlari psixologik kuzatishlarni amalga oshirish kerak: ya'ni kasallikka bo'lgan munosabati, boshqalar bilan munosabatlari va o'ziga bo'lgan munosabati. Kasallikka munosabat ma'lumki, kasallik haqidagi ichki (subyektiv) va tashqi (atrofdagi) g'oyalar majmuasidan iborat. Natijada, insonning xulq-atvori shakllanadi, bu asosan insonning boshqalar bilan muloqotda amalga oshiradigan funktsional-rol pozitsiyasi bilan belgilanadi. Bu pozitsiya ontogeneza shakllanadi. U turli tuzilmalarning (gorizontal va vertikal) ijtimoiy munosabatlarida ishtirok etish tajribasini ifodalaydi.

Endokrin kasalliklar bolalarning bir qator psixologik xususiyatlariga jumladan, uning kognitiv jarayonlariga ya'ni diqqat, xotira, idrok, tafakkur, aqliy jarayonlariga, uning psixikasiga, uning xulq-atvoriga va emotsional holatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlab o'tamizki, rus terapevti M.Ya.Mudrov: "Ba'zi odamlar jismoniy sabablarga ko'ra kasal bo'lib qolishsa, boshqalari ruhiy buzilishlar" deya batafsil bayon qilgan. Binobarin, davolanishning vazifasi ruhiy "bezovtalanish" ni keltirib chiqaradigan travmatik ta'sirni bartaraf etish uchun bemor ahvolidagi psixologik mohiyatini tushunishdir, chunki uning mavjudligi har qanday kasallikni davolashga ham xalaqit beradi. Bemorni kasallikning etiologiyasidan qat'i nazar, tiklanish, o'ziga, tanasiga va uning himoya kuchlariga bo'lgan ishonchni uyg'otish haqidagi fikrlarga yo'naltirish kerak. Shuning uchun endokrin kasalliklari bilan og'rigan bemorlarda emotsional holatini doimiy nazoratga olib, ularni kasallikni tog'ri qabul qilishga, kasallikni yengishga va tog'ri davolanishga o'zlarida ishonch hosil qilish zarur. Bu esa kasallikni yengil o'tishiga va sog'lom turmush tarziga qaytishiga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. DN, Brooks. 1976. «School screening for middle ear effusion.» *Ann Otol Rhinol Laryngol* 223-228.
2. FO., Ogisi. 1988. «Impedance screening for otitis media with effusion in Nigerian children.» *J Laryngol Otol* 986-988.
3. Солодкова,Т.И. Эмоциональный интеллект как личностный ресурс преодоления синдрома выгорания и его развитие у педагогов: диссертация ... кандидата психологических наук: 19.00.07 / Т.И.Солодкова; [Место защиты: Вост.-Сиб. гос. акад. образования]. - Иркутск, 2011. - 160 с.
4. Майер,Дж. Эмоциональный интеллект/ Дж.Майер, П.Сэловей, Д.Крузо.- М,-.: Институт психологии РАН, 2010.-146 с
5. Люсин,Д.В. Современные представления об эмоциональном интеллекте Москва: Институт психологии РАН, 2004. С. 29-36.

LENTALI KONVEYERNING AVTOMATLASHTIRILGAN ELEKTR YURITMASI

M.M. To‘laganov, O.O. Bexudov

I. A. Karimov nomidagi Toshkent davlat Texnika universiteti

ANNOTATSIYA

Lentali konveyer qurilmasini boshqarishda chastotani o‘zgartirib tezligi rostlanadigan asinxron elektr yuritmani qo‘lash masalalari qaralgan. Avtomatlashtirilgan elektr yuritmani mikroprotssessor yordamida boshqarishning funksional sxemasi taklif qilingan.

The issues of control of a belt conveyor using a frequency-controlled asynchronous electric drive are considered. A functional diagram of an automated asynchronous electric drive of a belt conveyor with microprocessor control is proposed.

Kalit so‘zlar: Lentali konveyer, asinxron dvigatel, mikroprotssessor, chastota o‘zgartgich.

Keywords: Belt conveyor, asynchronous motor, microprocessor, frequency converter.

Lentali konveyerlar uzluksiz yuk tashish mashinalari bo‘lib, sochma va donali yuklarni uzluksiz oqimda tashish uchun xizmat qiladi. Lentali konveyerlar yalpi va ko‘p seriyali ishlab chiqarishda detallarni operatsiyalar oralig‘ida tashish uchun, quyuv sexlarida, shaxtalarda, elevatorlarda, qurilish korxonalarida ko‘plab ishlatiladi. Lentali konveyerlar sodda tuzilishi, yuklarni katta masofaga tashishi, ish unumdorligi yuqoriligi, massasining kichikligi, ishonchliligi yuqoriligi, energiya sarfi kamligi bilan ajralib turadi. Lentali konveyerlarning kamchiliklari xam bor. Lentasi kamyob, tannarxi qimmat. Lentaning xizmat muddati kam bo‘lishi bilan birga tashqi muhit

temperaturasiga ham bog‘liq. Oson sochiluvchan yuklarni tashishda chang bo‘lishi va yuklar to‘kilishi mumkin.

Bulardan tashqari lentali konveyerlarda konveyerning qiyalik burchagi chegaralanadi (24° gacha) va gorizonta tekislikda egri chiziqli konveyer xosil qilish mumkin emas. Lentali konveyer kuyidagi asosiy qism va detallardan iborat (1.5-rasm): 1-yurgizish barabani; 2-tortuvchi lenta; 3-taranglovchi baraban; 4-yuklovchi moslama; 5-lenta ishchi tarmog‘ining tayanch roliklari; 6-lenta salt (bo‘sh) tarmog‘ini tayanch roliklari; 7-taranglovchi moslama; 8-rama (metal konstruktsiya); 9-tozalagich; 10-og‘diruvchi baraban; 11-konveyer yuritmasi.

Konveyerlar yo‘lining tuzilishiga qarab: gorizonta, qiya va gorizonta-qiya turlarga ajratiladi.

Lentali konveyerlarning asosiy parametrlari uning unumdorligi, yuk harakatining tezligi va tashish uzunligi hisoblanadi.

Yuk harakatining tezligi quyidagi formuladan aniqlanadi:

$$V=S/t$$

bu yerda, S- masofa, m; t — yukning S masofaga siljishdagi vaqti: s.

Donali yuk tashiganda konveyerning unumdorligi quyidagi formuladan aniqlanadi:

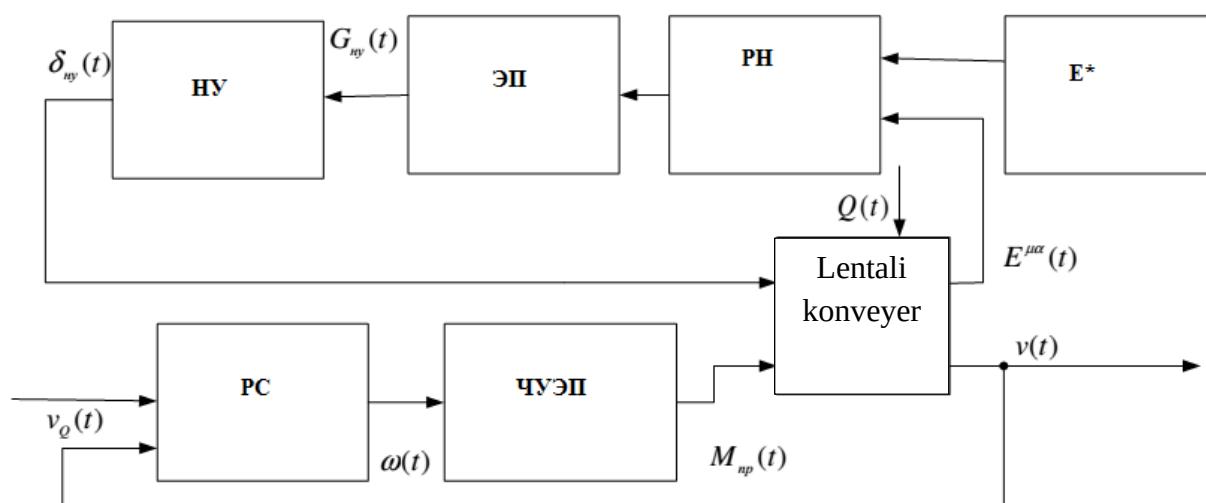
$$Z=3600V/I_1$$

bu yerda, Z - konveyer unumdorligi, dona/soat; I_1 - yuklar orasidagi masofa (yuklarni lentada joylashish qadami), m. Lentali konveyerlarning eng asosiy va narxi qimmat qismi lenta hisoblanadi. U konveyer narxining 50 - 60%gacha qismini tashkil etadi. Lentali konveyerlarda lenta bir vaqtda ham tortuvchi, ham yuk tashuvchi organ sifatida ishlatilishi mumkin (ba’zi konveyerlarda lenta faqat yuk tashuvchi organ bo‘lib, tortuvchi organ sifatida maxsus arqon yoki zanjirlar ishlatilishi mumkin). Lenta yetarli darajada mustahkamlikka, bo‘ylama va ko‘ndalang kesimlarda bikirlikka, yeyilishga chidamlilikka, ko‘p marotaba qayrilishlardagi qatlamlarning ajralishiga qarshilikka, kichik elastik va qoldiq cho‘zilishiga ega bo‘lishi lozim. Bundan tashqari

lenta kam darajada nam tortishi, uning mustahkamligi va chidamliligi namlikka kam ta'sirchan bo'lishi talab qilinadi.

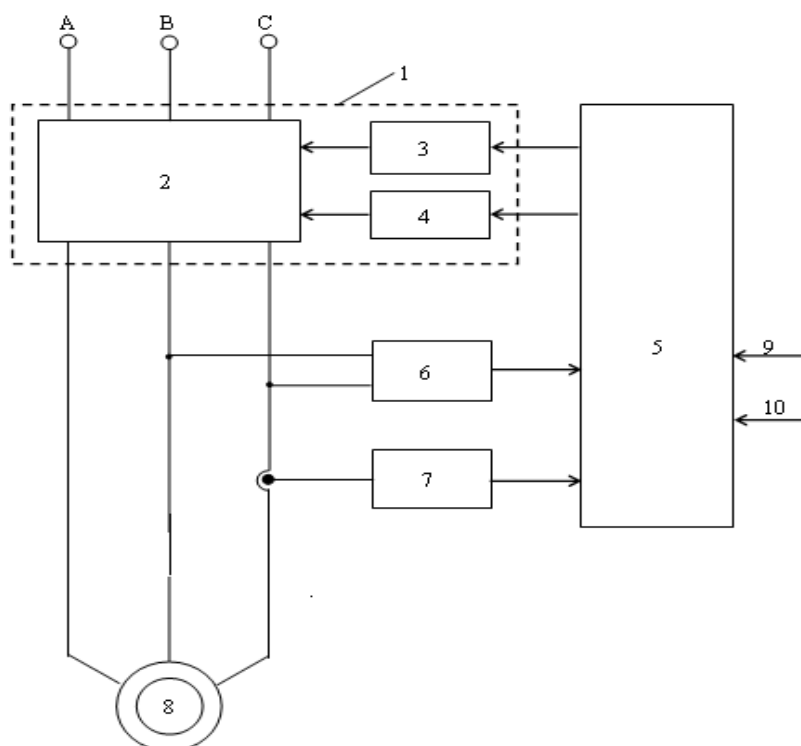
Konveyer liniyalaridan samarasiz foydalanish yuk oqimlarining vaqt bo'yicha sezilarli notekisligi va yuk etishmasligining ko'p sonli intervallarning mavjudligi bilan bog'liq. Yukning sezilarli darajada notekis yuklanishi konveyer tasmasi eskirishining asosiy sababidir. Konveyer leniyasida haqiqiy yuk oqimini tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, har kuni bir, ikki, ba'zan ko'proq maksimal darajadagi yuklar kuzatilib, o'rtacha oqimdan 10-30 marta oshib ketadi. Bunday impulsli yuk ko'tarilishi konveyerning yetaklovchi barabanlarida kamarning sirpanishiga olib keladi.

Konveyer tasmasi ishlash samaradorligini oshirish faqat konveyer tasmasi kuchlanishini avtomatik barqarorlashtirish yordamida mumkin. Quyidagi blok sxema va funktsional diagramma taklif etiladi:

1-rasm. Konveyer tasmalarning kuchlanishini avtomatik barqarorlashtirish tizimining strukturaviy sxemasi.

Bu erda HY- kuchlanish moslamasi; ЭП-elektr yuritma; PH- kuchlanish regulyatori; PC - tezlikni boshqarish moslamasi; ЧУЭП - chastota bilan boshqariladigan elektr yuritmasi; $M_{np}(t)$ - yuritmaning harakatlanish momenti; $v(t)$ - kamarning joriy tezligi; $\omega(t)$ - harakatlantiruvchi rotorning aylanish chastotasi; G_{hy} - kuchlanishning og'irligi bilan yaratilgan kuchlanishning joriy qiymati; $E(t)$ - tortish omilining joriy qiymati; δ_{hy} - kuchlanish moslamasining zarbasi.

2-rasm. Mikroprotessorli boshqaruvga ega lentali konveyerning avtomatlashtirilgan asinxron elektr yuritmasining funksional diagrammasi:

1 – doimiy to‘lqinli yarimo‘tkazgichli chastota konvertori; 2 - yarimo‘tkazgich chastotali konvertorning quvvat sxemasi; 3 – Invertorning funksional boshqarish sistemasi; 4 – avtonom inverterni boshqarish tizimi; 5 - mikroprotessorli tizim; 6 – kuchlanish sensori; 7 - oqim sensori; 8 - asinxron motorlar; mikroprotessor tizimiga kiradigan signallar: 9 - lenta kuchlanishining joriy qiymati haqida; 10 - jihozni yoqish haqida.

Shunday qilib, kamar tarangligini avtomatik barqarorlashtirish tizimining ishlab chiqilgan tuzilishi uning haydovchi barabanlarida sirpanishini yo‘q qiladi. Texnik vositalar majmuasining yaratilgan strukturasi konveyerning tortish koeffitsientini barqarorlashtirish uchun yukga qarab konveyerning tarangligini sozlash jarayonini avtomatlashtirish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Xoshimov O.O., Imomnazarov A.T. Elektr yuritma asoslari T. TDTU, 2004
2. Pozdeev A.D. Chastota bilan boshqariladigan asinxron elektr simlarida elektromagnit va elektromexanik jarayonlar. - Cheboksari: Chuvash nashriyoti. 1998. - 172 b.
3. Klyuchev V.I. Terexov V.M. Umumsanoat mexanizmlarini elektr yuritmalari va avtomatlashtirish: Universitetlar uchun darslik. - M.: Energetika, 1980 yil. 360 p.
4. Internet ma'lumoti: <https://n.ziyouz.com>.

ПУТИ ЛУЧШЕГО УСВОЕНИЯ УЧАЩИМИСЯ ЗНАНИЙ ПО ПРЕДМЕТУ БИОЛОГИЯ

Научный руководитель: Азимова Дилноз Эргашевна доцент,

Шабанова Назира студент,

Джизакский государственный педагогический институт

E-mail: ynazira828@gmail.com

АННОТАЦИЯ

В данном тезисе рассматривается проблема освоения знания по предмету биологии и способ решения этой проблемы. Описываются практические методы, которые применяются для лучшего закрепления знаний у учащихся.

Ключевые слова: биология, практические методы, лабораторные работы, освоение знаний

WAYS FOR STUDENTS TO BETTER KNOWLEDGE IN THE SUBJECT OF BIOLOGY

ABSTRACT

This thesis considers the problem of mastering knowledge in the subject of biology and a way to solve this problem. Practical methods are described that are used to better consolidate knowledge among students.

Key words: biology, practical methods, laboratory work, knowledge acquisition

На первый взгляд, кажется, что биология довольно простой предмет, но его все же может освоить не каждый учащийся. Связано это с тем, что предмет биологии очень тесно связан с другими предметами.

Сегодня для того что бы учащиеся лучше осваивали предмет биологии и в дальнейшем могли применять эти знания на практике, учителя применяют различные практические методы. Преподаватели давно заметили, что у детей формируются более глубокие и прочные знания при регулярном проведении практических и лабораторных работ. Происходит это, потому что учащиеся не просто слушают и получают готовые знания от учителя, а сами активно участвуют в изучении объекта или какого либо биологического процесса. При таком подходе у учащихся задействуются все их рецепторы, они получают впечатления, сами пытаются найти ответ на поставленный вопрос. Все это способствует лучшему закреплению полученных знаний.

К основным практическим методам, которые применяются в преподавании биологии, относятся:

- 1) работы по распознаванию и определению природных объектов;
- 2) наблюдения с последующей регистрацией явления;
- 3) проведение эксперимента (решение опытом);
- 4) моделирование.

При применении первого метода учащимся даётся задача, в которой они должны определить растение, животное или их части. Это помогает развить у учащихся способность распознавать и различать живых существ по морфологическим свойствам. Способность различать органы растений и животных, а после и целые организмы, помогает развивать у учащихся такой навык как определять и классифицировать живые организмы по определенным признакам.

Второй метод, метод наблюдения помогает более глубоко изучать объект или процессы. Применение метода наблюдения способствует развитию у учащихся интерес к природе, развитию научного и критического мышления, пытливости ума и других способностей.

К третьему методу относится метод эксперимента. В школе эксперимент обычно проводится в виде демонстрационного (когда учитель показывает опыт,

а ученики наблюдают за этим процессом). Это также как и метод наблюдения способствует развитию у учащихся интереса к науке и формированию опыта исследовательской деятельности.

Четвертый метод, метод моделирования. Это такой вид практического метода, при котором применяется модель изучаемого объекта или органа. Модель представляет собой искусственную копию живого объекта (растения, животного или органа). Она дает более полное представление об изучаемом объекте учащимся, способствует формированию более углубленному представлению при изучении тем предмета биологии.

Так же преподаватели все чаще применяют логические задачи и задания, которые требуют от учащихся связывать знания из разных областей наук для их решения. Целью применения такого типа задач является воспитать всесторонне развитую личность, которая сможет применять приобретенные знания на практике.

На мой взгляд, чтобы хорошо освоить предмет биологии необходимо иметь знания сопряженные с науками, такими как химия, физика, астрономия, и на этом список не заканчивается, для более глубокого понимания нужно знать физику и «химию» элементарных частиц. На изучение всех этих наук требуется большое количество времени и усилий. Более того, в силу различия в индивидуальных способностях учащихся, каждому из них легко даются только определенные предметы. Программа обучения не предусматривает индивидуальный подход к учащимся. Учащийся часто не в состоянии связать воедино пройденный материал, чтобы сформировать в своём сознании целостность видения мира, видения связи всего живого и окружающей среды, происходящих во всем этом процессов.

Проблема, на мой взгляд, в том, что учащемуся тяжело и часто даже не по силам связать усвоенный материал. Ему не видно связи между изучаемыми предметами. Ученик имеет в памяти отдельные информационные блоки по разным предметам, которые в его сознании не связаны между собой.

Отсутствие этой связи не позволяет оперировать полученными знаниями, итог этому ограничение творческого потенциала, и забывание того что учил.

Думаю, что включение урока (буду называть его, к примеру) естествознание или включение дополнительных уроков к предмету биология, на которых не принужденно популярно и увлекательно будут раскрываться происходящие биологические процессы с позиции физики, химии и других наук помогут более эффективному усвоению предмета. Увлекательные беседы во время урока в тандеме с лабораторными и практическими работами будут помогать связывать разные науки воедино, у учащихся будет формироваться ясное понимание происходящих в природе и в организме процессов. Все это сильно поможет в освоении предмета.

Не смотря на произвольность предмета он требует четкой систематики, последовательности излагаемой информации. Поэтому для проведения таких занятий нужно будет создать учебник, учебные пособия, сутью содержания которых будет объединение – связывание разных наук в единое целое.

Список применяемой литературы:

1. Дидактика, пер. с нем., М., 1959; Применение знаний в учебной практике школьников. [Под ред. Н. А. Менчинской], М., 1961
2. Значимость лабораторно-практических работ в учебном процессе/ Л. Н. Маковкина, Е. И. Сорокина, Д. В. Сыроежкина. — Текст : непосредственный // Педагогика сегодня: проблемы и решения : материалы III Междунар. науч. конф. (г. Казань, март 2018 г.). — Казань : Молодой ученый, 2018. — С. 46-47. — URL:
3. Практические работы и методика их проведения (studfile.net)

FARG‘ONA VODIYSI HAMDA MINGTEPA SHAHRI TARIXI HAQIDA

Rahmonova Parizod Ravshanbek qizi

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy Universiteti

e-mail: parizodkomilova200@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola qadimiy Mingtepa hamda Farg‘ona vodiysi arxeologik qazishmalarining o‘ziga xosliklarini ochib beradi. Bu ishda qadimiy Mingtepa shaxri xarobalari tahlil qilindi. Ushbu maqola kalit so‘zlar, foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati va ilovani o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar: Mingtepa, Dovon davlati, Supa, Sanchqich, Sandal, Dalvarzin, Sho‘rabashot, Eylaton, Janodil, Ikulturagenez.

ОБ ИСТОРИИ ФЕРГАНСКОЙ ДОЛИНЫ И ГОРОДА МИНГТЕПА

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются особенности археологических исследований в Ферганской долине и древнем городе Мингтепа. В статье анализируется разрушение древнего города Мингтепа. Данная квалификационная работа состоит из ключевых слов, списка литературы и приложения.

Ключевые слова: Мингтепа, Дован Стэйт, Супа, Санчкич, Сандал, Далварзин, Шурабашот, Эйлатон, Джанодил, Икультурогенез.

ABOUT THE HISTORY OF FERGANA VALLEY AND MINGTEPA CITY

ANNOTATION

This article deals with peculiarities of archeological exploration of Fergana Valley and ancient Mingtepa city. Destructions of the ancient Mingtepa city were analyzed in the paper. That qualification paper consists of key words, list of used literature and an appendix.

Keywords: Mingtepa, Dovon Country, Supa(, Sanchqich, Sandal, Dalvarzin, Sho‘rabashot, Eylaton, Janodil, Ikulturagenez

Barchamizga hamda tarixchilar va arxeologlarga ma’lumki, Qadimgi Farg‘ona – jahon sivilizatsiyasining muhim markazlaridan biri deb ta’rif beriladi. Qadimgi Farg‘ona, Baqtriya, Sug‘d, Xorazm kabi Turon zaminining yirik tarixiy - ma’daniy o‘choqlaridan biri hisoblanib, umumbashariyat ma’daniyatiga qo‘shgan munosib hissasi tufayli “Farg‘ona sivilizatsiyasi” degan nom ostida jahon tarixiga kirgan. Vodiy hududida ayniqsa, uning sharqiy qismida ya’ni Qora daryoning yuqori va o‘rta oqimlarida ilk dehqonchilik va dastlabki shaharsozlik makonlari ko‘plab qayd etilgan va arxeologlar tomonidan yaxshi o‘rganilgan. So‘nggi tarixiy va arxeologik manbalarda ma’lum bo‘lishicha Qadimgi Dovon davlati miloddan avvalgi IV- va eramizning V-asrlarida hukm surgan o‘z davrining qudratli davlatlaridan biri edi. Bu davlat haqida undagi xalqlar hayoti, turmush tarzi, urf odatlari haqida juda kam ma’lumotlar saqlanib qolgan. Bu haqdagi ilk ma’lumotlar asosan Xitoy tarixiy manbalarida aks ettirilgan.

Elchi va sayyoh Chjan Szyan miloddan avvaldi 138-126-yillarda birinchi bor, miloddan avvalgi 114-yilda ikkinchi bor O‘rta Osiyoga uyushtirilgan sayohatga boshchilik qilgan. Uning sayohatlari natijasida Turkiston tarixining qadimgi davrlari, uning xalqi va xo‘jaligi, turmush tarzi va urf-odatlari xaqida, ayniqsa qadimgi Qang‘, Farg‘ona Dovon va Dahya davlatalari to‘g‘risida Xitoy yozma manbalarida bizgacha qiziqarli va qimmatli ma’lumotlar yetib kelgan.

V-VIII-asrlar me'morchiligi O'rta Osiyo shaharsozligidagi umumiy jarayonlar asosida mahalliy xususiyatlardan keib chiqqan holda rivojlana borgan. Arxeologlar Andijon viloyatidagi Mingtepani tarixiy Ershiy bilan qiyoslaydilar. Bu yodgorlik tarkibiy jihatdan ichki (o'rta shaxar) va tashqi shaxarlardan iborat bo'lib, ark qoldiqlari ichki shaxarda joylashgan va uni markaziy qismi saqlangan holos. Xitoy manbalari xabar bergan Ershiy- "o'rta shaxri" qoldiqlari faqat Mingtepada saqlangan(maydoni 40 gektardan ziyod). "O'rta shaxar" ikki qator kuchli mudofaa devorlari bilan o'ralgan, ular arxeologik jihatdan qayd etilgan. Ichki shaxarning mudofaa inshootlari to'liq saqlangan.

Mingtepa arxeologik yodgorligi Andijon viloyatining sharqiy qismida joylashgan bo'lib, Andijon shahri markazidan 38km uzoqlikda hozirgi Marhamat tumanining markazida joylashgan. Dovon davlatining markazi ya'ni bosh shahri bo'lgan qadimgi Dovon davlati tarixi haqida ilk ma'lumotlar xitoy tilidagi manbalardan ma'lumot olishimiz mumkin.¹⁰ Buyuk Ipak yo'lida joylashgan bu mahobatli shahar o'zining hunarmandchiligi, dehqonchiligi, samoviy tulporlari bilan dunyoga mashhur bo'lgan.

Qadimgi Dovon davlatining poytaxti bo'lmish Mingtepa shaxri tarixini o'rganishga qiziqish bugungi kunga kelib tobora kuchayib bormoqda. Mingtepa haqidagi turli ma'lumotlarni ommaga yetkazish uchun tarixiy ma'lumotlarni to'plash eng muhim masala hisoblanadi. Buyuk Ipak yo'lida joylashgan Dovon davlatining poytaxti bo'lgan Mingtepa arxeologik manzilgohini tarixiy manbalar bilan yanada boyitish zarur.

Farg'ona vodiysining madaniyat yodgorliklari, xususan, Mingtepa madaniyati yodgorliklarining stratigrafik ma'lumotlari xronologiyasi va davrlashtirilishi mummolari bilan bogliq barcha moddiy va manaviy madaniyat materiallaridir.

Xususan, Farg'ona vodiysida joylashgan Andijon shahrini o'rganish XX-asrning o'rtalaridan boshlangan. Dastlab, A.K. Pisarchik, so'ngra V.I. Kozenkova, B.Abdulgazieva hamda F.Dadaboevlar arxeologik qazuv ishlarini amalga oshirdilar.

¹⁰ Матбабаев Б.Х., Абдуллаев Б.М Оборонительные сооружения древней Ферганы. Ташкент, "EXTREMUM PRESS". 2011 й., 68 бет.

Bulardan tashqari, sharqshunos va qadimshunos olim S.Jalilovning Andijon tarixi bo'yicha izlanishlari ham diqqatga sazovordir. Dalvarzin, Sho'rabashot, Eylaton, Mingtepa kabi shaxarlar o'rta asrlardan ancha oldin paydo bo'lgan bo'lib, V-VIII asrlarga kelib ular muhim savdo-iqtisodiy va ma'daniy markazlarga aylangan edilar. Arxeologik materiallarga ko'ra, vodiyning sharqiy tomonlardagi, aynan Mingtepa, Dalvarzin, Sho'rabashot, Eylaton kabi shaxarlar biroz ertaroq paydo bo'ladi. Vodiydagi shaxarlarning ba'zilar tarixiy shaxarlar sifatida hozirgacha faoliyat ko'rsatmoqdalar. Bular Andijon, Quva, O'sh, O'zgan kabilar. Quvadan boshqa barcha shahar xarobalarida qadimiy qatlamlar qalin keyingi (hozirgacha) davrlar qoldiqlari ostida qolgan va ularning birortasida ham hozirgi Eski shahar qismi alohida yodgorlik holatida yetib kelgan emas. Bu shaharlardagi ilk o'rta asr ma'daniy qatlamlari unchalik qalin emas va yaxsh saqlanmagan. Albatta, bu vodiydagi yer tanqisligi va aholining zich joylashganligi bilan izohlanadi. Ayrimlari esa shahar sifatida ilk o'rta asrlar oxiri va o'rta asrlarda yo'q bolib ketgan.bular Eski Qo'rg'ontepa, Qo'rg'oshintepa, Janodil, Sho'rabashot, Qo'rg'ontepa(Buzilmas) kabilar bizlarga shahar xarobasi sifatida yetib kelgan.

Andijon viloyatida ochilgan Mingtepa arxeologik yodgorliklarini zamonaviy ilmiy asoslarda xaritalashtirish. Andijon viloyatining o'zida turizm uchun xizmat qila oladigan 170dan ortiq maskanlar mavjud. Ular sarasiga 100dan ziyoratgoh, 30dan oshiq shifobaxsh buloqlar, o'nlab tarixiy va zamonaviy maskanlar bor. Ular orasida Mingtepa arxeologik yodgorligi boy tarixga egadir. Mingtepa madaniyatining mustaqil madaniyat sifatida o'ziga hoslik jihatlarini rivojlanish bosqichlari va xronologiyasini aholi xo'jalik yumushlari ma'naviy kechinmalarini aniqlashtirish, ikulturagenez masalalarini aniqlanadi. O'zbekiston hududida joylashgan qadimgi Farg'ona vodiysi urbanizatsiya jarayonlari davrida jamoalar moddiy madaniyati tizimida tutgan o'rnini ilmiy asoslaydi.

Qazishmalarda moddiy ma'daniyat namunalari ko'plab topiladi(kulolchilik, temirchilik, tosh taroshlik, to'qimachilik namunalari). Mingtepadan topib o'rganilgan ashyoviy topilmalar asosan ziroatchilik va hunarmandchilik bilan shug'ullanib kelgan

qabilalarga tegishli bo'lgan. Demak Mingtepa shahar xarobasida olib borilgan ilmiy tadqiqot ishlari Qadimgi Farg'onanaing Dovon davlatidagi shaharsozlik ma'daniyatini gullab yashnaganidan darak beradi. Ikkinchi qurilish davrida (miloddan avvalgi II-I-asrlar) qadimgi devorni ya'nada mustahkamlash uchun qo'shimcha devor va to'g'ri to'rtburchakli kuzatuv minoralari bunyod etiladi.

1952-yildagi ma'lumotga asosan g'arbiy va sharqiy devorda 20 tadan, janubda 6 ta, shimolda 12 ta kuzatuv minoralari, (burjlari) saqlanib bizgacha yetib kelgan. 2011-yili samodan olingan sur'atlar tahlil etilganda Mingtepa ichki shaxrini rejasi to'g'ri to'rtburchakli emas, balki parallelogramma ko'rinishidagi ekanligi ayon bo'ldi. Bu narsa Mingtepa rejasiga emas, balki uni o'rganish bilan bog'liq muammolarga ham o'zgartishi kiritishi shubhasiz. Chunki u ko'plab belgilariga ko'ra ilk temir davrining eng yirik yodgorligi Eylaton qadimgi shaxri rejasi bilan o'xshashlik tomonlari ko'zga tashlanadi. Bu narsa Mingtepani davriy jihatdan bir oz qadimgi davrga qadimiylashishi mumkinligi uchun yangi dalil bo'ladi. Chunki har 2 shaxar bir davrda bunyod etilgan bo'lishi mumkin. 2015-2016-yillari ikkinchi tashqi devor o'rami to'rt tomondan 500 gektar maydon Xitoy maxsus asbobi Tan chan (Sanchqich) yordamida o'rganib chiqildi. Natijada Mingtepa tashqi mudofaa devorlari qoldiqlari qayd etildi. Ko'hna shaharning ikkinchi tashqi mudofaa devori himoyalangan hududni 300 gektardan ziyod ekanligini aniqladi.

Bugung kunda dunyoda axborot vositalari ichida electron axborot vositalari ma'lumotlari axborot uzatishning eng tez va maqbul yo'li hisoblanmoqda. Shuningdek, tarixiy ma'lumotlarni ham aynan internet ma'lumotlari orqali bilib olish mumkin. Aynan, qadimiy Dovon davlati hududiga kirgan hozirgi kunda qo'shni davlat hududida joylashgan maskanlar haqida ham ma'lumotlar bor. Chunki, Dovon davlatiga 70 ta katta kichik shaharlar kirgan bo'lib, Xitoy manbalarida ham bu shaxarlardan bir nechtasi tilga olinadi. Jumladan, Xitoy tarixchisi Sima Szyanning "Tarixiy xotiralar" kitobida ta'riflangan Yuchen shaxri hozirgi Qirg'iziston Respublikasi O'zgan shaxri hududiga to'g'ri keladi. Shuning uchun ham Dovon davlati tarixini nafaqat o'zbek olimlari, balki, ko'plab chet ellik olimlar jumladan, Qirg'iziston tarixchilari ham

o'rganib kelmoqdalar. Shuningchun Dovon davlati to'g'risida internet ma'lumotlarini aynan yozilgan tilda ya'ni o'zbek yoki rus tilida havola qilinadi.

Xitoy va O'zbekiston arxeologlari guruhi Farg'ona vodiysida joylashgan qadimiy Mingtepa Shaxridagi qazuv ishlari chog'ida muhim kashfiyot qilishdi. Bu haqida Xitoy ijtimoiy akademiyasiga tayanib, Sinxua agentligi habar bermoqda.

Ikki mamlakat areologlari 2012-yildan buyon mazkur qadimiy shaxarda besh marta qazuv ishlarini amalga oshirishdi. Qazuv natijalaridan ma'lum bo'lishicha, bundan 2000 yil avval Mingtepa nafaqat askarlar qo'rg'oni, balki Fargo'na vodiysidagi eng yirik qal'a-shaxar bo'lgan.

Qazuv ishlari vaqtida, shuningdek ustaxona xarobalari, ichki shaxarning g'arbiy darvozasi qoldiqlari va tashqi shaxar sharqiy devori yonidan qabriston topilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abdullaev B.M. Qadimiy Farg'ona davlatchiligiga doir ayrim fikrlar.
2. Abdullaev B.M. Mingtepa shaxri ma'daniyatiga bir nazar.
3. Бернштам А.Н. Араванские наскальные изображение и Даванская (Ферганская) столица Эрши // СЭ. 1948. №4 с.155-161
4. Матбабаев Б.Х., Абдуллаев Б.М Оборонительные сооружения древней Ферганы. Ташкент, "EXTREMUM PRESS". 2011 й., 68 бет.
5. Ma'lumotlar www.ru.wikipedia.org/wiki/ЧжанЦянь

USING INTERACTIVE METHOD IN TEACHING VOCABULARY TO PRIMARY SCHOOL LEARNERS

Hamzayeva Vazira Shuhrat qizi

O‘zbekiston Davlat Jahon tillari universiteti talabasi

E-mail: hamzayevavazira626@gmail.com

ABSTRACT

Vocabulary is a powerful predictor and correlate of reading comprehension, and consequently of academic success. By the end of the grade two, children in the highest quartile know twice as many words as children in the lowest quartile. Schools have done little to change this outcome during the primary grades, where there is little attention to vocabulary. Unless primary grade children with low vocabularies have a chance to build vocabulary in school, they will continue to lag seriously behind more advantaged children. It is possible to identify high priority word meanings that are known by those with large vocabularies, but not known by those with small vocabularies. There is also good evidence that low-vocabulary children can learn needed words from classroom instruction. Teachers can assess how well taught vocabulary is learned by a class of primary grade children. In short, needed vocabulary can be taught and assessed in primary grades. It is time that this be done. Pedagogies of teaching vocabularies are important, under the trend of globalization in the recent two decades. If the current English teachers are not able to face the challenge of globalization trend, their pupils will encounter obscurity when they need to communicate with the right words. Also, the education of high school might be proved to be unsuccessful. This study argues that in order to accommodate with the trend of globalization in the petit earth, school teachers should figure out a dynamic way of teaching vocabularies for their students to really apply and make compensations for traditional vocabulary pedagogies.

Key words: Interactive method, vocabulary, electronic word guessing game, multimedia tools, pedagogy.

At the present stage of the development of modern methodical thought, the basic structural unit of the educational process in a foreign language is that the lesson is seen as a complex act of communication, the main purpose and content of which is practice in solving problems of interaction between subjects of the pedagogical process, and the main way to achieve the goal and master the content serve motivated communicative tasks of varying degrees of complexity. Scientists believe that the integration of technologies in learning a foreign language is inevitable, therefore, considerable attention is paid to the introduction of innovative technologies in the educational process. The problems of pedagogical innovation constantly attract the attention of modern researchers, who have identified and substantiated the main methodological as well as theoretical principles of innovative educational activities. As the experience of teaching a foreign language and the experience of numerous teachers of practice shows, it is not always possible to organize speech interaction in a lesson using traditional methods and forms of work. The basic methodical innovations today are connected with application of interactive methods and receptions of training to a foreign language. Interactive methods are methods that allow you to learn how to interact with each other; and interactive learning, built on the interaction of all students, including the teacher. The innovative methods also deal with this process and their aim is to evaluate the activities of a teacher and learners using new ways and methods of teaching including new technical means of teaching. In particular, using media as a means of teaching English to young learners helps the teachers create classroom situations to be more alive. The media also help the teachers render materials and help the students comprehend the given materials. In place of reading, we can use flash cards, pictures, and various objects and realia to make the classroom come alive and resemble more closely the outside world. Use of these tools can free the teacher to be more the observer and facilitator and free the children to learn to use the language and learn to love the potentially fabulous experience of being able to communicate in

another language to other people from around our vast world (Abe, 1991: 266-267). By using information technology as an innovative teaching and learning strategy in a problem based learning teacher tries to motivate learners to active knowledge through real life problems. Advantages of using multimedia learning: Positively influence on forming speech habits and skills. An effective conclusion retraces the important elements of the lesson and relates them to the objective. This review and wrap-up of ideas reinforces student learning and improves the retention of what has been learned. New ideas should not be introduced in the conclusion because at this point they are likely to confuse the students. Computer technologies develop the ideas of programmed learning, open up completely new, yet unexplored technological learning options associated with the unique capabilities of modern computers and telecommunications. Computer (new information) technology training-a process of preparation and transmission of information to the student, the means of which is a computer. Computer learning tools are called interactive, they have the ability to "respond" to the actions of the student and the teacher, "enter" into a dialogue with them, which is the main feature of the method of computer learning. In conclusion, it should be noted that all interactive methods and techniques develop communicative skills, help establish emotional contacts between students, teach them to work in a team, listen to their comrades' opinion, and establish more close contact between pupils and the teacher. Practice shows that the use of interactive methods and techniques in a foreign language lesson relieves nervous tension among students, makes it possible to change the forms of activity, to switch attention to the core issues of the topic of employment. Ultimately, the quality of the material supply and the effectiveness of its assimilation significantly increases, and consequently, the motivation to learn a foreign language from schoolchildren. As mentioned above, there are three main stages in teaching vocabulary. In other words, there are some common techniques used in each stage as follows: Techniques in Presenting. Yet it is the important stage that the student is introduced with the new words. As an English teacher, we should know the techniques of teaching vocabulary which are suitable for the students. Techniques in Practicing. In

practicing stage, there are a variety of tasks which can be used in order to help move words into long-term memory. Media is a main instrument in teaching and learning process. It is used to attract the students' attention and deliver the information easily. Teachers of young learners have to use some visuals in their teaching activities to facilitate their teaching. According to Wright, there are various kinds of media, but visual is appropriate media for young learners in learning vocabulary. This study of using interactive approach to teach vocabulary implies that the intentional pedagogy of vocabulary teaching and learning should be noticed. Professor Read (2004) in Applied Language Studies and Linguistics of The University of Auckland although mentioned incidental type of learning, he after all argue that teachers to still incorporate old ideas such as rehearsal of words, rote learning, and training in automatic word recognition along with task involvement. Learning vocabulary is imperative since it is the foundation of knowing how to express with adequate number of words. Pupils should accumulate sufficient frequent words in order to communicate in a basic way. The conclusion of this study is that the use of interactive methods in teaching a foreign language to primary school pupils is the best. Many innovative methods and teaching methods increase children's vocabulary and speed of language learning. In today's evolving and virtualizing world, successful educators of our time need to create more such tutors with their pupils throughout their careers.

REFERENCES

1. Bransford, J. D., Brown, A. L., & Cocking, R. R. (Eds.). (2000). How people learn: Brain, mind, experience, and school. Commission on Behavioral and Social Sciences and Education. Brown, H. D. (2001). Teaching by Principle: an Interactive Approach to Language Pedagogy. New York: Longman.
2. Brumfit, C., Moon, J., & Tongue, R. (1991). Teaching English to Children. Collins ELT: London.
3. Cameron, L. (2001). Teaching Language to Young Learners. UK: Cambridge University Press.
4. <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511733109>

CULTIVATIONS LOCAL APRICOT AND APPLE VARIETIES IN UZBEKISTAN

¹Babadjanova Shirin Kadamovna,² Mirzayeva Ilmira Aminovna

¹Urgench city, Uzbekistan, Senior teacher Department of Ecology, Faculty of Natural Sciences, Urgench State University, shirinka_74@mail.ru

²Urgench city, Uzbekistan, Master Department of Biology, Faculty of Natural Sciences, Urgench State University.

ANNOTATION

The article discusses growing local apricot and apple varieties in Uzbekistan. Thus, varieties of apples and apricots grown in various soil-climatic and agronomic conditions of Uzbekistan and its scientifically based use is of paramount importance in the intensification of agriculture.

Keywords: horticultur, apricot, varieties, apple, anthropogenic load

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается выращивание местных сортов абрикоса и яблони в Узбекистане. А также, выращивание сортов яблони и абрикоса в различных почвенно-климатических и агрономических условиях Узбекистана и его научно обоснованное использование имеет первостепенное значение в интенсификации земледелия.

Ключевые слова: садоводство, абрикос, сорта, яблоко, антропогенная нагрузка

In recent years, consistent steps have been taken to reform agriculture and introduce market mechanisms to the sector. The natural climatic conditions of the country are suitable for growing a wide range of high quality export-oriented

horticultural products. Decree and Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan "On organizational measures to reform the fruit and vegetable growing and viticulture" the Republic of Uzbekistan.

Order of the Cabinet of Ministers, Ministry of Agriculture and Water Resources and decisions are important in the transformation of companies in these industries into farms, the establishment of agro-industrial firms and the improvement of the management system of the fruit and vegetable industry. President stressed the need to develop the horticultural sector in the country on the basis of the norms of the principles of a market economy, and outlined measures to provide practical assistance to farmers in this area. There are many villages in Uzbekistan, the farm is one of the centers of origin, including apples and apricots. From time immemorial, valuable local varieties have been preserved in this area. Fruits, apples and apricots grown in different soil, climatic and agronomic conditions. The fruit is used fresh, dried and processed for various purposes. The conditions in Uzbekistan have their own characteristics. Summer is hot and will be dry. This is accompanied by a decrease in humidity in the air. The soil between the rows of young gardens at the time also dries up. This process has a negative impact on all orchards. It is known that apple trees are more demanding to air and soil moisture, they are in moderation grows and develops well. Nowadays to horticulture, especially intensive horticulture the attention intensifies. The apple is a member of the genus *Malus*, which is found in 10 species in Central Asia. Contains fructose 6.5-11.8%, sucrose 2.5-5.5%, organic (malic and citric) acids 0.2-1.6%, vitamin C 5-30 mg, pectin, additive substances and others. The fruit is eaten fresh, peeled, canned, jam. It is propagated from apple seeds and rootstocks by grafting. Apple trees are cold-resistant, photophilous and moisture-loving, do not choose the soil, but give high yields on fertile soils. The apple tree can grow up to 15 m in height.

Local varieties of Central Asia are grown in our country and are supplied to the table of our people and to world markets. We grow apple varieties: Apple Delishes, White Rosemary, Golden Delishes, Jonathan, Tashkent Borovinka, Simerenko.

Currently, the most widely grown apple varieties include Gala, Red Delicious, Fuji, Idared, Jonagold, Modi, Granny Smith.

Apricot is a family of trees, a fruit plant. Homeland - Central Asia. Apricot is the oldest and most popular fruit crop in Uzbekistan.

Apricot - ancient and most popular fruit culture in Uzbekistan. His valued for precociousness and early fruit ripening. local apricots contain up to 20-23% sugar,

rich in mineral salts trace elements, organic acids, pectins, various vitamins, especially A and C and are sources biologically active substances and have dietary and medicinal properties. Apricot is a dried fruit crop and is widely used in drying. From fruits are cooked apricots, kaisha, dried apricots. Also used in canning and confectionery industries and prepare compotes, jams, candied fruits, marmalades. Variety Bobo rajabi Local variety, medium-sized tree. Fruit medium 27-30 g, round-oval, yellow, slightly reddish color. fruit meat juicy, sweet, fragrant, prone to universal use. Fruit contains sugar up to 22%, acid 0.6%, vitamin C 20 mg/100g. dried fruit yield 35%, enters the crop in 4-5 years, ripens in June. The Navruz variety is mid-season, the fruits ripen in the first decade of July. The average height of the tree is 5.4 m, the diameter of the branches is 4.4 m. The shape of the fruit is round, well separated from the grain, large, medium. weight - 36 g. The color of the fruit is yellow, with red veins, the taste is sour, it has a specific smell. Jubilee Navoi variety Jizzakh, Kashkadarya, Samarkand, Surkhandarya, Bukhara, Navoi, Tashkent Ferghana included in the State Register by region. The variety ripens early, the fruits ripen in the first decade of June.

All branches of agriculture in the country, including accelerated development of horticulture, increased soil fertility, increase the yield of fruit crops, improve product quality and store them in the off season is the fruit of our nation should be aimed at fully satisfying the demand for their products.

References

1. Ribakov A. A., Ostrouxova S.A. "O'zbekiston mevalilik" T.1981
2. Xolnazarov S. Kultura abrikosa v Uzbekistane, T., 2002

ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ

Исроилова Санобархон Мамеджановна

Преподаватель кафедры «Узбекский язык и литература»

Ферганский политехнический институт

E-mail:sanobarxon507gmail.com

Махмудова Маржона

Студентка 1 курса Ферганский политехнический институт

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается о важнейшей части образовательной процесса. Технологии и инновации, при всех имеющихся различиях в целевых, содержательных, организационных аспектах, в конечном счёте направлены именно на повышение продуктивности учебной деятельности, превращение обучаемого в активного субъекта собственного учения

Ключевые слова: современная технология; теоретическое образование; профессиональное образование; инновация; проблемна дискуссия; Учебная дискуссия; Семинар-диспут; «Мозговой штурм»

APPLICATION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF TEACHING STUDENTS

ABSTRACT

This article discusses the most important part of the educational process. Technologies and innovations, with all the differences in the target, content,

organizational aspects, are ultimately aimed precisely at increasing the productivity of educational activities, turning the student into an active subject of his own teaching

Keywords: modern technology; theoretical education; vocational education; innovation; problem discussion; Educational discussion; Seminar-debate; "Brainstorming"

Одна из ключевых задач системы образования на современном этапе — сформировать мыслящего, творческого, активного, высококвалифицированного специалиста на основе современных образовательных программ. Учебные занятия - важнейшая часть образовательного процесса. В ходе занятий осуществляется теоретическое обучение студентов, привитие им необходимых умений и практических навыков по специальности. При проведении учебных занятий осуществляется и воспитательное воздействие на обучаемых. Лекции являются одним из важнейших видов учебных занятий и составляют основу теоретической подготовки студентов. Они должны давать систематизированные основы научных знаний по дисциплине, раскрывать состояние и перспективы развития соответствующей области науки и техники, концентрировать внимание студентов на наиболее сложных и узловых вопросах, стимулировать их активную познавательную деятельность и способствовать формированию творческого мышления.

Профессиональное образование может способствовать успешной адаптации личности в мире профессии только при условии тесной взаимосвязи учебных заведений с работодателями и общественностью в целом.

Технологии и инновации, при всех имеющихся различиях в целевых, содержательных, организационных аспектах, в конечном счёте направлены именно на повышение продуктивности учебной деятельности, превращение обучаемого в активного субъекта собственного учения. Современные педагогические технологии предлагают нестандартное построение учебного процесса, в котором реализуются субъект — субъектные отношения. На первый план выдвигается личность обучаемого и его индивидуальные особенности.

Большое внимание в ходе реализации данных технологий уделяется самообразованию и саморазвитию.

В настоящее время инновационная педагогическая деятельность является одним из существенных компонентов образовательной деятельности любого учебного заведения. Именно инновационная деятельность создаёт основу для создания конкурентно — способных кадров, определяет направления профессионального роста педагога. Творческий подход педагога становится сегодня главной характеристикой деятельности образования и означает переход на более высокую ступень организации образовательного процесса.

Инновации в образовании — это использование новых, повышающих эффективность способов, средств: Подачи информации; Обучения самостоятельному поиску нужной информации, проверке её адекватности; — Повышения интереса к новому материалу; — Контроля за усвоением информации.

Применяя инновационные подходы, важно создать такие психолого-педагогические условия, в которых обучаемый сможет занять активную личностную позицию и в полной мере проявить себя как субъект учебной деятельности. Дидактический принцип активности личности в обучении и профессиональном самоопределении обуславливает систему требований к учебной деятельности учащегося и педагогической деятельности преподавателя в едином учебном процессе. Многое зависит от того, как преподаватель пользуется тем или иным методом. К современным педагогическим технологиям относятся: — предметно — ориентированные технологии; — технологии проектного обучения; — игровые технологии; — информационно-коммуникационные технологии и другие. Рассмотрим некоторые формы и методы технологий интерактивного обучения.

Проблемная лекция предполагает постановку проблемы, проблемной ситуации и их последующее разрешение. Постановка проблемы побуждает учащихся к активной мыслительной деятельности, к попытке самостоятельно

ответить на поставленный вопрос, вызывает интерес к излагаемому материалу, активизирует внимание обучаемых.

Учебная дискуссия – один из методов проблемного обучения. Она используется при анализе проблемных ситуаций, когда необходимо дать простой и однозначный ответ на вопрос, при этом предлагаются альтернативные ответы. Основная идея учебного сотрудничества заключается в объединении интеллектуальных усилий для того, чтобы выполнять общее задание или достичь общей цели.

Семинар-диспут предполагает коллективное обсуждение какой-либо проблемы с целью установления путей ее достоверного решения. Проводится в форме диалогического общения его участников.

«Мозговой штурм» ставит своей целью сбор как можно большего количества идей, освобождение учащихся от инерции мышления, активизацию творческого мышления, преодоление привычного хода мыслей при решении поставленной проблемы.

В современном процессе обучения используются как традиционные, так и инновационные методы обучения. Нужно не только продвигать вперед инновационные методы, но и не забывать о традиционных методах, которые не менее действенны, а в иных случаях без них просто не обойтись. А.И. Адамский утверждал, что «только наивный или заблуждающийся человек может полагать, что инновационная педагогика является универсальной заменой традиционных методов обучения» [1]. Таким образом, традиционные и инновационные методы обучения должны находиться в постоянной взаимосвязи и дополнять друг друга.

Литература

1. Юсуфбекова, Н.Р. Общие основы педагогической инноватики: Опыт разработки теории инновационных процессов в образовании / Н.Р. Юсуфбекова. – М., 1991. – 231 с.
2. Шайдулина, А. А. О применении инновационных подходов в процессе обучения / А. А. Шайдулина, О. О. Мамадалиев. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2016. — № 6 (110). — С. 839-841.
3. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. Москва: ИТИ Технологии. Издание 4-е. 2006. 944 с.

XORAZM SHAROITIDA KUNGABOQAR O'SIMLIGI O'SISH VA RIVOJLANISHINING BIOMETRIK KO'RSATKICHLARI TAHLILI

Matnazarova Zilola Maxsudbek qizi

Urganch davlat universiteti magistranti

E-mail: matnazarova.Zilola82@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola Xorazm sharoitida kungaboqar o'simligi o'sishi va rivojlanishining biometrik ko'rsatkichlari tahlili haqida bo'lib, statistik ma'lumotlar va tahlil natijalari keltirilgan.

Kalit so'zlar: kungaboqar, savatcha, ildiz, barg, poya.

ANALYSIS OF BIOMETRIC INDICATORS OF GROWTH AND DEVELOPMENT OF SUNFLOWER IN KHOREZM

Matnazarova Zilola Maxsudbek qizi

Master of Urgench State University

ANNOTATION

This article is about the analysis of biometric indicators of growth and development of sunflower in Khorezm, statistical data and the results of the analysis.

Key words. sunflower, basket, root, leaf, stem.

Olimlar kungaboqarning vatani Meksika va Peru deb hisoblashgan, ammo hujjatlar asosida Shimoliy Amerika va Kanada deb topilgan. Shimoliy Amerikaning g'arbiy xududlarida yovvoyi holda o'sib turgan bir yillik kungaboqarni ko'rish

mumkin. Kungaboqar XVI asrda Amerikadan Yevropaga keltirilgan va qisqa muddatda Yevropa davlatlari bo'yicha tez tarqalgan. Kungaboqar tavsifi ilk bor Lobel tomonidan yozilgan va uni «quyosh guli» deb nomlagan (1576 yil). Yevropada kungaboqar ilk bor manzarali ekin sifatida tarqalgan. Rossiya hududida kungaboqar XVIII asrda Pyotr I farmoyishi bilan ekila boshlangan. Rossiyada uzoq vaqt manzarali ekin sifatida tarqalgan. Rossiyaning Voronej guberniyasi Alekseyevka qishlog'ida oddiy dehqon Bokarev tomonidan 1829 yili kungaboqardan moy olingan. Uzoq yillar davomida bu texnologiya takomillashtirilgan va moy ishlab chiqarish texnologiyasi yaratilib, ishlab chiqilgan moy eksport qilina boshlangan. 1865 yili Voronej guberniyasida birinchi moy ishlab chiqarish zavodi qurilgan. Kungaboqarning ekin maydoni ham kengaya boshlagan. Ammo ayrim yillarda kungaboqarning hosili mol va zarazixa kasalliklari tufayli keskin qisqarib ketgan. 1913 yili kuyaga va zarazixaga chidamli nav yaratildi va kungaboqarning ekin maydoni yana kengaytirilgan. Moyli kungaboqarning birinchi navlari 1912 – 1913 yillarda yaratilgan. Rossiyadan tashqari moyli ekin sifatida kungaboqar Yevropa davlatlarida ham ekiladi. Shuningdek, kungaboqar moyining iste'mol qilinishi bo'yicha AQSh yetakchi davlatlardan biri hisoblanadi. Mamlakatimizda asosiy va takroriy ekin sifatida moyli kungaboqar navlarini yetishtirish ko'payib bormoqda.

Kungaboqar - Asteraceae oilasiga, *Helianthus annuus* L. turkumi va turiga mansub, bir yillik, issiqsevar o'simlik. *Helianthus annuus* L. yig'ma tur bo'lib, 2 ta mustaqil turga bo'linadi: 1) *Helianthus cultus* Wenzl – madaniy ekma. 2) *Helianthus ruderalis* Wenzl – yovvoyi turlariga bo'linadi. Madaniy turi ekma va manzarali kenja turlarga bo'linadi. Kungaboqar navlari urug'ning kattaligiga, moyning miqdoriga va mag'izining chiqishiga ko'ra quyidagi 3 ta kenja turlarga bo'linadi: Chaqiladigan qungaboqar-poyasi yo'g'on, balandligi 4 m. gacha, bargi va savati yirik, diametri 45 sm.gacha. Pistasi uzun (11-23 mm), eni (7,5-12 mm). Mag'izi pistasining yarimini egallaydi. 1000 tasining vazni 100-170 g. bo'ladi. Moyli kungaboqar – poya balandligi 1,5-2,5 m., shoxlanadi, savatlar soni ko'p bo'ladi. Savatning diametri 14-20 sm. Pista uzunligi 7-13 mm, eni 4-7 mm. Mag'izi pistani butunlay egallaydi. Po'chog'i 40-43%

bo'ladi. 1000 tasining vazni 35-80 g. Oraliq kungaboqar – bu yuqorida bayon etilgan kenja turlarning o'rtasida oraliq o'rinni egallaydi. Ba'zi belgilari bilan chaqiladigan turiga yaqinlashadi- balandligi, bargining va savatining yirikligi, shakli bo'yicha. Ayrim belgilari bilan pistaning maydaligi, to'liqligi bo'yicha moyli kungaboqarga yaqinlashadi. Bu turi ishlab chiqarishda ekilmaydi.

Ildizi – murtak ildizidan rivojlangan o'q ildizdir, tuproqqa 3-4 m kirib boradi va yon tomonga 120 sm gacha tarqalgan. Ildizi bir necha tartibda shoxlangan. Kungaboqar urug'pallasini yer betiga chiqaradi, keyin chin barg rivojlanadi va poya o'sadi.

Bargi – oddiy, bandli, poyada spirals shaklida joylashadi. Poyaning pastki qismidagi barglar qarama-qarshi joylashadi. Eng yirik barglar poyaning o'rta qismida bo'ladi. Shakli yuraksimon. Barglari yuqoriga qarab maydalashadi va eng yuqoridagi barglar gulto'plamining asosini tashkil qiladi. Barglar soni navlarga qarab 14-50 ta bo'ladi.

Poyasi – baqquvat, tik o'sadi, pastki qismi yog'ochlangan ichi parenxima to'qimalari bilan to'lgan. Uchi to'pguli bilan tugallanadi. Asosiy poya va yon shoxlari qalin tuklar bilan qoplangan.

To'pguli savati – bir nechta bargchadan iborat o'ramaga o'ralgan bo'lib ikki xil gullarga ega - tilsimon va naychasimon. Tilsimon gullar savatning chetida bir yoki bir nechta qator bo'lib joylashadi. Bu gullar sariq rangli, jinsiz. Naychasimon gullar ikki jinsli, uchi o'tkirlashgan 2-4 ta pardasimon kosacha bargdan, och sariq rangli, qo'shib o'sgan 5 ta gulto'ji bargdan, 5 ta changdondan va qo'sh patsimon tumshuqchali tugunchadan iborat. Naychasimon gullar zich joylashgan, savatning kattaligiga qarab 600-1200 ta gul bo'ladi. Gullari chetdan changlanadi. Savatning diametri 8-10 sm dan 50 sm.gacha bo'ladi.

Mevasi – to'rt qirrali pista, cho'zinchoq, uchi o'tkirlashgan, mag'iz va pishiq po'stidan iborat. Mag'izi yupqa urug' po'sti bilan qoplangan. Pistaning rangi oq, kul, qora rang, yo'lyo'l va yo'lsiz bo'lishi mumkin. Pistaning po'sti o'z vaznining 26-42 % ni tashkil etadi. 1000 tasining vazni 40-170 g.

Kungaboqar uchun maqbul iqlim sharoiti Kungaboqar rivojlanish davrida yuqori issiqlikdagi havo haroratiga, qurg'oqchilikka juda chidamli o'simlik hisoblanadi. Urug'larining yaxshi unib chiqishi uchun 8-10°C li tuproq issiqligi kerak. O'zbekiston tuproq-iqlim sharoitida kungaboqar ekinini bahorgi va yozgi mavsumda ekib yetishtirish mumkin. Ammo urug'lar qiyg'os unib chiqqan, yosh nihol davrida va kungaboqar ko'chatlarining dastlabki o'sish davrida salqin iqlim sharoitlari talab qilinadi. Kungaboqar nihollarida 4 tadan 8 tagacha barg hosil bo'lguncha sovuqqa bir muncha bardosh bera oladi. Ammo kungaboqar ko'chatlari qiyg'os unib chiqib bo'lgach, toki gullash va to'liq pishib yetilish davrigacha bo'lgan vaqtda issiq havo haroratiga juda talabi yuqori bo'ladi. Gullash davrida yog'ingarchilik va bulutli ob-havo bilan birga yuqori namlik holati kuzatilsa, urug'lanishning pasayishi va buning oqibatida kam hosil shakllanishiga olib kelishi mumkin. Unib chiqishdan boshlab pistasi to'la pishish davrigacha 2600 dan 2850°S gacha issiqlik talab qilinadi. Bu ko'rsatkich nav va tuproq-iqlim sharoitiga qarab o'zgarib turadi. Shimoliy xududlarga qarab o'suv davri uzayadi. Kungaboqarning urug'i +5 - +10°S da unib chiqadi, harorat +10 - +12°S bo'lganda ancha tez unadi. Optimal harorat +18°S. Bundan yuqori haroratda unib chiqish jarayoni tezlashadi. Maysa – 6 °S sovuqqa bardoshlidir. Harorat yuqori bo'lib suv yetishmasa hosil keskin kamayadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Atabayeva X.N., Xudayqulov J.B. "O'simlikshunoslik", "Fan va texnologiyalar" nashriyoti, Toshkent-2018 yil. 407 bet.
2. Azizov T., Anorboyev I., To'xtayeva S. Takroriy kungaboqar yetishtirish bo'yicha tavsiyalar. <https://agro.uz/uz/services/recommendations/4613>.
3. Turkiya Respublikasi Oziq-ovqat qishloq xo'jaligi vazirligi hamda "Denizbank" hamkorligida tayyorlangan "100 ta kitobdan" iborat to'plami.

TIJORAT BANKLARIDA XIZMAT KO'RSATISH SIFATI VA SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING MOHIYATI VA XUSUSIYATLARI.

Choriyev Tolib A'zamovich

Termiz davlat universiteti Iqtisodiyot(tarmoqlar va sohalar) yo'nalishi

2- kurs magistranti.

E – mail: tmchoriyev911020@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada tijorat banklarining xizmat ko'rsatish sifati va samaradorligini oshirishning mohiyati va xususiyatlari turli yondashuvlar asosida o'rganilgan. O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari va banklar faoliyatining me'yoriy – huquqiy jihatlari ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: tijorat banki, bank xizmati, depozitlar, masofaviy bank, blokcheyn, investitsiyalar, kreditlar.

THE NATURE AND CHARACTERISTICS OF INCREASING THE QUALITY AND EFFICIENCY OF SERVICES IN COMMERCIAL BANKS.

ANNOTATION

This article examines the essence and features of improving the quality and efficiency of services of commercial banks on the basis of different approaches. Regulatory and legal aspects of commercial banks and banking activities in the Republic of Uzbekistan are indicated..

Keywords: commercial bank, banking service, deposits, remote banking, blockchain, investments, loans.

O'zbekiston Respublikasi bank tizimi - O'zbekiston Respublikasi moliya va pul-kredit tizimining uzviy qismi hisoblanadi. Respublikamizda bank tizimi ikki pog'onali bank tizimidan iborat bo'lib, o'z ichiga Markaziy bank va tijorat banklarini oladi. Markaziy bankning tijorat banklari bilan hamda tijorat banklarining o'z mijozlari bilan bo'ladigan o'zaro munosabatlar O'zbekiston Respublikasining Qonun hujjatlari, jumladan "O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida"gi hamda "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonunlarida belgilangan. "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonunining 20-moddasiga ko'ra, O'zbekiston Respublikasida banklar bank operatsiyalarini amalga oshirishga doir qarorlar qabul qilishda mustaqildirlar¹¹.

Tijorat bankining o'ziga xos xususiyati, bu yuridik va jismoniy shaxslardan omonatlar qabul qilish hamda qabul qilingan mablag'lardan tavakkal qilib kredit berish yoki investitsiyalash uchun foydalanishdan iboratdir. Shuningdek, tijorat banklari jismoniy va yuridik shaxslarga bank hisobvaraqlarini ochadi va yuritadi, to'lovlarni amalga oshiradi. Banklar qonunchilikda nazarda tutilgan boshqa turdagi operatsiyalarni ham amalga oshirishlari mumkin.

Bank xizmatlarining iste'molchilari bankni va bank xizmatlarini tanlashda erkindir. Banklar iste'molchining talabiga binoan unga bank xizmatlarini ko'rsatish shartlari bilan tanishish imkoniyatini taqdim etishi shart.

Bank shaxsni bankning xizmatidan yoki xizmatidan foydalanish sharti sifatida bankning yoki o'zga uchinchi shaxsning boshqa bank xizmatidan yoki xizmatidan foydalanishga majbur qilmasligi kerak.¹²

"Bank xizmatlari" atamasining mohiyatini eng aniq aks ettiruvchi ta'rifi - bu mijozlarning ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan kredit tashkilotlarida buxgalteriya hisobi qoidalariga muvofiq qayd qilinadigan operatsiyalardir. Banklar kerak bo'lganda xizmatlar ko'rsatadi va buning uchun komissiya oladi. Bank xizmatining yana bir ta'rifi - bankning mijozlarga ko'rsatilayotgan texnik, texnologik, moliyaviy,

¹¹ <https://cbu.uz/> sayti ma'lumotlaridan foydalanildi.

¹² "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonuni yangi tahriri. Toshkent. 5 – noyabr 2019 – yil. O'RQ-580-son.

intellektual va kasbiy faoliyati, bank operatsiyalarini amalga oshirishga hamrohlik qiluvchi va optimallashtiradi.

Bank sektorida sifat menejmenti xususiyatlarini umumiy tushunishni ta'minlash uchun "bank xizmati" va "bank xizmati" kontseptual apparatini tavsiflash kerak.

O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligiga ko'ra 2019 - yil 5 noyabrdagi 580-sonli "Banklar va bank faoliyati to'g'risida" gi O'zbekiston Respublikasi qonuniga muvofiq, "bank operatsiyalari" atamasidan foydalanadi va ularni bank tomonidan taqdim etiladigan xizmatlarning o'ziga xos ro'yxati sifatida belgilaydi. Tahlilchilarining bank operatsiyasi va bank xizmati tushunchalarini farqlash muammosiga yondashuvlarini tahlil qilar ekanmiz, shuni ta'kidlash joizki, ularning barchasi bank xizmatlarini turli xil bank operatsiyalari sifatida ko'rib chiqishga to'g'ri keladi. Bundan tashqari, bank ishi bo'yicha zamonaviy adabiyotlarda "bank xizmati" va "bank xizmati" tushunchalari o'rtasida aniq farq yo'q.

Batafsilroq ko'rib chiqadigan bo'lsak, bank xizmati va bank xizmati tushunchalari quyidagi ta'riflarda ochib berilgan: Bank xizmati – bu bankning unga muhtoj bo'lgan mijozga muayyan xizmat ko'rsatish yoki ko'rsatishga tayyor bo'lgan o'ziga xos usuli. Ya'ni, bank xodimlari va xizmat ko'rsatilayotgan mijoz o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning ajralmas tartibga soluvchisini tashkil etuvchi, buyurtma qilingan, ichki kelishilgan va, qoida tariqasida, o'zaro bog'liq bo'lgan tashkiliy, moliyaviy, huquqiy va boshqa harakatlar to'plami, mijozlarga xizmat ko'rsatishning yagona va to'liq texnologiyasidir.

Bank xizmati - bank operatsiyasining natijasi, ya'ni mijoz tomonidan bildirilgan ehtiyojni qondirishdan iborat bo'lgan bank operatsiyasining (bank xodimlarining maqsadli mehnat faoliyati) natijasi yoki foydali ta'siri (kreditda, kassa xizmatlarini ko'rsatishda, kafolatlarda, sotib olish / sotishda). qimmatli qog'ozlar, chet el valyutasi va boshqalar).

Demak, bank xizmati bank faoliyati, bank xizmati esa bank faoliyati natijasidir. Bank xizmati - bu "qadoqlangan bank xizmati".

Bank xizmati - bank mijozlariga xizmat ko'rsatish usuli ("bank - mijoz" munosabatlari shakli); mijozlarga xizmat ko'rsatishning yagona texnologiyasi bilan birlashtirilgan o'zaro bog'liq tashkiliy, axborot, moliyaviy va huquqiy faoliyat majmuasi. Bank xizmati - bu to'lov vositalarini yaratish va xizmatlar ko'rsatishdir.

Shunday qilib, bank xizmati mijozning har qanday ehtiyojini hal qilish uchun o'zgartirilgan bank va moliyaviy operatsiyalar majmui sifatida ishlaydi, uni yangi bank xizmati yoki an'anaviy bank xizmatlarining kombinatsiyasi sifatida joylashtirish mumkin, bu esa mijozning muayyan muammosini hal qilishga imkon beradigan texnologik zanjirga o'rnatiladi va uning talabini har tomonlama qondirishga xizmat qiladi. Biz bank xizmatidan farqli o'laroq, xizmat to'liq bo'lmasligi mumkinligini muhim kuzatish deb hisoblaymiz. Bundan kelib chiqadiki, yangi bank xizmati bozor ehtiyojlarini marketing tadqiqotlari asosida yaratilgan bank xizmatlarining kombinatsiyalangan yoki noan'anaviy shaklidir.

2019 - yil 5 noyabrdagi 580-sonli "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonuniga muvofiq quyidagi chakana bank xizmatlarini ajratib ko'rsatish mumkin :¹³

1. Mablag'larni jalb qilish. Depozitlar - bu jismoniy shaxslarga inflyatsiya tufayli pul yo'qotmaslik imkonini beruvchi bankda foiz stavkasi bo'yicha mablag'larni joylashtirish. Bankning bunday operatsiyasi passiv deb ataladi, u bank portfelida pul mablag'larini to'plash (yig'ish) imkonini beradi. Omonatlar muddatli va muddatsiz (talab bo'yicha) bo'linadi. Farqi shundaki, doimiy mijoz istalgan vaqtda uni olishi mumkin. Muddatli depozitlar esa foiz stavkasi bo'yicha va ma'lum muddatga qoladigan puldir. Ma'lumki, Markaziy bank tomonidan asosiy foiz stavkalarining (ilgari qayta moliyalashtirish stavkasi) 2020 - yilning 11-sentabridan 2022 - yil 17-martiga qadar o'zgarishsiz 14 foiz ni tashkil etgandi. Bugungi kunda ushbu stavka 3 foizga ko'tarilib 17 foizni tashkil etmoqda. Qonunga ko'ra, bank bu pulni tasarruf etish, ya'ni foiz evaziga boshqa shaxslarga berish huquqiga ega.¹⁴

¹³ <http://lex.uz/> sayti ma'lumotlaridan foydalanildi.

¹⁴ <http://cbu.uz/> sayti ma'lumotlaridan foydalanildi.

2. O‘z mablag‘ingiz hisobidan jalb qilingan pul mablag‘larini joylashtirish. Kredit - bu bankdan foiz stavkasi bilan olingan pul kreditidir. O‘z resurslarini qayta taqsimlash bankning faol faoliyatidir. Ushbu xizmat bankni yuqori rentabellik bilan ta‘minlaydi, ammo asosiysi emas, chunki bu juda xavflidir. Xavf qarz oluvchilar tomonidan mablag‘larni qaytarmaslik bilan bog‘liq. Kredit siyosatini shakllantirishda bank xavfli va xavfli bo‘lmagan qarz oluvchilarni hisobga oladi va muayyan kredit dasturlarini shakllantiradi. Eng afzal ko‘rganlar har doim ish haqi bo‘yicha mijozlar, ya‘ni ushbu bankning kartalari bo‘yicha daromad oladiganlar.

3. Jismoniy shaxslarning bank hisobvaraqlarini ochish va yuritish. Hozirgi vaqtda davlat butun pul aylanmasini naqd pulsiz shaklga o‘tkazishga intilmoqda. Bu holatda esa tijorat banklari ushbu operatsiyalarni amalga oshirish vositasi bo‘lib xizmat qiladi.

4. Jismoniy va yuridik shaxslar, shu jumladan vakillik banklari nomidan ularning bank hisobvaraqlari orqali pul o‘tkazmalarini amalga oshirish amaliyoti mavjud bo‘lib, zamonaviy dunyoda tovarlar uchun to‘lov uchun chet elga pul o‘tkazmalari talab qilinmoqda. Bank bunday operatsiyalarni vositachi bank mavjud bo‘lgan mamlakatlarning valyutalarida amalga oshiradi. Ushbu operatsiyalar yuqori komissiya va to‘lov muddati bilan birga keladi.

5. Jismoniy va yuridik shaxslar uchun pul mablag‘lari, veksellar, to‘lov-hisob-kitob hujjatlari va kassa xizmatlarini inkassatsiya qilish. “O‘zbekiston Respublikasida naqd pulsiz hisob-kitoblar to‘g‘risida”gi Nizom O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi, “O‘zbekiston Respublikasining Markaziy banki to‘g‘risida”gi, “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi hamda “To‘lovlar va to‘lov tizimlari to‘g‘risida”gi qonunlariga muvofiq O‘zbekiston Respublikasida yuridik va jismoniy shaxslarning to‘lov hujjatlaridan foydalangan holda naqd pulsiz hisob-kitoblarini amalga oshirish tartibini belgilaydi.¹⁵ Bu mamlakatdagi mablag‘lar aylanishi va soliqlarning o‘z vaqtida to‘lanishini kuzatish imkonini beradi.

¹⁵ <http://lex.uz/> sayti ma‘lumotlaridan foydalanildi.

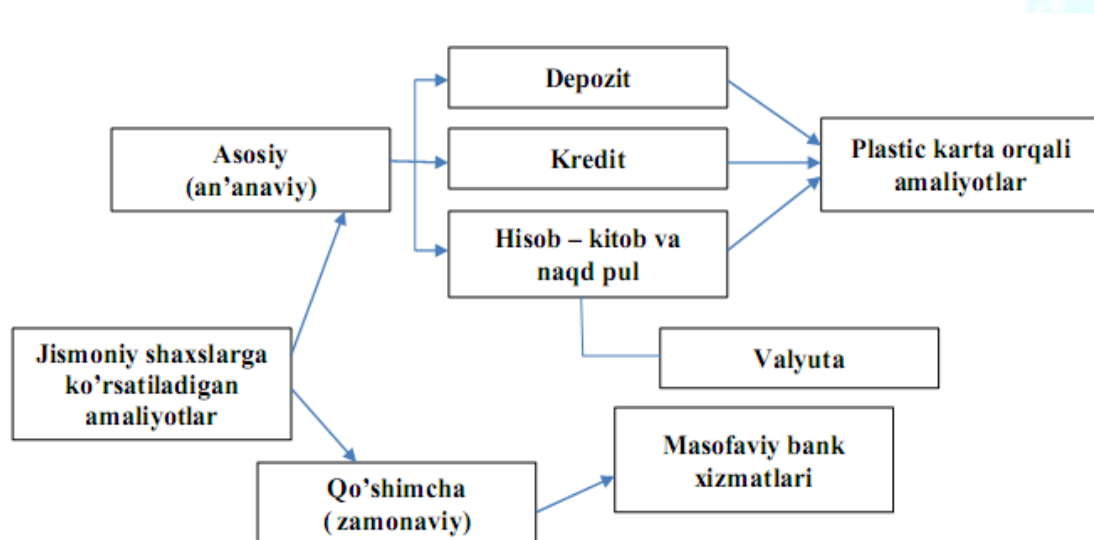
6. Xorijiy valyutani naqd va naqdsiz shaklda sotib olish va sotish. Jahon bozorida hisob-kitoblar ko‘pincha dollarda amalga oshiriladi. Shu sababli, ushbu bank xizmati so‘nggi yillarda keng qo‘llanilib kelinmoqda.

7. Jismoniy shaxslardan qimmatbaho metallarni jalb qilish.

8. Investitsiya xizmatlarini ko‘rsatish. Daromad topmoqchi bo‘lgan odamlar uchun bank investitsiya fondlari, aksiyalar va obligatsiyalarni taklif qiladi. Banklar pul va tovarga bo‘lgan huquqlarning mavjudligini ko‘rsatadigan qimmatli qog‘ozlar (aksiyalar, obligatsiyalar, davlat qimmatli qog‘ozlari, veksellar va boshqalar) bilan operatsiyalarni amalga oshiradi.

9. Masofaviy bank xizmati. Ushbu xizmat kundan kunga yangilanib, rivojlanib bormoqda. Har bir shaxs uchun Internet-bankning mavjudligi xizmatdagi ushbu o‘zgarishlarning qulayligi va qabul qilinishini ko‘rsatadi. Bunda plastik kartochkalar tovarlar va xizmatlarga to‘lash uchun ishlatiladi, kartalar holatiga ko‘ra kredit va debet bo‘lishi mumkin.

Quyida tijorat banklari tomonidan jismoniy shaxslarga taqdim etiladigan operatsiyalar keltirilgan.

1.1-rasm – Tijorat banklari tomonidan jismoniy shaxslarga taqdim etiladigan operatsiyalar.¹⁶

¹⁶ Сафрончук, М.В. Банк иши. Кичик бизнес: Илмий қўлланма / М.В. Сафрончук. - М.: КноРус, 2016. - 416 бетлар

Yuqoridagilarning barchasini umumlashtirib, shuni xulosa qilishimiz mumkinki, bugungi kunda zamonaviy sharoitda jismoniy shaxslarga xizmat ko'rsatish tijorat banki faoliyatining eng istiqbolli yo'nalishlaridan biridir. Bank xizmatlarining ushbu segmenti hali to'g'ri rivojlanmagan bo'lishiga qaramay, chakana bank bozorida juda qattiq raqobat mavjud. Bu bank xizmatlarining an'anaviy turlarini takomillashtirish va yangi bank xizmatlarini yaratish zaruratining sababidir. Mijozlarning, birinchi navbatda, jismoniy shaxslarning mablag'lari ulushini oshirish, shuningdek, joriy hisobvaraqlarga mablag'larni faolroq jalb qilish va qoldiqlar ulushini ko'paytirish orqali majburiyatlar tannarxini optimallashtirish bankni moliyalashtirishni optimallashtirish kabi muhim vazifani hal qilishga yordam beradi. tuzilishi. Ma'lumotlarni tahlil qilish vositalarini va jarayonlarni optimallashtirish va avtomatlashtirish uchun kompleks dasturni ishlab chiqishga alohida e'tibor qaratish lozim: katta ma'lumotlar, kompyuterni o'rganish, ma'lumotlar fani, mikro xizmatlar, reaktiv dasturlash, blokcheyn va boshqalar. Keng ko'lamli texnologik transformatsiyalar orqali modernizatsiya mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini sezilarli darajada yaxshilaydigan va ichki jarayonlarni optimallashtiradigan zamonaviy mijozga yo'naltirilgan bankni rivojlantirishda yutuq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Сафрончук, М.В. Bank ishi. Kichik biznes: Ilmiy qo'llanma / М.В. Сафрончук. - М.: КноРус, 2016. - 416 betlar.
2. Дуглас Х. Банковская политика в области кредитования. - М.: Слово, 2011.-508 с.
3. "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonuni yangi tahriri.Toshkent. 5 – noyabr 2019 – yil. O'RQ-580-son.
4. O'zbekiston Respublikasining "Fuqarolarning banklardagi omonatlarini himoyalash kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni 05.04.2002 y.

Internet saytlari:

1. <https://cbu.uz/> - O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki veb sayti.
2. <http://lex.uz/> - O'zbekiston Respublikasi qonun xujjatlari to'plami.
3. <http://lex.uz/> - O'zbekiston Respublikasi qonun xujjatlari to'plami.

**BO‘G‘OZ SIGIRLARNING YOTIB QOLISH KASALLIGINI SABABLARI,
DAVOLASH VA OLDINI OLIHNI TAKOMILLASHTIRISH
(Adabiyotlar tahlili)**

Ilmiy rahbar v.f.n. dotsent S.M.Djumanov, magistrant B.A.Sultonov

ANNOTASIYA

Maqolada bo‘g‘oz sigirlarning yotib qolish kasalligini sabablari, davolash va oldini olish bo‘yicha adabiyotlar ma‘lumotlari berilgan.

ANNOTATION

The article provides information on the causes, treatment and prevention of bed sores in pregnant women.

Kalit so‘zlar: gipokalsiyemiya, parez, kalsiy, magniy, kalsiferol, paratgormon, polietologik kasallik, irsiy moyillik.

Keywords: Hypocalcemia, paresis, calcium, magnesium, calciferol, parathyroid hormone, polyetiological disease, hereditary predisposition.

Mavzuning dolzarbligi. Respublikamiz qoramolchilik xo‘jaliklariga chetdan keltirilgan mahsuldor sigirlarda akusher-ginekologik kasalliklari keng tarqalgan bo‘lib, chorvachilikni jadal rivojlanishiga katta to‘sqinlik qilmoqda. Bu kasalliklar orasida bo‘g‘oz sigirlarning yotib qolish kasalligi salmoqli o‘rinni egallaydi.

Bo‘g‘oz sigirlarning yotib qolish kasalligi oqibatida sut mahsuldorligining pasayishi, ozuqalar sarfini ortishi, qo‘shimcha veterinariya tadbirlari uchun xarajatlar yoki ularning o‘limi tufayli xo‘jaliklar katta iqtisodiy zarar ko‘rmoqda.

Adabiyot ma‘lumotlarini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, hozirgi kungacha Respublikamiz qoramolchilik xo‘jaliklari, shu jumladan shaxsiy yordamchi, dehqon va fermer xo‘jaliklari sharoitida bo‘g‘oz sigirlarning yotib qolish kasalligi va uning

oqibatida kelib chiqadigan asoratlar to'liq o'rganilmagan. Kasallikning tarqalishi, sabablari, kasallikni ertachi aniqlash, davolash va oldini olishning samarali usullari ishlab chiqilmagan. Bu o'z navbatida xo'jaliklarning iqtisodiy imkoniyatlarini, Respublikamiz iqlimi va mahalliy sharoitlarini va shuningdek ekologik holatni hisobga olgan holda kasallikni davolash va oldini olishda samaradorligi yuqori va arzon mahalliy vositalardan foydalanishni keng yo'lga qo'yish dolzarb muammolardan ekanligini izohlaydi.

Bo'g'oz sigirlarning yotib qolish (Osteomalyatsiya) o'tkir kechuvchi kasallik bo'lib, endokrin a'zolari funksiyalarining buzilishi oqibatida muskullarning yarim falaji, tomoq, til, ichaklarning falaji, qondagi va to'qimalardagi kalsiy miqdorining keskin kamayishi hisobiga koma holati bilan xarakterlanadi. Asosan uchinchi-beshinchi tug'ishidan keyin yuqori mahsuldor sigirlarda ko'p uchraydi, ayrim hollarda kasallik sigirlarning tug'ishiga 10-15 kun qolganda qayd etiladi [4]. Golshtinfriz zotiga mansub sut mahsuldorligi 6500 kg bo'lgan sigirlarning qishlov davrida 22-30 % gacha kasallanishi qayd etilgan .

Bo'g'oz sigirlarning yotib qolish kasalligi to'satdan paydo bo'luvchi va o'tkir kechuvchi kasallik bo'lib, progressiv falajlik bilan xarakterlanadi, asosan yoshi katta sigirlar kasallanadi (birinchi tug'ishida kuzatilmaydi). Kasallik tug'ishning birinchi soati va ikki kun ichida yoki tug'ishgacha kuzatilishi mumkin .

Ma'lumotlariga ko'ra, bo'g'oz sigirlarning yotib qolish kasalligipolietiologik kasallik bo'lib, asosiy sabablari ortiqcha energiyali, oqsilli va kalsiyli oziqlantirish, laktasiyaning pasaygan va sutdan chiqarilgan davrida o'ta energiyali oziqlantirish, organizmdakalsiferolning yetishmovchiligi hisoblanadi. Ilgari gipokalsiyemiyaning sabablari rasionda kalsiyning yetishmovchiligi degan tushuncha mavjud edi, lekin bu tushuncha o'z tasdig'ini topmadi, balki sutdan chiqarilgan sigirlar rasionida kalsiyning ortiqcha bo'lishi gipokalsiyemiyaga sabab bo'lishi tajribalarda aniqlandi. Rasionda kalsiyning ortiqcha bo'lishi o'ta energetik va oqsilli oziqlantirish paytida yomon ta'sir ko'rsatadi, shuningdek, kasallikning yuzaga kelishida irsiy moyillik yaqqol namoyon bo'ladi .

G.D.Nekrasov va I.A.Sumanova (2007) ma'lumotlariga ko'ra, bo'g'oz sigirlarning yotib qolish kasalligietiologyasida tug'ishdan oldi jarohatlar tufayli hayvonning stress holatiga tushishi ahamiyatga ega bo'ladi. Stress natijasida AKTG, glyukokortikosteroidlar va prodstoglandin ishlab chiqarish kuchayadi. Bu paraterioid bezlar funksiyasining buzilishiga olib keladi. Natijada zahiralaridagi kalsiyning mobilizatsiyasi yo'qoladi. Kalsiyning qondagi konsentratsiyasi keskin pasayib, magniyning konsentratsiyasi esa orta boshlaydi, natijada "magneziyali behushlik"ga olib keladi .[3]

Bo'g'oz sigirlarning yotib qolishkasalligi bilan kasallangan sigirlarda oshqozon osti bezi faolligining me'yorga nisbatan bir necha barobar ortishi jigarda ortiqcha glikogen hosil bo'lishini tormozlaydi va qondagi darajasi keskin tushadi. Shuninguchunparezningbevositasababiqondagikalsiyvaglyukozaningpast darajasidir.Bu

holatdasutbezlaritomonidanqondagikalsiyvaglyukozanio'zlashtirilishikuchayadi.

Bo'g'oz sigirlarning yotib qolishkasalligidaqondagi keton tanachalari konsentratsiyasi 42,5 mg % gacha ko'payadi (me'yor - 10 mg % gacha). Keton tanachalarining bunday konsentratsiyasi natijasi avvaliga umumiy zaharlovchi ta'sir ko'rsatadi, keyinchalik chuqur narkotik uyqu chaqiradi.

Bo'g'oz sigirlarning yotib qolishkasalligining rivojlanishi juda murakkab va to'liq o'rganilmagan. Qon va to'qimalarda kalsiy miqdorining tezlik bilan kamayishi nerv-muskul buzilishlari: qaltiroq va falajlarga sabab bo'ladi, chunki kalsiy ionlari ishtirokida muskullar oqsili hisoblangan aktin va miozinlarningbirikishi va parchalanishi jarayonlari amalga oshadi. Shuning hisobiga muskullarning qisqarish xususiyatlari ta'minlanib turadi.

Qon va to'qimalarda kalsiy miqdorining kamayishi asosiy ikki omilga ko'ra: a) paratgarmon sintezining kamayishi va organizmda D vitaminining faol shakllarining yetishmovchiligi tufayli kalsiyning ichaklar orqali so'rilishining yomonlashishi; b) uviz suti hosil bo'lishi uchun kalsiyga bo'lgan talabning ortishi oqibatida kuzatiladi.

Bo'g'oz sigirlarning yotib qolishkasalligiqonda paratgarmon va D vitaminining gormonal shaklining kamayishi bilan bir vaqtda kuzatiladi. Paratgarmon va faol shakldagi D vitamini kalsiyga birikkan oqsillar sintezida qatnashadi, kalsiy va fosforni ichaklardan qonga membranalararo tashilishini ta'minlaydi. Paratgarmon suyak to'qimasidagi kalsiy - sitrat kompleksi hosil bo'lishini tezlashtiradi, bu kompleks qonga o'tgach, undan kalsiy ionlari ajralib chiqadi. Paratgormon kalsiyni buyrak kanalchalarida reabsorbsiyasini kuchaytirib, fosforni siydik orqali chiqarilishini kamaytiradi.

A.P. Studensov va boshqalar (1999) ma'lumotlariga ko'ra, 75 bosh 8-9 yoshdagi tekshirilgan sigirlardan 40 boshida bo'g'oz sigirlarning yotib qolishkasalligi qayd yetilgan. 3-5 yoshdagi sigirlarning kasallanish darajasi past bo'lib, o'rtacha 14% ni, 9-10 yoshli sigirlarda 12%, 11 yosh va undan katta yoshdagi sigirlarda yesa atigi 9 %ni tashkil yetgan. Mahsuldorligi past sigirlarda yesa kasallik umuman qayd yetilmagan .

Studensov A.P. va boshqalar (1999) ma'lumotlariga ko'ra, bo'g'oz sigirlarning yotib qolish kasalligi bilan kasallangan sigirlarda qondagi umumiy oqsil 14,7-24,7%, umumiy kalsiy miqdorini 7,78 mg% ga (sog'lom hayvonlarda 11,8 mg%), anorganik fosforni 1,8 mg% gacha (sog'lom hayvonlarda 5,71 mg%) kamayishi qayd yetiladi. Sigirlarning sut mahsuldorligi bir sutkada 2-3 litrgacha kamayadi [1].

B.M.Eshburiyev va boshqalarning (2013) ma'lumotlariga ko'ra, davolash asosan qondagi kalsiy va magniy yetishmovchiligini yo'qotish, ularning qondagi konsentrasiyasini me'yorlashtirishga qaratiladi. Buning uchun organizmga parenteral yo'llar bilan kalsiy, magniy tuzlariva D vitaminlari preparatlari yuboriladi. Muallif tomonidan tavsiya etilayotgan usulda vena qontomiriga 10%-li kalsiy xlorid eritmasi 300-500 ml, 20 %-li glyukoza eritmasi 300-400 ml, 20 %-li kofein natriybenzoat eritmasi 20 ml, muskulorasiga 25%-li magniy sulfat eritmasi 40 ml va D₂vitamini 2,5 mln. XB dozada yuboriladi. Kalsiy xloridning o'rniga 10%-li kalsiyglyukonat eritmasi qo'llanilganda hayvonlar tomonidan yaxshi qabul qilinadi, lekin kalsiyxloridga nisbatan kuchsiz ta'sir qiladi. Eritmalar yuborilgandan 10-20 daqiqa o'tgach, hayvon o'rnidan turmasa, 6-8 soatdan o'tgach, keyingi marta 24 soatdan keyin eritmalar xuddi

shu dozalarda qayta inekssiya qilinadi (odatda 1-3 marta). Vena qontomiriga tarkibi kalsiy va magniy tuzlaridan iborat bo'lgan kam agsolpreparatidan 0,5 ml/kg dozada, tarkibi glyukoza va kalsiydan iborat glyukal preparatidan 270-750 ml yuborish mumkin.[5]

Yutinishaktlari paydo bo'lgach, og'izorqali 200-300 g natriy yoki magniy sulfat tuzi, 10-15 g ixtiolva 10-15 ml chemerisanastoykasi 2-3 l suvga aralashtirilib ichiriladi. V.A.Lochkarev (1991) bo'g'oz sigirlarning yotib qolish kasalligi bilan kasallangan sigirni davolashda tarkibi: 150-200 ml 10%-li kalsiy xlorid, 350-400 ml 40%-li glyukoza, 10 ml 20%-li kofein natriy benzoat va 3 litr suvdan iborat murakkab eritmaga qaynatilib, 40° C gacha sovitilgach, 25 XB dozada oksitosin aralashtirib vena qon tomiriga yuborishni tavsiya yetadi.

B.M.Eshburiyev va boshqalarning (2018)ma'lumotlariga ko'ra, sigirlarni sutdan chiqarilgan davrda to'la qimmatli rasionda boqish (sifatli pichan - 30-35 %, senaj va silos 25-35, omuxta yemlar 25-30, ildiz mevalilar 5-6%), qand oqsil nisbatini 0,8:1,2 atrofida, rasiondagi kletchatka miqdorini quruq moddaning 25-30% tashkil etishini ta'minlash lozim. Sutdan chiqarilgan sigirlar rasionidagi qand-protein nisbati - 0,8-1,2 bo'lishi, fosfor-kalsiy nisbati 1,5-1,3, tug'ishiga 2-3 hafta qolganda esa 1:1 bo'lishini ta'minlash lozim. Sigirlarning tug'ishiga 5-7 kun qolgandan boshlab bir boshga 100-150 g hisobida kalsiy va fosfarga boy oziqabop qo'shimchalar (monokalsiyfosfat, oziqabop kalsiy fosfat, dinatriyfosfat) omuxta yemlar bilan beriladi. [4]

Xulosa: Adabiyot ma'lumotlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, hozirgi kungacha bo'g'oz sigirlarning yotib qolishkasalligi va uning oqibatida kelib chiqadigan asoratlar, kasallikning tarqalishi, sabablari, kasallikni ertachi aniqlash, davolash va oldini olishning samarali usullari to'liq o'rganilmagan. Bu o'z navbatida xo'jaliklarning iqtisodiy imkoniyatlarini hisobga olgan holda kasallikni davolash va oldini olishda samaradorligi yuqori va arzon mahalliy vositalardan foydalanishni keng yo'lga qo'yish dolzarb muammolardan ekanligini izohlaydi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Veterinarnoye akusherstvo, ginekologiya i biotexnika razmnojeniya/ A.P.Studensov, V.S.Shipilov, V.Ya.Nikitin i dr.; Pod red. V.Ya. Nikitina i M.G. Mirol'yubova. – 7-ye izd., perirab. i dop. – M.: Kolos, 1999
2. Kondrakin I.P., Levchenko V.I. Diagnostika i terapiya vnutrennix bolezney jivotnix. M.:Izdatelstva OOO «Akvarium-Print». 2005.
3. Nekrasov G.D., Sumanova I.A. Akusherstvo, ginekologiya i biotexnika vosproizvodstva jivotnix. Barnaul, 2007. C.115
4. Eshburiyev B.M. “Veterinariya akusherligi” Toshkent, 2018. 338-b.
5. Eshburiyev B.M. Zooveterinariyajurnali.1-son, 2013.

ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИННОВАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ

Есемуратова Раушан Рустом кизи

Магистрант кафедры мультимедийных технологий,
Ташкентский университет информационных технологий имени Мухаммада
аль-Хорезми

E-mail: esemuratova98@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Актуальность данной статьи определяется следующими взаимосвязанными факторами: во-первых, формирование национальной инновационной системы в настоящее время является очень медленным и противоречивым регионом, комплекс мер по повышению ее эффективности необходимо разработать. Для этого необходимы исследования национальной инновационной системы, сущности и содержания инновационной экономики, определение концептуальной модели национальной инновационной системы. Во-вторых, появление различных моделей формирования национальных инновационных систем и проблема выбора наиболее эффективных из них, обуславливает необходимость формирования классификации моделей инновационного развития, которая позволит оценить современное состояние инновационной системы страны и определить перспективы ее развития.

Ключевые слова: национальные инновационные системы, инновационная политика, инновационные знания, трансферт технологий, технико-экономический уклад, венчурные фонды, диффузия инноваций, инновационные человеческие ресурсы, инновационная экономика.

ISSUES OF IMPROVING THE NATIONAL INNOVATION SYSTEM

ABSTRACT

The relevance of this article is determined by the following interrelated factors: firstly, the formation of a national innovation system is currently a very slow and controversial area, a set of measures to improve its efficiency needs to be developed. This requires research of the national innovation system, the essence and content of the innovation economy, the definition of a conceptual model of the national innovation system. Secondly, the emergence of various models for the formation of national innovation systems and the problem of choosing the most effective of them necessitates the formation of a classification of innovation development models that will allow us to assess the current state of the country's innovation system and determine the prospects for its development.

Key words: National innovation systems, innovation policy, innovation knowledge, technology transfer, technical and economic structure, venture funds, diffusion of innovations, innovative human resources, innovative economy.

ВВЕДЕНИЕ

Инновация представляет собой сложный процесс, требующий участия многих участников, и эта сложность связана с концепцией национальной инновационной системы. Концепция национальной инновационной системы была предложена в 1980-х годах британским экономистом Кристофером Фрименом, который утверждал, что «национальная инновационная система представляет собой сеть частных и государственных организаций и учреждений, в результате их деятельности и взаимодействия создаются технологии, импортируются, обновляются и распространяются».

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ

Следует отметить, что в это же время на Западе начала формироваться концепция национальной инновационной системы. Изучение истории формирования понятия привело к разделению его на три этапа:

Первым этапом был период разработки концепции, длившийся с 1980-х до начала 1990-х гг. В этот период теоретические аспекты оценки конкурентоспособности национальной экономики разрабатывались на основе изучения технологического развития в научных работах К. Фримена, Б. А. Лундуолла, Р. Нельсона, Ч. Эдквиста¹⁷. По Фримену, в каждом цикле Кондратьева-Шумпетера доминирует единая «технико-экономическая парадигма», определяющая приоритетность одной из отраслей мировой экономики. Эта парадигма воплощает в себе лучшие системы практических знаний ведущих экономик мира. Каждая парадигма переживает фазу кризиса, в которой исчерпаны все технологические знания, необходимые для ее формирования, роста и дальнейшего развития мировой экономики. Для страны с относительно низким уровнем развития, в период смены технико-экономического уклада в мировом хозяйстве, есть возможность выйти на страны, намного более технологически развитые и внезапно поднявшиеся на более высокий уровень развития. Развитие науки и наукоемких производств не ограничивается массовыми научными открытиями и созданием новых перспективных рынков товаров и услуг, а прежде всего как нового механизма непосредственного развития экономики и создания функционирующих национальных инноваций. Система является наиболее эффективным результатом. Для эффективного функционирования таких систем требуется не только сильная система науки и образования, но и целый комплекс институциональных условий¹⁸. Второй этап охватывал период 1993–2000 гг., за это время концепция распространилась и в научных и политических кругах.

¹⁷ Абдувалиев А.А. Теоретические основы кластерных моделей формирования рынка инновационных услуг в условиях глобализации. / Сборник научных статей о формировании и развитии рынка инновационных услуг и его влиянии на конкурентоспособность экономики регионов Узбекистана. . Т.: УРОК ПРЕСС. 2015. -3116 10-14-6.

¹⁸ Абдувалиев А.А. Теоретические основы формирования и развития инновационных кластеров в национальной экономике // Экономика и образование. Т.2017. №2.Б73.

Третьим этапом стала «спорная» разработка концепции. Эта фаза охватывает период после 2000 года и продолжается по сей день¹⁹.

Хотя национальные инновационные системы разных стран отличаются друг от друга, они имеют общие черты. Чтобы национальная инновационная система работала, она должна иметь определенную структуру или состоять из взаимодействующих структур. Организации и предприятия этих отраслей, ее подсистемы, звенья и их взаимосвязи, т. е. составляющие структуру национальной инновационной системы, в зависимости от уровня инновационности и креативности полностью или частично входят в состав МИТ.

–Модель МИТ, предложенная Всемирным банком, состоит из следующих трех логических групп структур и систем взаимодействий:

–человеческий потенциал страны, уровень развития информационно-коммуникационной сферы, эффективность защиты прав интеллектуальной собственности, благоприятная среда для ведения бизнеса;

–средства поддержки и поощрения инновационной деятельности, финансовые (гранты, льготные или гарантированные кредиты) и организационная поддержка инновационной деятельности (научно-технические бизнес-инкубаторы, технопарки, центры трансфера технологий, ярмарки и др.) инструменты;

–цели и результаты инноваций. К ним относятся увеличение продаж на микроуровне, повышение эффективности производства, экономия денег и ресурсов, создание новых продуктов и технологий, повышение конкурентоспособности национальных товаров и услуг на макроуровне, экономия энергии и ресурсов и в конечном итоге устойчивый экономический рост²⁰.

¹⁹ Инновационное предпринимательство: проблемы развития и зарубежный опыт. Абдуллаев Р.В. под редакцией Ташкента: Янги аср авлоди, 2017.-150 с.

²⁰ Гуломова Г.П. Совершенствование системы финансирования инновационной деятельности. Оценивать и управлять финансовой устойчивостью и достаточностью ресурсов банков в соответствии с требованиями международных норм и стандартов. Международная научно-практическая конференция ТМИ. Материалы международной конференции. Ташкент, 2016. С.30.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

- Для выхода на эффективную траекторию экономического роста Узбекистану, как и большинству развивающихся стран, необходимо формировать национальную инновационную систему, развивать и увеличивать долю инновационных производств и предприятий в экономике.

- Мировой опыт показывает, что этого невозможно добиться без активного государственного вмешательства.

- Государственная, научная и бизнес-системы будут совместно формировать и развивать национальную инновационную систему, которая будет состоять из следующих компонентов:

- обеспечение развития бизнеса
- конкурентная среда;
- среда, необходимая для научных исследований;
- механизм взаимодействия двух сред, который, с одной стороны, представляет собой передачу знаний и их распространение, трансформирует инновации для предпринимателей, а с другой стороны, должен направлять исследователей на удовлетворение инновационных потребностей развития производства.

ЛИТЕРАТУРЫ

1. Указ Президента Республики Узбекистан № ПФ-5544 от 21 сентября 2018 года «Об утверждении Стратегии инновационного развития Республики Узбекистан на 2019-2021 годы».
2. Ш.М.Мирзиёев. Критический анализ, строгая дисциплина и личная ответственность должны стать ежедневным правилом каждого руководителя. Доклад Президента Республики Узбекистан на расширенном заседании Кабинета Министров об основных итогах социально-экономического развития страны в 2016 году и важнейших приоритетах экономической программы на 2017 год. Народное слово. 15.01.2017 г.
3. Абдувалиев А.А. Теоретические основы кластерных моделей

формирования рынка инновационных услуг в условиях глобализации./ Сборник научных статей о формировании и развитии рынка инновационных услуг и его влиянии на конкурентоспособность экономики регионов Узбекистана. . Т.: УРОК ПРЕСС. 2015. -3116 10-14-б.

4. Абдувалиев А.А. Теоретические основы формирования и развития инновационных кластеров в национальной экономике // Экономика и образование. Т.2017. №2.Б73.

5. Длинная волна НТП и социально-экономическое развитие. – Новосибирск, 2011. – 224 с.

AQLLI CHORRAHANI TASHKIL QILISH

Raximjonov Muslimjon Ravshanjon o'g'li

Magistr, Toshkent davlat transport universiteti

E-mail: raximjonovmr@gmail.com

Ilmiy rahbar: **Podpolkovnik Ildirov Ilhom Tohirovich**

IIV YHXBB ma'muriy amaliyot bo'limi boshlig'i

ANNOTATSIYA

Transport oqimi yildan yilga tez suratda o'sib bormoqda. Katta shaharlarda uni boshqarish muammoga aylanib ulgurgan. Maqolada shunday muammolarni bartaraf etishga xizmat qiladigan, intellektual transport tizimi hisoblangan aqlli chorraha va uning afzalliklari to'g'risida yoritilgan.

Kalit so'zlar: ITT, trayektoriya, svetofor, chorraha, kontroller, HBIT, MBP, uskunalar, yashil ko'cha, SBIT, detektorlar, aloqa vositalari, diskret hodisalar.

ORGANIZING A SMART INTERSECTION

ABSTRACT

The traffic flow is growing rapidly from year to year. In big cities, managing it has become a problem. The article discusses the smart intersection, which is an intelligent transportation system, and its advantages that can help solve such problems.

Key words: ITS, trajectory, traffic light, intersection, controller, ITCS, CCP, equipment, green street, ITLCS, detectors, means of communication, discrete events.

Shahar chorraxalarida qatnov bosimi pasaygandan keyin, svetofor fazalarining doimgidek saqlanib qolishi yoki markazlashgan aqlli svetoforning chorraxadagi vaziyatni sun'iy intellekt orqali baholamay dispetcherlar tomonidan baholangandan

keyin svetofof fazalarini o'zgartirishi, favqulotda holatlarda xizmat mashinalariga e'tibor qilmasligi muammolardandir. Afsuski tartibga solingan chorrahalarining vaziyatga moslashmasdan, uning o'tkazuvchanlik qobiliyati o'zgarmasligi tirbandlikni qisman bartaraf etishga qarshilik qilmoqda.

Aqlli shaharda yoki odatiy shaharda muammoni to'rtta usulda bartaraf etish mumkin:

Birinchii. Bo'laklar sonini ko'paytirish orqali yo'l harakat qismini kengaytirish. Ushbu chora muammoni soddalashtiradi, lekin hal qilmaydi. Dunyodagi eng keng yo'l 50 ta polosali (Xitoy), AQSHda - 26 ta polosali (Xyuston), Rossiya Federatsiyasida - Sadovoye Koltso yo'lida 8 ta polosali bor, lekin tirbandlik saqlanib qolmoqda.

Bu usulni amalda qo'llash mushkul, chunki birinchidan, shaharlarning avtomobil yo'li, qatnov qismining kengligi ma'lum inshootlar bilan chegaradosh. Ikkinchidan, transport ehtiyojlarini qondirish uchun shaharda yo'llarni rekonstruksiya qilish va yangilarini qurish uchun har doim ham yetarli mablag' bo'lmaydi.

Ikkinchi. Tartibga solinmagan ko'chalar va chorrahalaridan foydalanish. Germaniya, Daniya va Niderlandiyadagi shahar transportini rejalashtiruvchilar belgilsiz ko'chalar va chorrahalar orqali tajriba o'tkazdilar, bu yaxshi natija bergan. Bunda svetofof va yo'l belgilarini o'rnatish o'rniga, ulardan foydalanilmagan. Boshqacha aytganda, haydovchi va piyodalar yanada ehtiyotkor va e'tiborli bo'lib harakat qilganlar. Lekin bu odamlarda jizzakilik, asabiylik orttirgan.

Uchinchi. Chorrahalaridagi svetofoflarni "qattiq" ya'ni rejalashtirilgan holatda boshqarish. Svetofof signallarini mavsumiy va kunlik jadvalga muvofiq boshqarish.

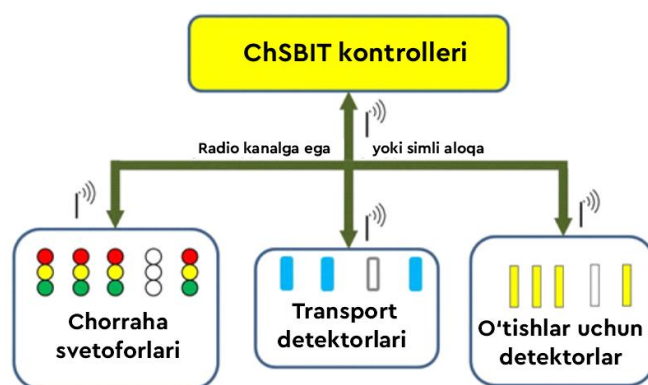
To'rtinchi. Svetofofning fazalarini sun'iy intellekt bilan boshqarish [1]. Yo'l harakatini boshqarishning intellektual avtomatlashtirilgan tizimlari - bu transport vositalarining kechikishlarini kamaytirish, xavfsizlikni ta'minlash, yo'l tarmog'i parametrlarini yaxshilash va ekologik vaziyatni yaxshilashga qaratilgan dasturiy-texnik vositalar hamda chora-tadbirlar majmuidir.

Aqlli chorrahaning asosiy, eng katta ishi bu svetofof o'zi qaror qabul qilishidir. Aqlli chorraha tizimining asosiy maqsadi transport harakatini samarali tartibga solish.

Intellektualashtirilgan harakatni boshqarish tizimlari transport harakatlarining parametrlariga bog'liqlik bilan harakatni boshqarishni ta'minlaydi. Ular transport vositalarining maxsus detektorlari va piyodalar o'tish joylarida haqiqiy harakat holatini hisobga olgan holda o'lchanadi:

Tizim aqlli hisoblanadi, chunki u chorrahadagi vaziyatni hisobga olib, optimal boshqaruv fazalarini va harakatlarini ishlab chiqadi. Chorrahani boshqarishning bunday tizimi transportning haqiqiy ushlanib qolishini hisobga olgan holda svetoforlarning fazalarini almashtirishning optimal usullarini, aniq hisob-kitobini talab qiladi. Bunday aqlli chorraxalar qo'shimcha jihozlarni ham talab qiladi (1-rasm).

1. Chorraha svetoforini boshqarishning intellektual tizimi SBIT boshqaruvchisi. Unda dasturiy ta'minot, interfeys uskunalari (adapterlar, ADC, DAC va boshqalar) bo'lgan maxsus mini-kompyuter mavjud. Kontroller orqali signal fazalari yo'l qismi tirbandligi datchigidan yoki chorrahada transportlar kesishishidan oldin matematik modellar yordamida o'zgartiriladi.

1-rasm. ChSBIT blok sxemasi.

2. Yo'l harakati detektorlari – Tirbandlikda avtomobillar svetofor oldidan boshlab qancha masofani egallaganini ko'rsatadigan transport datchiklari. Detektorlar o'z ishini ikki usulda amalga oshirilishi mumkin:

- infraqizil datchiklar sifatida: bunda nur tarqatgichlar yo'l sathiga o'rnatiladi va vertikal infraqizil nurlar yuborib turadi, yo'l bo'ylab kerakli uzunlikda o'rnatilgan datchiklar qaytgan xabarni SBIT tizimiga uzatadi. Bundan esa yo'l tirbandlik uzunligini bilib, qaror chiqarish uchun dastlabki ma'lumotga ega bo'linadi. Bu

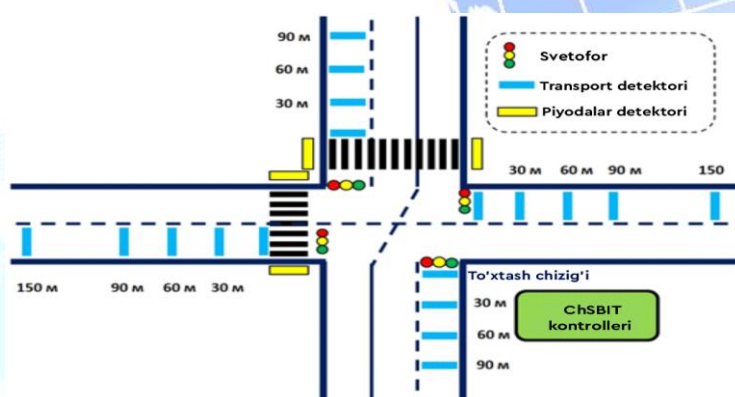
sensorlarni arzonroq tushishi uchun yo'lining chetida yoki yo'lining yuqorisida ham o'rnatishshi mumkin.

- magnit induksiya datchigi sifatida: ularni yo'lga 0,5-1,5 m chuqurlikda o'rnatish mumkin, bunda magnit maydon kuchi o'zining ishlash xususiyatlarini yo'qotmaydi. Avtomobil sensorning magnit maydoniga kirganda, radiatsiyaning magnit ko'rsatkichlari o'zgaradi va bu ma'lumotlar kontrollerga yuboriladi. Ular uchun alohida qabul qiluvchi sensorlar talab qilinmaydi. Ushbu datchiklar 5 xil nuqtada ya'ni to'xtash chizig'ida, to'xtash chizig'idan 30, 60, 90 va 150 m masofada o'rnatilishi mumkin. Bu talab etilayotgan kuzatuv uzunligiga qarab o'zgarishi mumkin.

- video detektorlardan ya'ni kameralardan sensor sifatida: SBIT ishining ishonchliligini pasaytiradi, chunki yomon ko'rish sharoitida (kuchli yomg'ir, qor yog'ishi, qorong'ilik va boshqalar) videokameralar noto'g'ri ma'lumotlarni taqdim etishi yoki umuman ishlamasligi mumkin. Bundan tashqari, ular transport vositalari sonini bilishi uchun maxsus dasturiy ta'minotni talab qiladi, chorrahadan 100 m dan ortiq masofada navbatda turgan maxsus transport vositalarini tanlash qiyinlashadi.

3. Piyodalar datchiklari — infraqizil yoki magnit-induksion datchiklar bilan jihozlangan chorraha yaqinidagi trotuar maydonchalari desak to'g'ri bo'ladi, ularning signallari SBIT blokiga uzatiladi.

4. Datchiklarni SBIT svetoforlari va kontrollerlar bilan aloqa qilishi uchun kabellar yoki alohida radiokanalalar. Periferik qurilmalar kontrollerga CDMA, GPRS, GSM orqali taqdim etilgishlaydigan simsiz aloqa, xDSL, Ethernet, YHMUT orqali ishlaydigan simsiz yoki simli aloqa elementlarini birlashtiruvchi kombinatsiyalangan usul yordamida ulanadi [2].

2-rasm. SBIT chorrahasi sxemasi.

SBIT ning asosiy afzalliklari va afzalliklari quyidagilar:

- avtomobil yoqilg'i sarfini kamaytirish;
- avtotransport chorrahada turip qolish vaqtini qisqartirish;
- yo'lovchilarning sayohat vaqtini qisqartirish;
- atrof-muhitni zararli chiqindi gazlardan himoya qilish va boshqalar.;

SBITni ikki yo'l bilan amalga oshirish mumkin:

- hisoblangan holatda (tizim-dinamik), bu chorrahadan o'tishda transport vositalarining ushlanib qolishning matematik modeliga asoslangan.

- optimallashtirish (diskret-hodisalar), bu chorraha oldidagi yo'llarning bandligini joriy holatiga, ular da harakatlanayotgan yoki navbatda turgan transport vositalarining mavjudligi yoki yo'qligiga asoslanadi [3].

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

UC Berkeley

Recent Work

Title

Intelligent Transportation Systems

Permalink

<https://escholarship.org/uc/item/3hh2t4f9>

Authors

Shaheen, Susan, PhD

Finson, Rachel

Publication Date

2013-12-01

UC Berkeley

Recent Work

Title

Intelligent Transportation Systems

Permalink

<https://escholarship.org/uc/item/3hh2t4f9>

Authors

Shaheen, Susan, PhD

Finson, Rachel

Publication Date

2013-12-01

1. Антониади, Г.Д., Архипов В.О., Цуприков А.А. Интеллектуальная система адаптивного управления работой перекрёстка автомобильных дорог. – М.: ВИНТИ, НТС Транспорт: наука, техника, управление, 2019. №6, - С .
2. Raximjonov M.R. Aqlli shahar transportida intellektual markazlashgan boshqaruvning asosiy 10 ishi. “Texnologik jarayonlarni avtomatlashtirish tizimlarini ishlab chiqarishning rivojlanishdagi o‘rni va vazifalari”. Respublika ilmiy-amaliy anjumani. Farg‘ona 2021.
3. Shaheen, Susan, PhD, Finson, Rachel. Intelligent Transportation Systems. Institute of Transportation Studies Transportation Sustainability Research Center. Reference Module in Earth Systems and Environmental Sciences, California 2013.

НЕМИС ТИЛИГА ЎЗЛАШГАН СЎЗЛАРДА БЎҒИН ХОСИЛ ҚИЛИШ ХУСУСИДА

Пулатова Мухлиса Нурмахмат қизи

ЎзМУ Лингвистика (Немис тили)

Мутахасислиги 1 курс магистранти

Илмий раҳбар: **ф.ф.н., дот. в.б Зулхонов М. Ж.**

E-mail: pulatovamuxlisa3355@gmail.uz

АННОТАТСИЯ

Мақолада немис тилидаги чет тилидан ўзлашган сўзларда бўғин ҳосил қилиш қоидалари хусусиятлари муҳокама қилинади, немис тили вакиллари онгида ушбу сўзларнинг бўғин ҳосил қилиш хусусиятлари ушбу мақолада очиқ берилади.

Калит сўзлар: луғавий бирлик, сўз ўзгарувчанлиги, сўз бойлиги, фонетика, товуш, бўғин, тасвир, лингвистик онг, тил, артикуляция, бўғин яшаш доираси, чет тилига оид сўзлар, олинма сўзлар, сўз ўзлашишининг сабаблари, сўз талаффузи ва имлоси.

FORMING OF SYLLABLES IN WORDS ASSIMILATED IN THE GERMAN LANGUAGE

ANNOTATION

The article discusses the features of the rules of formation of syllable formation in words taken from a foreign language into German. In the minds of the representatives of the German language, the features of the formation of the syllables of these words are explained in this article.

Keywords: Vocabulary, word variability, phonetics, sound, syllable image, linguistic consciousness, language, articulation, scope of syllable formation, foreign language related words, derivations, reasons for word acquisition, word pronunciation and spelling.

Маълумки, ҳар қандай тил ички ва ташқи манба асосида ўз луғат бойлигини доимий равишда ошириб боради. Биз ички имконият тушунчаси остида маълум бир тил луғат таркибининг бевосита ички имкониятлар, яъни грамматик қўшимчалар, бир сўз туркумидан бошқа бир сўз туркумига ўтиш каби воситалар орқали кенгайиб боришини тушунсак, ташқи имконият деганимизда турли хил сабаблар натижасида бир тилдан иккинчи бир тилга кириб келган луғавий бирликларни кўз олдимизга келтирамиз.

Бошқа бир тилдан немис тилига кириб келган сўзларнинг морфологик ва семантик хусусиятлари олимларимиз томонидан етарлича тадқиқ этилган. Шу сабаб мазкур мақолада биз фонетик жihatни кўриб чиқамиз. Бўғин нутқ занжирининг энг кичик бириги бўлиб, нутқ жараёнида ўпкадан чиқаётган ҳаво оқимининг нутқ аппарати орқали ҳосил қилинган нутқ бирлигидир. Бўғин

жараёнида ўпкадан чиқаётган ҳаво оқимининг нутқ аппарати орқали ташқарига бўлиниб, бўлиниб чиқиши натижасида ҳосил бўлади. Бу бўлиниш

бир товушдан ёки бир неча товушдан, тўғрироғи товушлар бирикмасидан ҳосил бўлади. Ўпкадан чиқаётган ҳар ҳаво оқимининг ҳар бир бўлиниши бир бўғинни ҳосил қилади. Нутқ жараёнида айрим товуш эмас, балки бўғинлар бири-бирида ажралиб туради. Шунинг учун ҳам нутқнинг энг кичик товуш бирлиги бўғин ҳисобланади. Айрим тил товушлари бир бўғинни ташкил қилиши ҳам мумкин. Масалан; *o-ben, a-ber*;

Немис тилида бир боғинли ёки кўп бўғинли бўлади. Ва ҳар бир бўғин баъзи ҳолларда бир унлидан, аксарият ҳолларда унли ва ундошлар бирикмасидан ташкил топади. Немис ва тилида бўғинлар қуйидагича таркибий қисмлардан ташкил топади.

Немис тилларида бўғин ажратишда одатда бўғиннинг бошланишида товуш паст бўлади, сўнгра кучаяди, боғин охирига бориб, товуш яна пасаяди. Ҳавода зарбга дуч келган фонема бўғинни юзага келтирувчи нутқ товуши ҳисобланади. Нутқда айрим товуш ёки фонема эмас, балки бўғинлар бир - биридан ажралиб туради. Бўғинлар унли ёки ундош товуш билан тугайди.

Немис тилида бўғинлар қуйидаги ҳолларда учрайди; Бўғин чегараси чўзиқ унли ва ундан кейин келган ундош ўртасида бўлади. Масалан; *a-ber, o-ben, ihre*. Бунда унли ўзидан кейин келган ундош билан кучсиз боғланади бундай бўғинлар одатда очик бўғинлардир.

Немис тилида ҳам, бошқа тиллар каби дунёнинг турли тилларидан ўзлашган сўзлардан ташкил топган сўз бойлигига эгадир, жумладан, қадимги лотин тили, шунингдек италян, франсуз, испан, рус, инглиз тилларидан олинган сўз ва иборалар билан ўз луғат бойлигини бойитган. Немис тилининг илк шаклланиш даврида лотин тилининг луғат бойлиги етакчилик қилган бўлса, 9-13 асрларда франсуз ва испан тилларидан, Европадаги уйғониш даврида италян тилидан, Иккинчи жаҳон уруши натижасида рус тилидан, фан-

техника жадал суръатлар билан ривожланаётган бугунги кунда эса инглиз тилидан ўзлашган сўз ва иборалар немис тилининг луғат таркибидан муқом ўрин эгаллаганлиги эътиборлидир.

Уларни ичида кўпроқ ҳинд-европа тиллар оиласига кирувчи тиллардан ўзлашган сўзлар бўлса-да, шарқий тиллардан ўзлашган ва бугунги кунда қадар ҳам Америка ва Британияда кундалик нутқда ишлатилиб келинаётган сўзлар ҳам учраб туради.

Шуни ҳам айтиб ўтиш керакки чет тилидан ўзлашганда сўзлар тузилиши ёки семантик моҳияти ўзгаришини ҳам кузатиш мумкин. Баъзи сўзлар ўзининг асл маъносини сақлаб қолган ҳолда ўзгарса, айримлари эса маъно кенгайган, маъно торайган ёки умуман маъно тубдан фарқ қилиши мумкин.

Сўзда бўғин чегараси икки ундош ўртасидан ўтади. Бунда унли қисқа бўлиб ўзидан кейинги ундош билан кучли боғланади. Масалан; *tur- nen*

Бўғин чегараси чўзиқ унли ва сонор, портловчи ундошдан иборат бўлган ундошлар бирикмасидан олдин ўтади. Бу ҳолда ҳам чўзиқ унлилар очик бўғинни ташкил қилишда фаол иштирок этади. Масалан; *Пу- бликум*.

Бўғин чегараси қисқа унли ва у билан кучли бўлган ундош орасидан ўтади. Масалан; *jobben, joggen*. Боғин чегараси икки унли орасидан ўтади. Масалан , *kreativ - creativ*” “Evaluation”. ²¹Агар сўзда учта ундош бирикиб келса, бўғин чегараси охирги ундош олдидан ўтади.

Бўғин икки ундош орасида бўлса бу шартли ёпиқ бўғиндир. Масалан; *Back, Non, Chef*. Немис тилида сўзлар фонетик бўғинлардан ташқари орфографик бўғинларга ҳам ажратилади ва улар морфологик бўғинлар билан қиёсланади.

Фонетик бўғин ажратиш *Ever-note, ID-Ima-ges*”, *Web-site von Face-mash, E-Lear-ning*” *Res-ume, kom-for-ta-bel*” *Eva-lua-tion, ins Vis-ier, I-Phone, Ever-note, “Recher-che”,Pro-fi*.

Немис тилида уч турга бўлинади;

1 Очик бўғин- унли билан тугаган бўғин- *Profi*

2 Ёпиқ бўғин-ундош билан тугаган бўғин - *komfortabel*

3 Шартли ёпиқ бўғин- *Back, Non, Chef*

Шартли ёпиқ бўғинлар сўзларнинг морфологик ўзгариши натижасида очик бўғинга айланади.

Немис тилига ўзлашган “*Lyzeum, College, Chef, Charakter*”²²каби сўзлардаги баъзи бир ҳарфларнинг товуш хусусиятига алоҳида аҳамият бериш талаб этилади. Зеро, немисча сўзларда “eu” дифтонгининг талаффузи “ой” деб, “g” ва “ch” ундошининг ўқилиши эса қоидага кўра *[g], [ɛ], [x]* тарзида талаффуз этилади. Шу сабаб, немис тилини ўрганаётган талабаларга бундай сўзларни қайси тиллардан немис тилига ўзлашганлигини ва қандай талаффуз қилинишини алоҳида уқтириб ўтиш талаб этилади.

²¹ Imyaminova Sh.S., Abdullayeva S.Ya., Xoliyrov L.T. Deutsch 10. – Toshkent: Davr, 2017.

²² Abdullayeva S.Ya., Holiyrov L.T., Ziyayeva S.A, Hojiyeva Sh.A. Deutsch 1. Zum Ziel. – Toshkent: Davr, 2014.

Хулоса сифатида шунга алоҳида аҳамият беришимиз керакки, ўзлашган сўз ва иборалардан маълум бир тилда тўғри фойдаланиш учун, энг аввало, бу ифодаларнинг луғавий маъносини билган ҳолда улардан самарали фойдаланиш талаб этилади. Шунингдек, олинма сўзларнинг талаффузи ва бўғин ҳосил қилишда хато бўлмаслигини таъминлаш учун, бизнингча, улар тегишли транскрипсиялари билан, шакли ўзгармаган кўринишда ифодаланиши керак бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Мюллер В.К. Англо-русский словарь. – Москва: Русский язык, 1985. – 864 с.
2. Abdullayeva S.Ya.,.Holiyarov L.T.,.Ziyayeva S.A, Hojiyeva Sh.A. Deutsch 1. Zum Ziel. – Toshkent: Davr, 2014. – 168 b.
3. Abdullayeva S.Ya.,.Holiyarov L.T.,.Ziyayeva S.A, Hojiyeva Sh.A. Deutsch 2. Zum Ziel. – Toshkent: Davr, 2015. – 104 b.
4. Imyaminova Sh.S., Abdullayeva S.Ya., Xoliyorov L.T. Deutsch 10. – Toshkent: Davr, 2017. – 222 b.
5. Imyaminova Sh.S., Abdullayeva S.Ya., Xoliyorov L.T. Deutsch 11. – Toshkent: Davr, 2018. – 224 b.

QUR'ONI KARIMNING O'ZBEKCHA TAFSIR MATNI TIL XUSUSIYATLARI

Isoqova Adiba Sirojiddinovna

termiz davlat universiteti

lingvistika (o'zbek tili) 1-bosqich magistranti

ANNOTATSIYA

Maqolada Qur'oni karim tafsiri yozilishi, tafsir usullari, o'zbekcha tafsir matnlarining til xususiyatlari, undagi leksik, Grammatik birliklarning qo'llanilishi, leksikalarning me'yorlashuvi, aniqligi, ifodaviyligi tahlil qilingan.

Kalit so'z: Qur'oni karim, tafsir, tarjima, leksik birliklar, tafsir tarixi, so'z yasalishi, kompozitsiya usuli.

THE UZBEK TEXT OF THE KUR'AN IS A LINGUISTIC FEATURE

ABSTRACT

The article analyzes the interpretation of the Kur'an, methods of interpretation, linguistic features of Uzbek texts, the use of lexical and grammatical units, the standardization, accuracy and expressiveness of vocabulary.

Key words: The Kur'an, tafsir, translation, lexical units, history of tafsir, word formation, composition method.

Davlatimiz mustaqillikka erishgandan so'ng ko'plab sohalar taraqqiy eta boshladi. Xususan xalqni dunyoviy va diniy bilimlarini oshirish borasida ko'plab samarali vazifalar ustuvor qilib belgilandi. Ayniqsa diniy ongni rivojlantirish, xalqni islom dinining bosh kitobi -Qur'on ilmidan bahramand qilish maqsadida ko'plab dinshunos olimlar, ulamolar tafsir va tarjimalar ustida ish olib bordilar. Mustaqillikning

ilk yillarida (1992) Shayx Alouddin Mansur tomonidan Qur'oni Karim oyatlaritafsirinashrettirildi. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf, shayx Abdulaziz Mansur kabiulamolarimiz ham tafsir ilmi bilan mukammals hug'ullangan. Muqaddas kitobning nashr etilishi davlatimiz siyosatida dinimizga bo'lgan e'tiborning yorqin namunasi deyishimiz mumkin.

Biroq shuni alohida qayd etish lozimki, Qur'oni karim ma'nolarini tarjima qilish, oyatlarining ma'nolarini fahmlash va uni tafsir qilib o'zgalarga mukammal yetkazish juda murakkab va mas'uliyatli jarayondir. Chunki u badiiy roman yoki ilmiy darslik emas. Qur'oni karim-Allohning so'zlari tushirilgan muqaddas kitob.Undagi oyatlar naqadar sehrli va jozibador. Qur'oni karim inson fikrini,zikrini,sa'yi-harakatini yagona va to'g'ri yo'lga solib turadigan,insonga qiyomatgacha dasturi amal bo'lgan kitob-Alloh taoloning hikmatidir.²³ Shuningdek, tarjima va tafsir aniqlikni talab qiladi. "Qur'onning dunyodagi barcha tillarga tarjima qilinishi buyuk madaniy-ma'rifiy hodisadir.Tarjima esa ma'rifat qo'ng'irog'i".²⁴

Tafsir-(arabchadan-sharh, tushuntirish, ochibberish, izoh) islom an'anasida asosan Qur'on oyatlarini sharhlash, tushuntirib berish.² Qur'on oyatlarini tafsir qilish Muhammad (s.a.v)davrida vujudga kelib, bu ilmMuhammad (s.a.v) dan sahobalarga, sahobalardan tobe'inlarga meros qoldi. Sahobalar va tobe'inlarasrida tafsir og'zaki naql va rivoyat shaklida bo'lgan.Tafsirdan birinchi kitob yozgan shaxs Abdumalik ibn Jurayjdir. Hozir dunyoda Qur'oni karimga 1700 dan ortiq tafsir yozilganligi ma'lum. O'zbekistondagi ilk eng mashhur tafsirchi olim Abu Mansur Moturudiy hisoblanadi.

Qur'oni karimga doir bilimlar "Ulumul Qur'on" va "Usulut tafsir" kabi ikki yo'nalishga bo'linadi. "Ulumul Qur'on" Qur'onga taalluqli bo'lgan ilmlar,oyat va suralarning nozil bo'lish sabablari,Qur'on lug'atlari ilmi bilan shug'ullansa, "Usulut tafsir" ilmi esa Alloh kalomi, uning kitobini sharhlab o'rganish, asosiy tushunchalar majmuyini tasniflaydi.

²³ Xoluq Nurboqiy.Qur'oni karimning ilmiy mo'jizalari.-T:Adolat nashriyoti,2002

²⁴ G'afurov I. Qur'on tarjimalari: tajribalar. O'zbekiston adabiyoti va san'ati gazetasi, 2009.16-son

O'zbekcha tafsirlardagi leksemalar, yasalma birliklar, Grammatik kategoriyalar o'z navbatida yaxlitlikni, ifodaviylikni talab qiladi. Aynan shu jihatlarni e'tiborga olgan holda tilshunos olim A.K.Borovkov 1963-yilda "Словар среднеазиатского тefsira XXII-XXIII-вв.." nomli leksik kitobini yozgan.

Shayx Abdulaziz Mansur muallifligi asosida nashr etilgan "Qur'on ka'rim ma'nolarining tarjima va tafsiri" kitobida oyat va suralarning leksik birliklar turli ko'rinishlarda namoyon bo'ladi. Zero, Qur'on tafsiri o'zbekcha matnlarining uslubiyati, lingvopoetik qamrovi niyohatda keng.

Fotiha so'zining lug'aviy ma'nosi ham tafsirda "ochuvchi" deb ko'rsatilgan. Hozirda iste'molda bo'lgan ushbu birlik, asosan, marosim etnografizmlaridan biri kelin-kuyov to'ylarida qo'llaniladi. Ikki yosh hayotining boshlanishi zamirida ushbu so'zning asliyatini anglanadi. Shuningdek, suralar matnida kam qo'llanuvchi affiksatsiya va kompozitsiya usulida yasalgan birliklar mavjud: tabarrukona, ma'siyat qilmoq, vasila bo'lmoq, namozni barkamol o'qimoq, qichqiriq tutmoq, pardalamoq, tug'yon holatida davom etmoq, hamyostiq bo'lmoq va hokazolar. Hozirda adabiy tilda qo'llanuvchi "bo'ysunmoq" leksikasi ham matnda "bo'yin sunmoq" tarzida uchraydi. "Sening ilohing va bobolaring –Ibrohim, Ismoil va Is'hoqning ilohi bo'lmish yagona Allohga sig'inamiz va bizlar faqat Uning o'zigagina bo'yin sunuvchilarmiz".²⁵ Yoki "Eslang, Rabbi unga : "Bo'yin sun!" deganida u (Barcha) olamlarning Rabbiga bo'yin sundim,- dedi".²⁶ Bo'yin sunmoq- insonning bo'yin qismi egilishi ma'nosidan kelib chiqqan qo'shma so'z hozirgi vaqtda yaxlitlanib bitta so'zga teng kelgan.

"Namozni barkamol o'qimoq" birikmasida ham barkamol so'zi izohli lug'atlarda yetuklikka erishgan, bekam-u ko'st, mukammal so'zlari bilan tasniflanadi. Demak namozni barkamol o'qimoq uni mukammal tarzda ado etishni bildiradi.

Pardalamoq so'zi ham umumiste'molda deyarli uchramaydi. Ushbu so'z lug'atlarda rada tutmoq, parda bilan to'smoq kabi birliklar sifatida ifodalanadi. Tafsir matnidagi o'zbekcha so'zlar sharhi kiritma sifatida ham uchraydi. Shuningdek, matnda

²⁵Shayx Abdulaziz Mansur. Qur'onikarimma'nolariningtarjimavatafsiri.-T.:Munisnashriyoti, 2021.

²⁶Shayx Abdulaziz Mansur. Qur'onikarimma'nolariningtarjimavatafsiri.-T.:Munisnashriyoti, 2021.

olmoshlarning barcha ma'naviy guruhlari faol qo'llangan. Allohga nisbat berib ko'rsatish jarayonida III shaxs olmoshi, tizimli ravishda bosh harflarda faol qo'llangan. Suralar matnidagi Grammatik vositalar esa murakkabliklardan holi. Chunki tafsirdagi sintaktik va lug'aviy qo'shimchalar aniq va ravon ifodalangan. Ko'plik kategoriyalari qo'shimcha sifatida ko'p o'rinlarda qavs ichida berilgan.

Xulosa o'rnida shuni aytish lozimki, tilshunoslik nuqtayi nazaridan diniy atamalar, diniy uslub va diniy kitoblar tasnifi o'rganilishi zarur bo'lgan yangi jarayonlar bo'lsa, Qur'oni karimning o'zbekcha tafsiri, ma'nolar tarjimasining lingvistik jihatdan tahlil qilinishi esa mas'uliyatli vazifalardan biridir. Mustaqil yondashuvlar, tinimsiz izlanishlar barobarida Qur'oni karim tafsirining ham bebaho qiymatini oshirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Shayx Abdulaziz Mansur. Qur'oni karim ma'nolarining tarjima va tafsiri. T.: Munis nashriyoti 2021
2. Shayx Alouddin Mansur. Qur'oni karim ma'nolarining tarjima va tafsiri. -T., 1992
3. G'afurov I. Qur'on tarjimalari: tajribalar. O'zbekiston adabiyoti va san'ati gazetasi, 2009. 16-son
4. Salomov G'. Tarjima tashvishlari. T., G'. G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti -1983
5. Vikipediya-onlayn ensiklopediya.
6. Xoluq Nurboqiy. Qur'oni karimning ilmiy mo'jizalari. -T: Adolat nashriyoti, 2002

PARRANDALARNING KOLIBAKTERIOZ KASALLIGIDA PROBIOTIKLARNING TA'SIRI

Mamatova Z.B- v.f.n., assistent , Ibragimov U.U. –magistr

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar
universiteti

ANNOTATSIYA

Maqolada parrandachilik xo'jaliklarida uchrovchi kolibakterioz kasalligining qo'zg'atuvchisini tarqalishi, epizootologiyasi, patogenezini, klinik belgilari, diagnostikasi, davolash, profilaktikasi va unga qarshi kurashish chora tadbirlari haqida ma'lumotlari keltirilgan. Hozirgi vaqtda parrandalarning kolibakterioz kasalligini shartli patogenlarga qarshi probiotiklar qo'llanilib kelinmoqda. Probiotiklar bu mikrobial preparatlar bo'lib, patogen mikrofloraga antagonistik ta'sirga ega va ovqat hazm qilish traktining mikroflorasiga zararli tasir ko'rsatmaydi. Ushbu maqolada parrandalarning esherixioz – kolibakterioz kasalligini oldini olish va davolash maqsadida probiotiklarni ahamiyatining adabiyot ma'lumotlari keltirilgan.

ABSTRACT

The article provides information on the prevalence, epizootiology, pathogenesis, clinical signs, diagnosis, treatment, prevention and control of colibacillosis in poultry farms. Probiotics are currently being used to treat colibacillosis in birds. Probiotics are microbial drugs that have an antagonistic effect on pathogenic microflora and do not adversely affect the microflora of the digestive tract. This article provides literature on the importance of probiotics in the prevention and treatment of avian *Escherichia coli*.

Kalit soʻzlar: Kolibakterior-eshirixioz parrandachilik, bakterial, probiotik, probiotikning immunitetga tasiri, Belarus 19, lomann braun, radonit, qoʻngʻir xayeks, alatau.

Keywords: Colibacillosis, brown hyssop, alatau, bacterial, probiotic, effects of probiotics on immunity, Belarus 19, lomann brown, radonite, brown hyssop, alatau.

Kirish. Parrandachilik – oziq ovqat mahsulotlarining ishlab chiqarishni dunyo va respublikamizning dinamik rivojlanadigan sohalardan biridir. Oxirgi bir necha yillar davomidaparrandachilikmahsulotlarining ulushi oshib kelmoqda:tuxumlarning olinishi dunyo boʻyicha 1226 mlrd donaga etib, tuxumni etishtirish boʻyicha birinchi oʻrinda – Xitoy 40%, Amerika Qoʻshma SHtatlari – 8%, Xindiston va Meksika – 4%dan etishtirishadi; parranda goʻshtini etishtirishda AQSH – 20190 ming tonna (18,3%), Xitoy – 18584 ming tonna (17,4%), Braziliya – 12010 ming tonna (11,2%), Rossiya – 3606 ming tonna (3,4%).

Oʻzbekistonda ham parrandachilik - chorvachilikning eng serdaromad tarmoqlaridan hisoblanib, soʻnggi yillarda, iqtisodiy islohotlar sharoitida faoliyat koʻrsata boshlagan koʻpchilik fermer va dehqon xoʻjaliklari hamda oilaviy tadbirkorlar ham mazkur sohani afzal koʻrmoqdalar, chunki, tuxum yoʻnalishidagi bir bosh tovuq bir yilda oʻrtacha 220-250 donagacha tuxum berishi va goʻsht yoʻnalishidagi parranda kuniga 35-45 gr semirishi evaziga tadbirkor yaxshi daromad oladi.

Bugungi kunda xoʻjaliklarda tuxum yunalishidagi “Belorus-19”, “Lomann-braun”, “Rodonit”, “Qoʻngʻir-xayseks”, “Alatau” zotlari, goʻsht yetishtirishda “Arbor-aykres”, “Sibiryak”, “Rost”, “Smena-4” kabi zotlarga mansub parrandalar boqilmoqda.

2020-yil 1-aprel holatiga Respublikamizda parranda bosh soni 83774,1 mln boshni tashkil etmoqda shundan 12050,8 mln bosh parranda dehqon(shaxsiy yordamchi) xoʻjaliklarida, 50316,0 mln bosh parranda fermer xoʻjaliklarda va 21407,3 mln bosh parranda qishloq xoʻjaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlarda

boqilmoqda. Jumladan Samarqand viloyatida 12245,9 mln bosh parranda dehqon (shaxsiy) va fermer xo'liklarda parvarish qilinmoqda.

Erishilgan yutuqlar bilan bir qatorda hozirgi vaqtda parrandachilikni rivojlanishiga va ma'lum miqdorda sifatli maxsulot olishga tusqinlik etadigan bir qator parrandalarning yuqumsiz, yuqumli va invazion kasalliklari uchrashi. Parrandalarda uchraydigan kasalliklardan olinadigan iqtisodiy zararparrandalarning o'limi, mahsuldorlikni olinmasligi va kamayishi, tuxumlardan jo'jalarning chiqmasligi yoki nimjonligi, xo'jaliklardagi parrandalarning naslli xususiyatlarining yo'qolishi va kasallikni yo'qotishga sarflangan mablag'lardan iborat.

YUqumli kasalliklaridan oxirgi yillarda parrandalarda ko'p uchraydigan kasalliklaridan – kolibakterioz va salmonellez kasalliklaridir.

Mavzuning dolzarbligi. Hozirgi kunlarda O'zbekistonda o'tkir kechadigan gastroenterologik infeksiyalarning muammosi aktual bo'lib, polietologik va organizmning immunokompetent xo'jayralarini uzoq muddatli antigen va toksinlarning rag'barlantirilishi bilan ifodalanadi. Asosan ko'p uchraydigan va parrandalarning 50-60% o'limini sababi bo'lgan kasallik – kolibakterioz kasalligidir.

Kasallik qo'zg'atuvchining keng tarqalishi va hamma ob'ektlarda uchrashishi, parrandachilikda antibiotiklarni nazoratsiz qo'llanilishi natijasida antibiotiklarga chidamli shtammlarning paydo bo'lishi sababli hozirgi vaqtda kolibakterioz kasallikni o'zi ham ko'p uchraydi. Parrandalarning kolibakterioz (esherixioz, koliseptitsemiya) – o'tkir va surunkali kechadigan infeksiyon kasalligidir.

Kasallikni qo'zg'atuvchisi - *Esherichia coli*. Kasal va kasallikdan tuzalgan, kasallik qo'zg'atuvchining tashuvchisi bo'lgan parrandalar kasallik qo'zg'atuvchining manbasi bo'ladi. *Esherixioz* kasalligi kamdan kam mustaqil nozologik birlik sifatida uchraydi, ko'pincha mikoplazmoz, pulloroz-tif, infeksiyon bronxit, infeksiyon laringotraxeit kasalliklari bilan birgalikla aralashma infeksiya holatida kechadi. *E.coli* parrandalarning ichaklarida doimo yashaydigan mikrobi bo'lib, ayrim shtammlari patogen xususiyatlariga ega. Ularningmiqdori 1 grammida 10⁶ donadan oshsa, kasallikning patogen jarayoni rivojlanadi. *E.coli* – grammanfiy, kalta, tayoqchasimon,

uchlari biroz yumaloq, 0,4-0,8 x 1-3 mkm xajmli ichak tayoqchasidir. Mikrobnining ko'pgina shtamlari asosan zararsiz, ammo qariyb 150 tadan ortiqlari patogen xolatlarni keltirishadi. E.colining 45 ta seroguruhi parrandalarning esherexiozida muhim o'rin tutadi : 01, 02, 08, 09, 011, 018, 022, 026, 026, 035, 055, 078, 086, 0111, 0115, 0119, 0127, 0138, 0141, K80 va boshqa sero guruhlari ko'p uchraydi. O'zbekiston hududida tovuq va jo'jalardan "e.coli"ning : 026, 041, 055, 078, 0111 shtamlari ko'p holatlarda ajratilgan.

Epizootologiyasi. Asosan 1-20 kunlik jo'jalarda organizmda kasallik o'tkir surunkali va toksikoseptik ko'rinishlarda kechadi. Kasallikka 1-90 kunlik jo'jalar, tuxum qo'yadigan tovuqlar organizmda kasallik kechishining xarakterli tomonlaridan biri yashirin ravishda surunkali o'tishidir.

Katta tovuqlarda kolibakterioz surunkali kechganda 10% gacha nobud bo'ladi, tuxum berish 8-23% gacha pasayadi, nasildor tovuqlarda tuxumlarning 75% gacha otalanmasligi mumkin, jo'jalarning inkubatsiyadan ochib chiqish muddati 12-36 soatga kechikadi va jo'jalarning 11% esherixioz bilan kasallanishi mumkin. Tovuk va jo'jalar transovarial (tuxum orqali), yovvoyi qushlar, uy va yovvoyi hayvonlar, kemiruvchilar orqali ham ushbu qo'zg'atuvchilar tarqalishi va parrandalarga yuqishi mumkin bo'ladi. Agarda esherixioz boshqa kasalliklar bilan shu jumladan : eymerioz bilan birga kechganda parrandalarning 80-100% nobud bo'ladi.

Kasallikning manbai bo'lib kasal va kasallikdan tuzalgan, bakteriya tashuvchi parrandalar xizmat qiladi. Ular o'zining axlati va nafas olish a'zolari shilliqlari bilan qo'zg'atuvchini ajratadi va to'shamalarni, suv va ozuqalarni, bino ichidagi havoni ifloslantiradi. .

Esherexioz surunkali kechganda 10% gacha o'lim, o'tkir kechganda, ayniqsa broylerlarda 70% gacha o'lim bilan tugaydi. Nosog'lom xo'jaliklarda inkubatsiya qilingan tuxumlardan chiqqan jo'jalar 12 % gacha ushbu kasallik bilan kasallangan bo'ladi.

Patogenezi: Jo'jalarda ayniqsa, ularning nimjonlarida oshqazon shirasi va ichak shilliq pardalarining buferlik faoliyati esherixiyalar uchun etarli darajada bo'lmaydi. SHuning uchun e.koli organizmga alimantal, aerogen yoki transovarial

kirib, unga mos holda ovqat hazm qilish (oshqozon, ichak) yoki nafas olish tizimi (o'pka, havo xaltachalarida) a'zolarida ko'payadi va u erlarda yallig'lanish jarayonini keltirib chiqaradi. Qo'zg'atuvchi ichak, o'pkadan qonga o'tadi va organizmda sepsimiya jarayonini qo'zg'atadi, natijada jo'ja nobud bo'ladi. Qonda e.kolining bo'lishi va undan ajraladigan ekzotoksin qon tomir devorlarining butunligiga salbiy ta'sir etadi. E.coli va uning endo va ekzotoksinlari tufayli organizmda entirit va ayrosakulitdan tashqari, epikardit, gepotit, peritonit paydo bo'ladi.

Klinik belgilari: Kasallik yashirin davri 1-10 kun davom etadi. Kasallik o'tkir (septik), yarim o'tkir va surunkali kechadi. O'tkir kechishi 1-5 kunlik jo'jalarga xos va ular odatda sepsis oqibatida bir necha soatda nobud bo'ladi. Ularda ma'yuslik, darmonsizlik, kamharakat, uyquchanlik, deariya va kuchli chanqash kuzatiladi va ishtaxasi butunlay yo'qoladi. Tana hororati $1-1.5^{\circ}\text{S}$ ko'tariladi. O'lim kasallikning 7-10 kunlarida bo'ladi va 70 % gacha bo'lishi mumkin. 150 kunlik va undan katta yoshli parrandalarda kasallik yarim o'tkir surunkali kechadi.

Parrandachilik xo'jaliklarning samaradorligini asosiy omillaridan biri bakterial havfsizlik bo'ladi. Bakterial havfsizlikni, parrandalarning saqlashni optimal zootexnik va veterinariya- sanitariya sharoitlarini buzilishi nafaqat parrandalarning mahsulotlarini passayishiga, balkim parrandalarning sonini kamayishiga olib keladi (Rojdenstvenskaya T.N., 2011)

Bakterial kasalliklariga hos xususiyatlaridan biri ularning assotsiativligi (Borisenkova A.N., 2007; Lazutkina E.A., Bessarabov B.F., 2007; Cavanagh D., 1999), odam va hayvonlar organizmlari uchun o'tapatogenligi (Bondarenko V.M., SHamanova M.A., 2004; Stepanshin YU.G. va boshq., 2005; Thamm V., 2000), - labilligi va patogen shtammlarni antibakterial vositalarga nisbatdan yuqori adaptatsion xususiyatlaridir.

Oxirgi paytlarda olimlar va parrandachilar tomonidan parrandachilikda qo'llaniladigan antibiotiklarning ta'siri ancha passaygani kuzatilmoqda. Bakterial kasalliklar bilan qarshi kurash amaliyoti shuni ko'rsatmoqda-ki, antibiotiklar to'liq

bakterial xavfsizligini ta'minlamasdan odam va ayvonlarning organizmiga bir qator negativ ta'sir etishi mumkin (Rojdenstvenskaya T.N., 2011).

Shu sababli an'anaviy antibiotiklarning (tetratsiklin, levomitsetin, tilozin, doksatsilin) o'rniga yangi kompleksli preparatlar yaratilmoqda. Kompleksli preparatlarni yaratish tizimli yondoshuv bo'lib, bunda antibiotiklarni probiotiklar bilan qo'llanilishi birgalikda zamonaviy dezinfektsiyalovchi vositalar ilmiy asoslangan va parrandachilik xo'jaliklarning sharoitlarga moslashgan holatda qo'llaniladi.

Mavzuning o'rganilishning darajasi: Probiotik nafaqat antibakterial vositalardan foydalangandan so'ng ichak mikroflorasining sifatiiy va miqdoriy tarkibini normallashtiradi, balki ko'p hollarda ular qishloq xo'jalik hayvonlarini davolash, oldini olish va unumdorlikni oshirishning yagona samarali usuli bo'lishi mumkin (R.V. Stepanovna, T.L. Mixaylovna, 2019).

Probiotik –(“pro-bios” “hayot uchun”) parranda va boshqa qishloq xo'jalik hayvonlarining oshqozon – ichak kasalliklarida terapevtik va profilaktik vosita sifatida keng qo'llaniladi . Probiotiklar bu mikrobial preparatlar bo'lib , patogen mikrofloraga antogonistik tasirga ega va ovqat hazm qilish traktining mikroflorasiga zararli tasir ko'rsatmaydi .

I.A. Egorov va boshqalar (2004), probiotik laktoamilovorinning tovuqlarning o'sishiga ta'sirini o'rganayotganda, o'sayotgan dastlabki 7 kun davomida yosh jo'jalarni suyuq probiotik bilan boqish 42 kunga kelib tana vaznining 2,7 foizga ko'payishini ta'minladi. Probiotikning suyuq va quruq shakllaridan foydalanganda, oziqlantirishdan keyin 4 hafta davomida broylerlar 42 kunlik yoshida ularning tana og'irligi o'rtacha 5,6% ga, xavfsizlik 2,5% ga ko'payganligini aniqladilar. Go'sht yo'nalish tovuqlarining ko'payishini rag'batlantirish uchun ular ushbu preparatni 2 l suyuqlik yoki 1 tonna em uchun 28 g miqdorida 28 kun davomida kiritishni tavsiya etadilar.

B.V.Tarakanov va boshqalar (2005, 2007, 2008) probiotik mikrotsiklik parrandaning tanasiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini, go'sht sifatini yaxshilaydigan, tirik vaznning ko'payishini va go'sht yo'nalishi tovuqlari va g'ozlarining xavfsizligini

ta'minlaganligini ta'kidlashadi. Bitta broylarning o'rtacha tirik vazni 0,44 kg ga, chidamlilik 6,9% ga oshdi. G'ozlarda 6 oylik o'sish davrida chidamlilik 2,9 foizga, eksperimental parrandaning tirik vazni 4,66 foizga ko'paydi.

Probiotiklarning immunitetga ta'siri . Organizmni infeksiyaga qarshi himoya qilishda immunitet tizimining roli isbotlangan. Mahalliy va xorijiy ilmiy adabiyotlarda immun tizimining interferon tizimi bilan to'g'ridan-to'g'ri aloqasi haqida ko'proq va ko'proq ma'lumotlar paydo bo'ladi, chunki bu tizimlarning holati va faoliyati ko'p jihatdan kasallikning natijasini, uning kechish xususiyatini aniqlaydi.

I.M. Karput va boshqalar (1996) tovuqlarining immunitet holatini, tuxumni himoya qiluvchi omillarning tarkibiga va foydali mikroflora bilan ichaklarni holatiga qarab o'rganishdi. Tovuqlarga bifidobakteriyalardan enterobifidin va LACTO-, BIFIDO- va * PROPION bakteriyalaridan preparat qabul qilindi (* ayniqsa, propion kislotasi bakteriyalarining probiotiklar kabi ijobiy roli propion kislotasi, mayda organik kislotalar, bakteriotsinlar, fermentlar va vitaminlar hosil bo'lishi bilan bog'liq). Qonda dori-darmonlarni qabul qilgandan so'ng tovuqlarda leykotsitlar soni, ayniqsa T-limfotsitlar tufayli ko'paydi. Makrofaglarning fagotsitik faolligi oshdi, immunoglobulin darajasi va gematologik ko'rsatkichlar barqarorlashdi. Tovuqlarida ishlatilganda enterobifidin va sut kislotasi bakteriyalarini kompleks tayyorlash mahalliy va umumiy ichak himoyasini rag'batlantiradi.

Farmakologik o'sishni rag'batlantirish nafaqat tirik vaznni ko'paytirish, rivojlanishni yaxshilash, balki tovuqlar tanasining kasalliklarga qarshiligini oshirishda ham muhim yordamchi omil hisoblanadi. Eng yuqori samaraga faqat to'g'ri tanlash va to'g'ri dori-darmonlarni qo'llash orqali erishiladi (Andreeva va boshqalar, 1987; Antipov, 1989; Ekpenong, 1990).

Xulosa :

Parrandalarning kolibakterioz kasalligining qo'zg'atuvchisi shartli potogen mikrobo'lib, ko'p hollarda latent, surunkali kechib, uzoq muddatli statsionar o'choqlari hosil qiladi va kasallik tashuvchi holatdagi parrandalarning epizootik jihatdan o'ta xavfli bo'lishi antibiotiklarning profilaktika va davolash maqsadida

qo'llanilishi hozirgi vaqtda dunyoning veterinariya mutaxassislari tomonidan antibiotikning nojo'ya ta'siri borligi, oldimizga kasallikka qarshi yangi profilaktik va davolovchi preparatlarni izlash maqsadlarni qo'yishga imkoniyatni yaratdi.

“Samarqand Veterinariya Meditsinasi chorvachilik va Biotexnologiyalar Universiteti” va “Parranda, baliq, asalari va mo'ynali hayvonlar kasalliklari” kafedrasini xodimlari tomonidan tayyorlangan probiotiklarni parrandalarning kolibakterioz profilaktik va davolovchi vosita sifatida samarasini o'rganishni maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Сафаров Х.А., Юлдашева М.К., Маматова З.Б. “Паррандаларда пробиотикни қўллаш” VIII Глобальная наука и инновации 2019; Центральная Азия. Международный научно-практический журнал. Нур-Султан. 2019, 298-301 б.
2. Сафаров Х.А., Юлдашева М.К., Маматова З.Б. “Пробиотикларнинг организмга таъсир механизми” Ветеринария ҳамда chorvachilik ilmini rivojlantirishdagi ilk qadamlar mavzusidagi Iqtidorli talabalar va magistrларнинг ilmiy-amaliy konferentsiyasi materiallari to'plami. Samarqand. 6-7 may 2020. 126-128 б.
3. Сафаров Х.А., Маматова З.Б. “ Табиий тоза mahsulot-probiotikларнинг ahamiyati” Zamonauiy ilm-fanlar rivojida talaba-oshlar faoliyatining o'zgarishi. Respublika ilmiy-amaliy online konferentsiya materiallari. 25 may 2020 yil, 118-122 б.
4. R.B. Davlatov, X.S. Salimov, A.N. Xudjamshukurov “Parranda kasalliklari” Samarqand “Zarafshon” nashriyoti DK 2018-204b.
5. Salimov X.S va boshqalar “Tovuq eymeriozi va enterobakteriozlarini oldini olish, davolash hamda ularga qarshi kurashishning kompleks choratadbirlari bo'yicha” tavsiyalar, “Optima print” nashriyot. Toshkent 2014.

ANVAR OBIDJON ASARLARIDA VATANPARVARLIK TUYG‘ULAR

Muydinov Muhammadzoir Zafarjon o‘g‘li

O‘ZMU jurnalistika fakulteti

adabiyotshunoslik yo‘nalishi 1-kurs magistr talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o‘zbek adabiyotining iste’dodli vakili – shoir, nosir, dramaturg Anvar Obidjonning vatanparvarlik tuyg‘ulari bayon etiladi. Shoirning quvnoq yumor va mulohazali asar, hikoya va she’rlari ma’naviyat olamida voqea bo‘ldi. Uning doston va qissalarida yumor ustunlik qilsa-da, aslida ona xalqimizning tarixi, buguni va kelajagiga bog‘liq muammolar o‘ta dadillik bilan qalamga olinganligi keng yoritilib tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: lingvopoetik, emotsional-ekspressiv, nosir, dramaturg, yumor.

Mamlakatimiz o‘z mustaqilligini qo‘lga kiritgach, davlatimiz rahbariyati ta’lim tizimiga alohida e’tibor qaratdi. Mamlakatimizda kadrlar tayyorlashning milliy modelini amalga oshirish kun tartibidagi eng muhim masalalardan biriga aylandi. Ana shu maqsadni ro‘yobga chiqarish uchun mamlakatimizda zamonaviy bilimlardan, ilg‘or pedagogik texnologiyalardan xabardor bo‘lgan yosh avlodni tarbiyalash, yuksak ma’naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlash milliy tizimini yaratish maqsadida «Ta’lim to‘g‘risida»gi qonun va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» qabul qilindi. «Milliy istiqlol g‘oyasini vatandoshlar shuuriga singdirish, yurt kelajagi – yosh avlodni barkamol shaxs qilib shakllantirishday oliyanob vazifalar davlat dasturi darajasiga ko‘tarildi».

Mustaqillik davri o‘zbek badiiy adabiyotining va shu jumladan, adabiy tilimiz rivojiga o‘z ijodi bilan munosib hissa qo‘shgan adiblardan biri O‘zbekiston xalq shoiri Anvar Obidjondir. Anvar Obidjonning turli mavzularda yaratilgan she’rlarida o‘zbek tilining yashirin imkoniyatlari, til birliklarining o‘ziga xos nozik ma’nolar ifodalashda

lingvopoetik xususiyatlari, jozibasi, bo‘yoqdorligi, ifodaliligi, emotsional-ekspressivligi turli vositalar yordamida namoyon bo‘ladi. Anvar Obidjon ijodida betakror tasvirlarni yuzaga keltiruvchi hamda she‘riyati tilining badiiyatini ta‘minlovchi lingvopoetik vositalardan o‘rinli foydalanganligi uning so‘z qo‘llashda yuksak mahorat sohibi ekanligidan dalolat beradi. Filologiya fanlari doktori, professor A.Rasulov ta‘kidlaganidek: —Anvar Obidjon— yangi o‘zbek adabiyotida o‘z o‘rni, uslubi, qarashlari, qahramonlari, o‘quvchilari mavjud betakror san’atkor. U o‘zligini izlay-izlay yetuk shoir, so‘z san’atkori bo‘ldi.

Bolalar adabiyotining kattagina qismini nasriy va she‘riy ertaklar tashkil etishi barchamizga ayon. Jumladan, so‘nggi davr bolalar adabiyotining yetuk namoyandasi, betakror iste‘dod sohibi, sermahsul ijodkor – shoir, nosir va dramaturg Anvar Obidjon ijodi ham, albatta, ertaklardan mustasno emas. Adibning “Odil Burgutshoh va “Zamburug” laqabli josus” nomli ertagi “O‘g‘irlangan pahlavon haqida ertak”, “Bo‘rining tabib bo‘lgani haqida ertak” kabi turkum she‘riy ertaklari, “Dahshatli Meshpolvon” ertak-dostoni hamda yumorga boy she‘rlari qatorida bolalar qalbidan chuqur joy olgan. Ma‘lumki, bolalar adabiyotining negizini didaktika tashkil etadi. Ammo didaktika ochiq-oshkora, pand-nasihat va aql o‘rgatuvchi yo‘l bilan emas, obrazli tasvirlarda, ta‘sirli sahnalarda berilsagina, ta‘sir doirasi kengayadi. Shu ma‘noda adibning “Odil Burgutshoh va “Zamburug” laqabli josus haqida ertak” asari yosh kitobxon qalbiga vatanparvarlik, sadoqat, odillik, ogohlik va ezgulik tuyg‘ularini singdiruvchi badiiy-didaktik asar sifatida katta ahamiyatga ega. Zero, ogohlik mamlakatimiz siyosatining bugungi kundagi asosiy talabidir. Bolalar adabiyotining o‘z oldiga qo‘ygan badiiy maqsadlaridan biri ham yoshlarni davr ruhi bilan hamohang tarbiyalashdir.

Anvar Obidjonning «Meshpolvonning janglari» asarida Vatan, xalq ozodligi uchun kurash, insonparvarlik g‘oyalari an‘anaviy doston janrida o‘z badiiy aksini topgan. O‘zbek adabiyotining ildizlariga nazar tashlasak, asrlar davomida ijtimoiy-siyosiy kurashlar, ozodlik va tenglik hamda qahramonlik va vatanparvarlik haqidagi ideallar doston janri imkoniyatlari doirasida boshqa janrlarga nisbatan

keng aks ettirilgan. «Meshpolvonning janglar» asarida johillik, xudbinlik, yovuzlik timsoli bo'lgan bosqinchi Sepkilshoh hukumatining yolg'onga, tuhmatga, quruq safsataga, odamlarni laqillatishga asoslangan siyosati quvnoq yumor, achchiq istehzo bilan masxaralanadi, ayovsiz fosh qilinadi. Uni tor-mor etgan yosh pahlavonlar, qo'rqmas botirlar ulug'lanadi. Keng ma'nodagi go'zallikning yovuzlik, chirkinlik ustidan g'alaba qilganligi sharaflanadi.

Anvar Obidjon o'z dostonida hukmdorning butun kirdikorlarini kulgili, kinoyali tarzda ochar ekan, Vatanni va xalqni ularning zulmidan qutqarish zarurligini o'quvchining qulog'iga qayta - qayta quyib boradi. Agar xalq birlashib, bir yoqadan bosh chiqarib harakat qilsa, uning qo'lida haqiqiy qurol o'rniga o'qlov, dastkalla va qozon qopqoq bo'lsa ham, dushman otliqlarga qarshi cho'loq hachirda jang olib borsa ham, erkinlikka, istiqloлга, mustaqillikka erishish muqarrarligi Meshpolvon va uning do'stlari obrazlari timsolida ko'rsatib beriladi. Bugungi shiddatli asrimizda inson ma'naviyati masalalari eng dolzarb mavzulardan biridir. Albatta, bugungi zamondoshlarimizning ma'naviyat masalalarini insoniylikning eng muhim sharti deb qabul qilish tabiiy holdir. Anvar Obidjon – chin ma'nodagi vatan kuychisi. U o'zi anglagan haqiqat yoki hayotiy voqealarni bola qalbida sodda va samimiy, hayajonli tarzda yetkazishga harakat qiladi. Shoir «Meshpolvonning janglari», «Alamazon va uning piyodalar» kabi dostonlarida hukmdorning butun kirdikorlarini kulgili, kinoyali tarzda ochar ekan, Vatanni va xalqni ularning zulmidan qutqarish zarurligini o'quvchining qulog'iga qayta-qayta quyib boradi. Anvar Obidjonning ko'pchilik she'rlari shunday rang-barang, betakror usullar samarasidir. U o'z fikrlarini ifodalash uchun goh monolog, goh dialog, goh maktub, goh tush kabi shakllarda murojaat etadi. Anvar Obidjon ijodining etakchi xususiyati haqida gap ketganda, eng avvalo, erishgan yutuqlari bilan xotirjamlikka berilmasligi, behalovat izlanuvchanliginalohida tilga olish joiz. Ijodiy xotirjamlikka berilish, o'z qobig'idan tashqari chiqa olmaslikni badiiy mahorat kushandasi deb bilgan shoir badiiy ijodda ham o'z e'tiqodini qat'iy amal qiladi. Xullas, o'zbek bolalar

adabiyotining ravnaqida Anvar Obidjonning o'z o'rni va o'z ovozi bor. Ma'naviyat va ma'rifat masalalariga davlat miqyosida e'tibor kuchaygan bugungi kunda Anvar Obidjonning ibratli hayoti va boy ijodidan, unda ko'tarilgan g'oyalardan saboq, ibrat olish ham ilmiy, ham ma'rifiy ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Obidjon A. O'g'irlangan pahlavon. Cho'lpon nashriyoti. T.: 2006.
2. Safarov O. Folklor va bolalar adabiyoti. O'zbek tili va adabiyoti. 2003. 6-son, 25-bet.
3. I.A. Karimov. YUksak ma'naviyat engilmas kuch. T. «SHarq»2008.
4. I.A. Karimov. «Istiqlol va ma'naviyat» «O'zbekiston» 1994 y
5. I. Karimov. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida. T. «O'zbekiston» 1997
6. B. Qosimov. Milliy uyg'onish davri adabiyoti. T. 1998
7. Z. Rahim. «Ravon tuyg'ular» Toshkent. «SHarq yulduzi» 1987 y 6-son
8. H. Imomberdiev. «Tirishqoqning tirnog'i» T. 1987 y
9. I. Po'latov. «Qayta yaratish mahorati» «O'zbekiston adabiyoti va san'at» 1987 y 27 noyabr.
10. R. Fayz. «Uyga vazifa» T. «O'zbekiston» 1990 y

CICHORIUM INTYBUS L. O‘SIMLIGINI TARQALISHI VA YER USTI VA ILDIZ QISMINI KIMYOVIY TARKIBI

Mirzaolimov Mirjalol Muxammadjon o‘g‘li - FarDU talabasi

E-mail: mirjalolmirzaolimov0@gmail.com

Jalolov Iqboljon Jamolovich - FarDU dotsenti

ANNOTATSIYA

O‘zbekistonning barcha viloyatlarida o‘sovchi *Cichorium intybus* L (oddiy sachratqi) o‘simligini yer ustki va ildiz qismini kimyoviy tarkibi o‘rganish natijalari keltirildi. Kversetin va inulin moddalari ajratib olindi.

Kalit so‘zlar: Gul, poya, flavonoid, kumarin, achchiq va oshlovchi moddalar.

CICHORIUM INTYBUS L. PLANT DISTRIBUTION AND CHEMICAL COMPOSITION OF THE SURFACE AND ROOTS.

ABSTRACT

The results of the study of the chemical composition of the surface and root parts of the plant *Cichorium intybus* L (common sachratki), which grows in all regions of Uzbekistan, are presented. Quercetin and inulin were isolated.

Keywords: Rose, stem, flavonoids, coumarin, bitter and astringent substances

Oddiy sachratqi (*Cichorium intybus* L.) Asteraceae (murakkabguldoshlar) oilasiga murakkabguldoshlarga mansub ko‘p yillik begona o‘t. Poyasi shoxlangan, bargi 30—130 sm, pastki qismi oq tukli. Barglari ketma-ket joylashgan. Gullari havorang, barg qo‘ltiqlarida kalta gulbandda to‘p-to‘p bo‘lib, poya uchida esa yakka savatchasimon to‘pgulga yig‘ilgan. Ildizi o‘q ildiz, tuproqqa 1,5 m chuqurgacha kiradi.

Oddiy sachratqi Mart-may oylarida o'sa boshlaydi, iyul-oktyabr oylarigacha gullaydi va mevalaydi. Asosan urug'idan ko'payadi. Asosan, sug'oriladigan ekinlar orasida (bedazorlarda juda ko'p) uchraydi. Shuningdek, tashlandiq yerlar, yo'l, dala, ariq yoqalari, bog'larda o'sadi. O'zbekistonning hamma viloyatlarida o'sadi. Xalq tabobatida oftob urganda va sachrama toshmalarni davolashda poyasini qaynatmasi va qurutilgan kulidan foydalaniladi.

Kimyoviy tarkibi o'rganilganda yer ustki qismida flavonoid(kversetin, lutcolin, luteolin)lar, kumarin (umbelliferon, skopoletin)lar, vitaminlar, achchiq va oshlovchi moddalar mavjudligi va ildizida 63% gacha inulin 14% saxaroza, 9% selluloza, 7% oqsil, 4% kul va 3% boshqa birikmalar borligi aniqlandi. O'simlik tarkibida uchrovchi ikki asosiy kversetin va inulin ajratib olindi .

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Флора Узбекистана, Изд. АН Уз ССР, Ташкент, 3, 1955, с.43
2. In Silico Analysis and Experimental Validation of Active Compounds from Cichorium intybus L. Ameliorating Liver Injury Guo-Yu Li 1 , Ya-Xin Zheng 2, Fu-Zhou Sun 2 , Jian Huang.

XORIJIY TILLARNI O'RGANISHNING YUTUQ VA KAMCHILIKLARI, ULARNI OLDINI OLISH

Shermetova Khilola Askar qizi

Khorazm viloyati Shovot tumani 25-umum ta'lim maktabi

E-mail hilolashermetova@gmail.com

ANNOTATSIYA

Jarayon, mentalitet, metod, matn, xorijiy, siyosat, yo'nalish

Kalit so'zlar: Kuch, g'ayrat, ishonch, xazina, boylik, musiqa, maqsad, qiziqish,
intilish

Butun O'zbekiston Respublikasi mustaqil davlat sifatida jahon hamjamiyatida integrallashim borar ekan, yoshrimizning o'z ona tilini qadrlagan holda chet tillarini bilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Qolaversa, mamlakatimizda ta'lim tizimiga qaratilayotgan yuksak e'tibor va amalga oshirilayotgan ustuvor siyosatdan kelajak avlodning har tamonlama bilim salohiyatli bo'lib kamol topishlari ko'zda tutilgan. Bir so'z bilan aytganda, ta'lim sohasidagi barcha islohatlar, keng ko'lamli sa'y-harakatlar, yangilanishlar va o'zgarishlar zahirida muhtaram Prezidentimizning “ Men har yoshlarimiz bilan uchrashganimizda sizlarning g'ayrat-shijoatingizdan kuch-quvvat olaman, ko'nglim tog'day ko'tariladi. Har biringizning jonajon Vatanimiz va xalqimizga sitqidildan xizmat qilish orzusi bilan yonib yashayotganingizni yaxshi bilaman. Sizlarni O'zbekistonning eng katta boyligi, bebaho xazinasini sifatida qadrlayman” deya aytgan so'zlari biz yoshlarga ham katta kuch va g'ayrat berdi. Biz yoshlarga shunday katta ishonch va e'tibor qaratilayotgan ekan, nega endi o'ganmasligimiz, izlanmasligimiz, katta marralarni zabt etmasligimiz kerak. Nega endi dunyoning eng baland minbarlarida turib yurtimizga munosib farzand ekanligimizni ko'rata olmasligimiz kerak. Shunday ekan, katta ishonch bilan ayta olamanki, biz

o'ylagan maqsadimizga albatta erishamiz va vatanimiz uchun eng kerakli, eng bilimli, eng kuchli va sadoqatli komil inson bo'la olamiz. Shu o'rinda til o'rganishga bo'lgan qiziqish va e'tibor bugungi kunda davlat siyosati darajasiga ko'tarilganligini fikrimning yorqin dali sifatida keltirishim lozim. Hozirgi kunda Xorazmda Xiva shahrida muhtaram Prezidentimiz sharofati bilan Prezident maktabi, Shovot tumanida "Al-xorazmiy" nomidagi xalqaro maktab o'z faoliyatini boshladi. Bu esa biz kabi o'qituvchi yoshlar uchun katta imkoniyatlar eshiklarini ochdi. Zero hozirda Prezident maktabida Azimboyev Abror va "Al- Xorazmiy" nomli xalqaro maktabida Soburov Sardorbek, Qodirova Qunduzoy, Ro'zmetov Ro'zmatjon kabi o'quvchilarim taxsil olishmoqda. Har bir til o'ziga xos jihati bilan boshqa tillardan ajralib turadi. Huddi bizning tilda kabi boshqa tillar ham o'zida xalqning o'tmishini aks ettiradi. Xorijiy tilni o'rganish asnosida o'sha xalqning turmush tarzi, mentaliteti, dunyoqarashi bilan yaqindan tanishamiz. Hozirgi kunda zamonaviy psixologiya fani chet tilini o'rganish inson xarakterini ham qisman o'zgartiradi, degan fikrni ilgari surmoqda. Chet tilini mukammal o'rganishni istagan har bir inson uni o'zi mustaqil tarzda ham o'zlashtirsa bo'ladi. Ammo buning uchun inson psixologik jihatdan til o'rganishga ham ruhan ham qalban tayyor bo'lmog'i lozim. Xorijiy tilni o'rganish barcha insonlardan o'zida qunt, mustahkam iroda, yuksak ishonch va tajribaga asoslangan kun rejasini talab qiladi. Fikrimning isboti: Kato Lomb kimyo sohasini egallaganligiga qaramay, dunyoning eng birinchi sinxron tarjimonlaridan hisoblangan. U sakkiz tilni bemalol, hech qiyinchiliksiz tarjima qilgan va o'n olti tilda erkin muloqat qila olgan. Lekin u yashagan davrlarda audio disklar ham, skayp, Internet tarmoqlari ham, bugungi kundagidek texnologiyalar ham, hattoki til o'rganish maktablari ham bo'lmagan. Qarabsizki u xorijiy tillarni o'zi mustaqil o'rgangan.

Xorijiy tillarni mustaqil o'rganishda quyidagi uslublardan foydalanishni to'g'ri deb o'ylayman. Bular: Til bilan iloji boricha har kuni muntazam shug'ullanish. So'z birikmalari yordamida o'rganish - bu eng ma'qul va to'g'ri usul. Hech qachon alohida so'zlarni o'rganmang, faqat bir-biriga yaqin va qo'shilgan, konspekt holatda o'rganing. Yon daftarcha tuting. Ushbu daftarchaga o'rgangan so'zlaringizni, tayyor

gaplarni yozib olish va ularni muloqotda ishlatishga harakat qilish ham katta foyda beradi. Xotirangizga muhrlang. Hayolan ko'zingizga ko'ringan barcha narsani reklama, qo'shiq so'zlarini, diologlarni, gazetadagi maqolalarni nomlanishini tarjima qilishga harakat qiling. Yod oling. Bu sinalgan va foydali mashq, ammo faqatgina yuz foiz to'g'ri va o'qituvchilaringiz tomonidan tekshirilgan, ishonch hosil qilingan so'zlarnigina yod oling. Xatolarni to'g'irlashga odatlaning. Ammo xatolardan also cho'chimang, chunki xatolar egallanadigan bilim yo'lidagi pillapayalardir. Aksincha to'g'irlab bo'lmaydigan xatolardan qo'rqing! Hech qachon va hech nimani nazoratsiz, tekshiruvsiz e'tibordan chetda qoldirmang. O'zingizga ishoning. Hech nimaga qaramay, hech narsaga chalg'imag' til o'rganishdan to'xtamang!

Xorijiy tillarni mustaqil o'rganishda musiqadan foydalanish barchamizning qolaversa o'quvchilarning ham til o'rganishga bo'lgan qiziqishlarini yanada oshiradi. Tilni musiqa orqali o'rganish jarayonida musiqa matnidagi so'zlar, jestlar (harakatlar) orqali o'quvchilarga tushuntiriladi. O'quvchilar so'zlar ma'nosini harakatlar orqali tez tushinib oladilar. Shu o'rinda mashxur "Ron Clark" filmi fikrlarimning isboti sifatida keltirib o'tmoqchiman. Film kuchli bilimga ega bo'lgan o'qituvchi va uning o'quvchilariga bilim berish jarayonidagi qiyinchiliklari-yu yutuqlari haqida bayon qiladi. Ron Clark o'quvchilariga prezidentlar va ular yashagan yillarni yodlatishda musiqadan foydalanadi va bu kutilgan natija beradi. Demak, bundan ko'rish mumkinki bu usul tilni o'qitishda va mustaqil o'rganishda samarali metodlardan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda oramizda xorijiy tillarni o'rganishni hohlamaydigan yoshlar juda kamchilikni tashkil qiladi. Shuning uchun ham ularning ko'pchiligi har xil til kurslariga qatnaydilar. Kezi kelganda til o'rganuvchilariga eng avvalo maqsadni aniq belgilab olishni, muntazamlilikka erishishni yani har bir o'rganilgan ma'lumotlarni takrorlab borish, hayot tarzingizni tilini o'rganishga moslashtirish zarurligini aytib o'tmoqchiman. Bundan tashqari haftaning har bir kunini ingliz tilining listening, reading, writing, speaking, grammar, vocabulary kabi asosiy yo'nalishlariga qaratishlarini tavfsiya qilgan bo'lardim. Mustail o'rganish eng avvalo insonda o'ziga bo'lgan ishonch tuyg'usining mustahkam bo'lishiga yordam beradi. Ammo mustaqil

o'rganish bu-barcha narsalarni chegarasiz, qonun qoidalarsiz, yo'l-yo'riqsiz o'rganish degani emas. Chunki bittagina noto'g'ri egallangan bilim ko'p narsani o'zgartirib yuborishi mumkin. Shuning uchun ham doimo ustoz va murabbiylarning ko'magiga ehtiyoj sesamiz. Ko'pgina mashxur kishilar har qanday bilimni ustoz ko'magida egallash zarurligini e'tirof etadilar. Zero "Ustoz umri-mangu, chunki shogirtning umri unga ulanadi". Shunday ekan bilimlar ham cheksiz, ammo ustoz ko'magisiz egallangan bilim mustahkam bo'lmaydi, undagi bo'shliqni esa har doim ustozlarimiz to'ldiradilar. Shuning uchun bu mavjudlik hali bugungacha o'z qiymatini yo'qatgani yo'q.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Yoshlar forumida so'zlagan nutqidan.
2. Jo'rayev Z. Sh va Abdulhaye M. M "Til bilmoq-dunyoni anglamoq".

MIS ASETATNING p-NITROANILIN VA ETILENDIAMIN ISHTIROKIDAGI YANGI KOMPLEKS SINTEZI.

Tayanch doktorant Kamolov S.N,

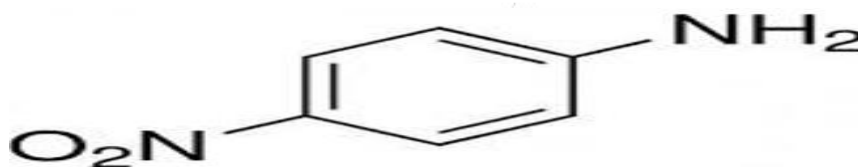
k.f.d.,prof Babayev B.N,

O'zbekiston milliy universiteti. Universitet ko'chasi 4-uy

ANNOTATSIYA

Bizga ma'lmki kimyoviy modda bo'lmish p-nitroanilin ($C_6H_6N_2O_2$) (1-rasm) sintetik bo'yoqlar, sintetik qatronlar ishlab chiqarishda shuningdek to'qimachilik va yengil sanoat sohalarida keng qo'llaniladi. p-nitroanilinning koordinatsion birikmalari begona o'tlarga qarshi gerbisid sifatida, metallarni karroziyadan himyalovchi ingibitorlar va birqancha bufer eritma tayyorlashda ishlatiladi. Shuningdek, turli xil zararkunandalarga qarshi vositalar olishda keng qo'llaniladi. Bu esa ishlab chiqarishning turli sohalaridagi rivojlanishga olib keladi.

Ushbuni inobatga olgan holda p-nitroanilinning d-metallar bilan hosil qiladigan komplekslarini sintez qilish, hosil qilingan koordinatsion birikmalarning tuzilishini fizik-kimyoviy usullar yordamida aniqlash, biologik faolliklarini o'rganishni asosiy maqsad qilganmiz.

1-rasm. p-nitroanilinning struktura formulasi.

Biofaol koordinatsion birikmalarni sintez qilishda biogen hamda kasalliklarga qarshi kurashuvchi d-metallar (Fe, Mn, Cu, Co, Zn Sn, Sb, Au)dan foydalaniladi.

Kalit so'zlar: IQ-spektr, p-nitroanilin, koordinatsion birikma, etilendiamin, ingibitor, bufer eritma.

NEW COMPLEX SYNTHESIS OF MIS ACETATE IN THE PARTICIPATION OF p-NITROANILIN AND ETHYLENDIAMINE.

ABSTRACT

The known chemical p-nitroaniline ($C_6H_6N_2O_2$) (Figure 1) is widely used in the manufacture of synthetic dyes, synthetic resins, as well as in the textile and light industries. Coordinating compounds of p-nitroaniline are used as herbicides, inhibitors of corrosion protection of metals and in the preparation of several buffer solutions. It is also widely used in the production of various pesticides. This leads to development in various areas of production.

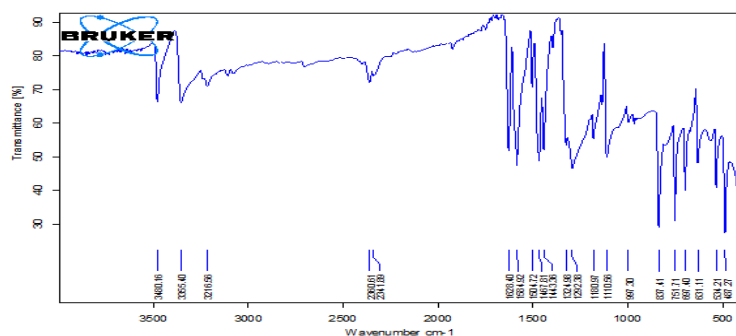
With this in mind, we aimed to synthesize the complexes of p-nitroaniline with d-metals, to determine the structure of the formed coordination compounds using physicochemical methods, to study their biological activity.

Biogenic and disease-fighting d-metals (Fe, Mn, Cu, Co, Zn Sn, Sb, Au) are used in the synthesis of bioactive coordination compounds.

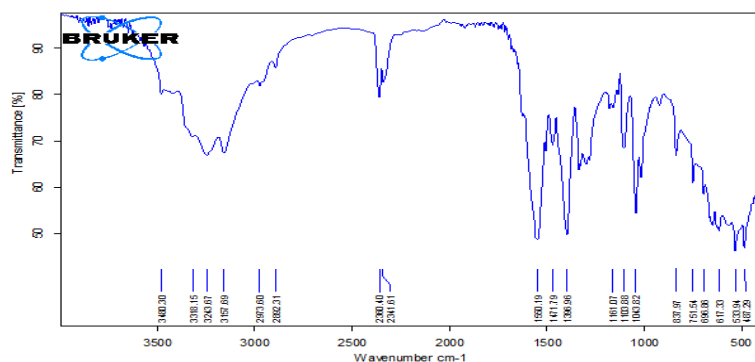
Keywords: IR spectrum, p-nitroaniline, coordination compound, ethylenediamine, inhibitor, buffer solution.

Tajriba qismi: p-nitroanilin bilan Cu^{2+} , Ni^{2+} , Co^{2+} , Zn^{2+} ionlarini saqlagan tuzlar 1:1 mol nisbatida reaksiyasi amalga oshirildi. Buning uchun ligand (p-nitroanilin) absolyut etil spirt (96% li) da eritildi. Metall tuzlari esa toza distirlangan suvda eritilib, olingan eritmalar eriuvchi moddalarning 1:1 mol nisbatida ta'sirlashtirildi, juda oz miqdorda etilendiamin tomizildi. Natijada Cu^{2+} va Ni^{2+} ionli eritmalar och yashil rangli, Co^{2+} to'q jigarrang va Zn^{2+} ionli eritmalar sarg'ish holatga o'tdi. Eritmalardan koordinatsion birikmalarni kristallari hosil bo'lishi va erituvchi bug'lanib ketishi uchun 10-14 kun davomida termostat kamerasiga qo'yildi. Cu^{2+} ionli tuzi bilan p-nitroanilindan hosil bo'lgan rangli mayda kristallarni IQ-spektr yordamida tahlil qilindi. Kompleks birikmalarni olishda muvozanatli va geneologik sintez usulidan foydalanildi.

Olingan natijalar tahlili. $\text{Cu}(\text{CH}_3\text{COO})_2$ tuzini etilendiamin va p-nitroanilinni spirtli eritmalari bilan koordinatsion birikmalari sintezlanishi natijasida olingan kompleksining kristali IQ-spektroskopiya (BRUKER) yordamida quyidagicha yutilish spektrlarini berdi. (2-va3- rasm)

2-rasm. *p*-nitroanilinning IQ-spektri.

3-rasm. *p*-nitroanilinning mis asetat va etilendiamin bilan hosil qilgan kompleksining IQ-spektri.

p-nitroanilinning mis asetat va etilendiaminlar ishtirokida xosil bo'lgan kompleks birikmaning brutto formulasi $[\text{Cu}_4(\text{CH}_3\text{COO})_8 (\text{H}_2\text{NCH}_2\text{CH}_2\text{NH}_2)_2 (\text{H}_2\text{O})_2](\text{C}_6\text{H}_4\text{N}_2\text{O}_2)_2$

p-nitroanilin IQ-spektrining tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, *p*-nitroanilinning asosiy nur yutilish cho'qqilari $\nu_s(-\text{NH}_2)$ guruhi bog'lari uchun $3355.40\text{--}3216.56 \text{ cm}^{-1}$, aromatik xalqa uchun $1628.40\text{--}1443.36$ va $\nu(-\text{NO}_2)$ guruh uchun $1324.98\text{--}1110.6 \text{ cm}^{-1}$ yutulish sohasida ko'ringan bo'lsa (2-rasm), *p*-nitroanilin Cu^{2+} ion bilan hosil qilgan kompleks birkmada yuqorida aytib o'tilgan yutilish sohasidagi o'zgarishlarni ko'rishimiz mumkin (3-rasm).

3480 cm^{-1} sohada molekula ichidagi suvga tegishli vodorod bog'larga hos bo'lgan spektirlari namoyon bo'ladi 3318 cm^{-1} sohada koordinatsion birikmalarning tashqi

sferasidagi p-nitroanilinining -NH_2 guruhiga xos bo'lgan valent tebranishlarni bergan bo'lsa, 3243 sm^{-1} qo'shimcha ligant hisoblangan, Cu bilan koordinatsialangan etilendiaminning -NH_2 guruhi tebranishlarini namayon etgan. 3157 sm^{-1} sohada etilendiamindagi amino guruhning protonlashishi hisobiga xos bo'lgan spektrlar yuzaga kelgan. $2973\text{-}2892\text{ sm}^{-1}$ sohalarda kompleks birikma tarkibidagi asetatdagi -CH_3 guruhning valent va deformatsion tebranishlarni bergan. 1550 sm^{-1} sohada p-nitroanilinining aromatik xalqasidagi valent tebranishlarni, shuningdek $1471\text{-}1396\text{ sm}^{-1}$ sohada asetat ionidagi COO^- ning valent va diformatsion tebranishlarini, $1200\text{-}1300\text{ sm}^{-1}$ sohada etilendiamindagi C-H bog'lar deformatsion tebranishini, $1161\text{-}1043\text{ sm}^{-1}$ sohada aromatik xalqadagi 1,4- almashganda C-H holatlarning tebranishini bermoqda.

Barmoq izi sohalardagi yutilish spektirlarining yuqori maksimumga chiqqanligi, ayni sohalardan $533\text{-}487\text{ sm}^{-1}$ eng maksimumga etganligi O-Cu, N-Cu bog'larning hosil bo'lganligini ifodalaydi

Bundan tashqari p-nitroanilinining IQ-spektridagi yutilish sohasi va intensivligidagi o'zgarishlar uning $\text{Cu}(\text{CH}_3\text{COO})_2$ bilan kompleks birikma hosil qilganligini ifodalaydi.

Xulosa. O'tkazilgan tadqiqotlar natijasida shuni xulosa qilib aytishimiz mumkinki hosil bo'lgan kompleks tarkibidagi p-nitroanilin molekulasi tashqi legant vazifasini bajarmoqda, shuningdek etilendiamin ham mis asetat bilan bog'lanib ichki legant hosil qiladi. IQ-spektridagi 3480 sm^{-1} sohalar molekuladagi vodorod bog'larning mavjutligini izohlaydi. $533\text{-}487\text{ sm}^{-1}$ barmoq izi sohalardagi $550\text{-}400\text{ sm}^{-1}$ sohadagi yutilishlar keslorod va metal bog'ining mavjutligini isbotlaydi. Shuningdek birikma tarkibidagi funksional guruhlarining tegishli sohalarda valent va deformatsion tebranishlari yuqorida izohlangan (3-rasm).

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Кинетика фотохимического гидроксирования бензола ароматическими нитросоединениями И.В. Симдянов, М.В. Кузнецов, С.В. Зеленцов
Нижегородский государственный университет им. Н.И. Лобачевского
2. Parpiyev N.A. Anorganik kimyo nazariy asoslari, O‘zbekiston”.2000 y.
3. Тарасевич Б.Н., ИК спектры основных классов органических соединений.
4. [Hai-Yan Peng](#), [Chi-Keung Lam](#), [Thomas C. W. Mak](#), [Zongwei Cai](#), [Wai-Tang Ma](#), [Yu-Xue Li](#)¹, and [Henry N. C. Wong](#) Publication Date (Web): June 10, 2005.
5. Seidell A. Solubilities of organic compounds. - 3ed., vol.2. - New York: D. Van Nostrand Company, 1941. - С. 400-403
6. Shoxidoyatov X.M., Xo‘janiyazov H.O‘, Tojimuhammedov H.S. “Organik kimyo”. T. “Fan va texnologiya”. 2014 y.
7. Ibragimov, A. B., Ashurov, J. M., Ibragimov, A. B. & Zakirov, B. S. (2017b). Russ. J. Inorg. Chem. 62, 439–445

INNOVATIVE TECHNOLOGIES FOR RECOVERY OF PRESSURE AND NON-PRESSURE PIPING

t.i.f.d Baymanov Ruslan Ken'esbaevich

Berdaq nomidagi QQDU Qurilish fakulteti.,

Joldasbaeva Ayzada Baxitbaevna

Berdaq nomidagi QQDU Qurilish fakulteti Muhandislik kommunikatsiyalari bakalavr
yo'nalishi 2-bosqich talabasi

ANNOTATION

The article deals with trenchless methods of rehabilitation of pipelines, the essence of the methods, their distinctive features. The use of these methods of sanitation of networks allows minimizing costs and interference with the safety of the environment, allows you to replace faulty or emergency sections of communications as quickly as possible without creating discomfort for residents.

Key words: Innovative technologies, recovery, pressure, non-pressure, spiral-wound, sewerage pipelines, new pipe.

Reforming and updating housing and communal services is unthinkable without the technological modernization of utility pipeline networks. Statistical data confirm the critical degree (from 65% to 95%) of the deterioration of water supply and sewerage pipelines in many large and small cities of our country.

Traditional trench methods of pipeline rehabilitation are associated with a large amount of excavation, strengthening the walls of trenches, blocking traffic flows, destruction of road surfaces, damage to green plantations, violation of infrastructure, which entails large material costs for restoration work, and also interference in the usual life of megacities. That is why the LinerTech company uses modern trenchless

methods of restoration (rehabilitation) of pipelines. The use of spiral-wound technology, pulling a new pipe inside an old or hardened sleeve (stocking), with which excavation is absent or reduced to minimum. New technologies are the most efficient and a cost-effective solution to the problem of restoration and reconstruction of utility engineering networks in modern conditions, while maintaining comfort and the environment.

Let us consider in more detail the trenchless methods of sanitation of pipelines.

1. Spiral-wound technology for the rehabilitation of pipelines SWP. It is used to restore free-flow pipelines with a diameter of 200 to 3000 mm. Spiral wound technology is a recovery method pipelines by winding the PVC profile in a spiral inside existing pipe (fig. 1). During the winding process, a new pipe is formed, which is completely self-supporting.

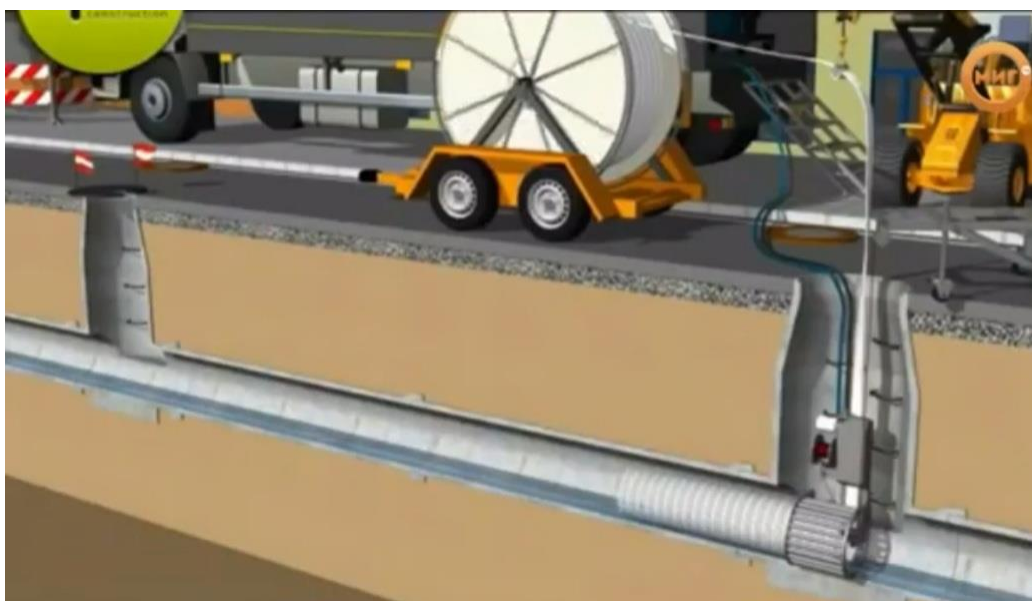

Fig.1 General view of the work

Spiral-wound technology is used for sanitation non-pressure networks:

- sewers;
- storm pipelines;
- industrial networks;

To date, spiral winding is one of the most optimal solutions in dense urban areas. Let us analyze in more detail the essence of the method and its distinctive features.

1. Before the start of the coiling process, telediagnostics of the inner surface of the pipe to be restored is carried out. In the process of telediagnostics, blockages, collapses are detected vault and other damage to the old pipe.
2. Then the inner surface of the pipe is cleared of blockages, deposits and deposits with a hydrodynamic washing machine.
2. The winding machine is lowered to the bottom of a standard well and adjusted to the appropriate pipe diameter.

The PVC profile enters the machine from a reel located on the surface of the well. The spiral winding machine forms a new PVC profile pipe in the old pipe. Spiral process winding continues until the new pipe reaches the end of the restored section of the pipe (Fig. 2).

Fig.2 Equipment installation

Stopping or pumping wastewater is not required, as well as construction of a bypass line, work is carried out according to the current flow. The construction site occupies a minimum of ground surface. In the immediate vicinity of the well hatch, a coil with a profile is placed. PVC profile with lock connection along the entire length, is fed from the reel to the winding machine, the equipment snaps the lock and pushes the wound pipe of smaller diameter along the entire length of the sanitized area. Next, the so-called expansion process takes place, after which the new pipe fits snugly against the walls of the old pipe, or the annular space is filled with an exclusive backfilling solution, which has increased fluidity and fast setting times.

The new pipe has a smooth surface, thereby increasing the throughput of the new pipe, and the new pipe takes on all the bearing load.

The three-component bonding system eliminates the possibility of linear shifts. The ends of the casing pipe from both cleaning chambers (wells) are hermetically connected and fixed with a special solution to connect the casing pipe to the main pipe.

The final stage is a repeated television inspection to check the quality of the work performed. After restoration, we get a self-supporting pipe with improved hydraulic characteristics, minimal narrowing of the diameter and a service life of more than 50 years.

3. SANIVAR technology for the restoration of pressure networks with a diameter of 80 to 500 mm.

The technology is based on the use of a round woven sleeve - 100% polyester fiber hose coated on both sides polyethylene or high temperature polyurethane. SANIVAR technology (Fig. 3) is used to restore pressure networks:

- plumbing;
- – gas pipeline;
- - oil pipelines, etc.

Fig. 3. View of a stocking with a socket connection

The pipeline is cleaned mechanically or hydrodynamically. Next, a television inspection is carried out to make sure that the pipe is ready for sanitation. Into the prepared pipe with a winch at a speed 3-5 m/min stretches a polymer sleeve. When the

sleeve reaches final position, it is straightened with air supplied under pressure of 1 bar to give the sleeve a round shape.

To secure the sleeve, a coupling connection is installed on both sides. The peculiarity of this technology lies in the fact that sanitation passes without the use of resins and glue, which allows you to work with this method in the shortest possible time.

Conclusions on the use of trenchless methods for the restoration of engineering networks:

Possibility to avoid earthworks in case of need for restoration (overhaul) of certain utility networks, allows you to achieve significant savings time and money.

Such work is allowed to be carried out by teams of high qualifications, but the minimum number, without the use of overall equipment and without even opening a warrant for earthworks.

As a result, the terms of work are reduced to the minimum, and the Customer does not need to worry about the removal, disposal or temporary placement of soil, restoration road and sidewalk coverings, disturbed urban improvement, subsequent landscaping. Other advantages of using trenchless methods:

- the ability to restore communications located in unstable soils;
- increasing the capacity of the new pipeline;
- no damage to buildings, gardens, parks and other urban infrastructure;
- the possibility of using trenchless methods, including when working in hard-to-reach areas;
- minimization of risks of damage to neighboring engineering communications (cables or pipes);
- no interference with city traffic;

These methods of rehabilitation of networks do not interfere with the urban cycle, which allows you to quickly replace faulty or emergency sections of communications without creating discomfort for residents.

Used literatures

1. С. В. Храменков, В. А. Орлов, В. А. Харькин. Технологии восстановления подземных трубопроводов бестраншейными методами. Издательство Ассоциации строительных вузов. 2004 г.
2. С. В. Храменков, О. Г. Примин, В. А. Орлов. Бестраншейные методы восстановления водопроводных и водоотводящих сетей. ТИМР. 2000 г.
3. В.А. Орлов, А.В. Михайлин, Е.В.Орлов. Технологии бестраншейной реновации трубопроводов. Издательство АСВ Москва 2011г.

SURXONDARYO VILOYATI URUG‘ MEVALI BOG‘LARINING ASOSIY ZARARKUNANDALARI

Tojiyeva Feruza Anvarovna

Termiz davlat universiteti

E-mail: tojiyevaferuza@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu tezisda mevali bog‘larda keng tarqalib, ularga zarar berayotgan barg o‘rovchilar (*Tortricidae*) oilasiga mansub olma mevaxo‘ri *Cydia pomonella* (Linnaeus, 1758); *Diaspididae* oilasiga mansub kaliforniya qalqondori *Diaspidiotus perniciosus* (Cms., 1881), binafsharang qalqondor *Parlatoria oleae* (Colvée, 1880) ning tarqalishi, zarari, bioekologik xususiyatlari haqida ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: *Malus domestica* B., *Cydia pomonella*, *Grapholitha molesta*, *Parlatoria oleae*, *Diaspidiotus perniciosus*, biologiyasi, meva, bargi, novdasi.

ABSTRACT

This thesis includes *Cydia pomonella* (Linnaeus, 1758), an apple orchard belonging to the family *Tortricidae*, which is widespread in orchards and harms them; The distribution, damage, and bioecological characteristics of the California shield *Diaspidiotus perniciosus* (Cms., 1881) and the purple shield *Parlatoria oleae* (Colvée, 1880), which belong to the family *Diaspididae*, have been reported.

Key words: *Malus domestica* B., *Cydia pomonella*, *Grapholitha molesta*, *Parlatoria oleae*, *Diaspidiotus perniciosus*, biology, fruit, leaf, twig.

Dunyo miqyosida bugungi kunda kechayotgan iqlim o‘zgarishlari, aholi sonining shiddat bilan o‘sishi, ishlab chiqarish jarayonining jadallashishi kuzatilayotgan bir davrda, barcha sohalar kabi oziq-ovqat yetishtirish sanoatida ham qator muammolar

ko'paymoqda. Dunyoda har yili 5 million gektardan ortiq maydonda olma yetishtiriladi. 2017 yilda olma yetishtirish miqdori 76 million tonnani tashkil etgan. 2017-2018 yilda yalpi olma yetishtirish miqdori 2,6 million tonnaga kamaygan. Xususan, jami olma mahsulotining Germaniyada 46%, Italiya 23%, Fransiya 8% hosil zararli organizmlar ta'sirida nobud bo'lmoqda [6]. Shunga ko'ra qishloq xo'jaligi o'simliklarining, jumladan aholini sifatli meva va meva mahsulotlari bilan ta'minlash zararkunanda hasharotlar tomonidan yetkazilayotgan iqtisodiy zararni kamaytirish sohasida samarali kurash choralarini takomillashtirish muhim ilmiy amaliy ahamiyat kasb etadi.

Respublikamiz mevali bog'larida 260 dan ziyod zararkunanda va 50 dan ziyod kasalliklar, dala ekinlarida 300 dan ortiq zararkunandalar va 100 dan ortiq kasalliklar uchrashi qayd qilingan [2,4]. Olma, *Malus domestica* B. iqtisodiy jihatdan muhim ekin bo'lib, butun dunyoda yetishtiriladi. Dunyo bo'yicha AQSH (4,8 mln.t.), Xitoy (22,01mln.t.), keyingi o'rinlarda Rossiya, Eron, Turkiya, Fransiya, Italiya mamlakatlari olma yetishtirish bo'yicha yetakchilik qiladi. O'zbekistonda olma uzumdan keyingi eng ko'p yetishtiriladigan meva hisoblanadi. Jahon bo'yicha olmaning yalpi hosili 60,2 mln. tonnani tashkil etsa, bu son O'zbekistonda 0,4 mln. tonnani tashkil etadi [1].

Surxondaryo viloyati urug' mevali bog'larining asosiy zararkunandalarini ro'yxatini tayyorlash maqsadida Surxondaryo viloyati Termiz tumani "Navro'z" MFYda joylashgan "SAYROB – AGRO - LIFE" f/x. ning behi, olma bog'larida, Angor tumani "Arslonbek Qurbonov", "Gilambob Bog'i-Angor" f/x. ning olma bog'larida, Uzun tumani "Jonchekka sarhadlari" f/x. ning olma bog'larida, Qumqo'rg'on tumani "Chaman-Sarvar ko'chatlari" f/x. ning olma bog'larida 2020-2022 yillarda dala tadqiqot ishlari olib borildi. Surxondaryo viloyati sharoitida urug' mevali daraxtlardan olma daraxtidagi xavfli zararkunanda turlari qayd etilib, biologiyasi hamda zarar keltirish xususiyatlari to'liq tahlil etildi.

Yo'nalishli kuzatuvlarimiz davomida mevali bog'larimizda sezilarli iqtisodiy zarar yetkazayotgan xavfli kemiruvchi zararkunandalar – barg o'rovchilar

(*Tortricidae*) oilasiga mansub olma qurt (mevaxo‘ri) *Cydia pomonella* (Linnaeus, 1758), Respublikamiz uchun ichki karantin obyekti hisoblangan sharq mevaxo‘ri - *Grapholitha (Laspeyresia) molesta* (Busck, 1916) uchrashi aniqlandi.

Surxondaryo viloyati hududida mevali bog‘larda 2 ta sinf, 3 ta turkum va 8 ta oilaga mansub 15 turdagi so‘ruvchi zararkunandalar uchrashi aniqlandi. Tadqiqotlar natijasida urug‘ mevali bog‘larga so‘ruvchi zararkunandalardan 8 turi - olma shirasi *Aphis pomi* (De Geer, 1773), qizil qon shirasi *Eriosoma lanigerum* (Haus., 1802), kaliforniya qalqondori *Diaspidiotus perniciosus* (Corns., 1881), binafsharang qalqondor *Parlatoria oleae* (Colvée, 1880), olma qandalasi *Stephanitis oschanini* (Vasiliev, 1935), nok qandalasi *Stephanitis pyri* (Fabricius, 1775), qizil do‘lana kanasi *Amphytetranychus viennensis* Zacher, oddiy o‘rgimchakkana *Tetranychus urticae* (Koch, 1836) sezilarli zarar keltirishi ma’lum bo‘ldi.

Mevali bog‘larga zarar keltiruvchi zararkunanda hasharotlardan asosiy dominant turlar qatoriga kiruvchi olma mevaxo‘ri - *Cydia (Carpocapsa) pomonella* L. 30 turdan ortiq mevali daraxtlarni zararlaydi, ayniqsa, olma, qisman nok va behining asosiy zararkunandasidir. Olma qurti (mevaxo‘ri) olma va nok hosilining taxminan 50% ga zarar yetkazadi. Har yili uning zararlashidan tuguncha va g‘o‘r mevalarning anchagina qismi to‘kilib ketadi. Olma qurti tushgan mevalar ko‘pincha irib ketadi va ularni saqlab bo‘lmaydi. Bu qurt ba‘zan o‘rik va olxo‘rini ham zararlaydi. Olma qurti mevaning eti va urug‘i bilan oziqlanadi. Bu qurt olmaning erta pishar navlarini 30-40 % ini, o‘rta va kuzgi navlarini 40-50 % ini, qimmatbaho kechpishar navlar mevasini 80-90 % ini zararlaydi [3,4,5].

Kaliforniya qalqondori olma, nok, shaftoli, olcha, gilos, olxo‘ri kabi daraxtlarning umumiy qilib olganda 270 turdagi o‘simliklarning ashaddiy zararkunandasi. Koksiddar mevalarga dog‘ tushirib, sifatini pasaytiradi. Binafsharang qalqondor tushgan ba‘zi olma navlarining 50% da 20 ta va undan undan ortiq dog‘ topildi. Mevalarning 90% da dog‘ borligi aniqlandi. Binafsha rang qalqondor - *Parlatoria oleae* Colvee. va kaliforniya qalqondori - *Diaspidiotus perniciosus* Coms. olma bog‘larida zararlilik darajasi bo‘yicha yuqori o‘rinni

egallaydi, ya'ni 34,5% binafsharang qalqondor, 30,2% kaliforniya qalqondori, 11,4% olma vergulsimon qalqondor, qolgan turlar esa 6,9% ni tashkil etdi. Kaliforniya qalqondori urug' mevali daraxtlardan olmani 12,8%, nokni 10,1%, behini 10,9%, qolgan turlar esa eng kam darajada 8,6% zararlangani o'rganildi.

Xulosa qilib aytganda, bu boradagi kamchiliklarni bartaraf etish uchun avvalambor qishloq xo'jalik ekinlariga talofat yetkazayotgan zararli organizmlarni tur tarkibi, bioekologiyasi va zarar yetkazish darajalarini hamda tabiiy boshqarish qonuniyatlarini ochish va shular asosida ularga qarshi kurashda amaliy tavsiyalar ishlab chiqish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Botirov A. E., Arakawa O. Apples and its water requirements: some water retention substances. “Ўзбекистоннинг умидли ёшлари” мавзусидаги 6-сон Республика илмий онлайн конференциясининг материаллари тўплами. – Тошкент: «Tadqiqot», 2021. – 44-49 б.
2. Эргашев И.К., Муродов Б.Э. ва бошқ. «Боғ, токзор ва дала экинларининг зараркунанда, касалликлари, бегона ўтлар ҳамда уларга қарши кураш усуллари» . – Тошкент: “Наврўз” нашриёти. 2018. 136 бет.
3. Хўжаев Ш.Т. “Энтомология, қишлоқ хўжалик экинларини ҳимоя қилиш ва агротоксикология асослари”, Фан-2010 й. 244-249 б.
4. Yusupov A.X., Marupov A.I. Bog' va tokzorlarni zararkunanda va kasalliklardan himoya qilish choralari. – T.: “Talqin”, 2009 -120 b.
5. Яхонтов В.В. Ўрта Осиё Қишлоқ хўжалиги зараркунандалари. – Тошкент: “Ўрта ва олий мактаб”, 1962. – 693 б.
6. <http://www.agbz>.

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA TADQIQOTCHILIK KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHDAGI PEDAGOGIK QARASHLAR

Ibragimova Tabassum Faxriddin qizi,

Urganch davlat universiteti magistranti

E-mail: tuit.9393@gmail.com

Ismailov Shixnazar Rashid o‘g‘li,

Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

E-mail: shixnazar.ismailov@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada kompetensiya tushunchasining mazmun mohiyati, uning olimlar qarashlaridagi berilgan ta’riflari va tasniflari, ta’lim oluvchilarda tadqiqotchilik kompetensiyasini pedagogik jihatdan rivojlantirish yo‘llari, bo‘lajak o‘qituvchilarda tadqiqotchilik kompetensiyalarini shakllantirishdagi vazifalar haqida tahliliy fikrlar berilgan.

Kalit so‘zlar: Pedagog, kompetensiya, tadqiqotchilik faoliyati, ta’lim, tadqiqotchilik ko‘nikmasi, o‘qituvchi, tahlilqobilyat.

PEDAGOGICAL VIEWS ON THE FORMATION OF RESEARCH COMPENSATION IN FUTURE TEACHERS

ABSTRACT

This article provides analytical views on the essence of the concept of competence, its definitions and classifications in the views of scientists, ways of pedagogical development of research competence in students, the tasks in the formation of research competencies in future teachers.

Key words: Educator, competence, research activity, education, research skills, teacher, analysis, ability.

Hozirgi kun o'qituvchisi doimiy o'zgaruvchan sharoitlarda ish olib borishiga to'g'ri kelmoqda, bu o'z navbatida uning kasbiy sifatlari takomillashtirilishini talab qiladi. Pedagogik nazariya va metodikalarning doimiy rivojlanishi, pedagogik amaliyotga o'qitish va tarbiyalashning yangi texnologiyalarini ishlab chiqish hamda ularni joriy qilish hozirgi kun o'qituvchisining ta'lim texnologiyalari sohasida qo'shimcha tayyorgarlikka ega bo'lishi zarurligini ko'rsatmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev 'Ta'lim va tarbiyani rivojlantirish, sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, ilm-fan va innovatsiyalarni taraqqiy ettirish milliy g'oyamizning asosiy ustunlari bo'lib xizmat qilishi lozim. Ushbu maqsad yo'lida yoshlarimiz o'z oldiga katta marralarni qo'yib, ularga erishishlari uchun keng imkoniyatlar yaratish va har tomonlama ko'mak berish barchamiz uchun eng ustuvor vazifa bo'lishi zarur. Shundagina farzandlarimiz xalqimizning asriy orzu-umidlarini ro'yobga chiqaradigan buyuk va qudratli kuchga aylanadi'' - deb ta'kidlaydi.[1]

Mamlakatimizda ta'limni rivojlantirishning maqsadli dasturiga muvofiq ta'lim tizimini modernizatsiyalash, kadrlarni qayta tayyorlash, o'quv jarayonini axborotlashtirish, axborot makonlarini yaratish kabilarni amalga oshirish zarur. Sanab o'tilgan talablar yangi milliy ta'lim tizimining shakllanishiga, inson kapitalining rivojlanishiga, mamlakatimiz iqtisodiyotining mustahkamlanishiga olib keladi.

Pedagog kadrlarning bilimlarini, kompetensiyalarini doimiy yangilash va butun ta'lim tizimini takomillashtirish uchun shart-sharoitlarni yaratish lozim. Ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarning joriy qilinishi ta'lim oluvchilarni dolzarb bilimlar bilan ta'minlash uchun o'z kasbiy faoliyatiga yangi yondashuvlarni olib kirish va ularni o'zlashtirishi darajasining ortishiga imkon beradi. Ta'lim tizimini modernizatsiyalash ta'lim oluvchilarning ham ta'lim olish faoliyatidagi o'zgarishlarini ko'rsatadi.

Bugungi kunda kompetensiyaviy yondashuvga tayanib ta'lim berish nafaqat kasbiy faoliyat kompetensiyalarining shakllanishini, balki bo'lajak mutaxassisning shaxsiy sifatlari yuzaga chiqarilishini ham ko'zda tutadi. Oliy ta'lim standartida bo'lajak mutaxassisga mehnat bozoridagi raqobatbardoshlik, o'z kasbini erkin egallaganlik va faoliyatning turdosh yo'nalishlarida yo'nalishni topa olish imkoniyatlari haqida talablar qo'yiladi. Bularning barchasi bo'lajak o'qituvchilarning tadqiqotchilik qobiliyatlarini yuzaga chiqarish imkonini beradi.

“Kompetensiya” tushunchasining ta'riflaridan kelib chiqib, ko'pchilik mualliflar uni mutaxassisning o'zi olgan bilimlarini amaliyotda qo'llay olishga tayyorligi, boshqalari esa muammolarni hal qila bilish qobiliyati tarzida ta'riflaydilar.

Lotinchadan tarjima qilinganda “kompetensiya” so'zi kishi biron-bir masala doirasida yaxshi xabardor ekanligini bildiradigan, tajribaga ega ekanligini ko'rsatadigan tushunchani ifodalaydi. Oliy ta'lim bo'yicha DTS ga muvofiq kompetensiya – bu ma'lum bir sohada muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun bilim, mahorat va shaxsiy sifatlarni qo'llash qobiliyatidir. Bundan ko'rinadiki har bir ta'lim olayotgan talaba kompetensiyaviy ko'nikmalarga ega bo'lishi lozim. Bo'lajak o'qituvchilarda ta'lim tarbiya berishga oid kompetensiyalar bilan bir qatorda ilmiy izlanishga oid ko'nikmalar bolishi, ya'ni tadqiqotchilik kompetensiyasini ham rivojlantirish zarur.

I.P. Pidkasistiy tadqiqotchilik faoliyatini ichki va tashqi qismlarga ajratgan holda ifodalaydi: “tadqiqotchilik faoliyatini ikki ya'ni, ichki va tashqi jihatdan qarab chiqish zarur. Ichki (fikrlash) komponentining mazmuni faoliyatning umumiy va xususiy maqsadlarini ishlab chiqishdan (faoliyat natijasi ta'lim oluvchilar tomonidan fikriy faoliyat mazmuni ko'rinishida ishtirok etadigan maqsadni ifodalashda anglab yetiladi), faoliyat vositalarini taqqoslashdan, so'ngra shu asosda amallarni bajarish usullarini tanlab olish va konstruksiyalashdan iborat. Tashqi komponentning mazmuni – bu faoliyat mavzusi bilan ma'lum bir ketma-ketlikdagi amaliy harakatlardir”. Bundan ko'rinadiki, tadqiqotchilik faoliyatining tashqi tomoni bo'lajak pedagoglarda tadqiqotchilik ko'nikmalarini shakllantirishga imkon beruvchi o'quv texnologiyasini

ifodalaydi. Ichki tomoni esa – talabaning muammoli-izlanuvchan yo‘nalishdagi ongli, faol faoliyati bo‘lib, uning natijalaridan biri unda tadqiqotchilik ko‘nikmalarini shakllantirish hisoblanadi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarda tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirish muammolariga bag‘ishlangan tadqiqotlar tahlilida tadqiqotchilik kompetensiyasiga quyidagi ta‘riflarni berish mumkin:

- bilimlarni egallashga yo‘naltirilgan faoliyat, muammoning qo‘yilishi, g‘oya va farazni shakllantirish, tadqiqot metodlarini tanlash va asoslash, olingan natijalarni asosli ravishda rasmiylashtirish.

- o‘qituvchilarning faol ishtirok etishida, shaxsiy namuna va birgalikdagi tadqiqot yo‘li bilan inson, madaniyat va jamiyat haqidagi bilimlarni kengaytirish va yaxshilashga, bakalavrlarni tizimli ravishda ta‘lim olishga tayyorlash uchun yo‘naltirilgan tizimli, mustaqil va ijodiy faoliyat;

- ma‘lum bir maqsadga qaratilgan, shaxsiy va kasbiy ahamiyatli, kasbiy-pedagogik masalalarning yuqori samaradorligini ijodiy hal qilish, shaxsiy o‘z-o‘zini takomillashtirishga yo‘naltirilgan faoliyat;

- yechimi oldindan noma‘lum bo‘lgan tadqiqotchilik masalalariga javob izlash bilan bog‘liq faoliyat;

- olamning yaxlit manzarasi haqidagi bilimlarni ilmiy bilishning ko‘nikma va malakalarini, uning natijalariga qadriyatli munosabat va o‘z-o‘zini belgilashi, rivojlantirishni ta‘minlaydigan shaxsning integrativ komponenti;

- hodisa va jarayonlarni tushuntirishga yo‘naltirilgan ilmiy xarakterdagi faoliyat, ularning aloqalari va munosabatlarini aniqlash, dalillarni tajribalar asosida nazariy jihatdan asoslash.

Bo‘lajak o‘qituvchilarda tadqiqotchilik faoliyatini yo‘lga qo‘yish o‘z ichiga quyidagi bir qator vazifalarni oladi:

- 1) olingan natijalarni tahlil qilish (tahlil, sintez, tasniflash va boshqalar);
- 2) vaziyatni baholash va uning asosida bashorat qilish (farazni qurish);
- 3) bo‘lajak o‘qituvchi harakatlarini modellashtirish.

Bularga tayangan holda, biz oliy ta'lim muassasalarida kasbiy ta'lim yo'nalishlaridagi o'quv jarayonini quyidagi talablarga muvofiq yangi bilish yo'nalishlarini izlash tarzida ko'ramiz:

- Bo'lajak pedagoglarni ularda mavjud bo'lgan g'oyalarni va tasavvurlarni ifodalashga, ularni ochiq ko'rinishda aytishga undash;
- Bo'lajak pedagoglarni mavjud tasavvurlari bilan qarama-qarshilikka kiruvchi hodisalar bilan tanishtirish;
- Takliflar, farazlar, muqobil tushuntirishlarni ilgari surishga undash;
- Bo'lajak pedagoglarga o'z takliflarini erkin holatda tadqiq etishga imkon berish;
- Bo'lajak pedagoglarga yangi tasavvurlarni va bu tasavvurlarning amaliy ahamiyatini baholay olishlari uchun hodisalar, vaziyatning keng doirasiga qo'llash imkoniyatini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev.Sh.M. "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz"-Toshkent. O'zbekiston. 2016-yil.
2. B.X.Rahimov. Talaba-yoshlarni ilmiy-tadqiqot ishlariga yo'naltirishning ijtimoiy-pedagogik asoslari: p.f.d. diss. avtoref. ... - Toshkent, 2009.
3. Makhmutovna, T. K., & Ibragimovna, T. I. (2020). Specific features of the pedagogical process focused on increasing the social activity of youth. *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)*, 9(6), 165-171.
4. Maksudov, U. K. (2020). ISSUES OF NATIONAL VALUES AND SOCIAL ACTIVITY OF STUDENTS IN THE DEVELOPMENT OF POSITIVE PSYCHOLOGY. In *Психологическое здоровье населения как важный фактор обеспечения процветания общества*.
5. Тулепбергенова Д.Ю. ВОСПИТАНИЕ КАК ОДИН ИЗ СОСТАВЛЯЮЩИХ КОМПОНЕНТОВ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ // *Современные наукоемкие технологии*. – 2008. – № 11. – С. 56-57.
6. Простакишина Ю.А. ПОНЯТИЙНЫЙ АППАРАТ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ: КОМПЕТЕНЦИИ // *Материалы IX Международной студенческой научной конференции «Студенческий научный форум»*.
7. Казимова Д.А., Абдульманова Д.И., Манашова Г.Н., Есмагамбетова Д.Б. СТРУКТУРНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ МОДЕЛИ ФОРМИРОВАНИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ В СИСТЕМЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ // *Международный журнал экспериментального образования*. – 2013. – № 10-1. – С. 27-32.

METALLARDIŇ SUWIQ HÁM ISSI HALINDA DEFORMACIYALANIWI METALLARDI PROKATLAW

Atashov Dauletbay Baxtibaevich

Rasbegenova Gulayim Bekbergenovna

Nókis Mamleketlik Pedagogika Institutu Tálím hám tárbiya teoriyasi hám
metodikasi(texnologiyaliq tálím) 1-kurs magistrantlari.

ANNOTATSIYA

Metallardı basım menen islew usıllarınıń jetilistiriw nátiyjesinde joqarı anıqlıqqa hám islew berilgen bettiń júdá taza shıǵıwına erisiwge imkan jaratadı. Metallardı basım menen islewde temperatura kóterilgen sayın olardıń plastikligi artıp deformaciyaǵa qarsılıq kórsetiliwi bolsa páseyedi. Lekin sonı názerde tutıw kerek barlıq metallardıń plastikligi eriw temperaturası biraz tómenleydi. Metallardı prokatlaw Basım menen islewdiń eń kóp hám nátiжели usılı.

Tayanış túsinińler: Basım, deformaciya, plastiklik, prokatlaw, kalibr, blyumıńgler, slyabińgler, truba prokatlaw.

METALLURGY STEALING HÁM IS BEING DEFORMED WITH PROCESS METALLURGY

ABSTRACT

Due to the improvement of the methods of working with metals under pressure, it is possible to achieve high accuracy and a very clean output of the given surface. When working with metals under pressure, the temperature rises and their plasticity increases, as opposed to deformation. However, it should be borne in mind that the melting point of plasticity of all metals decreases slightly. Rolling metals is the most common and effective way to work with pressure.

Keywords:

Pressure, daformaciya, plastiklik, prokatlaw, caliber, blyumíngler, slyabígler, pipe rolling.

СВЯЗЬ ОПРЕДЕЛЕНИЯ МЕТАЛЛОВ В ВОДЕ И ВОДНЫХ МЕТАЛЛОВ**АННОТАЦИЯ**

За счет совершенствования методов работы с металлами под давлением удастся добиться высокой точности и очень чистого вывода заданной поверхности. При работе с металлами под давлением повышается температура и повышается их пластичность, в отличие от деформации. Однако следует иметь в виду, что температура плавления пластичности всех металлов снижается незначительно. Прокатка металлов – самый распространенный и эффективный способ работы с давлением.

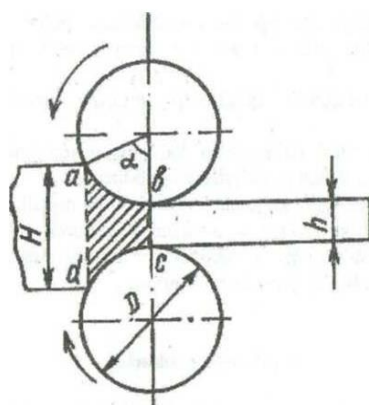
Ключевые слова:

Давление. даформация.пластиклик.прокатправ,калибр, блюминглер, слябиглер, прокатка труб.

Metallardı basım menen islew barısında temperatura kóterilgen sayın olardıń plastikligi artadı deformaciyağa qarsılıǵı páseyedi. Biraq barlıq metallardıń plastikligi eriw temperaturasına qaraǵanda bir qansha tómeydi. Metallardıń Basım menen islewdiń unamli tápi sonnan ibarat basqa usıllarǵa qaraǵanda ónimdarlıǵı hámde zagotovkanı hár túrli kóriniske alıp keliw metall kólemińiń ózgermewi bolıp tabıladı. Tańlap alınǵan texnologiya sonday aq termikalıq islew basqa usıllar menen islew beriwde erisip bolmaytuǵın mexanikalıq qásietlerdi jámley aladı. Metallardıń Basım menen islew usılların jetilistiriw nátiyjesinde joqarı anıqlıq hám islew berilgen bettiń júdá taza shıǵıwına imkaniyat beredi. Nátiyjede kesip islewge zárúrlık qalmaydı. Usıllardıń barlıǵı mashınasazlıqta Basım menen islew zárúrligi kún sayın artıp atırǵanlıǵın kóriwmizge boladı.

Metallardıń Basım menen islewdiń túrlerińen tómendegiler kiredi. Prokatlaw sozıw balǵalaw presslew kólemlik shtamplaw list shtamplaw kiredi.

Ayırım metallar hám birikpeler Basım tásirinde sırtqı formasın ózǵrtedi hám tásir toqtatılǵan soń óz formasın saqlap qaladı yaǵnıy plastik deformaciyalanadı sonlıqtan mort metallardı basım menen islesiwge bolmaydı barlıq metallar birdey plastik emes sonlıqtan hár qıylı dárejede Basım menen islew beredi. Alyumınıy qorǵasın mıs Basım menen islew ańsat. Polattıń plastikligi az sonıń ushun plastikligin joqarılatıw ushun basım menen islewdi jeńillestiriwge onı qızdıradı. Bıraq ayırım metallar belgili dárejede qızdırılıwına qaramastan jeterli dárejede plastik bolmaydı. Basım menen islengen metall formasın ózǵertiw menen birge ishki dúzilisi onıń qasietlerińde ózǵrtedi. Mısalı, quyma polat qızdırılǵan halda Basım menen islengende onıń mexanikalıq qásietleri sezilerli dárejede ózǵeredi.[1]

1-Súwret Prokatlaw processiniń sxeması

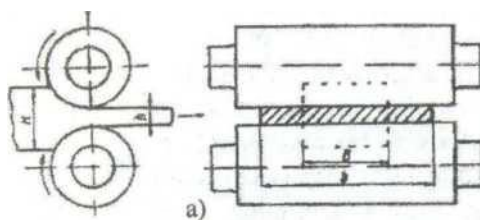
Metallardı prokatlaw (jayıw) basım menen islewdiń eń ko‘p qollanılátug‘ın Usılı. Metallurgiya zavodlarında islep shıǵarılatug‘ın prokattıń mug‘dari metallurgiya sanaatiniń qanshelli rawajlanǵanlıǵın bildiriwshi eń áhmiyetli ko‘rsetkishlerden bolıp esaplanadı.

Prokatlaw usılında relsler, hár túrli kesimli qurılıs balkaları, hár túrli qalınlıқтаǵı listler, shıbıqlar, trubalar, yaǵnıy sanaat, qurılıs hám transporttıń rawajlanıwı ushın zárúr bolǵan tiykarǵı ónim islep shıǵarıladı.[2]

Metallardı bir-birine qarama-qarsı aylanıwshı eki valik arasınan ezip ótkiziw

processi **prokatlaw** (jayıw) dep ataladı. Prokatlaw nátiyjesinde alınatuǵın buyım bolsa **prokat** dep ataladı.

1486-jılı ullı xudojnik, arxitektor, alım hám injener Leonardo da Vinchi altın hám gúmisten bezeniw taǵınshiqlarına jumsalatuǵın juqa lenta aliw ushın alınǵan prokatlaw stan oylap tabadı. Sol waqıtları bunday jumıstan adamnıń qol kúshi menen aylandirilatuǵın diametri 40 mm ge jaqın eki tegis valikten ibarat edi. Usı waqıtqa shekem prokatlaw processı prinsipiallıq jaqtan derlik ózgermedi.

2-Súwret.Prokatlaw valikleri.

Sızılma járdeminde boslıqlardan cilindrsimon, yarım sharıklı, qutı formasındaǵı yamasa konus formasındaǵı buyımlardı soǵıw múmkin. Úzindilerdi osib qoyǵanıńızda, plitanıń sırtqı konturın hám aldınan tayarlanǵan tesiklerdi aylanıp ótiń. Flanslar ádetde troyniklar ornatılatuǵın truba úshlerin qayta islew ushın isletiledi. Krimping processleri ádetde volumetrik yamasa boslıqtı óz ishine alǵan bólekke ámelge asırıladı - onıń járdemi menen bólimler qısqaław uchını aladı. Bul sırtqı qısıw beti metallınan paydalanǵan halda konusning matrıtıası járdeminde júz boladı. Formalaw waqtında, konturdıń formasın sırtqı tárepden saqlap, onıń bólimleri forması ózgeredi. Sonı atap ótiw kerek, kóbinese jasama ólim metall buyımlar buyırtpa beriw ushın tayarlanadı talap etiledi zárúr úskenelarbu úyde etilmegen. Shtamplash ushın ne kerek? Plastmassa metall bólimlerin shtamplash texnologiyası arnawlı úskenelerdi talap etedi: bular qayshı, tirsekli press hám gidravlik press, bir neshe yuvuvchi hám matrıtısa maydanı. Sonıń menen birge, jumıs normaları hám materiallardı esaplaw qaǵıydalarına ámel qılıw kerek. Suwıq shtamplash ushın gidravlik press kóbinese isletiledi bul úskeneler júz boladı hár qıylı dızaynlar hám ıqtıyat bólimler islep shıǵarıw múmkinshiligin jaratadı túrli sırtqı kórinisler kemeytirilgen material tutınıwı menen. Bunnan tısqarı, baspasózdi tańlaw

jumís bólegi menen atqarılıwı kerek bolğan jumıslarğa baylanıslı. Mısalı, kesiw hám pıshaqlaw ushın ápiwayı háreket presslari talap etiledi, bul slayd hám juwıw qurallarınıń azǵantay urıwı, sonıń menen birge, material sarpın kemeytiw menen xarakterlenedi. Kaput qılıw ushın siz eki ret háreketlenetuǵın hám slayd hám kir juwıw qurallarından sezilerli dárejede úlkenlesetuǵın pressga mútajlik sezasız. Baspasózdiń dizayniga kóre, bir krankli, eki krankli, tórtew tirsekli, biraq olardıń barlıǵı matritsa bar ekenliginde parıq etedi. Sońǵı eki tur úlken ólshem degi plashlar hám slayderlarda parıq etedi. Baspasóz v-qamar uzatıw bar ekenligi sebepli isleydi: hárekettiń tuwrıdan-tuwrı uzatılıwı krank milidagi baslanǵısh depriyaj hám yuvgich járdeminde ámelge asırıladi. Uzunlıqtı sazlawǵa ılayıq baylaw putaq járdeminde háreket slayderga kiredi jáne onı jumısqa túsiredi. Slayder óz-ara juwap tártibinde stol tárep jılıyadı. Baspasóz depriyajda isleytuǵın pedal tárepinen baslanadı. Pedal baspasózdiń ózine ornatıladi. Kir juwıw mashinaları hám tórtmuyushler pnevmatik press hám olardıń bólimleri tórtmúyeshin quraytuǵın tańǵılar ortasında jaylasqan bólimlerdi zorlıq menen uradi. Bunday apparat, slayderga oraydan tısqarı júk sebepli, quramalı apatqa alıp keledi. Bunday halda, artıqsha materialdı tutınıw qılıw derlik júz bermeydi. Sonday etip, material tutınıwı azayǵan halda úlken plitalı metallardan assimetrik bólimlerdi alıw múmkin. Keyinirek quramalı ónimlerdi islep shıǵarıw ushın sizge eki yamasa úsh retlik háreketlerge iye pnevmatik press, sonıń menen birge tuwrı esaplaw kerek. Bul úskenediń ayırıqsha ózgesheligi sonda, ol eki yamasa ush slayder menen úskenelestirilgen. Eki háreketke iye bolğan baspasózde sırtqı slayder bufer járdeminde metall ishlov beriletuǵın bólekti jabıwtiradi hám ishindegi slayder kapotdan matritsa ónimin shıǵarıwǵa múmkinshilik beredi.[3] Birinshiden, sırtqı slayder háreketlana baslaydı, ol eń tómen noqatqa etkeninen keyin, ol muzlaydı hám bólektiń shetin matritsaning maydanına bekkemleydi. Keyin ishki slayder háreketke keledi hám sızıw procesi baslanadı - bul waqıt ishinde sırtqı slayder jayında qaladı. Jumıs tawsılǵannan keyin, ekinshi slayder joqarıǵa kóteriledi hám usınıń menen jumıs alıp barılatuǵın jumıs bólegin bosatadi. Sonday etip, volumetrik yamasa basqa bólim baspasóz járdeminde islep shıǵarıladi. Juqa metall

plitalar menen islew ushın, yuvuvchılar menen arnawlı súykelisiw presslari meldegi, gidravlik modeller tiykarınan múmkin bolǵan material sarpın kemeytiw ushın qalıń qatlamlı metallardan bólimlerdi jaratıw ushın isletiledi. Iri quymalardi prokatlap, keskesimi 140x140 mm den 450x450 mm ge deyin bolǵan zagotovkalar (blyumsler) payda yetiw ushın molsherlengen stanlar **blyumingler** dep ataladı. Qalıńlıǵ 250 mm ge deyin hám uzınlıǵ 5 m ge deyin bolǵan list zagotovkalar (slyablar) prokatlaw ushın mólsherlengen stanlar bolsa, **slyabingler** dep ataladı. Blyumingler de, slyabingler de reversiv boladı.

Stanlarda prokatlaw tezligi prokat tu'rine, zagotovkaniń halatina hám basqa faktorlarga baylanıslı. Máselen, sort hám list prokatlaw tezligi 7-15 m/sek, sim prokatlaw tezligi 25-50 m/sek boladı, suwıq halında qaniltir prokatlaw hám juqa lenta prokatlaw tezligi bolsa

35 m/sek ǵa jetedi. Blyums hám slyab prokatlaw tezligi 7 m/sek shamasında boladı.

Truba prokatlaw. Prokatlaw jolı menen shoklı hám shoksız trubalar islep shıǵarıladı.

Shoksız trubalar prokatlaw eki basqishtan: do'ngelik kesimli quyma yaki zagotovkaǵa tesik ashiw (gilza-truba zagotovkasi payda etiw) hám gilzani amawli stanlarda prokatlap, tayar truba payda yetiw basqishlarinan ibarat. Juwmaqlap aytqanda metallardı basım menen islew usıllarınıń jetilistiriw nátiyjesinde joqarı anıqlıqqa hám islew berilgen bettiń júdá taza shıǵıwına erisiwge imkan jaratadı. Metallardı basım menen islewde temperatura kóterilgen sayın olardıń plastikligi artıp deformaciyaǵa qarsılıq kórsetiliwi bolsa páseyedi. Lekin sonı názerde tutıw kerek barlıq metallardıń plastikligi eriw temperaturası biraz tómendeydi. Metallardı prokatlaw Basım menen islewdiń eń kóp hám nátiжели usılı bolıp tabıladı.

Paydalanilgan ádebiyatlar dizimi

1. AUEZOV O.P., QARLIBAYEV M.M. MATERIALTANIW HA'M KONSTRUKCIYALIQ MATERIALLAR TEXNOLOGIYASI Tashkent - «Fan va texnologiya» - 2015
2. A.S. Iskandarov Materiallarni kesib ishlash kesuvchi asboblari va stanoklar. Fan va texnologiya 2004
3. V.M. Zuev Metallarga termik ishlash berish Tashkent Fan 2003
ЗАПИСЬ МЕТАЛЛОВ ВОДОЙ И ГОРЯЧЕЙ ДЕФОРМАЦИЕЙ.
Аташов Даулетбай Бахтибаевич
Электрон почта: atashovdauletbay@gmail.com
Тел: +998 90 727 77 41
Расбегенова Гулаим Бекбергеновна
Электрон почта: rasbergenovagulayim@gmail.com
Тел: +998 97 353 06 09
Нукусский государственный педагогический институт Теория и методика обучения (технологическое образование) 1 курс магистры.
RECORDING OF METALS WITH WATER AND HOT DEFORMATION.
Atashov Dauletbay Bakhtibaevich
E-mail: atashovdauletbay@gmail.com
Tel: +998 90 727 77 41
Rasbegenova Gulayim Bekbergenovna
E-mail: rasbergenovagulayim@gmail.com
Tel: +998 97 353 06 09
Nukus State Pedagogical Institute Theory and methods of education (technological education) 1st year masters.

**MAGISTRATURA BO‘LIMIDA MEXATRONIKA VA
ROBOTOTEXNIKANING O‘QUV REJASIGA KIRITILISHI**

**INTRODUCTION OF MECHATRONICS AND ROBOTOTECHNICS TO
THE CURRICULUM IN THE MASTER’S DEPARTMENT**

**ВНЕДРЕНИЕ МЕХАТРОНИКИ И РОБОТОТЕХНИКИ В УЧЕБНУЮ
ПРОГРАММУ В МАГИСТЕРСТВЕ**

Ismailova Momogul Hamraboy qizi

Beginuratova Biybijamal Aymirzayevna,

Nukus Davlat Pedagogika Instituti Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(texnologik ta’lim) 1-kurs magistrantlari

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada magistratura bo‘limininig texnologiya ta’lim fakultetiga mexatronika va robototexnikaning o‘quv rejasiga kiritilishi va odamlarni toliqtiradigan, bir xil, og‘ir qo‘l mehnatidan, sog‘liqlari uchun zararli va xavfli ishlardan ozod qilinadilar.

Kalit so‘zlar: Mexatronika, robotlar, robototexnika, kibernetika, elektromexanika, elektronika, IT-texnologiyalar, mikrokontrollerlar.

ABSTRACT

In this article, the inclusion of mechatronics and robotics in the curriculum of the Faculty of Technology of the Master’s Department will be exempt from tedious, monotonous, heavy manual labor, harmful and dangerous to health.

Keywords: Mechatronics, robots, robotics, cybernetics, electromechanics, electronics, IT, microcontrollers.

Аннотация: В данной статье включение мехатроники и робототехники в учебную программу технологического факультета магистратуры позволит освободить от утомительного, монотонного, тяжелого ручного труда, вредного и опасного для здоровья.

Ключевые слова: мехатроника, роботы, робототехника, кибернетика, электромеханика, электроника, информационные технологии, микроконтроллеры.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 noyabrdagi “Ta’lim - tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4884-sonli qarori ilovasining 4-bandiga ko‘ra “Maktabgacha, umumiy o‘rta, professional va oliy ta’lim o‘quv dasturlari va fanlarning uzluksizligini ta’minlash” vazifasi belgilangan.

Qaror ijrosiga binoan texnologiya fani bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi “Uzluksiz ta’lim dasturlari” majmuasini tayyorlashning maqsad va vazifalari belgilandi.

Hozirgi zamon yuqori texnologiyalarida sanoat robotlari va robototexnika tizimlari keng qo‘llanilmoqda. Robotlar, robototexnik va moslashuvchan ishlab chiqarish sistemalari ishlab chiqarishni rivojlantirishning texnik asoslari hisoblanadi. Hozirgi zamon yangi texnologiyalarida robotlar va robototexnik sistemalarni qo‘llash yildan yilga oshib bormoqda. Ular yordamida yangi texnologik jarayonlar o‘zlashtirilmoqda, odamlarni toliqtiradigan, bir xil, og‘ir qo‘l mehnatidan, sog‘liqlari uchun zararli va xavfli ishlardan ozod qilinmoqdalar.

“Robot” so‘zi birinchi marotaba 1920 yilda chex yozuvchisi K. Chapekning “RUR” (Rossum universal robotlari) pesasida ishlatilgan. Robot tushunchasi keng doiradagi turli sistemalar va qurilmalar bilan bog‘liq. Robotning turli xil avtomatik sistemalar va qurilmalardan asosiy farqi, unda odam harakatlariga o‘xshash harakatlar qila oladigan organning ya’ni mexanik qo‘l (manipulyatorlar) ning borligi va u

yordamida robot tashqi muhitga ta'sir qilish imkoniyati borligidir. Robot odam o'rniga turli xil manipulyatsiyalarni qila oladigan mashina – avtomatdir.[1]

Mexatronika va robototexnika – zamonaviy va nufuzli mutaxassislik bo'lib, o'zida sun'iy intellekt, kibernetika, elektromexanika, elektronika, IT-tehnologiyalar, mikrokontrollerlar va ularning dasturiy ta'minoti, sensorlar va nazorat tizimi kabi sohalarni birlashtiradi.

Mexatronika - bu kompyuter va elektr komponentlarini o'rganish bilan shug'ullanadigan ilmiy soha bo'lib, ular asosida innovatsion tizimlar va mashinalar loyihalashtiriladi va yaratiladi. Robototexnika - bu inson mehnatini almashtira oladigan va murakkab texnologik jarayonlarni avtomatlashtirishga qodir robotlar va tizimlarni ishlab chiqish va loyihalashga qaratilgan ilmiy soha. Hozirgi vaqtda ushbu tarmoqlar faol ravishda kengayib, innovatsion kashfiyotlar qilish va optimal mahsulotlarni yaratish uchun yangi iste'dodli aqlarni jalb qilmoqda. Mexatronika - bu kompyuter va elektr komponentlarini o'rganish bilan shug'ullanadigan ilmiy soha bo'lib, ular asosida innovatsion tizimlar va mashinalar loyihalashtiriladi va yaratiladi. Robototexnika - bu inson mehnatini almashtira oladigan va murakkab texnologik jarayonlarni avtomatlashtirishga qodir robotlar va tizimlarni ishlab chiqish va loyihalashga qaratilgan ilmiy soha. Hozirgi vaqtda ushbu tarmoqlar faol ravishda kengayib, innovatsion kashfiyotlar qilish va optimal mahsulotlarni yaratish uchun yangi iste'dodli aqlarni jalb qilmoqda.

Mexatronika va robototexnika. Yo'nalish ikkita ilgari mustaqil ixtisoslikni birlashtiradi: robototexnika va mexatronika. Natijada umumiy nazariy fanlarga vaqt qoldirmaydigan boy ixtisoslashtirilgan dastur. Shunday qilib, umumiy texnikaning asosiy fanlari orasida juda kam: muhandislik va kompyuter grafikasi, matematik boshqaruv nazariyasi. O'quv rejasida professional fanlar ustunlik qiladi: mexatronika va robot tizimlarining elektron qurilmalari, mexatronik modullarning qismlari, mexatronika va robototexnikadagi mikroprotsessor texnologiyasi va boshqalar.

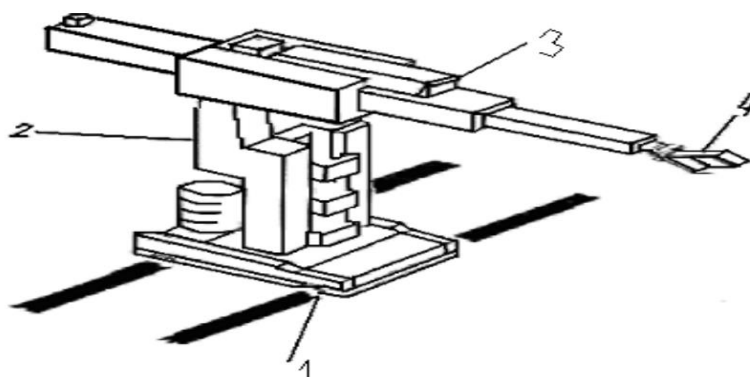
“Mexatronika va robototexnika” ta'lim yo'nalishi bitiruvchilari quyidagi kasbiy faoliyat turlari bilan shug'ullanishlari mumkin:

- mexatron va robototexnik tizimlarni sozlash, sinash va takomillashtirish;
- kompyuterli modellash;
- avtomatik loyihalash;
- boshqarishning yangi uslublari va qurilmalarini yaratish;
- konstruksiya elementlari, yuritmalar, sezgi datchiklari, mikroprotessorli boshqarish qurilmalarini yaratish;
- boshqarish va loyihalash masalalari bilan bog'liq vazifalarni hal qilishning dasturiy ta'minotini yaratish.

“Mexatronika va robototexnika” ta'lim yo'nalishini bitiruvchilari respublikamizning eng zamonaviy O'zavtosanoat, O'zeltexsanoat kompaniyalari korxonalari, GM Uzbekistan, GM Powertrain, Artel kabi korxonalarga, robotlar va avtomatlashtirish jixozlariga ega barcha korxonalarga ishga joylashishlari mumkin.[2]

Hozirgi vaqtgacha sanoat robotining umumiy qabul qilingan ta'rifi yo'q. Turli mamlakatlarda sanoat robotining har xil ta'riflari taklif qilingan. Sanoat roboti deb, ishlab chiqarish jarayonida harakat va boshqaruv funksiyalarini bajarish uchun mo'ljallangan bir necha harakatlanish darajasiga ega bo'lgan manipulyator ko'rinishidagi ijro qurilmasidan hamda qayta dasturlanuvchi boshqarish qurilmasidan tashkil topgan, odam harakatiga o'xshash harakatlarni amalga oshiruvchi avtomatik mashinaga aytiladi

Sanoat robotining mexanik sistemasi harakat funksiyalarini va texnologik operatsiyani amalga oshirishga xizmat qiladi. Uning tarkibiga manipulyator va harakatlanish qurilmasining mexanik sistemasi kiradi va quyidagi asosiy qismlardan tashkil topadi: elementlar konstruksiyalari, yuritgichlar va qisqich qurilmalari. 1 – rasmda sanoat roboti konstruksiyasining asosiy elementlari keltirilgan.[3]

1 – rasm. Sanoat roboti konstruksiyasining asosiy elementlari:

1 – asos, 2 - korpus, 3 – mexanik qo‘l, 4 – qisqich qurilmasi.

Sanoat robotining qo‘li odam qo‘li harakatlariga o‘xshash siljishlarini qiladi, ammo robotning qo‘li odam qo‘li qila olmaydigan harakatlarni ham bajaradi. Sanoat robotining barcha harakatlari 3 turga bo‘linadi:

▪ **Global harakatlar** kattaligi shunday masofaga tengki, u robotning o‘lchamlaridan katta bo‘ladi va ishlab chiqarish sharoitida ularga sex ichidagi harakatlar kiradi. Global harakatlar sanoat roboti harakatlanish qurilmasining siljishi bilan bog‘liq bo‘ladi.

▪ **Regional harakatlar** manipulyatorning qo‘zg‘almas asosda bo‘lgandagi siljishlari bilan aniqlanadi va ko‘chirish deyiladi. Bu harakatlar robot ishchi zonasida manipulyatsiya ob‘ektini bir nuqtadan ikkinchi nuqtaga ko‘chirish bilan bog‘liq bo‘ladi.

▪ **Lokal harakatlar** ikki turga bo‘linadi: orientirlash va operatsion harakatlar. Orientirlash harakati deb ishchi organning o‘lchamlariga mos keladigan harakatlarga aytiladi. Orientirlash harakati manipulyatsiya ob‘ektini qayta orientirlash bilan bog‘liq. Qayta orientirlash deganda ob‘ektni bir, ikki yoki uch o‘zaro perpendikulyar o‘qlarga nisbatan burish tushuniladi. Shunday qilib, regional va lokal harakatlar sanoat roboti manipulyatorining harakatlari bilan bog‘liq bo‘ladi.[4]

Xulosa qilib aytganda, umumiy o‘rta ta‘lim dasturlaridagi o‘zgarishlar (polimerlarga ishlov berish texnologiyasi, robototexnika, energiya va x. bo‘limlari va qishloq ho‘jaligi yo‘nalishiga oid) mazmuniga oid ma‘lumotlarning Oliy ta‘lim tizimida texnologiya o‘qituvchilarini tayyorlashda o‘quv reja va dasturlarida berilishi

kerak. Texnologiya fanini talab darajasida tashkil etish uchun moddiy texnik bazaning yetarli bo'lishiligi. Uzluksiz ta'lim tizimida 10-11 sinflarda texnologiya fanining o'qitilishi (kasb tanlashda juda muxim pallada umuman dars o'tilishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.X.N.Nazarov "Robotlar va robototexnik tizimlar" darslik Toshkent 2020-yil

AYOLLARDA O‘Z-O‘ZINI BAHOLASHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Tog‘aymurotova Nigora Utkir qizi

O‘zbekiston Milliy Universiteti

Psixologiya(faoliyat turlari bo‘yicha)

I bosqich magistranti

E-mail: togaymurotovanigora@gmail.com

ANNOTATSIYA

Hozirgi taraqqiy topib kelayotgan davrda ayollarimizning ham o‘rniga alohida ta’rif berib o‘tish asosli hisoblanadi. Bugungi kun davlat va jamiyat hayotida ayollarimizni nafaqat oilada balki ko‘pgina jabhalarda ko‘rishimiz mumkin. Bundan ko‘rinib ayollarimizning o‘zlariga nisbatan ishonch va qattiyatlari tobora ortib bormoqda. So‘ngi yillar mobaynida ayollarning ish faoliyati oiladagi o‘rni ularning psixologik holati haqida o‘rganish bo‘yicha qator ishlar olib borilmoqda.

Kalit so‘zlar: O‘z-o‘zini baholash, resurs, oila, tarbiya, etnologiya, akmeologiya, differensial psixologiya, normative, professional kasbiy soha.

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF SELF-EVALUATION IN WOMEN

ANNOTATION

In the current era of development, it is reasonable to give a special definition of the role of women. Today, in the life of the state and society, we can see our women not only in the family, but in many ways. This shows that our women are becoming more confident and determined. In recent years, a number of studies have been

conducted to study the role of women's activities in the family and their psychological state.

Keywords: Self-assessment, resource, family, upbringing, ethnology, acmeology, differential psychology, normative, professional activity.

Har qanday davlat har qanday jamiyatning asosi va millatimiz kelajagi ayollar hisoblanib kelishgan. Hozirgi davrda o'z aqli, bilimi va iste'dodi, mehnatsevarligi shijoati bilan hayotning hal qiluvchi sohalarini tebratib kelishayotgan jamoa a'zolari ayollarimizdir. Ayollar nafaqat hozirgi kunda oila bekaligi bo'ladimi, davlat va jamiyat boshqaruvi, tibbiyot ta'lim-tarbiya, madaniyat ilm-fan taraqqiyotimi, fermerlik harakati va kasanachilik, kichik biznes tadbirkorlikmi mana shunday murakkab vazifalarni ayollar samarali qatnashib kelishmoqdalar. Bugungi kun ayollarining ilmi, zakovati ijodkorligi, iqtidori, yaratuvchanligi bilan butun dunyoda o'zini ko'rsatib kelmoqda desak mubolag'a bo'lmaydi. O'zlikni anglash, barkamol shaxsni voyaga yetkazish, sog'lom turmush tarzini yaratish, tarixiy qadriyatlar, milliy an'analar davomiyligini ta'minlash, xatto jamiyatni demokratlashtirish kabi global muammolarni ayolsiz, uning ishtirokisiz tasavvur etish qiyin. Turli davlatlari oldida turgan vazifalar va muammolarga katta e'tibor qaratilmoqda. Ularni hal etish uchun barcha resurslarni foydalanib kelinishi zarur hisoblanadi. "Bunday asosiy resurslardan biri — kuchli, faol, aqlli va o'qimishli ayollardir. Ammo xotin-qizlarning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy sohalarda o'z salohiyatini namoyon eta olishi uchun sharoit va teng imkoniyatlar yaratish zarur"²⁷

So'ngi yillar mobaynida ayollarni hayotimizdagi o'rni bilan bir qatorda ularning psixologik xususiyatlariga alohida e'tibor berilmoqda. Ayollar psixologiasini o'rganish bo'yicha nafaqat yosh davrlar psixologiyasi bilan bir qatorda umumiy psixologiya, shaxsiyat psixologiyasi, differentsial psixologiya, akmeologiya, sotsiologiya, iqtisod, etnologiya va boshqa sohalarda fundamental ishlar olib borilgan. Ayollarning o'z o'zini baholash haqidagi qator nazariy va amaliy ishlar olib borilmoqda. O'z-o'zini to'g'ri baholash va o'ziga ishonchni qanday oshirish haqida

²⁷ Toshkentda Markaziy Osiyo davlatlari Yetakchi ayollari Muloqoti forumidagi Saida Mirziyoyeva nutqida.

ko'plab jurnallar, ilmiy maqolalar, psixologiya bo'yicha tuli kitoblar yozilgan. O'z-o'zini baholash – bu insonning dunyodagi barcha odamlar reytingida o'z o'rnini belgilash va u o'ziga xos va yuklangan ustuvorliklarga asoslanadi. O'z o'zini baholash har bir inson uchun har xil ko'rinadi.

O'z-o'zini baholash o'zgarishi mumkin nafaqat hayot davomida, balki kun davomida ham, bir necha bor ham hamma narsa insonga, xususan, uning xarakter xususiyatlariga, muloqot jarayoniga, hozirgi holatiga va kayfiyatiga shaxsning umumiy ahvoriga bog'liq.

Ayollar psixologiyasida balki butun insoniyat psixologiyasida turli davrlar mavjud: tanazzul va tiklanish paytlari, qayg'u va quvonch, xotirjamlik va hayajon; faqat ba'zilarida bu kamroq, boshqalarda esa tez-tez va keskin namoyon bo'ladi

O'z-o'zini baholashning uchta asosiy funksiyasi adekvat o'z-o'zini baholashni zarur qilib qo'yadi:

- Himoya – o'z o'ziga to'g'ri baho berish baholash qilish insonning fikri va qilayotgan ishlariga nisbatan ishonchni oshirishga yordam beradi, bu insonning o'zi haqidagi fikrini barqarorligini ta'minlaydi bundan tashqari hissiy fonni barqarorligini, stressni insonga kamroq ta'sir qilishni ta'minlaydi;

- Normativ – insonning o'z shaxsiga nisbatan eng to'g'ri, zarur, ahamiyatli tanlovni o'z vaqtida qilishga yordam beradi;

- Rivojlanayotgan – shaxsni o'zini o'zi to'g'ri baholashi shaxsni shaxs sifatida to'g'ri rivojlanishiga kuchli turtki beradi.

Psixologlarning fikriga ko'ra, o'z-o'zini to'g'ri baholash bilan bog'liq muammolar ayol hayotining barcha yo'nalishlarga ta'sir qilishi mumkin:

- Professional kasbiy sohada muvaffaqiyat va turli muvaffaqiyatsizliklarning ta'siri;

- muloqot jarayonini tashkil etish do'stlar, hamkasblar va qarindoshlar bilan muloqot qilish;

- oilaviy hayot shakli (to'liq yoki noto'liq oila, notinch oila, noqobil farzandlar va boshqa ta'sirlar) natijasida

- jismoniy va ruhiy salomatlik.

Qizig'i shundaki, deyarli har bir ayol bu masalada muammolar bor yoki yo'qligini bilishadilar.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, jamiyatda ayollar mavqeyini yanada oshirish zarur omil hisoblanad. Ayollar psixologiyasi yanada chuquroq o'rganish hamda o'z o'zini to'g'ri baholash borasidagi turli muammolarni aniqlash va to'g'ri tavsfiyalar ishlab chiqish lozim. Bundan ko'rinib turibdiki ayollarni o'zlariga nisbatan to'g'ri baho berishi nafaqat o'zlariga balki jamiyat taraqqiyotida katta ahamiyatga ega.

Adabiyotlar ro'yxati

- 1.Toshkentda Markaziy Osiyo davlatlari Yetakchi ayollari Muloqoti forumi «Gazeta.uz» <https://www.gazeta.uz/oz/2021/12/23/muloqot/>
- 2.Gimond, Serj; Chatard, Armand; Martinot, Delfin; Crisp, Richard J.; Redersdorff, Sandrin (2006). "Ijtimoiy taqqoslash, o'z-o'zini stereotiplash va o'z-o'zini anglashdagi gender farqlari". Shaxsiyat va ijtimoiy psixologiya jurnali.
- 3.Uilson, Anne E.; Budler, Rojer; Lovford, Xezer; Shmidt, Kolin; Yong, An Gie (2012). "Prognoz qilingan shon-sharafga erishish: kelajakdagi o'z-o'zini baholashda subyektiv vaqtinchalik masofaning roli". Evropa ijtimoiy psixologiya jurnali. Entsiklopediya site:ewikiuz.top
- 4.Marsh, Herbert V.; Martin, Endryu J. (2011). "Akademik o'zini o'zi anglash va akademik yutuq: munosabatlar va sabablarni tartibga solish". Britaniya Ta'lim Psixologiyasi jurnali. Entsiklopediya site:ewikiuz.top
- 5.Aronson, E. ; Uilson, T. ; Akert, R. (2007). Ijtimoiy psixologiya. Nyu-York: Pearson Prentice Hall. Entsiklopediya site:ewikiuz.top

ALISHER NAVOIY VA ABDULLA ORIPOV IJODIDAGI MUSHTARAKLIK VA O‘ZIGA XOSLIK

Batirova Nazokat Baxtiyorovna,

Qarshi davlat universitetining Pedagogika institute

E-mail: botirov_fz@mail.ru

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada Abdulla Oripov she'riyatida Alisher Navoiy ijodining badiiy talqini, ularning o'xshashlik va o'ziga xoslik masalasiga e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: Abdulla Oripov, she'riyat, Alisher Navoiy, ijod, usul, o'ziga xoslik, mushtaraklik.

COMMONALITY AND ORIGINALITY IN THE WORK OF ALISHER NAVOI AND ABDULLA ORIPOV

ABSTRACT

This article focuses on the artistic interpretation of Alisher Navoi's creativity, their similarity and originality in Abdulla Oripov's poetry.

Keywords: Abdulla Oripov, poetry, Alisher Navoi, creativity, method, originality, commonality.

Millatimizning buyuk shoiri Alisher Navoiy hamda zamonaviy she'riyatimiz namoyondasi Abdulla Oripov siymosidagi o'xshashlik xususida mulohaza yuritishni niyat qildik. Alisher Navoiy asarlari, yaxlit olganda, hayot qomusiga o'xshaydi. Chunki biror-bir hayotiy masala, insonga xos qadriyat va tuygular, fazilat va illatlar yo'qki u qalamga olinmagan bo'lsa. Alisher Navoiy ustoz va shogird munosabatlari xususida fikr yuritar ekan:

Haq yo'linda kim senga bir harf o'qitmish ranj ila,

Aylamak bo'lasado oning haqqin yuz ganj ila.

Haq yo'lida kimki mashaqqat chekib, senga birgina harf o'rgatgan bo'lsa, yuz xazina boylik bilan ham uning haqqini ado etolmaysan,-deydi. Bu-ustoz va shogird o'zaro munosabati to'g'risidagi shoirning falsafiy xulosasi. Abdulla Oripovning ijodiy dasturi Navoiy mazkur fikrlariga har jihatdan hamohang:

Muallim haqida so'zim ushbudir;

Muallim kamolot ichra ko'zgudir,

O'qidim Gerodot, tarixni ko'p bor.

Farobiy, Dantenni takror va takror,

Barini o'qidim lol qoldi aqlim.

Bariga ustozsan o'zing muallim,

Alisher qalbiga slogan sehr-fayz.

Sensan ey muallim, ustoz Abu-Lays,

Qutlug' xonadonda qutlug' kalom bu.

Hamid Olimjon bu, G'afur G'ulom bu,

Sen shundoq aziz, zot aziz muallim.

Abdulla Oripov ijodiy kamolotida tinimsiz mehnat bilan birga, ustoz shoirlardan olgan saboqlari ham muhim ro'l o'ynagan. Abdulla Oripov Alisher Navoiy, G'afur G'ulom, Hamid Olimjon singari buyuk ustozlar ta'sirida o'sib kamolotgan yetgan. Darhaqiqat, ustozning maqomi buyuk, uni hech narsa bilan tenglashtirib bo'lmaganidek, ustoz oldidagi shogirdlik qarzini ham ikki dunyoda uzib bo'lmaydi. Ustoz otangdan ulug', degan maqol bejiz aytilmagan. Bir donishmanddan buning ma'nosini so'rganlarida: "Chunki otam meni ko'kdan yerga tushirgan bo'lsa, ustoz yana ko'kka ko'tardi", - deb javob bergan ekan. Abdulla Oripov: "Ko'pgina adiblarni o'sha paytdan [maktab o'quvchisi paytidan S.M] g'oyibona taniganman, ilk she'rlarimni o'shalarga ergashib yozganman", - degan edi. Abdulla Oripov she'riyatga hech qachon ermak deb qaramaydi. Uni doim "vijdon ishi" deb biladi. Shuning uchun ham shoir asarga jilo va sayqal berishdan also erinmaydi. Uning quydagi she'rida samimiy ixlos va mamnuniyat barq urib turadi.

*Boshin egar hamisha,
Ostonangda Abdullo.
Eng oliy baxtim mening,
Onajonim she 'riyat.
Topgan toj-taxtim mening,
Janojonim, she 'riyat.*

Abdulla Oripov shoir sifatida tezda ijodiy kamolotga erishdi. Abdulla Oripov she'riyatga o'z ifoda usuli, tabiat va jamiyatga odamlarning ruhiy olamiga o'z qarashlariga ega bo'lgan lirik qahramoni bilan kirib keldi. Shoir she'rlarida lirik qahramon ko'p qirrali shu bilan birga uyg'un obraz sifatida namoyon bo'ladi.

Inson qalbi va jamiyat hayotidagi barcha katta-yu kichik tebranishlar shoir ijodida o'chmas bo'lib muhrlanib qolgan. Vatan va el- yurtni qadrlash mavzusida Navoiy mahoratiga yetgulik baytlar bitilgan desak to'g'ri bo'ladi. Vatan haqida so'z yuritib shoir "Xamsa"ning "Saddi iskandariy" dostonida "Vatan qubbi iymon nishonidurur" deya oliy darajadagi hadisona xulosani aytib o'tgan. Abdulla Oripov she'riyatida Ona Vatan -O'zbekiston mavzusi o'zining butun salobati bilan gavdalanadi. Vatanga va xalqqa muhabbat tuyg'usi shoir ijodining asosini tashkil etadi. Shoir "Ishonch ko'priklari" kitobida Vatan va ona haqida teran badiiy umumlashma yaratgan. Har bir insonning dunyoda onasi bitta bo'lgani singari Vatani ham bittadir, degan fikrni samimiyat bilan ifodalagan:

*Bisyor bo'lsa agar bol ham beqadr,
Takror aytilganda rangsizdir kalom.
Bu yorug' olamda vatan bittadir,
Bittadir dunyoda ona degan nom.*

Abdulla Oripovning asosiy tasvir obyekti-O'zbekiston, asosiy qahramoni esa mehnatkash o'zbek xalqidir. Abdulla Oripov she'riyatining muhim fazilatlaridan biri haqiqatgo'ylikdir. Shoir she'riyati haqqoniy bo'lganidek, mavzu doirasi keng,

mazmuni esa boy va teran. Shoirning o‘zi bu haqiqatni; “Men kuylayman bu olam aro, mag‘rur turgan xalqimni faqat”, - deb qayd etgan edi.

Chindan ham, shoir ijodida bu ilhombaxsh mavzuga qayta-qayta murojaat etadi va har gal bir-biridan nodir, go‘zal asarlar yozib, O‘zbekiston va o‘zbek xalqi hayotining yangi-yangi qirralarini ochib beradi. Xalqning mehnatsevarlik, insonparvarlik, bunyodkorlik, bag‘rikenglik singari xislatlarini maftun bo‘lib tasvirlash orqalimillatning yaxlit obrazini yaratadi. Abdulla Oripov o‘zbek xalqiga xos ezgulikni, yuksak axloq-odobni ulug‘lashda uzoq va yaqin o‘tmish mavzulariga ham murojaat qiladi. Shoir xalqning ibratli an‘analari, o‘ziga xos milliy xususiyatlari va urf-odatlarini ixlos bilan tasvirlab, uni hozirgi kun muammolarini hal qilishga mohirona yo‘naltiradi. O‘zining xalq va Vatan mahfaati taqozo etsa, tog‘ni talqon etishga, igna bilan quduq qazishga tayyor ekanini ifoda etadi. Nurboy Jabborov yozganidek: Zamonaviy she‘riyatimizda hazrat Alisher Navoiyning an‘analari munosib davom ettirilayotir. Abdulla Oripov ijodi bu jihatdan ilmiy tadqiqotlar uchun material bera oladi. Zero, u mumtoz adabiyotni, ayniqsa, Alisher Navoiy asarlarini chuqur biladi. Abdulla Oripov she‘riyatimizga XX asrning 60-yillarida Erkin Vohidov, O‘tkir Hoshimov singari iste’dod sohiblari bilan bir qatorda kirib keldi. U 60-yillardayoq o‘z uslubi, o‘ziga xos yangroq ovozi bilan she‘riyatimizda yangiliklar yaratib, ko‘pchilik e’tiboriga sazovor bo‘ldi, zamonaviy she‘riyatimizda “Abdulla Oripov she‘riyati” degan tushuncha qaror topdi. Abdulla Oripov asarlari xalqimizning milliy boyligidir. Abdulla Oripov mehnatlari hukumatimiz tomonidan munosib taqdirlangan. U 1990-yil “O‘zbekiston xalq shoiri”, 1998-yil “O‘zbekiston Qahramoni” unvoniga sazovor bo‘lgan. Abdulla Oripovni hozirgi kunda butun dunyo biladi. Uning rango-rang asarlarini qiziqib, sevib o‘qiydi. Bu benazir shoirning bunday mashhur ijodkor darajasiga yetishi osonlikcha bo‘lmadi, albatta. Zotan shoir yoshligidanoq ijodiy ishga katta mas’uliyat bilan qaradi. Ko‘p o‘qidi. Abdulla Oripov: “Men bir narsaga aminmanki, tabiat kishiga qanchalik iste’dod bermasin, agar uni muttasil o‘qish-o‘rganish bilan, qisqasi ilm va mehnat bilan mustahkamlab bormasa, biror natijaga erishishi mushkuldir”, - deb yozgan edi. Shunday qilib, Abdulla Oripov asarlari chuqur hayotiyligi, falsafiy teranligi,

jozibadorligi, shoirona fikr-mushohadalarga boyligi bilan ibratlidir. Shoir she'rlari va dostonlari til va badiiy mahorat jihatidan ham namunalidir. Shoir asarlarining tili boy, ixcham, serjilo va ravon. Xalqona soddalik va chuqur mazmundorlik Abdulla Oripov she'riyatining asosiy xususiyatini tashkil etadi. Abdulla Oripov o'z asarlarining badiiy mukammaligini ta'minlashda qofiya va vazn imkoniyatlaridan mohirona foydalanadi. Barmoq, aruz va sarbast vaznlarida yetuk asarlar yozib, rang-barang she'riy ohanglar yuzaga keltiradi.

Xulosa qilib aytganda, Alisher Navoiy singari Abdulla Oripov hayotning ichiga chuqur kirib borishi, hayot haqiqatini tasvirlashdagi qat'iyat va izchillik, fikr va tuyg'uning ajoyib bir tarzda uyg'unligi shoir ijodini ta'minlagan omillar bo'ldi. O'zbek adabiyotining XV asrdan keyingi barcha davrlardagi jumladan, bugungi taraqqiyotni ham Alisher Navoiy an'analari ta'siridan ayri tasavvur etib bo'lmaydi. XX-XXI asrlarda o'zbek adabiyoti misolida ham buyuk shoir an'analari yangilangani, obrazlar va timsollar o'ziga xos tarzda yetkazilgani ma'lum. Zamonamizning shoiri Abdulla Oripov adabiy qarashlari rivojida Alisher Navoiy an'alarini o'rganish shu jihatdan ahamiyatlidir.

Foydalanilgan adbiyotlar ro'yxati:

1. Nurboy Jabborov, Maoniy ahlining sohibqironi. Monografiya. Toshkent, 2021.
2. Abdulla Oripov, Tanlangan asarlar. Yettinchi jild. Toshkent, 2013.
3. Alisher Navoiy, Hikmatlar. S.Mutallibov, E.Ochilov – Toshkent, "Sharq", 2006.
4. Saydulla Mirzayev XX asr O'zbek adabiyoti. Toshkent "Yangi asr avlodi", 2005.

O‘ZBEKISTON HUDUDIDAGI TOPONIMLARNING KELIB CHIQISHI VA O‘RGANILISHI

Qulto‘rayeva Sarvinoz Bahodir qizi

Lingvistika: o‘zbek tili magistranti

Yaqubova Dilafruz Tog‘oymurod qizi

Lingvistika: o‘zbek tili magistranti

f.f.d. Umurqulov Bekpo‘lat Normurodovich

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada ma‘lum hududda juda qadim zamonlardan buyon yashab kelgan o‘troq o‘zbek qabilalari, ularning yashagan joylari, bugungi kundagi joy nomlari haqida batafsil ma‘lumotlar keltiriladi. O‘quvchilar bu mavzuni o‘rganish orqali, o‘zi yashayotgan hududlardagi joy nomlari (toponimlar) bo‘yicha ma‘lumotlarga ega bo‘ladilar

Kalit so‘zlar: Toponim, lingivist, gumanitar, etnograf, arxeolog, dialect.

ANNOTATION

This article provides detailed information about the settled Uzbek tribes that have lived in the area since ancient times, their places of residence, and place names today. By studying this topic, students will learn about place names (toponyms) in the areas where they live.

Keywords: Toponym, linguist, humanist, ethnographer, archeologist, dialect.

Mamlakatimiz toponimlarini o‘rganish qadim-qadim zamonlardan boshlangan bo‘lsa ham, XX asrning 50-60 yillaridan boshlab mukammal ravishda tadqiq etish amalga oshirila boshlangan. Bugungacha amalga oshirilgan ishlar tahlili Joy nomlarining etimologik tahlili zarurligini ko‘rsatadi. O‘zbekiston toponimiyasi

bo'yicha o'ndan ortiq dissertatsiyalar himoya qilingan, bir necha monografiyalar va joy nomlarining izohli lug'atlari nashr qilgan.

Toponimika yunoncha (topos-joy, onoma-nom) so'zidan olingan bo'lib, morfologiyaning joy nomlarini o'rganuvchi bo'limdir. Bu haqida umumiy o'rta ta'limda ona tili fanidan 6-sinf darsligida ma'lumotlar berilgan. Qayer so'rog'iga javob bo'lib, o'rin-joy ma'nosini bildiruvchi otlar o'rin-joy otlari sanaladi. Fanning bu sohasi ancha rivojlanib kelmoqda. Toponimika fanining rivojlanishiga geografiya, etnografiya, tarix arxeologiya va nihoyat tilshunoslik kabi fanlarning barcha sohalarida ishlovchi olimlar o'z hissalarini qo'shib kelmoqdalar. Ammo tarixchi, geograf, etnograf, arxeolog va lingvist toponimikaga murojaat qilar ekan, ularning har biri bu fanni o'zicha tekshiradi. Biz asosiy maqsadni, qaysi fan nuqtayi nazaridan o'rganmaylik, geografik joy nomlarini to'g'ri, ilmiy izohlashga qaratishimiz lozim. Har bir nomni o'rganishda biz avvalo, uning sirtiga duch kelamiz (ya'ni uning nima deb atalganligiga). Turli xil obyektlarning muayyan nom bilan atalishida ularning ma'lum belgilari e'tiborga olinadi. Buyuk shaxslarning nomini abadiylashtirish uchun u bilan qandaydir bog'liq bo'lgan holat hisobga olinadi yoki shaxsga katta hurmat yuzasidan joy shu shaxs nomi bilan yuritiladi. Masalan, Hamzaobod shahri shu joyda ma'lum davr yashab, mehnat qilgan Hamza nomi bilan yuritiladi.

Xalqimiz ma'naviy me'rosi buyuk mazmun va hududiy cheksizlikka ega, o'zi yaratgan baho ma'naviy xazinasini bilan sharq olamida ma'lum va mashhurdir.

Insonlar yashab kelayotgan joylariga nom berish qadim-qadimdan an'ana bo'lib kelmoqda. O'z navbatida joyga berilgan nom ham nimagadir asoslanadi. Bugungi kunda ham o'sib kelayotgan yosh avlod o'zi yashab kelayotgan joy nomini tarixini bilishi va qo'yilgan nomlar bo'yicha ma'lumotlarga ega bo'lishi kerak. Tilshunoslikning turli davrlarida nomshunoslik bilan shug'ullanish, olimlarimiz tomonidan respublikamizdagi nomlarning o'rganilishi davom etib kelmoqda. Maktabda o'quvchilar nafaqat aniq va gumanitar fanlarning asoslarini, balki odamiylik va insoniylikning qonun-qoidalarini ham o'rganadilar. Bolalarga uni singdirishda

o'qituvchining o'rni nihoyatda kattadir. Shu sababga ko'ra uzluksiz ta'lim tizimida o'qituvchi shaxsiga katta e'tibor berilgan.

O'zbek xalqi juda qadim zamonlardan o'zining ma'daniyati san'atiga ega. Shuningdek o'z tiliga ham egadir. Ma'lum bir hududda juda qadim zamonlardan buyon yashab kelgan o'troq o'zbek qabilalari, ularning yashagan joylari bugungi kundagi joy nomlari haqidagi ma'lumotlar juda ko'p. Har bir qabila yoki xalq yangi shakllangan o'zbek tiliga o'zining ulushini qo'shgan. Buni biz shu hududda yashovchi o'zbeklarning turli xil shevalarda, dialektlarda gapirishida, Hatto urf-odatlarida ham ko'rishimiz mumkin. Bu holat joy nomlarining atalishiga ham sezilarli ta'sir etgan. Bir xil qabila yoki urug' nomining toponim sifatida bir necha territoriyada uchrashi mazkur qabilaning shu joyda yashashi yoki yashab kelganligining natijasida sodir bo'lgan. Shuning uchun ham joy nomlarini o'rganishni tarix, arxeologiya, etnografiya kabi fanlar bilan chambarchas holda olib borish va ularning yutuqlariga asoslanmoq lozim.

Shu o'rinda, O'zbekiston hududida joylashgan Surxondaryo viloyati Qumqo'rg'on tumanidagi ba'zi bir joy nomlarning ham o'ziga yarasha kelib chiqish tarixi bor.

“Jiydali” (mahalla nomi). Qumqo'rg'on tumanidagi mahalla nomi sanaladi. Bu yerlar oldin paxtazor bo'lgan. 1989-yilda dala aholi uchun 15 sotixdan bo'lib berilib, yangi mahalla tashkil bo'lgan. Paxta dalasining boshida jiydazor bo'lgan. Shuning uchun ham bu mahalla “Jiydali” deb atalgan. Aytishlaricha, bu yerga shu yerlik Mammadixon eshon bobo tomonidan ushbu nom berilgan.

“Iskandar ko'prik” (ko'prik nomi). Hozirgi kunda Qumqo'rg'on tumanida joylashgan ushbu ko'prikni XVI asrda Buxoro xoni Abdullaxon II tomonidan otasi Iskandarxonga atab qurdirgan. Bu yerga otasi sharafiga “Iskandar ko'prik” deb nomlagan. Lekin oddiy xalq orasida bu ko'prikni Makedoniya hukmdori Iskandar Zulqarnayn qurdirgan degan qarashlar bor. Ammo, bu ko'prikning unga hech qanday aloqasi yo'q.

“Jaloyir”(mahalla nomi).Hozirgi kungacha bu hudud aholisiga Pokiston hududidan kelib qolgan etnik xalq sifatida qaraladi.Bu xalq XIV asr oxirida Amir Temur tomonidan Pokistonning Jaloyir degan hududidan olib kelinganligi haqida ma'lumotlar bor.

Xulosa qilib aytganimizda, joy nomlari bilan shug'ullanish faqat tilshunoslarning ishi bo'lmay, balki tarixchilar, etnograflar, geograflar, tilshunoslar, arxeologlar qolaversa, qishloq ziyolilari, keng jamoatchilikning ishi bo'lmog'i kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hojiyev A. “Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati” T. 2002 y.
2. Hasanov H. “O'rta Osiyo joy nomlari tarixidan” Fan nashriyoti 2012 y.
3. O'zbek tili va adabiyoti jurnali 2017-yil

O‘ZBEK TILSHUNOSLIGIDA TAQLID SO‘ZLARINING O‘ZIGA XOSLIGI VA MA’NOVIY XUSUSIYATLARI

Sohiba Istamova,

BuxDU magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada taqlid so‘zlarning dunyo va o‘zbek tilshunosligidagi umumiy xususiyatlari va o‘ziga xosliklari, taqlidlarning ma’noviy imkoniyatalari haqida fikr yuritiladi.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются общие черты и особенности подражательных слов в мировом и узбекском языкознании, духовный потенциал подражания.

ANNOTATION

This article discusses the common features and characteristics of imitative words in world and Uzbek linguistics, the spiritual potential of imitation.

Kalit so‘zlar: taqlid so‘zlar, onomatopeya, звукоподражательные слова, tasvir(holat)ga taqlid so‘zlar, tovushga taqlid so‘zlar,

Taqlid so‘zlarni o‘rganish, ularni grammatik jihatdan tadqiq qilish borasidagi ilmiy ishlar ancha keyin olib borilgan bo‘lishiga qaramasdan, ular kishilik jamiyatining dastlabki davrlaridan asosiy muloqot vositasi sifatida namoyon bo‘lgan. Nafaqat o‘zbek tili, balki dunyo tilshunosligida ham til tizimida alohida guruhni tashkil etuvchi, so‘z turkumlari orasida o‘ziga xoslikka ega bo‘lgan taqlid so‘zlar tilshunoslikda atroflicha o‘rganilgan mavzulardan biri hisoblanadi. Henri Jorj Liddel va Robert Skott o‘zlarining “Grek-ingliz leksikoni” asarlarida taqlid so‘zlar tarixini qadimgi yunon tilshunosligi bilan bog‘laydilar. Yunon tilshunosligining o‘rta asrlardagi rivojlanishi

bilan tabiatda mavjud bo'lgan tovushlarning tildagi aksi va tilshunosligimizda "Taqlid so'zlar", rus tilshunosligida "Звукоподражательные слова" nomi bilan yuritiluvchi so'z turkumini nomlash uchun dastlavval yunon tilshunosligida onomatopeya atamasi qo'llanila boshlandi. Onomatopeya so'zi yunon tilidagi "onomatos" va "poiein" so'zlarining birikuvidan hosil bo'lib, "nom berish, nomlarni hosil qilish" kabi ma'nolarni anglatadi va dunyoda mavjud tovushlar asosida hosil bo'lgan so'zlarning umumiy nomi sifatida talqin qilinadi.

Dunyoning aksariyat tillarida taqlid so'zlar tabiatda mavjud bo'lgan tovushlar, inson, hayvon, tabiat va biror mexanizmning ovozigacha taqlid qilish natijasida yuzaga kelgan so'zlar sifatida talqin qilinadi. "O'zbek tilining izohli lug'ati" va o'zbek tili grammatikasiga oid asarlarda esa taqlid so'zlar inson, hayvon va boshqa narsalarning tovushini va obrazini taqlidan ifodalovchi so'zlar turkumi sifatida izohlanadi. Bundan ma'lum bo'ladiki, jahon tilshunosligidan farqli ravishda tilshunosligimizda taqlid so'zlar obrazni ham ifoda eta olish xususiyatiga egadir. Bu esa o'zbek tilining boyligidan dalolat beradi. Bu esa ushbu so'z turkumining ma'naviy guruhlariga ajratilishi, ya'ni tovushga taqlidni bildiruvchi hamda holat (tasvir)ga taqlidni ifodalovchi turlari bilan bog'liqdir. Tovushga taqlid so'zlar eshitish bilan, obraz (tasvir)ga taqlid so'zlar ko'rish bilan aloqador sanaladi, ya'ni tovushga taqlid so'zlar ifodalagan tovushni faqat eshitish mumkin: gumbur-gumbur, dup-dup, duk-duk, shiq-shiq, qiy-chuv, taq-tuq, g'arch-g'urch, inga-inga, pix-pix, qult-qult, bidir-bidir, vov, uv, irr, mo'o', maa, baa, mee, ing-ing, ang-ang, miyov, vaq-vaq, vish-vish, qu-qu, qa-qa, g'a-g'a, qag'-qag', pit-pildiq, parr, viz-viz...

Obrazga taqlid so'zlar ifodalagan holat, harakatni faqat ko'rish, sezish, his qilish mumkin: yalt-yult, apil-tapil, g'uj-g'uj, yarq-yurq, jimir-jimir, milt-milt, lip-lip, pildir-pildir, hang-mang, jilpang-jilpang, alang-jalang, mo'lt-mo'lt, lop, likang-likang, qilpang-qilpang, salang-salang, g'ivir-g'ivir, dik-dik, lik-lik, hilp-hilp, duv-duv, pir-pir, lang, dang, hil-hil...

Holat (tasvir, obraz)ga taqlidni bildiruvchi soʻzlar hikoya qilinayotgan hodisa tasvirida muhim boʻlib, ortiqcha izohlarsiz soʻzlovchi fikrini tushunish, tasavvur qilish uchun katta ahamiyatga ega.

Chumchuqmi, chittakmi, betinim lik-lik qiladi, yana yoʻq boʻlib qoladi.

(I.Qalandarov, Shoxidamas bargida)

Yuqoridagi gapda keltirilgan “lik-lik” taqlidi tebranib, u yoq, bu yoqqa, baland pastga yengil haraqat qilmoq maʼnosidagi soʻz boʻlib, chumchuq, chittak kabi qushlarning yengil harakatlarini, holatini tinglovchi tasavvurida gavdalantirishda katta ahamiyat kasb etgan. Yoki:

Bugun shom ustidan yal-yal kulajak,

To umr boricha sahar men bilan.

Har kun menga sahar tuhfa etajak

Xalqim yuragiga safar men bilan.

Oʻzbekiston xalq shoirasi Zulfiyaxonimning “Sahar men bilan...” sheʼrida keltirilgan “yal-yal” taqlidi ijobiy maʼnodagi soʻzlarning holatini, tasvirini keltirishda qoʻllaniladi. Ushbu parchada ham saharini, boshlanajak yangi kunini yaxshi, ezgu niyatlar, nurlar ila qarshi olishini koʻrsatishda bu soʻzdan unumli foydalanilgan.

Endi-chi? Lolani toptasa birov,

Yo yashnoq bir gulni boʻlsa uzmoqday.

Oʻylayman:

Lola choʻl ulkan yonoqday,

Quyoshdan,

Bahordan yal yonib lov-lov –

Shu fusun,

Goʻzallik ona turoqda

Behadlik yashasin,

Men boʻlay yayov.

Shoiraning “Lola” she’ridan olingan parchada lola guli tasvirini keltirishda “lov-lov” va “yonmoq” so‘zlaridan foydalanilgan. Bu ikki so‘z ham bir-biri bilan bog‘liq bo‘lib, gulning qizil rangda tovlanishi olov yonganidagi tovlanishga qiyoslanyapti.

Aynan shu so‘z insonlarning ichki kechinmalari, dildagi azoblanish, qiyinchiliklarni ifodalash uchun ham keng qo‘llaniladi:

Izhori dil qilmang axir,
Qanday iqrar bo‘laman?
Yo‘q demayman, ha desam,
Yonib ketadi tanam.
Lov-lov, lov-lov yonaman,
Azizim, sizdan uyalaman.
Lov-lov, lov-lov yonaman,
Sevgim izhor etishga,
Azizim, sizdan uyalaman.

Keltirilgan she’riy parchada “lov-lov” so‘zi oshiq insonning o‘z sevgisini, dil izhorlarini, kechinmalarini sevganiga ayta olmay azob chekayotganligi, dili o‘t bo‘lib yonayotgani shu birgina so‘z orqali ifodalab, yorqin tasvirlab berilgan.

Demak, dunyo terminologiyasida taqlid so‘zlarning nomlanishida aynan tovushga taqlid ishorasi mavjud bo‘lib, o‘zbek tilshunosligida faqatgina tovush va ovozga emas, balki obraz va holatni umumiy tarzda ifodalash ham taqlidlarning asosiy va o‘ziga xususiyatlaridan biri hisoblanadi. Ana shu xususiyat esa taqlid so‘zlarning adabiyotda qahramonlar xarakteri va hissiyotlarini tasvirlashda katta ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonov G‘. O‘zbek tilining tarixiy grammatikasi: Universitetlar va pedagogika institutlarining filologiya fakultetlari bakalavriat ta’lim yo‘nalishi talabalari uchun darslik /G‘. Abdurahmonov, Sh. Shukurov, Q. M ahm udov.T .: 0 ‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2008. - 528 b.
2. Henry George Liddell. Robert Scott. A Greek-English Lexicon. Oxford. Clarendon Press. 1940.

3. A.Hojiyev. Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati. – T.: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2002.

4.Zulfiya Isroilova. Bahor keldi seni so'roqlab.She'rlar. Toshkent:Yangi asr avlodi, 2015. – 192 b.

JONDOR SHEVASIDA RO‘ZG‘OR ANJOMLARINI IFODALOVCHI NOMLAR XUSUSIYATI

Erkinboyeva Norgul Barot qizi ,

Buxoro davlat universiteti

E-mail: norgulerkinboyeva@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Jondor shevasida iste'molda bo'lgan ro'zg'or anjomlarining nomlari to'planib, ularning o'ziga xos leksik xususiyatlari tasnif qilingan. Ularning tarixiy etimologiyasi ham yoritilgan. Bundan tashqari ro'zg'or anjomlari nomlari leksik qatlam jihatidan ham tadqiq qilinib, o'z va o'zlashma qatlam doirasida o'rganilgan. Shuningdek, ushbu sheva so'zlari turli hudud shevalari bilan o'zaro taqqoslangan.

Kalit so'zlar: Jondor shevasi, ro'zg'or anjomi nomlari, leksik qatlam, etimologiya, ma'no, o'z qatlam, o'zlashma qatlam, leksik tahlil.

CHARACTERISTICS OF NAMES OF DOMESTIC EQUIPMENT

ANNOTATION

This article collects the names of household appliances in Jondor dialect and classifies their specific lexical features. The historical etymology of household appliances is also covered. The lexical layers of nouns have also been studied and studied into their own and assimilation layers. These dialects have also been compared with different dialects.

Keywords: Jondor dialect, household names, lexical layer, etymology, meaning, own layer, assimilation layer, lexical analysis.

Sheva har bir millat va elatning o'zligini, qadriyatlarini, milliyligini aks ettiruvchi omil hisoblanadi. O'zbek tili boshqa turkiy tillardan ko'p shevaliligi bilan

farqlanadi. Zamon taraqqiy qilgan sari o'zbek shevalari ham to'xtovsiz o'sib bordi va har bir hudud an'ana va udumlarini o'zida jamladi. Biz turli hudud shevalarini o'rganar ekanmiz, ularning tarixiy ildizlariga va etimologiyasiga nazar tashlamay, o'tib keta olmaymiz. Zero, biz tadqiq qilmoqchi bo'lgan maqolamizda Jondor shevasida ro'zg'or anjomlarini ifodalovchi nomlarning o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilingan. Barchamizga ma'lumki, uy-ro'zg'or buyum nomlari ham o'z ichida yana bir qancha guruhlariga bo'linadi. Shulardan biri "Ro'zg'or anjomlarini ifodalovchi nomlar"dir. Jondor shevasida ushbu guruhga mansub so'zlar keng iste'mol doirasida qo'llanib kelinmoqda. Bu nomlarning deyarli barchasi shu hududda yashovchi aholi madaniyati, qadriyatlari bilan bevosita bog'liq. Jondor shevasida qo'llanuvchi ro'zg'or anjomlari nomlarining har biri leksik jihatdan o'z ma'nosiga ega:

Choynik-adabiy tilda "choynak" tarzida talaffuz qilunuvchi ushbu ro'zg'or buyumi o'zlashma so'z hisoblanib, rus tilidan o'zlashgan. Choy damlab ichiladigan, jo'mrakli va dastali idish, uy-ro'zg'or asbobi hisoblanadi. Jondor shevasida ushbu so'zning o'zi bir necha ma'noda keladi. Vazifasiga ko'ra choy qaynatadigan idish ham, choy damlab quyiladigan ro'zg'or buyumi ham choynik deb yuritiladi.

Aynan suv, choy qaynatishga mo'ljallangan ro'zg'or buyumining boshqa varianti ham mavjud. Ushbu anjom choydosh deb yuritiladi. Uning fonetik o'zgarishlardan iborat bir necha ko'rinishlari uchraydi. Masalan, chaydosh-choydosh (choyjo'sh-bu nom "qayna" ma'nosini anglatuvchi tojikcha jo'shidan fe'lining "jo'sh" hozirgi zamon asosini qo'shib hosil qilingan bo'lib, "choy uchun suv qaynatadigan metal idish" ma'nosini anglatadi)²⁸.

Qaychi - mato, qog'oz va shu kabilarni kesish uchun ishlatiladigan ikki tig'dan iborat dastali asbob. Qaychi ishlatilish vazifasiga ko'ra turlicha nomlanadi, masalan, tok qaychi-uzum tokini qirqish uchun mo'ljallangan asbob. Jondor shevasida qo'llaniladigan ushbu so'zning adabiy shakl bilan bir ekanligini anglashimiz mumkin.

²⁸. Sh. Rahmatullayev. O'zbek tilining etimologik lug'ati. III tomlik. T. – 2009. – III tom, 256-bet.

“Qiy+ich” qo‘shimchasi yordamida hosil qilingan ushbu so‘z hozirgi ko‘rinishga kelgunga qadar qator o‘zgarishlarni “boshidan o‘tkazgan”²⁹

Ushbu ro‘zg‘or anjomi turli kasb-hunar egalari leksikasida qo‘llash vazifasiga ko‘ra turlicha nomlanadi: mashina qaychi, uy qaychi, tok qaychi, katta qaychi va boshqalar.

Igna - bir tomoni nayzasimon, ikkinchi tomoni teshik bo‘lib, teshigidan ip o‘tkazib, narsa tikishga mo‘ljallangan ingichka metall asbob. Jondor shevasida adabiy tildagi kabi ko‘rinishga ega igna so‘zi tarixiy yasallish asosida yuzaga kelgan so‘z hisoblanadi. Igna so‘zining kelib chiqish tarixiga yuzalanadigan bo‘lsak, uni qadimgi turkiy tildagi “yopishtirib zich tikilgan” ma’nosini ifodalovchi “yigi” sifatidan kelib chiqqanligining guvohi bo‘lishimiz mumkin. Asosiga “-na” qo‘shimchasini qo‘shish orqali yasalgan ushbu so‘zning qarluq shevasida “nina yoki niyna” shakllari mavjudligi manbalarda qayd etib o‘tiladi.

Qatim - aslida, o‘zbek adabiy tilida qo‘llanilgan ushbu so‘z mazmunan umuman boshqa ma’no kasb etadi, ya’ni “uzunligi tikilayotgan narsa bilan yozilgan qo‘l uchi oralig‘iga teng” miqdorga nisbatan qatim so‘zi ishlatilsa-da, biroq Jondor shevasida ushbu so‘z boshqa ma’no kasb etadi, ya’ni ignaga o‘tkazilgan ip yoki mato, so‘zani, kashta va shu kabilarni tikish uchun mo‘ljallangan turli rang va qalinlikdagi ip.

Choynakpo‘shak – Jondor shevasidagi ushbu so‘z choynakdagi choy issiq turishi uchun choynakka moslab tikilgan mato ma’nosiga ega. Qarluq shevasida choynakpo‘shakning “qalpoq” shakli mavjud.

Tapa-ushbu sheva so‘zining adabiy tildagi varianti “tova” bo‘lib, Jondor shevasida tapa deb qo‘llanilishidan tashqari, tava shaklini ham uchratamiz. Qovurma taomlarni tayyorlash uchun ishlatiladigan atrofi qayrilgan yassi metal idish hisoblanadi. Mahmud Qoshg‘ariyning “Devonu lug‘otit-turk” asarida ushbu ro‘zg‘or anjomi “sach” tarzida qo‘llanilgan.³⁰

²⁹www.google.com

³⁰M.Koshg‘ariy. Devonu lug‘otit turk. III tomlik. T. – 1963. – III tom, 167- bet.

Lagan-ushbu soʻzning adabiy tildagi varianti oʻzlashma soʻz hisoblanadi, fors tilidan oʻzlashgan hisoblanib, togʻora, idish maʼnolarini anglatadi. Quyuq taomlar solish uchun moʻljallangan tarelkadan katta yassi idish. Uning mis lagan, chinni lagan, sopol lagan kabi koʻrinishlari bor. Bu soʻz Jondor shevasida boshqa maʼnoda qoʻllaniladi: xamir qorish uchun moʻljallangan ichi chuqur idish maʼnosida va kir yuvish uchun foydalaniladigan roʻzgʻor anjomi sifatida aholi orasida ishlatiladi, shuning uchun ham kir lagan, xamir lagan deya vazifasiga koʻra nomlanib kelingan. Bundan tashqari Qarluq lahjasida ham lagan “togʻora” maʼnosida qoʻllaniladi.

Qadimgi turkiy tilda “yogʻochni oʻyib yasalgan idish” maʼnosini anglatgan lagʻun soʻzi mavjud boʻlib (Devon, I, 389), hozirgi oʻzbek tiliga maʼnosi oʻzgarib yetib kelgan; tovush jihatidan esa dastlab gʻ undoshi g undoshiga almashgan: lagʻun > lagun > lagan.³¹

Qazon-ovqat pishirishga moʻljallangan buyum. Mahmud Qoshgʻariyning “Devonu lugʻatit turk” asarida “ashich” soʻzi qozon maʼnosini anglatgan.³² L. Budagov lugʻatida qazgʻan, qazan, B. B. Radlov lugʻatida esa qazgʻan-yogʻochdan ishlangan qozon quyadigan qolip” deb izoh beriladi.³³ Jondor shevasida bu roʻzgʻor anjomi qazon tarzida faol isteʼmoldagi soʻz hisoblanadi. Shakliga koʻra katta qazon, kichkina qazon kabi koʻrinishlari qoʻllaniladi.

Oʻchoq-orqa va yon tomonlari yopiq boʻlgan qozon qoʻyish uchun moʻljallangan joy. Oʻchoqqa olov yoqib, taom pishiriladi. Adabiy tilda ham oʻchoq tarzida talaffuz qilinadi.

Tarixiy jihatdan bu soʻz quyidagicha hosil boʻlgan: asli o:t soʻziga kichraytirish maʼnosini ifodalovchi – chuq qoʻshimchasi qoʻshilgan. O:t + chuq = o:tchuq > otchuq > ochchuq > ochuq > ochaq.³⁴

³¹ Sh. Rahmatullayev. Oʻzbek tilining etimologik lugʻati. III tomlik. T. – 2000. – Itom, 233-496-betlar.

³² Б.Б.Радлов. Опыт словаря тюркских наречий. 1893.

³³ Л.Будагов. Сравнительный словарь турецко-татарских наречий. 1869.

³⁴ Sh. Rahmatullayev. Oʻzbek tilining etimologik lugʻati. III tomlik. T. – 2000. – Itom, 233-496-betlar.

Bugungi kunga kelib tovush o'zgarishlari natijasida o'choq tarzida qo'llanmoqda.

Xulosa sifatida aytishimiz mumkinki, Jondor shevasida qo'llaniluvchi ro'zg'or anjomlari nomlarining har biri o'ziga xos xususiyatga ega bo'lib, tarixan kelib chiqishi jihatidan qadimgi yozma yodgorliklarga borib taqaladi. Shu hudud vakillarining ehtiyojlaridan kelib chiqib, bugungi kunda ham o'z xususiyatini saqlagan holda foydalanilmoqda. Ushbu sheva so'zlari xalqning o'tmishi va bugunini o'zida jamlagan, milliy qadriyatlarni to'laligicha mujassamlashtirgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ashirboyev Samixon. O'zbek dialektologiyasi. T. – 2016. 58-59-betlar.
2. M. Koshg'ariy. Devonu lug'otit turk. III tomlik. T. – 1963. – III tom, 167- bet.
3. Sh. Rahmatullayev. O'zbek tilining etimologik lug'ati. III tomlik. T. – 2009. – III tom, 256-bet.
4. Sh. Rahmatullayev. O'zbek tilining etimologik lug'ati. III tomlik. T. – 2000. – I tom, 233-496-betlar.
5. Б.Б.Радлов. Опыт словаря тюркских наречий. 1893. 6. Л.Будагов. Сравнительный словарь турецко-татарских наречий. 1869.
7. www.google.com

**ORAYLIQ AZIYADAĞI TARIYXIY ESTELIKLERDI JOYBARLAWDAĞI
KONSTRUKTIV SHESHIMLERDI ÜYRENIWDİN BÜGINGI KÜNDEGI
AHMIYETI**

**CURRENT IMPORTANCE OF STUDYING CONSTRUCTION SOLUTIONS
IN THE DESIGN OF HISTORICAL MONUMENTS IN CENTRAL ASIA**

Xodjaeva Zulfiya Shuxratovna¹,

TAQI PhD., dotsent ¹

Tanbaev Miyribay Ametbay uli²,

Orazbayev Sadiq Iqlasbaevich²

., QMU Qurilis fakulteti oqituvshisi.,

TEL: 907247760²., QMU Qurilis fakulteti studenti.² .

ANNOTATSIYA

Bul maqalada, elimizdagi tariyxiy obyektlar haqqida mağlıwmatlar berilgen bolıp sonın menen birge tariyxiy ahmiyetke iye bolğan imaratlardın konstruktiv sheshimlerin úyreniwimizdın, olardıń texnikalıq jaǵdayın baxalaw hámde olardıń konstrukciyaların tekseriwdın ahmiyeti haqqında sóz etilwdi.

Tiykargı sózler: tariyxiy miyras, tariyxiy obyektlar, minara, konstruktiv sheshim, gúmbez, meshit, texnik jaǵdayı.

ANNOTATION

This article provides information about the historical objects of our country, as well as the importance of studying the design solutions of buildings of historical significance, assessing their technical condition and checking their construction.

Key words: Historical heritage, historical objects, tower, constructive solution, dome, mosque, technical condition.

Ózbekstan dúnya júzinde óziniń bay tariyxıy materiallıq miyrası, arxitekturalıq estelikleri menen úlken ahmiyetke iye.

Bul arxitekturalıq estelikler xalqımızdın ótmishi, tariyxı, ilim rawajlanıwı hám mádeniyatınıń rawajlanıwın ózinde sáwlelendiriwshi milliy miyras bolıp esaplanadı. Bul táriyxıy obiektlerdin qanday júzege kelgeni, olardıń konstruktiv sheshimleri, paydalanılğan materialları, olarda qollanılğan boyawlar, qarıspaları quramı, gerbish pısırwı usılları, bezewlerdi sırlaw procesi, táriyxıy estelik diywalların teriw usılları, jer silkiniw tásirine shıdamlılıǵı, naǵıs beriw usılları házirge shekem tolıq úyrenilip shıǵılmaǵan. Bul máselelerdi izertlew úlken áhmiyetke iye. Sebebi, búgingi kúnde dúniya júzinde turizimge júdá úlken itibar qaratılmaqta. Yaǵnıy, bul táriyxıy esteliklerge keliwshi turistlerdin ómir qáwipsizligin támiynlew, olarǵa hár qanday tiyiwi múmkin bolǵan qáwip qáterdin aldın alıw baslı másele bolıp esaplanadı.

Ózbekstandaǵı tariyxıy-arxitekturalıq estelikler XX ásir baslarında 40 mınan aslam bolǵan. Mámleketimizde mádeniy miyras obiektleri sanı 7476 dana bolıp, olardıń 4308 danası arxeologiya, 2079 danası arxitektura, 694 danası kórkem óner obiektleri, 395 danası dıqqatqa iye orınlar bolıp, ǵárezsizlik jıllarında olardı qayta islew, ońlaw mámleket siyasatı dárejesine kóterildi. “Mádeniy miyraslar obiektleri xalıqtın baxasız baylıǵı bolıp, olardı asıraw hám áwladlarǵa pútin jetkiziw búrshemizdin wazıypamız”[1]. Saqlanıp qalǵan áyyemgi esteliklerdin kóplegen bólegi YuNESKO tárepinen pútkil jáhán mádeniy miyrası dizimine alınǵan. Oraylıq Aziyada IX-XIV ásirlerde táriyxıy estelikler qurılıwı óziniń shıńına jetken. Ámir Timur Oqsaroy ımaratınıń bosǵasına : «Eger biziń kúsh-qúdiretimizdi kórmekshi bolsańız, biz qurǵan ımaratlarǵa qarań»- degen sózlerdi jazıp qoyıwdı hámir etken. Bul sol dáwirdegi qurılıslardın qanshelli úlken ekenligine tiykarǵı dálil bola aladı.

Táriyxıy ımaratlardı qurıwda hár bir aymaqtın ayrıqsha arxitektorlıq mektebi óz usılları bolǵan. Bul ásirese, meshit hám minarladı qurıwda kózge taslanadı. Tashkent meshitleriniń minaraları (áywanı) tóbesi, tiykarınan, gúmbez sıyaqlı boladı. Minaralarda tiykardan joqarı tárep qısqarıp barıwı usılı derlik qóllanbaǵan. Minara derlik birdey qalınlıqta qurılǵan hám onsha biyik bolmaǵan vertikal qurılıs esaplangan.

Hár bir dáwir ushın ayırıqsha arxitektorlıq mektebi hám usılları qalıplesken. Atap aytqanda, bular – Buxara, Samarqand, Xorezm, Tashkent hám Fergana oypatlıǵı, Qashqadarya, Surxondarya. Bir ǵana Tashkent mektebiniń ózinde túrli dáwirler hám ekonomikalıq sharayatlarda hár túrli usıllardı kóriw múmkin. Bul usıllar imarattıń kóleminde, qurılıs texnologiyasında, úlken-kishi elementlerinde, bunnan qalsa, ayırıqsha dizayninde, bezewleri hám de gerbishler ólsheminde ózgeris kórinetuǵın bolǵan. Ulıwma aytqanda, Tashkent oazisi seysmik zonada jaylasqanı sebepli, meshitler, diniy imaratlar, kóbinese, minaraız qurılǵan, minara qurılsa da biyik qılmaq qurılǵan. Sonıń menen birge, ayırım imaratlardı inabatqa almaǵanda, basqa regionlardan ayırıqsha dep esaplaw múmkin, sebebi bezewge, taslarǵa úlken áhmiyet qaratılmaqan, meshitler salıstırǵanda artıqsha bezew berilmegen. Gúmbezler kók tas penen qaplanbaǵan. Imarat fasadı hám gúmbezlerinde tábiy gerbishtiń ózi qaldırılǵan. XIX asirge tiyisli Eski qaladaǵı “Kók meshit”, XX ásir basındaǵı “Altınshayx” meshiti, Yahyo Quran oqıwshı meshiti minaraları, biyik meshit minarasın kóriw múmkin. Waqt ótiwi menen, minarlar qala kólemindegi jome meshitlerdiń ajıralmaytuǵın bólegi - arxitekturalıq elementi, forması hám bezegi esaplanadı. Sonıń menen birge, ol jaǵdayda sol eldiń milliy arxitekturalıq dástúrlerin[3] sáwlelendiredi.

Minaralar áyyemginde iri sawda jollarındaǵı qala hám awıllar hám basqa mákanlarda kárwan jolların kóriw ushın mayaq retinde, xalıqtı hár túrli sırtqı qáwiplerden eskertiwshı gúzetiw qurılıs retinde júzege kelgen. X-IX ásirlerde minaralar diniy maqsetlerde paydalanıla baslanǵan. Minaralar islam arxitekturasınıń ahmiyetli elementlerinen bolıp, qala silwetında óz sawleleniwin tapqan.

Oraylıq Aziya meshitleri tiykarınan meshit aldına, tiykarınan, bir minar qurılǵan. Sonıń menen birge, meshitke tutas aymaqta dáretxona, baslanǵısh tálim beretuǵın eski mektepler hám basqa járdemshi bólmeler júzege kelgen.

Minaralar jome meshitleriniń ajıralmaytuǵın bólegi - arxitekturalıq elementi, forması hám bezegi esaplanagan. Qurǵaq ıqlımlı elimizde qala hám awıllarda jome meshitler kvadrat forma daǵı bekkem gerbishten, awıl meshitleri bolsa paxsa hám ılaydan, qurıtılǵan qurılıs materialınan qurılǵan [4].

Áyyemgi tariyxıy obıektlerdi qurǵan ustalar konstrukciyalardı esaplawda házirgi kúnde qollanılatuǵın mexanikaǵa tiyisli kúshlerdiń teń salmaqlılıq formulaların bilmeseler de, kóp jıllıq tájiriybelerine tiykarlangan halda jay hám imaratlardıń ólshemlerin hám olar arasındaǵı ámeldegi bolǵan baylanıstı - “Altın kesim”, “Altın koefficient” - normaların qanday anıqlawdı jaqsı [5] bilgen. Ózbekstandaǵı eń áyyemgi hám ataqlı minara Buxoradagi minarı Kalon mádeniy esteligi bolıp tabıladı. Minaradıń tiykarınıń forması dodakaedr, "fonar" dıń forması domalaq, galereyası bolsa onǵa jaqın uzınlıqta [6] jaylasqan. (1-súwret)

Minarı Kalon tariyxshı Abu Bakr Narshaxiy jazıwısha 1127 jılı Qoraxoniy hukimdarlarınan Muhammad Arıslanxan tárepinen, qurılısshı - arxitektor usta Baqo tárepinen qulap túsken áyyemgi minara ornında, qayta tiklengen. Biyikligi 47, 5 metrli minara tiykarınan ekkem sharsu gerbishinen qurılǵan (27 x 27 x 5 x 4 sm). Hátte qarısqa menen gerbish tislesip oǵada bekkem monumentke aylanǵanı ushın minara házirgi kúnge shekem óziniń tıp arxitekturalıq jaǵdayın saqlap kelmekte. Ishinde aylanba tekshe arqalı kafedraǵa shıǵılǵan. kafedra diametri 6, 66 metrli quraydı. Minaradıń joqarısı, kafedra astıńǵı bólimi diametri 6 metr, minar ózegi ishinde jaylastırılǵan eni 1 metrli aylanba tekshe tóbesi taǵa tárizli, áywanlı bolıp hár orında jaylasqan bes kishi túynik qoyılǵan. Teksheniń eni menen diametri 3,25 metr. Tayansh ózek joqarısında gúmbez benen jawılǵan kishi bólme jaylastırılǵan. Onıń átirapındaǵı jólekke aylanba tekshe alıp shıǵadı. Koridor-galereya sırtqı bóleginde 16 ashıq áywanshalar bar. Áywanlar qos jartılay ústinsheler kórinisine iye. Minaradıń eń joqarı bóleginde sozıq gúmbez benen jawılǵan, diametri 1,60 m, diywal qalınlıǵı 40 smli bólme menen [7] pıtken. Minaradıń sırtqı sırtı-qıyıq zer hám jazıwlar menen bezetilgen. Naǵıslı belbewlerdiń bezewi bir-birine uqsamaydı. Iri jıyekler menen ajratılǵan belbewlerdiń sanı 14 dana.(2-súwret).

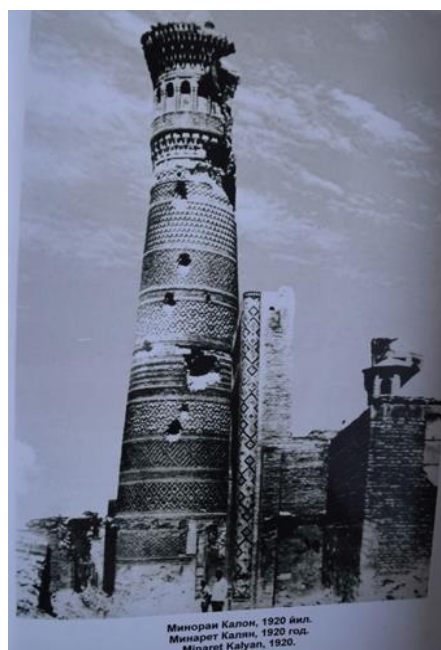
Kórip shıǵılǵan hám paydalanılǵan maǵlıwmatlarǵa tayanǵan halda juwmaq orında, Oraylıq Aziya aymaqlarinida XII-XV ásirlerde qurılǵan tariyxıy estelikler, imaratlar jetilisen arxitekturalıq qaǵıydaları tiykarında qurılǵan, olarda ásirler dawamında tóplangán tájiriybeler óz sawleleniwin tapqanlıǵı sebepli házirgi kúngeshe

jaqsı saqlanıp kelgen. Bul áyyemgi arxitekturalıq usıllardan ayırıqsha sırların tereń úyreniw hám keń kólemde analizler alıp barıw arqalı biz táriyxıy obiektlerdiń qurılıwdağı sırların, olarda isletilingen quramalı geometriyalıq sırlardı úyreniwimiz hám keleshek áwlad ushın olardı buz-pútkil saqlap qalıwǵa háreket etiwimiz zárúr.

Ózbekstan xalqınıń ulıwma-milliy baylıǵı esaplanatuǵın mádeniy miyraslarımızdı qorgaw, YuNESKOning Umumjahon materiallıq miyrasları dizimine kirgen Buxara, Samarqand, Xiva hám Shahrısabz qalalarınıń tariyxıy arxitekturalıq esteliklerin ilimiy úyreniw olardan aqılǵa say paydalanıw hám elimizdiń turistik potencialın asırıwımız kerek.

1-súwret. Minarı Kalannıń 2021 jıldıǵı jaǵdayı

2-súwret. Minarı Kalannıń 1920 jıldıǵı jaǵdayı

Ádebiyatlar

1. O'rolov A. S. Arxitekturalıq sırtqı kórinislerdi uyqaslastırıw hám bezew. // Samarqand - 2003, 260 b.
2. Akromov X. A., Qaǵıydaov Sh. Sh. Ullılıq ápiwayılıqta, gózzallıq uyqaslıqta. "Qubla aral boyı tariyxıy arxitekturalıq esteliklerin saqlaw máseleleri" // Respublika ilimiy-ámeliy konferenciya materialları Xiva 2008.

3. Staviskiy B. Ya. (1996). Sergey Nikolaevich Yurenev, Bukhara: Bukharskiy muzey. Turaev X. Three private collections of documents received by the Bukhara Museum. Tezisy dokladov i soobsheniy vsesoyuznoy konferentsii «Bartoldovskie chteniya — 2020». Moscow: Nauka, 77-78.
4. Qağıydaov Sh. R., Tanbaev M. A. Arxitekturalıq ótmishten qalğan esteliktegi uyqaslıq. “Jay hám imaratlar jer silkiniwbardoshligining aktual máseleleri” // Respublika ilimiy-ámeliy konfrenciyası materialları. Tashkent 2020
5. S. K. Mukhammadov, B. Bafoev., Analysis of the construction of the kalyan minaret. Jurnal “International Engineering Journal For Research & Development” vol. 5 Issue 8. 2020

АТМОСФЕРНАЯ НЕПРЕДСКАЗУЕМОСТЬ ATMOSPHERIC UNPREDICTABILITY

О.А Султонова

Национальный университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека

National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek.

ozoda19@mail.ru

АННОТАЦИЯ

В статьях рассматриваются вопросы предоставления пользователям информации о неопределенности выпускаемых прогнозов Ташкентский международный аэропорт имени Ислама Каримова, обсуждаются источники этой неопределенности, а также затронуты связанные с рассматриваемой проблемой научные задачи (например, вероятностное прогнозирование и использование ансамблей для численного прогноза погоды).

ABSTRACT

The articles address the issues of providing users with information about the uncertainty of forecast forecasts Tashkent Islam Karimov International Airport, the sources of this uncertainty, as well as issues related to the perceived public health problem (for example, probabilistic forecasting and the use of population for computational weather forecasting).

Ключевые слова: туман, ухудшения видимости, прогноз оправдания, температура, влажность.

Key words: fog, visibility deterioration, justification forecast, temperature, humidity.

Введение. Полеты воздушных судов без метеорологической информации невозможны. Это правило касается всех без исключения самолетов и вертолетов во всех странах мира, независимо от протяженности маршрутов. Все полеты воздушных судов Гражданской авиации могут производиться только при условии знания летным составом метеорологической обстановки в районе полетов, пункте посадки и на запасных аэродромах. Поэтому необходимо чтобы каждый пилот в совершенстве владел необходимыми метеорологическими знаниями, понимал физическую сущность метеоявлений, их связь с развитием синоптических процессов и местными физико-географическими условиями, что является залогом безопасности полетов[3].

Наибольший практический интерес представляют для авиации туманы и низкая облачность. Достаточно сказать, что эти явления вызывают столько же нарушений расписания движения самолетов, сколько их приходится на все остальные явления погоды[2.]

Прогноз видимости имеет большое значение для многих отраслей народного хозяйства. Особенно большие требования к ней предъявляет авиация. Пониженная видимость затрудняет пилотирование на малых высотах, визуальную посадку и в некоторых случаях создает особо сложные условия полета. Надежные данные о видимости необходимы и после посадки самолета для обеспечения руления.

Туман - при видимости менее 1 км считается опасным явлением, при видимости 50 м и менее он рассматривается как особо опасное явление погоды. Туман любой интенсивности создает неблагоприятную ситуацию для движения всех видов транспорта[4].

Карты скорости и направления перемещения воздушных масс, атмосферных фронтов, барических систем, зон облачности и осадков. Используя эту информацию, синоптик может спрогнозировать, в каких районах появятся эти синоптические элементы в ближайшем будущем. Различия в географической широте, возможные ускорения или замедления в передвижении

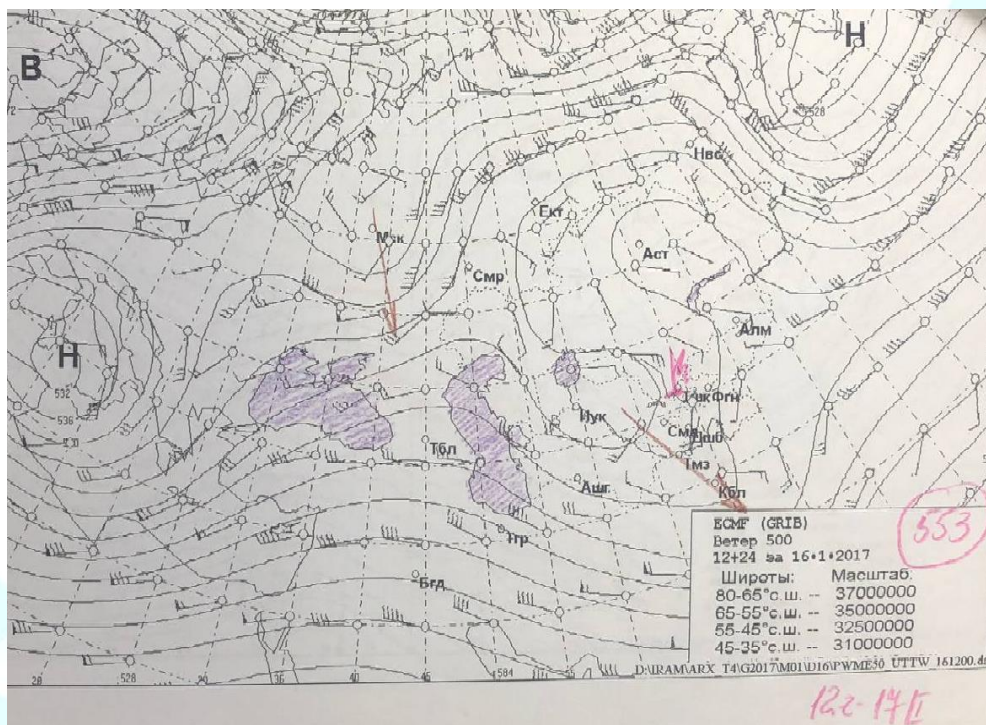
метеорологических систем, локальные особенности, водные объекты, все эти факторы учитываются при подготовке прогноза. Но в некоторых случаях прогнозы себя не оправдывают. Ниже мы анализируем такие случаи.

По прогнозу на 17.01.2017 г. туман дал более низкую видимость, чем ожидалось. На этот случай будут пересмотрены метеорологические карты.

TAF UTTT 172300Z 1800/1824 VRB02KT 4000 BR FU SCT010 BKN100
TEMPO 1800/1805 0500 FZFG SCT003 TEMPO 1805/1815 FEW040CB=

TAF AMD 180200Z 1802/1824 VRB02KT 4000 BR FU NSC TEMPO
1802/1806 0200 FZFG VV001 TEMPO 1806/1816 FEW040CB=

В период с 00⁰⁰z до 04⁰⁰z фактический наблюдался туман с видимостью 400 м. С 01⁰⁰z временами отмечался туман с видимостью менее 100м. На основании приземных синоптических карты территория республики находилось под влиянием юго-западной периферии антициклона. По южным районам приходила фронтальная зона. На поверхности АТ500 . наблюдалась слабо выраженная ложбина, ветры были неустойчивые, слабые (рис 1).

а

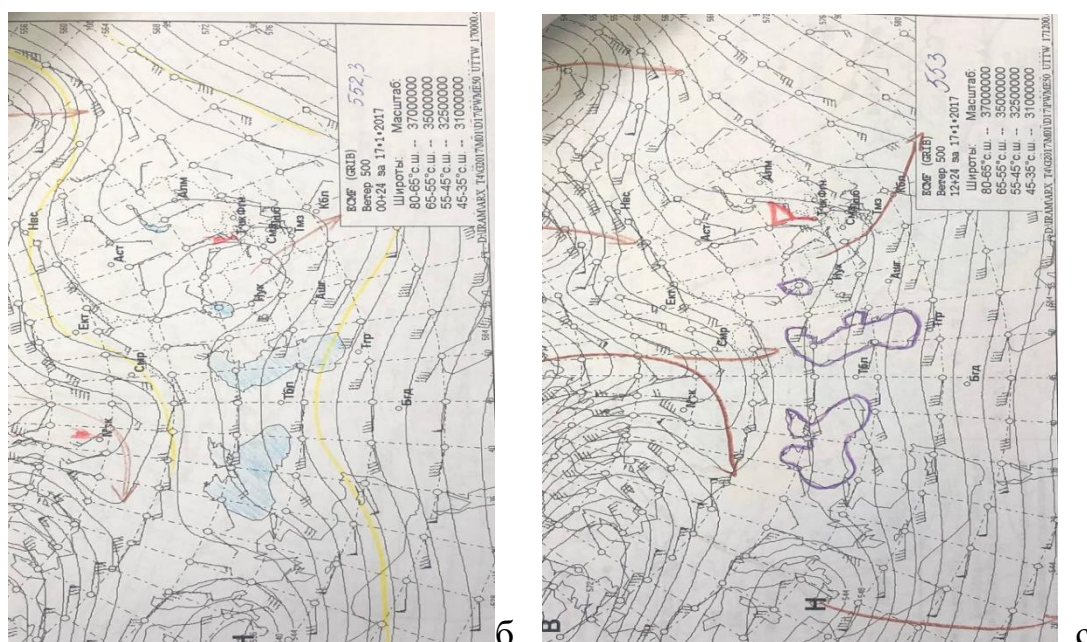
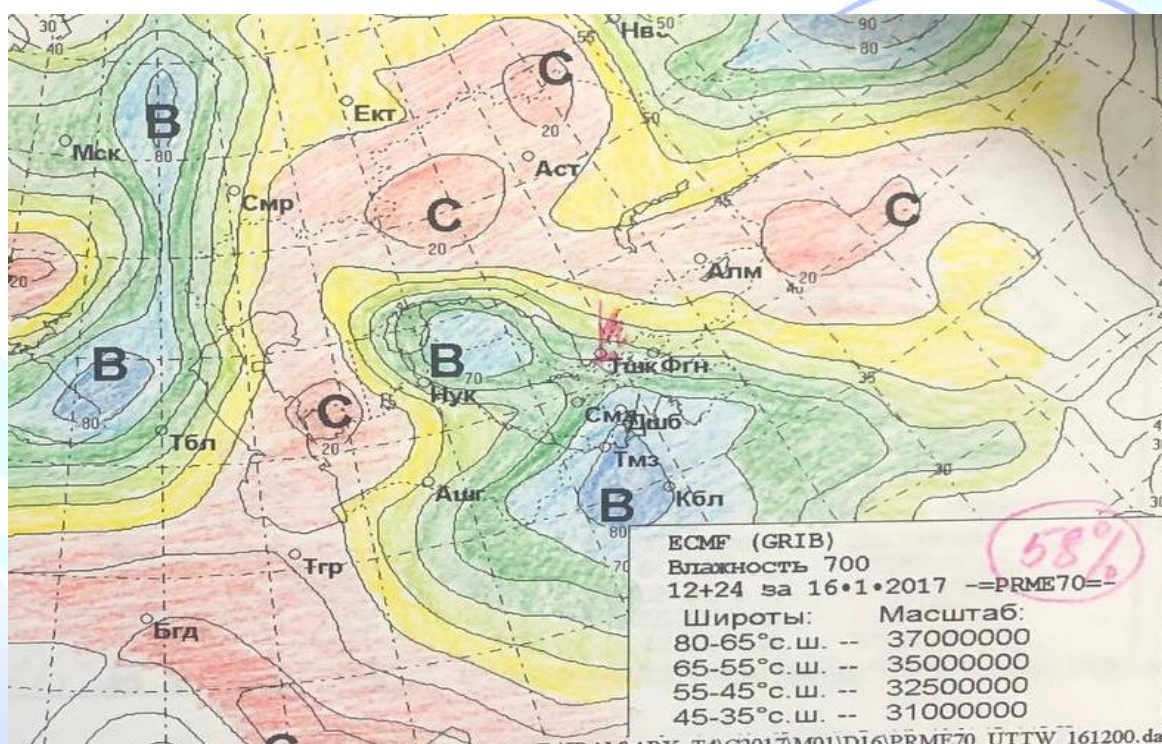
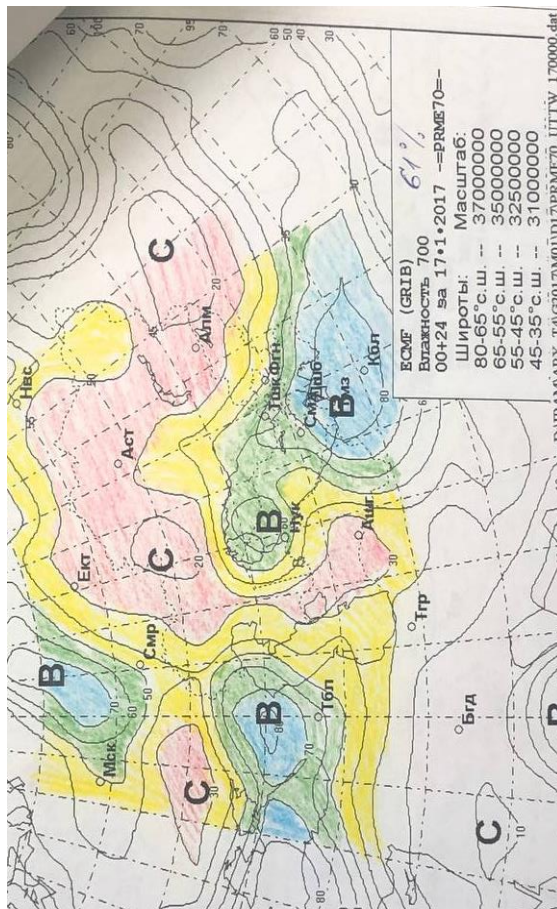

Рис 1 Карты АТ500 а) на 12z на 17.01.2017, б) на 00z на 18.01.2017, в) на 12z на 18.01.2017, Показано перед Ташкентом слабо выраженная ложбина, ветры неустойчивые 10-20 узла.

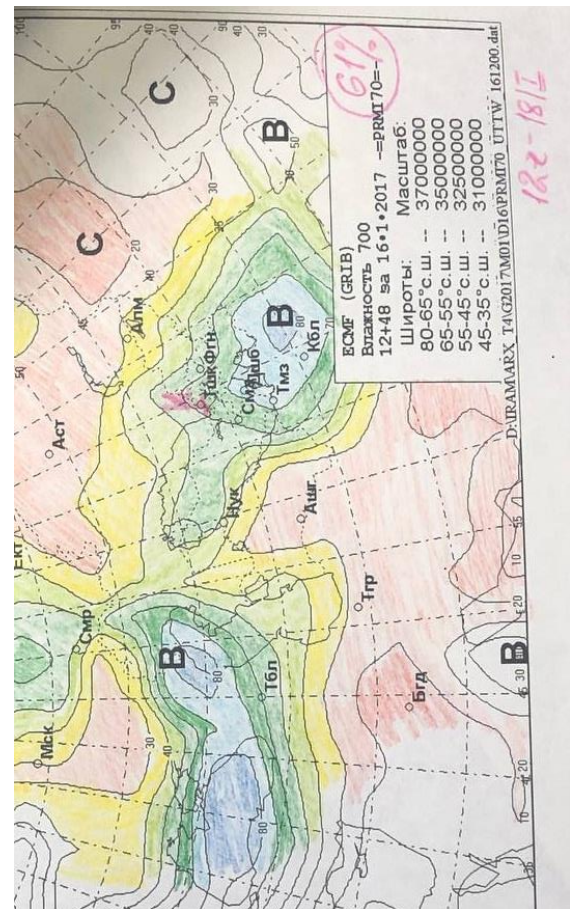
Такая ситуация способствовала образованию радиационного тумана который и был указан в прогнозе. однако учитывая близость фронтальной зоны, и наличия достаточного количества влажности на поверхности АТ700 (рис 2) предполагалось образования облачного покрова.

a

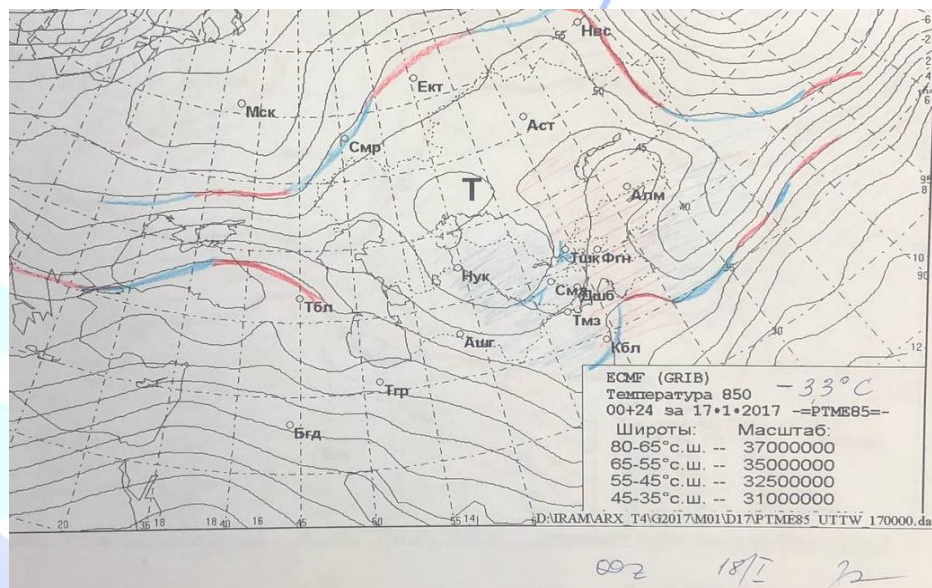

б.

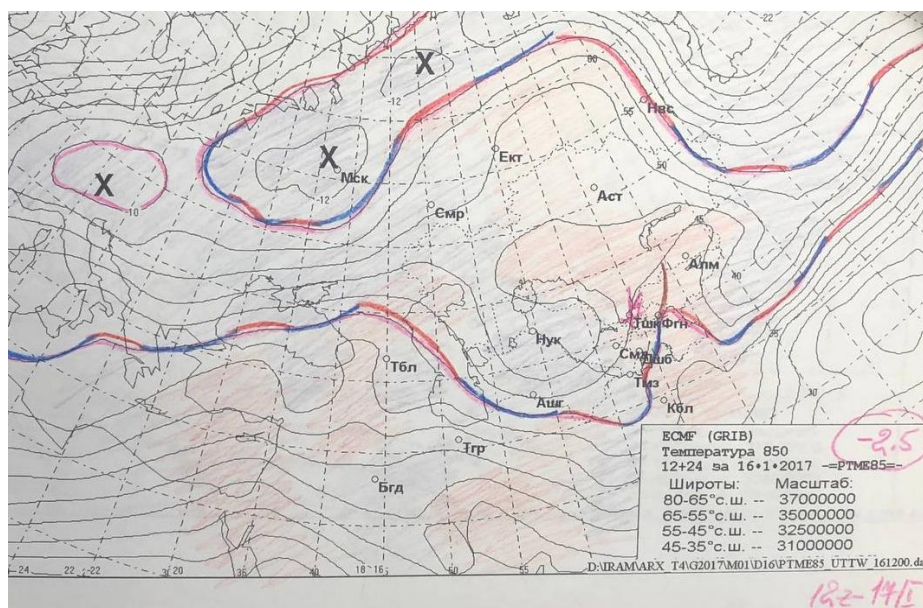

с.

Рис 2 Рис АТ700 карта влажность (красный от 10-30%, желтый от 30-50%, зеленый от 50-70%, синий от 70-100%). на 12z 58 % на 17.01.2017, б и с,

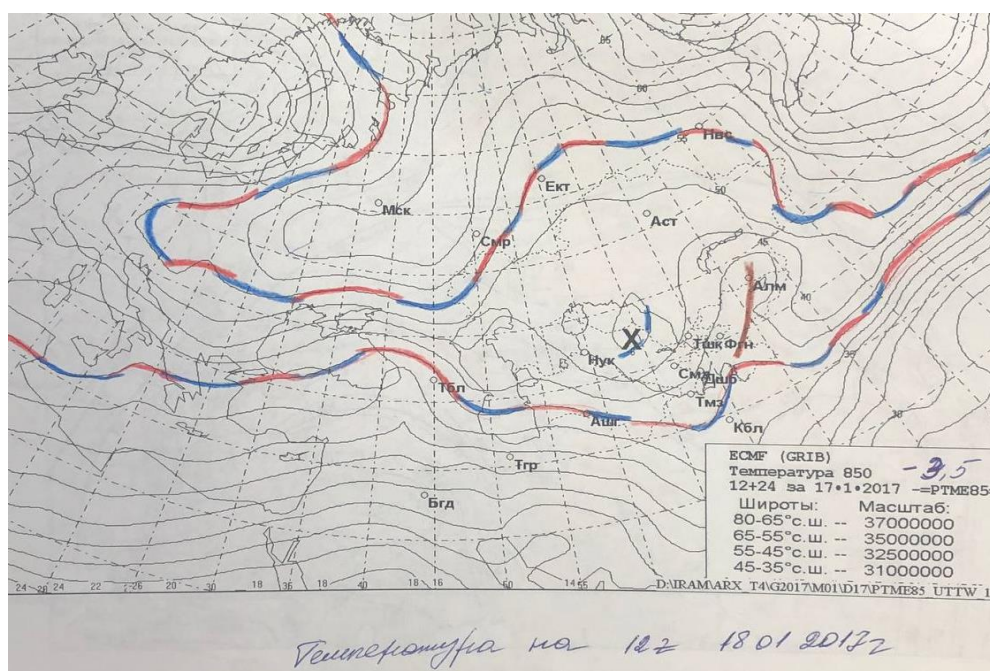

влажность в районе Ташкента на 00z и 12z 61% 18.01.2017

а

б

с

Рис 3 Карты АТ850 температура . а) $T = -2.5$ на 12z на 17.01.2017,

б) $T = -3.3$ на 00z на 18.01.2017, с) $T = -3.5$ на 12z на 18.01.2017.

На этом (рис 3) картинке наблюдался небольшой вынос тепла, с такой ситуации не ожидалось ухудшение видимости менее 500 .

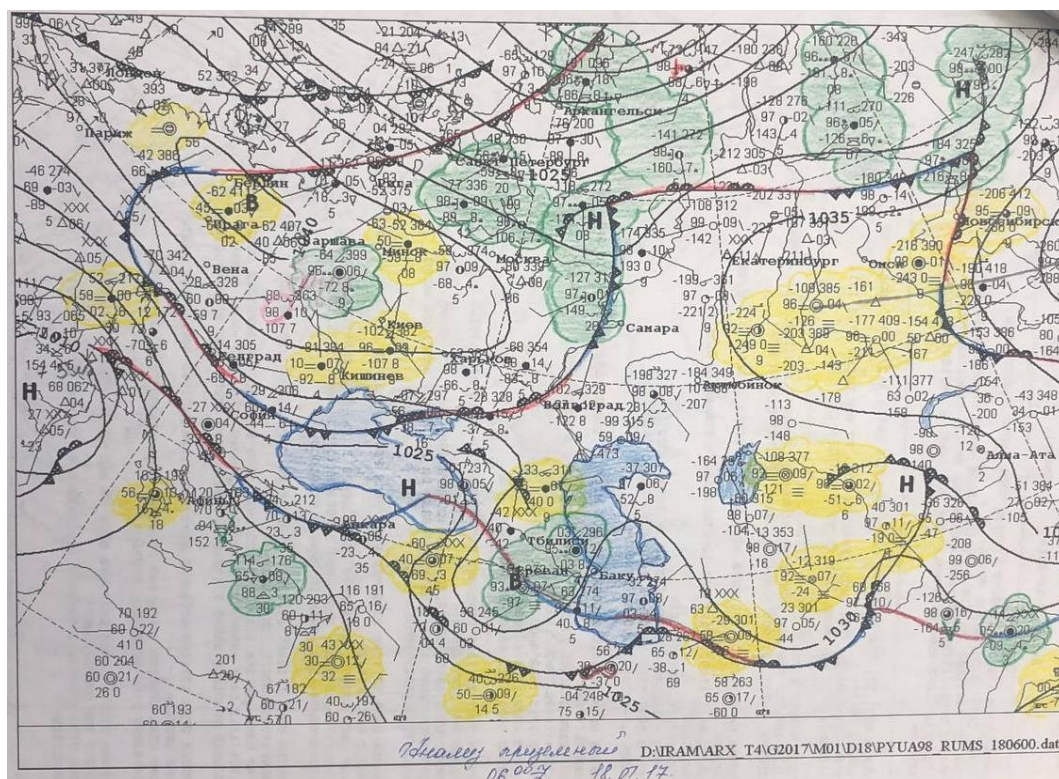

Рис 4 Анализ приземной карты за 06z 18.01.17г. (Н зона пониженного давления, туман отмечен желтым цветом)

Второе случае на 25.02.2014 г Прогноз не оправдался по видимости.

TAF UTTT 251700Z 251800/2618 VRB2MPS 7000 NSC TEMPO 2518/2604 1500 BR FU TAF UTTT 252300Z 2600/2624 VRB2MPS 7000 NSC TEMPO 2600/2604 2000 BR FU TEMPO 2614/2624 30005MPS 1500 BR

Рассматриваем прогнозный анализ на 06.02.2014.

Синоптическая ситуация. По приземным картам за 12z и 18z 25.02.2014 большая часть территории Ср.Азии находилась на юга-западной периферии разрушающегося антициклона, с центром над зап. Сибирью максимальное давление 1045 мб. Частный центр располагался над северными районами Арала, отрог его распространялся и охватывал Устюрт, Каракалпакию, Туркмению. Давление в центре 1045 мб. Лишь предгорные южные и юго-восточные районы Ср.Азии находилось под влиянием слабо выраженном зоны прежне арктического фронта с волнами. (Отдельная кучево-дождевая облачность наблюдалась по горами в районе Душанбе). Арктический фронт определял

погоду по Северном районам Ср.Азии . В зоне арктического фронта наблюдалась малооблачная погода без осадков.

Таблица 1

Время	Ветер	Видимость	В	Влажность	Давление
00 ⁰⁰	140-2	3000		85%	736
00 ¹⁴	150-3	700		85%	737
00 ¹⁴	150-3	450		85%	737
00 ¹⁵	150-3	50		85%	737
00 ¹⁷	160-3	50		85%	737
00 ²¹	160-3	50	30	85%	737
01 ⁰⁰	150-2	50	30	96%	737
02 ⁰⁰	60-1	50	30	98%	737
03 ⁰⁰	тихо	50	30	99%	737
03 ¹⁸	80-1	1600			736

На данном таблице (таблица 1) показано время начала 00¹⁴ з и 03⁰⁰ з конца тумана. В Ташкенте 25.02.2014 с 00z до 02z наблюдался туман, но во второй половине дня влага уменьшился, по шторм кольцу туманов не было. В 11z влага 27%. По АТ-500мб поверхности центр высотного циклона наблюдался севернее г. Новосибирска на Астану, через Тамды на Ашгабад; потоки на районе Ташкента 260⁰-50/60 км/чч

Высотный гребень –над Каспийским морем в районы Нукуса в передней части высотного гребня 340⁰-20/30 км/ч. К 00z 26.02.2014 ожидалось смещение оси высотной ложбины за р-ны Ташкента.

АТ-700мб Влажная воздушная масса. Очаг влаги 70% над Кабулом и южнее г. Термеза по остальной территории влажность 10-20%. над Ташкентом 18%.

АТ-850мб По центральном районам ложбина холода, в зоне прежне арктического фронта контраст температур 6-8⁰, в зоне арктического 8-10⁰ фронт находилось по - 4⁰ изотерме. Над Ташкентом в 12z t=-2,5⁰с, на 00z t=-4⁰с, потоки слабые 10км/ч неустойчивые.

По кольцевым картам: зона с осадками появилось лишь в 18 z 25.02.2014

Восточнее г. Термеза и 21z приподнимался и смещаясь от срока к сроку так в 00z- 26.02 по восточным районам от Ташкента появилась зона с осадками что подтверждает наличие фронта. На кольцевых картах Узгидромета фронтальных разделов нет.

Расчитывался туман радиационный метод Зверева $T_r = -11,6$ $T_{\min} = -2,2$ без тумана. Туман был фронтальный.

С такой синоптической ситуацией ожидалась малооблачная погода более активная перестройка барического поля: смещение оси высотной ложбины с влажной воздушной массой на восток, Арктический фронт опустился на районы Ташкента, а с юга приподнилась влажная воздушная масса. Ошибка в прогнозе барического поля интенсивности и скорости фронта (фронт размытый не принят во внимание).

Факторы : Наличие теплой влажной массы с юга очаг холода по северу (арктический фронт)

TAF AMD UTTT 260020Z 2600/2624 VRB03MPS 5000 BRFU NSC TEMPO 2600/2603 0100 FZFG VV001 TEMPO 2603/2606 1500 BR

TAF AMD UTTT 260210Z 2602/2624 VRB02MPS 0200 FZFG VV001 TEMPO 2602/2604 0800 FZFG VV002 BECMG 2604/2606 5000 BRFU NSC TEMPO 2604/2607 1500 BR

Выводы. Такие разработки для аэропорта Ташкент предложены более объективные указания в дополнение к существующим рекомендациям.

I. Распределение туманов по месяцам холодного периода года показало, что наиболее часты и продолжительны туманы в январе и феврале. В суточном ходе наибольшая их повторяемость отмечается в 3-9 ч мест.вр., наименьшая - в 18-24 ч. Не наблюдалось практически между 14-17 часами дня.

II. Доля тумана в ухудшении видимости менее I км составляет 100 % при максимальном его проявлении в январе и феврале и минимальном в октябре

и апреле, объясняемая макроциркуляционными особенностями атмосферных процессов в холодное время года.

III. На номограмме (рис.1) показаны эмпирически установленные вероятности существования тумана в разные часы суток по декадам холодного полугодия. Использование этих данных в оперативной практике вполне возможно в случае необходимости вероятностного климатологического прогноза (например, при планировании расписания вылетов и прилетов самолетов).

ЛИТЕРАТУРА

1. Бабенко З.Е, Романов Н.Н, Ярославцева М.Н. Методическое письмо Условия образования тумана и ухудшенной видимости в Ташкенте. Т.: САНИГМИ, 1980 г. – 62 с.
2. Кошеленко И.В. Оценка экономической эффективности прогнозов тумана при метеорологическом обслуживании гражданской авиации.- Гидрометеорология и народное хозяйство, 1976, 195-202 с.
3. Позднякова В.А. Практическая авиационная метеорология. – Екатеринбург.: 2010. – 113 с.
4. Чуб В Е. Изменение климата и его влияние на гидрометеорологические процессы, агрометеорологические и водные ресурсы республики Узбекистан. Т.: Ворис нашриёти, 2007 г.-130 с.
5. Источниками информации служили метеорологические дневники погоды АВ-6.

SANAAT SHÍGÍNDÍLARÍNAN PAYDALANÍP, PORTLANDTSEMENT KLINKERINIŇ AKTIVLIGIN ASÍRÍW

Toreniyazov Muratbay Azamatovich,

Tel : +998 (33) 1603636 pochta: Toreniyazov2022@mail.ru

Tanbaev Miyribay Ametbaevich

, Tel : +998 (90) 7247760 pochta: tanbaev777@gmail.com

Berdaq atındaǵı QMU “Imaratlar hám soorujeniyeler qurılısı” kafedrası oqıtıwshısı

ANNOTATSIYA

Bul maqalada portlandtsement klinkeri aktivligin asırıwda názerde tutılǵan sanaat shıǵındıları haqqında maǵlıwmatlardı izlew, portlandtsement klinkerine sanaat shıǵındılarının alınǵan qosımshalardıń fizikalıq-mexanik ózgesheliklerin analiz qılıw krip shıǵılǵan.

Gilt sózler: sanaat shıǵındısı, portlandtsement, bekkemlik, aktivlik, qurılıs, ekologiya, struktura, mexanizm, gips, sanaat shıǵındısı fosfogips.

Ózbekstan Respublikası Prezidenti Sh. M. Mirziyoev tárepinen 2019 jıl 20 fevral daǵı PQ-4198-sanlı sheshiminde “Qurılıs materialları sanaatın tupten jetilistiriw hám kompleks rawajlandırıw ilajları tuwrısındaǵı” qararına muwapıq qurılıs materialları sanaatındaǵı strukturalıq ózgertiwlerdi jáne de tereńlestiriw maqsetinde sistemalı jumıslar ámelge asırılıp atırǵanı hám házirgi kúnde dúnya boyınsha qurılıs tarawında ekonomikalıq tárepten arzan material hám buyımlarǵa talap artpaqta. Bunda sanaat shıǵındılarının tayarlaǵan qurılıs materialları birinshi náwbette olardı tayarlaw processinde energiyanı tejeydi. Ekinshi náwbette bolsa sanaat shıǵındılarının paydalanıp atırǵanlıǵı ushın onıń ózine tuser bahası da túsiwine sebep boladı.

Búgingi kúnde dúnya boyınsha qurılıs tarawında tsement islep shıǵarıw jılına bir neshe milliard tonnaǵa shekem ósip ketti, bul tarawda Qıtay (2 mlrd. t), Indiya (290 mln. t), AQSh (86 mln. t), Rossiya (80 mln. t.), Indoneziya (63 mln. t), Turkiya, Yaponiya hám Qubla Koreya (56 mln. t), Germaniya hám Iran (53 mln. t) sıyaqlı

mámleketler jetekshilik etedi. Sol tárepten tsementlerdiń suwǵa shıdamlılıǵın hám arnawlı sapaların asırıwda kompozitsion portlandtsementler alıw menen baylanıslı jónelislerde ilimiy izertlewler rawajlanıp atır. Sanaat shıǵındısı fosfogips tiykarında portlandtsement strukturasınıń qalıplesiw mexanizmi, yaǵnıy aktivligi, tutıp qalıw múddeti, bekkemligi hám suw/tsement qatnası teoriyalıq tárepten tiykarlangan. Búgingi kúnde portlandtsement islep shıǵarıw dúnya kóleminde keń kólemde alıp barılmaqta. Búginge shekem sanaat shıǵındısı tiykarında portlandtsement alıw texnologiyası boyınsha kóplegen alım hám ilimiy izertlewshilerdiń ózleriniń ilimiy - izertlew jumısların alıp barǵan hám bunı dawam ettirip kelmekte. Atap aytqanda, sanaat shıǵındıları tiykarında portlandtsement alıw texnologiyasın jaratıw boyınsha

Sırt el mámleket ilimpazları : Kozumi.K, Umemura.Y, Lodjenbax. B, Tsuyuki.N, Figi. R hám basqalar.

MDX mámleketleri ilimpazları : Solomatov V.I, Kramar L.Ya, Ivanov F.M, Usharov A.V hám basqalar.

Mámleketimiz boyınsha : Raximov B.X. Gaziev U.A, Turapov.M, Qodirova D.Sh, Mirzaev A.A, Toxirov A., Otaqo'ziyev T.A. hám basqalardı mısal etiwimiz múmkin.

Portlandtsement hák tastı pechte 1400°C dan joqarı temperaturalarda qızdırıwdı talap etedi hám bir neshe saat dawamında klinker materialların payda etedi. Pechkalardı qosıw ushın janılǵı jaǵılǵanlıǵı hám hák tastı kalsiy oksidine aylandırılıp, karbonat angdirid shıǵarılıwı nátiyjesinde, hár bir tsement ushın shama menen 1 tonna karbonat angidrid payda boladı hám dúnyadaǵı antropogen CO₂ payda bolıwınıń 5 payızın quraydı.[1;2]

Sonı názerde tutıw kerek, hámme qosılmalar portlandtsement ózgesheliklerin az muǵdarda ózgertedi. Onıń tiykarǵı sapa kórsetkishleri (bekkemligi, shıdamlılıǵı, bekkemleniw tezligi) tiykarınan klinker sapasına baylanıslı. Portlandtsement klinkeri ádetde pisken haldaǵı ólshemleri 10...20 mm den 50...60 mm ge shekem mayda hám iri danalar (kesek yamasa bólekler) kórinisinde alınadı. Birigip pisken klinker óziniń mikrostrukturasına kóre quramalı bólekshe kórinisinde túrli kristallar hám az

muğdarda shıyshe tárizli ónimler qospasınan ibarat. Klinker sapası tiykarǵı oksidler muğdarı (ximiyalıq quramı boyınsha), mineralogik quramı hám tiykarǵı oksidlerdiń óz-ara qatnasına qaray bahalanadı. Ximiyalıq quramı. Klinkerdiń ximiyalıq quramı úlken shegarada ózgerip turadı. Portlandtsement klinker islep shıǵarıw ushın shiyki ónim materialları retinde saz hám hák tas jınıslar isletiledi. Saz jınıslar túrli elementler (minerallar) dan quralǵan. Olarda tiykarınan 3 oksid bar: SiO_2 , Al_2O_3 hám Fe_2O_3 . Hák taslar tiykarınan kaltsiy karbonattan ibarat. Kaltsiy karbonat bolsa eki oksid - CaO hám CO_2 den ibarat. Klinker kúydirilgende CO_2 gazı ajraladı ; CaO , SiO_2 , Al_2O_3 hám Fe_2O_3 tiykarǵı oksidler hám tiykarǵı klinker mineralların payda etedi. Ózbekstan Respublikası Pánler akademiyasınıń Ulıwma hám organikalıq bolmaǵan ximiya institutında orınlangan jumıslar sulfat duzlarınıń mineralizator retinde portlandtsement klinkerini alıwda nátiyjesi úlken ekenligin kórsetdi. Bul duzlar floridler menen birgelikte úlken ekonomikalıq payda beredi. Mineralizator tásirinde kaltsiy karbonat dissotsiatsiyası temperaturası páseyedi, joqarı temperaturada payda bolǵan suıqlıqtıń jabısqaqlıǵı azayadı jáne onıń alit kristallanıw protsesine táhiri sezilerli dárejede kúsheyyedi. Sonıń menen birge, mineralizatorlar klinkerdiń strukturalıq bólimlerine de tásir etedi: C_3A muğdarı azayıp, C_{12}A_7 payda boladı hám bunda CaO ajralıp shıǵıwı esabına alittiń muğdarı artadı. Mámleketimizde, birinshi márte Tashkentte jańa birikpe $3(\text{CaO} \cdot 3\text{Al}_2\text{O}_3) \cdot \text{CaSO}_4$ joqarı temperaturada payda bolıwshı kaltsiy sulfoalyuminat (T.A. Ragozina) jańalıq ashıldı. Ol gips hám fosfogips mineralizator formasında qollanılganda aralıq ónim retinde payda boladı. Bul duz (gips) qatnasında tómén temperaturada da kóp muğdarda payda boladı. Payda bolǵan $3\text{CaO} \cdot 3\text{Al}_2\text{O}_3 \cdot \text{CaSO}_4$ — kompleks birikpe bolsa C_3A nıń payda bolıwına tosqınlıq jasaydı. Bunda ajralıp shıqqan kaltsiy oksid C_2S dıń C_3S ge shekem toyınıwı ushın sarıplanadı, gipsli aralaspalarda usı elementtiń kópligi usınıń menen baylanışlı. Aktiv bolmaǵan C_3A ornın $3\text{CaO} \cdot 3\text{Al}_2\text{O}_3 \cdot \text{CaSO}_4$ belgili bólegi C_2S dıń ornın C_3S iyeleydi. Nátiyjede tsement aktivligi de artadı.[3]

PAYDALANÍLGAN ÁDEBIYATLAR DIZIMI

1. Worrell E, Price L, Martin N, Hendriks C, Meida LO. Carbon dioxide emissions from the global cement 343 industry 1. Annual Review of Energy and the Environment. 2001;26 (1):303-29. 344.
2. Mohamed A-MO, El-Gamal M. Sulfur concrete for the construction industry: a sustainable 347 development approach: J. Ross Publishing; 2010. 348.
3. Otaqo‘ziyev T. A., Otaqo‘ziyev E. T. Bog‘lovchi moddalarning kimyoviy texnologiyasi. /Toshkent, “Sho‘lpon”, 2005 y.
4. Maxmudova N. A., Nuritdinov X. N., O‘quv qo‘llanma. Bog‘lovchi moddalar. TAQI, Toshkent -2012.

U. UVATOV ILMIY MEROSINING AHAMIYATI

Rajapboyeva Dildora Rustamovna

O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi

Email id: rajapboevadildora@gmail.com

ANNOTATSIYA

Tarixdan ma'lumki, O'zbekiston azaldan alloma-yu mutafakkirlar yurti bo'lib kelgan. Ulug'lar hayotini o'rganish, shu bilan birga, buyuk ajdodlarga munosib avlod bo'lish bugungi davr yoshlari uchun ham farz, ham qarzdir. Shunday ishga qo'l urib, moziyda yashab o'tgan allomalar hayoti va ilmiy merosini tadqiq qilgan sharqshunos olimlardan biri Ubaydulla Uvatov hisoblanadi. Ushbu ilmiy tadqiqot yangi asrning taniqli sharqshunos olim U. Uvatovning boy ilmiy merosi va ushbu merosning hozirgi kun yoshlarining ma'naviyatidagi o'rni masalasiga bag'ishlanadi.

Kalit so'zlar: Ubaydulla Uvatov, ilmiy meros, O'zbekiston, olim, islomshunoslik, tarjima, Termiziy, Sharq.

THE IMPORTANCE OF U. UVATOV'S SCIENTIFIC HERITAGE

ABSTRACT

History has shown that Uzbekistan has long been a land of scientists and thinkers. It is both an obligation and a duty for today's youth to study the life of the elders, and at the same time to be a worthy generation of the great ancestors. Ubaydulla Uvatov is one of the orientalists who studied the lives and scientific heritage of the scientists who lived in past. This research is devoted to the rich scientific heritage of the famous orientalist of the new century U. Uvatov and the role of this heritage in the spirituality of today's youth.

Key words: Ubaydulla Uvatov, scientific heritage, Uzbekistan, scientist, Islamic studies, translation, Tirmidhi, the East.

Ona yurtimiz O'zbekiston qadim davrlardan buyon bag'rida necha minglab olimlarni yetishtirib kelmoqda. Ayniqsa, o'rta asrlarda yashab o'tgan allomalarimiz dunyo tarixida o'zlaridan o'chmas iz qoldirgan. Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Ahmad Xorazmiy, Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Hakim Termiziy, Burhoniddin Marg'inoniy, Imom Moturidiy kabi yuzlab buyuk ajdodlarimiz hayoti va ilmiy faoliyati haqida yosh avlodga batafsil ma'lumot berish niyatida o'nlab asarlar yozgan olim Ubaydulla Uvatov O'zbekistonda manbashunoslik fanlari taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan.

Islomshunos olim U. Uvatov 1940-yil O'zbekistonning janubiy viloyatlaridan biri Qashqadaryoning G'uzor tumanida tavallud topgan. 1964-yilda Toshkent davlat universitetining sharq fakultetini bitirgan. 1967-1970-yillarda O'zbekiston Fanlar akademiyasi sharqshunoslik instituti aspiranti bo'lgan. 1974-yilda "Ibn Arabshohning "Ajoyib al-Maqdur fiy tarixi Taymur" asarining tarjimasi va tahlili" mavzusida nomzodlik, 2002-yilda esa "Movarounnahr va Xuroson olimlarining hadis ilmi rivojida tutgan o'rni" mavzusida doktorlik dissertatsiyasini himoya qilgan. Sharqshunoslik, ayniqsa, islomshunoslik fanlarini chuqur o'rgangan olim o'zidan 200 dan ortiq ilmiy maqola, 50 ga yaqin kitob va risolalar meros qoldirgan. Buyuk O'zbekiston hududida qadimda yashab o'tgan allomalar haqida arab tilida yozilgan nodir asarlarni o'zbek tiliga mahorat bilan o'g'irgan. Jumladan, olim qalamiga mansub "Buyuk yurt allomalari" asarida 70 nafar o'rta osiyolik olimlarning hayot yo'li, ilm olish borasidagi ishtiyoqi, chekkan mashaqqatlari va qoldirgan bebaho merosi haqida batafsil ma'lumot yozib qoldirgan. "Ikki ulug' donishmand" kitobida esa qadim Termiz shahridan chiqqan ikki buyuk shaxs — Abu Iso Termiziy va Hakim At-Termiziylarning shaxsiyati, mashaqqatli umr safari, ilmga ixlosi, boy ilmiy merosi haqida bayon qilgan.

Bundan tashqari, professor Ubaydulla Uvatov "O'zbekiston — allomalar yurti", "Mahmud Zamaxshariy", "Buyuk donishmand", "Xorazmlik buyuk alloma" kabi o'nlab ajdodlarimiz haqida qimmatli ma'lumotlar beruvchi durdona asarlar yozgan.

Olim U. Uvatovning ilmiy maqolalariga nazar tashlansa, ularda ham buyuk moziyning ulug‘ olim-u fuzalolari, jumladan, Amir Temur, Taftazoniy, Al-Lomishiy, Imom Al-Buxoriy, Marvaziy, Hakim At-Termiziy, Abul Muin Nasafiy, Abu Iso Termiziy singari yuzlab donishmandlar, muhaddislar, tarixchilar, bir so‘z bilan aytganda, o‘z davrining yetuk va barkamol shaxslarining bugungi yoshlarga o‘rnak bo‘ladigan kamoli xususida so‘z boradi.

U. Uvatov qoldirgan bu ulkan meros, mana necha yildirki, yosh avlod tomonidan o‘rganilib kelinmoqda. Olimning Sharq allomalari ilmiy merosini o‘rganish va butun dunyoga ilm-ma‘rifat ziyosini yoyish borasida qilgan sa’y-harakatlari bugungi davrga kelib o‘z so‘zini aytmoqda. U. Uvatov yozib qoldirgan va arab durdonalarini tarjima qilgan buyuk merosi tufayli bugun o‘zbek yoshlari o‘zlarining buyuk ajdodlari haqida batafsil ma‘lumot olish bilan birgalikda bu zoti shariflarga munosib avlod bo‘lib yetishish uchun nimalar qilish kerakligi, buyuklar qanday yashashganini o‘qib-o‘rganib o‘z hayotlariga tatbiq etmoqdalar. Yoshlarning har tomonlama barkamol, intellektual salohiyatli bo‘lib yetishishida, tan olish kerakki, U. Uvatov kabi umrini ilm-fanga baxshida etgan olimlar qoldirgan merosning o‘rni beqiyos.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ubaydulla Uvatov “Buyuk yurt allomalari”. Toshkent. “O‘zbekiston” – 2016.
2. Ubaydulla Uvatov “Ikki ulug‘ donishmand”. Toshkent. “O‘zbekiston” - 2016.
3. <https://xs.uz/uz/post/manbashunos-olim-ubajdulla-uvatov>

КАЛИЙ ХЛОРАТ ИШЛАБ ЧИҚАРИШДА МАҲАЛЛИЙ МАТЕРИАЛЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Нуриддинов А.Х., Эркаев А.У.

Тошкент кимё-технология институти

E-mail: nuriddinovabduxamid@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Мазкур макола маҳаллий материаллардан фойдаланган ҳолда калий хлорат ишлаб чиқаришга еʼтибор қаратилган.

Калит сўзлар: Калий хлорат, технология, маҳаллий материаллар, Бертолле тузи, эрувчанлик, филтратсия, буглатиш.

TECHNOLOGY OF USING LOCAL MATERIALS IN THE PRODUCTION OF POTASSIUM CHLORATE

ABSTRACT

This paper focuses on the production of potassium chlorate using local materials.

Keywords: Potassium chlorate, technology, local materials, Bertolle salt, solubility, filtration, evaporation

Калий хлорат калий, хлор ва кислороддан ташкил топган, молекуляр формуласи $KClO_3$. Соф ҳолда оқ кристал модда ҳисобланади. Калий хлорат саноат микёсида энг кўп ишлатиладиган хлоратлар қаторига киради. Калий хлоратнинг физик-кимёвий хусусиятлари;

- кимёвий формуласи $KClO_3$,
- моляр масса 122,55 г/мол,
- ташки қурилиши оқ кристал ёки қуқун қўрилишида,
- зичлиги 2,32 г/см³,

- эриш харорати 356 °C, кайнаш харорати 400°C,
 - эрувчанлиги 8,15 г/100 мл (25°C), 13,21 г/100 мл (40°C), 53,51 г/мл (100°C),
- Калий хлорат куйидаги сохаларда кенг кўлланилади:

- оксидловчи восита сифатида,
- лабораторияда кислород олиш,
- дезинфекцияловчи моддалар ишлаб чиқаришда,
- гугурт ишлаб чиқаришда,
- пиротехника воситалари ишлаб чиқаришда ҳам базан кўлланилади.

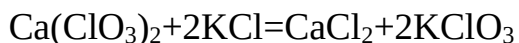
Калий хлорат мактаб ва коллеж лабораторияларида кислород газини ҳосил қилиш учун ишлатилади. Калий хлоратнинг қайтарувчи моддалар (фосфор, олтингугурт, алюминий, органик бирикмалар) билан аралашмаларни портловчи ишқаланиш ва зарбага сезгир, броматлар аммоний тузлари иштирокида сезгирлик ортади. Маҳсулот қуруқ ҳолда, ёнувчан моддалар, қайтарувчи моддалар, кучли кислоталар, органик кимёвий моддалар, аммоний бирикмалари, кукунли материаллар, озик-овқат ва озуқалардан узоқда сақланиши керак. Калий хлорат тиббиётда (биринчи павбатда калий етишмовчилигини даволаш учун), илмий қўлланмаларда (кимёвий экспериментал жараёнларда), озик-овқат маҳсулотларини қайта ишлашда (туз ўрнини босувчи), ўғит сифатида ишлатилади. У билан эҳтиёткорлик билан фойдаланиш, чунки модда ёнувчан эмас, балки бошқа моддаларнинг ёнишига ҳисса қўшади. Ёнғин содир бўлганда, тирнаш хусусияти берувчи ёки захарли буғларни (ёки газларни) чиқаради. Бертолле тузи билан композицияларнинг юқори сезувчанлигини туфайли улар саноат ва ҳарбий портловчи моддаларни ишлаб чиқариш учун деярли ишлатилмайди. У барча турдаги транспорт воситаларида ёпиқ транспорт воситаларида ташилади.

Калий хлорат олиш усулларида бири калий гидроксидни хлорлашдир.

$$6\text{KOH} + 3\text{Cl}_2 = \text{KCl} + \text{KClO}_3 + 3\text{H}_2\text{O}$$

Энг кўп миқдордаги маҳсулот кальций гипохлорит бўлганлиги сабабли энг кенг тарқалган жараён кальций хлорат (қиздирилганда кальций гипохлоритдан

олинади) ва калий хлорид ўртасидаги алмашинув реакциясига асосланган, бунда калий хлоратнинг паст эрувчанлиги туфайли эритмадан кристалланиб ажралиб чиқади.

KClO₃ чиқиши. 1-жадвал

№	NaClO ₃ / KCl	H ₂ O/ NaClO ₃ +KCl	Совиш ти t °C	Совиш τ (мин)	ρ		Намлик φ %	Суюқ қаттик фаза	Кристалланиш ниш харорати t °C	KCl чиқиши	NaClO ₃ и %
					ρ	t °C					
1	1.43	2.34	30	15	1202	85	10.14	4,82	80	75.92	75.92
2	1.43	2.34	10	20 (муз)	1200	85	7.18	4,74	80	82.29	82.29
3	1.43	2.34	20	15	1200	85	8.18	5,14	80	78.77	78.77
4	1.43	1.50	20	25	1220	90	9.42	3,37	78	84.73	84.73
5	1.43	1.50	20	30	1240	100	9.19	3,39	96	82.28	82.28
6	1.43	1.31	20	30	1250	105	10.93	2,58	98	88.65	88.65
7	1.29	2.48	20	30	1175	105	10.11	6,29	77	65.30	72.60
8	1.29	1.55	20	25	1255	90	12.22	3,48	85	77.38	86.03
9	1.29	1.83	20	25	1225	85	17.17	4,25	80	75.59	84.03
10	1.29	1.31	20	30	1280	105	10.29	3,01	98	79.67	88.57
11	1.15	1.36	20	30	1275	105	12.57	3,05	97	72.65	90.81
12	1.15	1.63	20	25	1230	90	12.81	3,90	85	68.89	86.12
13	1.15	1.76	20	25	1225	85	15.46	4,35	80	66.94	83.67

Жараёнларда биз учун керак булган калий хлорид филтратсия килиш оркали тоза калий хлорид олинди. Тадқиқотлармизда кальций хлорат ўрнига натрий хлорат тузидан фойдаланамиз. Натрий хлорат калий хлоратга нисбатан сезиларли даражада юқори эрувчанликка эга ва харорат ортиши билан эрувчанлик янада ортиши, совиш натижасида еса кўпроқ махсулот чуқтириш бўлганлиги сабабли калий хлоратни кристал ҳолатда филтрлаб ажратиш олиш имконини беради. Жараёнга харорат, концентрация, қаттиқ-суёқ нисбати таъсири ўрганилади. Реакцияда харорат 85, 90, 100, 105 °C ларда олиб борилди.

Реагентлар концентрациялари нисбати мос равишда ўзгартириб олиб борилди.(1-жадвал)

Жараёндан кейин ҳосил бўлган фильтратни 20-55% гача буғлатилганда тозалиги 98,55% гача бўлган натрий хлорид ажратиш олиш мумкинлиги исботланди (2-жадвал). Олинган илмий натижалар асосида жараённинг технологик схемаси таклиф қилинди.

Хосил бўлган фильтратни буғлатиш. 2-жадвал

	20%			30%			40%			45%			50%		
	М _ж гр	М _{вл} гр	М _{сух} гр	М _ж гр	М _{вл} гр	М _{сух} гр	М _ж гр	М _{вл} гр	М _{сух} гр	М _ж гр	М _{вл} гр	М _{сух} гр	М _ж гр	М _{вл} гр	М _{сух} гр
1	156,1	5,3	3,9	134,6	7,3	6,05	102,7	18,3	15,82	82,14	14,72	12,81	65,45	18,28	16,29
											9,78	7,91		11,18	9,34
2	158,2	5,4	3,67	133,57	8,55	7,12	104,93	18,1	15,64	81,44	13,42	11,76	72,24	17,71	15,75
											8,96	7,24		9,99	7,95
3	156,56	5,0	3,55	137,14	6,67	5,12	95,13	12,31	10,38	88,02	14,30	12,68	66,09	16,06	14,76
								7,55	6,40		8,85	7,09		11,78	10,43
4	149,84	5,50	4,00	120,89	12,13	10,06	104,77	10,24	9,18	91,20	14,70	13,07	65,56	20,00	18,27
								8,01	6,59		9,68	8,21		13,57	11,16

Адабиётлар

1. Ибрагимов Г.И., Эркаев А.У., Якубов Р.Я., Туробжонов С.М. «Калий хлорид технологияси» Тошкент 2010, -200 б
2. Нормаматов Ф.Х., Эркаев А.У., Дадаходжаев А.Т., Тоиров З.К., Кучаров Б.Х. Исследование процесса получения нитрата калия.«UNIVERSUM:ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ» Выпуск: 9(66). Сентябрь 2019. Москва 2019. 71-77с.

THE IMAGE OF AMIR TEMUR IN MARLOWE'S PLAY

Kurbonova Shakhnoza

MA student of Karshi state university.

Scientific advisor: F.T. Atamurodova, KSU.

E-mail address: qurbonovashaxnoza624@gmail.com

ANNOTATION

The article reveals literary features of historical tragedy “Tamburlaine The Great” by Christopher Marlowe. The theme of Amir Temur following was turn in the origin of the works penetrated by humanism their entered in quality of principal material to epopees and tragedies, considered «greats» literary genres. Here the historical-romantic tragedy «Tamburlaine the Great» of Christopher Marlow is a very important example.

Key words: drama, fiction, hero, tragedy, legend, statesman, leader, Amir Temur.

The world cultural and spiritual community is familiar and continues to get acquainted with the life and work of Amir Temur, who attracted the attention of the whole world, with his great contribution to the world treasure. Over 600 serious works about Amir Temur have been created in the languages of Europe over the past six centuries. In all of them, special emphasis is placed on his military leadership and military art. In the chronicles and literary works of writers of Western Europe, a very complex, full of contradictions, image of Sahibkiran appears, the life and work of Amir Temur is assessed in different ways. Emphasizing the positive assessment of the personality of Sahibkiran, a critical assessment of incorrect and anti-scientific views and the restoration of historical truth is the task of modern Temur studies.

The knowledge about Amir Temur in historical and literary works of Western Europe in 16th century have been extended. Marlowe could have known more than of the great number of works which had been devoted to the legend of the fourteenth-

century conqueror. Marlowe could hardly have known much of the work of European historians and moralists. Nowadays we know that Amir Temur was the son of a chief. But in the sixteenth-century European historians, departing from strict truth, make Amir Temur a low-born shepherd or soldier. Marlowe accepts for his drama the tradition of Amir Temur's lowly shepherd origin. The fact receives attention both on the title page of the drama and internally in the dialogue. But Marlowe's Amir Temur is the Scourge of God. This important concept gives unity to the portrait. It furnishes the hero his role, makes his history intelligible, provides his life a destiny.

Christopher Marlowe, a great talent, was a threat to the Elizabethan regime. In 1593, he was killed by secret police. Marlowe, the founder of the English Renaissance tragedy, was inspired by the spirit of freedom and democracy. His work "Tamburlaine the Great" is the first fiction about Amir Temur. In general, English drama, including Shakespeare, has learned much from Marlowe. The prototypes of Lir, Macbeth, Coriolan, Timon of Athens are the heroes of Marlowe. In addition, Marlowe studied art from Italian literature, making first use in English drama, such as composing plays, storytelling, and using white poetry in tragedies, thereby enhancing the sensitivity of dramatic poetry to Shakespeare, is a major representative of the dramatic works.

Well-known statesmen and public figures, scholars and writers around the world recognize the worthy contribution of our great ancestors, especially Amir Temur, to the development of world civilization and culture throughout his socio-political, scientific and creative activity. Indeed, Amir Temur is not just a great commander and statesman who has built a powerful and prosperous state in world history. The Sahibkiran turned Samarkand, his capital, into one of the world's cultural, architectural and scientific centers. One of the most important qualities of our great ancestor is that he realized six centuries ago that the development of mutually beneficial cooperation, the strengthening of friendship and solidarity between the distant and near peoples was a key factor in securing a bright future for his kingdom. He therefore did a great job of connecting Europe and Asia. It has established relations with China, India on the one hand, and France, Spain, England and other countries, and seeks to strengthen these

relations. Amir Temur has left a deep mark in history as the most skilled diplomat of his time, as has been scientifically acknowledged by Uzbek scientists and foreign experts. Amir Temur, as a great statesman, skillfully combined peacekeeping and military activities to achieve his goals. The great empire, built by Amir Temur, since that time has attracted not only the neighboring countries and their kings, but also the rulers of distant lands. Historical documents show that since the 1970s, representatives of European countries have come to Movarounnahr and are seriously interested in the potential of a new, independent state. The Amir Temur, in turn, established diplomatic relations with almost all the major powers of the time and their rulers, especially after the formation of a powerful kingdom. He sent ambassadors to various countries and also received foreign ambassadors sent to him. Amir Temur sent messengers to King of Castile and León Don Enrique III (in some sources - King Henry III), ruler of France Charl VI (in some sources - Karl VI), King of England, Henry IV, and Spanish, French, English, Chinese and a number of other historical and scientific works that have been widely documented by the fact that more than 20 foreign ambassadors have received their guests in their capital, Samarkand. One of the peculiarities of Amir Temur's diplomacy is that he has adhered to the etiquette of Oriental diplomacy in all his addresses, even in his letters written in strict form. It is not difficult to trace back to the letters of the rulers of some countries in the rough, and sometimes irritable, and sometimes ignorant, letters of culture, which were inherited from that time.

The fact that in Amir Temur's letter to King of France Charl VI wrote "Salom va tinchlik e'lon qilaman!" At the same time, it is given information about the great interest in the personality of Amir Temur in France. French orientalist do not only cover the history of Amir Temur and his great dynasty, but also to compile a chronicle of military actions and realizations, but also to reflect the socio-political and spiritual ideological environment and the pure human qualities of Amir Temur and his descendants, their state, society and religion and their attitudes towards science.

References:

1. Муҳаммад Али. Улуғ салтанат. «Шарқ» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси бош таҳририяти. Тошкент – 2003
2. Christopher Marlowe, Tamburlaine the Great, Parts 1 and 2, in The Complete Works, vol. 5, ed. by David Fuller and Edward J. Esche (Oxford: Clarendon Press, 1998).
3. Christopher Marlowe, Complete Plays and Poems, ed. by E. D. Pendry, rev. Everyman edn (London: Dent, 1976).
4. Burnett, Mark Thornton. "Tamburlaine: An Elizabethan Vagabond." Studies in Philology 94 (1987).

T.QAYIPBERGENOV SHIĞARMALARINDA SOMATIKALIQ FRAZELOGIZMLERDİŇ QOLLANILIWI

Ayapova Totiya Polatovna

Berdaq atındağı QMUdın qaraqalpaq filologiyası fakulteti Lingvistika (qaraqalpaq tili)1-kurs magistrantı.

ANNOTATSIYA

Maqolada xalqimizda uchraydigan somatikalıq frazeologizmlar va ularning mano kategoriyalari,qóllanilishi boyicha tahlil otkazilgan.Materialda badiy kitoblar asosida somatikalıq frazemalar bóyicha malumotlar berilgan va ularning mano ekvivalentlari xusisida izlanish olib borilgan.

Kalit sózlar:somatizm, frazemalar, adabiyot, ekvivalent, ishlar, jamlanma.

THE USE OF SOMATIC PHRASEOLIGY IN THE EPICS OF T.KAYIPBERGENOV

ABSTRACT

The article analyzes the somatic phraseology common in our people and their mano categories. The material information on somatic phrases based on art books

Key words: somatism, phrases, literature, equivalent, works, collection.

Frazeologizmler bir waqıtları birden payda bolğan joq. TildiŇ rawajlanıwı menen birge frazeologiyalıq sóz dizbekleri de rawajlanıp, jańadan payda bolıp tildiŇ leksikasın bayıtıp otırdı.

Kórkem shıǵarmalarda ádebiy tilde burınnan qollanılıp kiyatırǵan ulıwma tanımalılıqqa iye frazeologizmler menen birge, awızeki sóylew stiline tán sonday-aq, awızeki sóylew tiliniń birligi bolǵan somatikalıq frazeologizmler de súwretlew quralları sıpatında stillik maqsette qollanılıp keledi.

Belgili jazıwshı T Qayıpbergenovtıń “Kózdiń qarashıǵı” romanı tilinde frazeologizmler súwretlew quralları sıpatında ónimli qollanıladı. Shıǵarma tilinde adamnıń dene músheleriniń atamalarına baylanıslı frazeologizmler kóp ushırasadı.

Kórkem shıǵarmanıń tilinde adamnıń dene múshelerine qatnaslı kóz, bas, qulaq, awız, jùrek, murın, qabaq, iyek, til hám t. b. sózler feyiller menen dizbeklesip, feyil frazeologiyalıq sóz dizbegin dúzgen.

1. **Kóz** sózine baylanıslı frazeologizmler.

Frazeologiyalıq sóz dizbekleri mánisi jaǵınan jùdá kórkem obrazlılıqqa iye bolp, ayılajaq oy-pikirdi tereń mánili etip jetkeriwde úlken áhmiyetke iye. Sonlıqtan da, jazıwshı, shayırlar kórkem shıǵarmalarda sózlerdiń obrazlılıǵına erisiw ushın olardan keń paydalanadı.

Shıǵarmada “kóz” sózine baylanıslı tómendegidey frazeologiyalıq sóz dizbekleri qollanılgan.

Mısalı: Sonda nege meniń kóz aldında tislerin qayrap atırǵan qasqırdıń balası kibi payda boladı? (17-bet)

“Maǵan Najimovtıń kóz qarası ózgergen be yamasa waqıt ózgergen be?” dep oylandı ishinen. (10-bet)

Bunnan Serjanov mudamı xabardar. Sonlıqtan ol ùmitli kózlerin Zavmaktan ayırmay, álleqanday jubatıwshı keńes kùtti. (16-bet)

Ózine sın kózler qadalǵanın sezgen Dáwletov ta naqolay jaǵdayda. (25-bet)

Joqarıdaǵı mısılǵa alınǵan frazeologizmlerde “kóz” sózi - tirek sóz.

Birinshi mısıladaǵı “kóz aldında” frazeologizmi “payda bolıw”, “aldında turıw” mánilerin bildiredi. Onıń komponentleri qurılısı boyınsha atlıq+ráwısh sóz shaqaplarınan ibarat.

Ekinshi mısaldağı “kóz aldına keltiriw” frazeologizmi “eslew”, ”oylaw” mánilerin bildiredi. Onıń komponentleri qurılısı boyınsha atlıq+rawish+feylil sóz shaqaplarınan ibarat.

Úshinshi mısaldağı “kóz almay qaraw” frazeologizmi “baqırayıw”, ùnilip otırıw” mánilerin bildirip kelgen. Onıń komponentleri atlıq+rawish+feylil sóz shaqaplarınan ibarat.

Sonıń menen birge, bul dóretpe tilinde "kóz "sózi menen kelgen basqa da frazeologizmlerdi kóplep ushıratıwǵa boladı.

Bul frazeologizmlerdiń bári de shıǵarma tiline kórkemlik qosıp, onıń tásirli bolıwı ushın xızmet atqarıp tur. Olardıń hár birin qollanıwda jazıwshınıń jeke sóz qollanıw usılı kórinedi. Sóz sheberi hár bir frazeologizmdi puxtalıq penen paydalanıw arqalı shıǵarmanıń tiliniń tásirli hám kórkem bolıwına erisedi.

Joqarıdağı mısallardıń barlıǵı somantikalıq frazeologizmler bolıp, kóz sózi menen tikkeley baylanıslı bolıp tur.

“**Til**” sózine baylanıslı frazeologizmler.

“Til” sózine baylanıslı frazeologizmler awızeki sóylew tiline tán turaqlı sóz dizbekleri bolıp ,olar júdá ónimli qollanıladı. Mısalı:

1) Oblastlıq partiya komitetiniń basshıları arzanı oqıwdan bunday aqıllı basshını jumıstan bosatıw qáte, dep ózin tillesiwge shaqıradı. (24-bet)

2) “Jańalıq” sabxoızı barlıq waqıtta rayonda, hátte oblastta eń aldınıǵı sıpatında tilge alınatuǵın edi. (24-bet)

Mısallardağı “tillesiwge shaqırıw” sóylesiw mánisinde “tilge alınıw” sóz bolıw degen mánilerdi bildiredi.

“**Bas**” sózine baylanıslı frazeologizmler.

Shıǵarmada adam mùshelerinen ”bas” sózi menen baylanıslı bolǵan frazeologizmler ónimli qollanıladı. Misalı:

1) Mine endi olardı dűzetiw óziniń basına tùsejaq. (26-bet)

2) Hár qaysısı hesh kimniń aldında bas iyip kórmegen, ele de bas iymmeytuǵın sıyaqlı. (26-bet).

3) Oblastlıq partiya komitetinińn sekretarı menen sóyleskende de usı sorawlar jóninde kóp bas qatırǵan edi. (25-bet)

Mısalǵa alıńǵan “basına túsıw” frazeologizmi “ózi islew” mánisin bildirgen, al ekinshi gáptegi “bas iyip kórmew” frazeologizmi jalınbaw mánisinde kelgen.

Úshinshi mısaldaǵı “bas qatırıw” frazeologizmi oylanıw, pikirlew mánilerinde kelgenligin kóriwmizge boladı.

“**Ayaq**” sózine baylanıslı frazeologizmler.

Roman tilinde adam múshelerinen ayaq sózine baylanıslı frazeologizmler de jumsalǵan. Mısalı:

- Ha, endi qalay oylaysız, endi biz búgingi kúnniń talabı menen ayaq qosa almaytuǵın dárejege tústik pe? (20-bet)

Joqarıdaǵı mısallardaǵı “ayaq qosa almaw” frazeologizmi teń, birge, qatar jüre almaw mánilerinde jumsalǵan, “ayaǵınıń astın gewlew” frazeologizmi óz jumısın islew mánisinde kelip tur.

Úshinshi mısaldaǵı “ayaqsız qalıw” frazeologizmi aqırına jetpew, juwmaqlanbaw mánilerin bildirip kelgen.

“**Awız**” sózine baylanıslı frazeologizmler.

Shıǵarmanıń tilinde adamnıń dene múshelerinen kóz, bas ayaq sózleri menen birge “awız” sózi arqalı payda bolǵan frazeologizmler de qollanıladı. Mısalı:

Dáwletov usı pikirdi aytqan gezde Serjanovtıń jüregi suw etip, “bul dala qasqırı ne dep atır, kimdi tislemekshi, kimgе awız salmaqshı?” - dep quraltay tribunasındaǵı Dáwletovqa ayırıqsha dıqqat qoyǵan edi. (9-bet)

Mısaldaǵı “awız salıw” frazeologizmi joq qılıw, qatardan shıǵarıw mánilerinde kelgen.

“**Iyek**” sózine baylanıslı frazeologizmler.

Mısalı: ... Zavmag oǵan iyegin nusqap, “áne, Dáwletovtıń ózi! ...” degen sózdi ol da esitken edi. (33-bet)

Mısaldaǵı “iyegin nusqaw” frazeologizmi siltew, kórsetiw mánilerinde kelgen.

“**Qulaq**” sózine baylanıslı frazeologizmler.

Mısalı: Hár kim oziniń aldındaǵınıń basın qolı menen kózi aldınan bir shetke iyterip, Dáwletovtıń sózlerine qulaq túrdi. (37-bet)

“Qulaq túrdi” frazeologizmi tıńlaw mánisinde jumsalǵan.

Joq, joldaslar, biz bunday dinshil adamlardıń sózlerine qulaq aspawmız tiyis. (44-bet)

Mısaldaǵı “qulaq aspaw” frazeologizmi tıńlamaw mánisinde jumsalǵan.

“**Bet**” sózi menen baylanıslı frazeologizmler.

Mısalı: Demek sen aqırınan baslaǵansań! – dep ol kópshilikke bet burdı. (39-bet)

Mısaldaǵı “bet burdı” frazeologizmi qaradı mánisinde jumsalǵan.

Kórkem shıǵarma tilinde frazeologizmlerdiń qollanıw ózgesheliklerin arnawlı izertlew kórkem sóz sheberleriniń xalıq tilinde tayar til quralların ,til baylıqların jáne de sheberlep paydalanıw usılın ashıp beredi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1.Aynazarova G. Qaraqalpaq tilinde teńles eki komponentli frazeologizmler.

Nókis. 2005

2.Абдуллаев Ш.Д. Таржима асарларда фразеологизмлар семантикаси.Фил.фан.номзоди...дис.-Тошкент.2007.

3..Аймурзаева А.А.Дабыловтын "Бахадыр"дастанындагы рен билдириуши келбетликлер.

4.Т Кайыпбергенов.Коздин карашыгы.

Нокис."Каракалпакстан".1986.

PEKAN YONG‘OG‘INING BIOLOGIYASI, XUSUSIYATLARI

Xolmatova Dilafruz Murodjonovna

Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar instituti

o‘rmonchilik yo‘nalishi magistri

Kalit so‘zlar: meva, yong‘oq, vitamin, mag‘iz, element, ozuqa, yog‘, himoya, teri, tana, mahsulot, kasallik, miya.

Ключевые слова: фрукты, орехи, ядро, элемент, питательное, вещество, жир, защита, кожа, тела, продукт, болезнь, мозг.

Keywords: Fruit, nuts, kernel, element, nutrient, fat, protection, skin, body, product, disease, brain.

ANNOTATSIYA

Pekan yong‘og‘ining ahamiyatli tomonlari juda ko‘p hisoblanadi. Pekan vitaminlar, minerallar va boshqa foydali moddalarning koni hisoblanadi. Ular sog‘lom ovqatlanish, an‘anaviy tibbiyot, kosmetologiya va farmasevtikada qo‘llaniladi. Ushbu yong‘oqning yog‘i juda ko‘p foydali xususiyatlarga ega, chunki uning tarkibida E, B, PP, C vitaminlari, oqsillar, aminokislotalar va minerallar mavjud.

АННОТАЦИЯ

Есть много важных аспектов пекана. Пекан- это кладезь витаминов, минералов и других питательных веществ. Они используются в здоровом питании, народной медицине, косметологии и фармацевтике. Масло этого ореха обладает многими полезными свойствами, так как содержит витамины E, B, PP, C, белки, аминокислоты и минеральные вещества.

ANNOTATION

There are many important aspects of pecan. Pecan is a deposit of vitamins, minerals and other nutrients. They are used in healthy eating, traditional medicine, cosmetology and pharmaceuticals. The oil of this nut has many beneficial properties, as it contains vitamins E,B,PP,C . proteins, amino acids and minerals.

Pekan yong‘ogi –vitaminlarga boy bo‘lgan mazali yong‘oqlardan biri hisoblanadi. Pekan yong‘og‘I oddiy yong‘oqni eslatganligi uchun tashqi tomondan juda tanish ko‘rinadi. Biroq, pecan yanada cho‘zilgan shaklga ega, uning kattaligi biroz kattaroq va uning yuzasidagi o‘yiqchalar unchalik chuqur emas. Pekan po‘stlog‘I silliq va yong‘oqning o‘zi ikkita qismdan iborat. Ma‘lumki, pekanlar Meksikada, AQShning janubiy shtatlarida va Osiyo mamlakatlarida, ya‘ni issiq bo‘lgan hududlarda o‘sadi. Pekan yong‘og‘i juda yog‘li hisoblanadi va tarkibida 70 % yog‘ bor, shuning uchun ular tezda eng yaxshi iste‘mol qilinadi. Ikkinchidan, agar pecan zaxirasini saqlashimiz kerak bo‘lsa, uni issiq joyda saqlamasdan, muzlatgichda yoki sovuq haroratga qo‘yishimiz zarur. Shundagina yong‘oq o‘zining sifatini va aslini buzmaydi, hamda vitaminlarini yo‘qotmaydi. Pekan daraxtining uzunligi 40 metrgacha yetadi. Daraxtlar uzoq umr ko‘radi va 300 yilgacha meva beradi. O‘simlikning kelib chiqishi Shimoliy Amerika hisoblanadi, u yerda yovvoyi yong‘oq dastlab hindular tomonidan topilgan. Yong‘oqlar go‘sht kabi to‘yimli bo‘lganligi sababli, ularni och qolishganda iste‘mol qilishgan. Hozirgi kunda ko‘plab pecan navlari Qo‘shma shtatlarda yetishtiriladi va ular hozirgacha amerikaliklarning an.anaviy sevimli yong‘og‘i hisoblanadi. Pekan yong‘og‘ining ta‘mi va xushbo‘yligi oddiy yong‘oqqa nisbatan yumshoq va yorqinroq, achchiqligini yo‘qligi esa shirinliklar tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shimoliy Amerikada kelib chiqqan Pekan bugungi kunga kelib, avstraliya, Ispaniya, Meksika, Fransiya, Turkiya, Markaziy Osiyo va Kavkazda yetishtirilmoqda. Turli mamlakatlarda u har xil ishlatilgan, masalan: Shimoliy Amerikada yong‘oqlar oddiy kunlarda ham, bayramlarda ham ovqat ratsionida majburiy bo‘lib kelgan. Meksikada bu yong‘oqlarning mag‘zidan maydalab, suv bilan aralashtirish orqali to‘yimli, baquvvat ozuqa tayyorlanadi. Bolalar va qariyalar yong‘oqdan oz miqdorda oziqlanadi.

Pekan daraxti termofil o'simlikdir. Ammo botaniklarning tajribalari shuni ko'rsatadiki, yong'oq Ukrainada muvaffaqiyatli ildiz otgan va qishda uzoq muddatli sovuqqa bardosh bergan. Mamlakatning janubi, g'arbiy qismida yetishtirish uchun istiqbolli yerlar mavjud.

Pekan yong'og'ining boy tarkibi va ko'pgina xususiyatlari bizning ovqatlanishimiz va davolanishimiz uchun ajralmas va bebaho bo'lib qoladi.

Adabiyotlar:

- 1 A.Q.Qayumov, E.T.Berdiyev – “Dendrologiya” T-2012
- 2 E.T.Berdiyev va b – “O'rmonchilik” T- 2012
- 3 Арахис и фундук посадка уход обор урожая Сергей Холодный изд Лотос 2018
- 4 Р.С.Верник «Ореховы леса Узбекистана»

METALLARGA TERMIK ISHLOV BERISH

Mahmudova Mahbuba Faxriddin qizi

Navoiy davlat konchilik universiteti

E-mail: mmmmt153@gmail.com

ANNOTATSIYA

Metallarga termik ishlov berish metall va qotishmalarni issiqlik bilan ishlov berish jaroyoni bo'lib ,unda ularni strukturasi , o'z navbatida xossalarini o'zgarishi kuzatiladi. Termik ishlov berish jarayoni metal va qotishmalarni ma'lum bir temperaturagacha qizdirish ,ushbu qizdirilgan temperaturada ushlabturish hamda berilgan temperaturada sovutishdan iborat.

Kalitso'zlar:cho'yanlar,po'latlar, yumshatish,toblash, normallash, bo'shatish

THE HEAT TREATMENT PROCESS OF METALLS ABSTRACT

Technikal processing of metals and heat treatment of alloys , in which their structure, in turn , changes properties . Meat treatment process consists of heating metals anol alloys to a certain temperature , keeping it at this heating temperature and cooling it to a given temperature.

Key words: Cast irons, steal, alleviation, heal, normalization, realise Termik ishlov berish deb metall vaqotishmalardan tayyorlangan buyumlarga ularning strukturasi va xossasini berilgan yo'nalishda o'zgartirish maqsadida issiqlik bilan ta'sir etish yo'li orqali ishlov berish jarayoniga aytiladi.

Cho‘yanlarni termik ishlash. Cho‘yan buyumlarni ham po‘lat buyumlar singari termik va kimyoviy-termik ishlovlar natijasida xossalari yaxshilanadi. Amalda buyumlar xiliga, materialiga va ulardan kutilgan xossalariga qarab quyidagi termik ishlovlarga beriladi.

1. Yumshatish. Ma’lumki, murakkab shaklli cho‘yan quymalar olishda ichki zo‘riqish kuchlanishlari ularni ish jarayonida ularga ta’sir etuvchi tashqi kuchlarga qo‘shilsa, darz paydo bo‘lishi mumkin. Shu boisdan bunday quymalarni ichki zo‘riqish kuchlanishlaridan xalos etish va strukturasini yaxshilash maqsadida yumshatiladi. Quymaning shakliga, o‘lchamlariga va boshqa ko‘rsatkichlariga ko‘ra pech tanlanib yumshatish rejimi belgilanadi. Masalan, o‘rtacha quymalar 500–550°C temperaturagacha asta-sekin qizdirilib, shu temperaturada bir necha soat tutib turilgach, pech bilan birga sovitiladi. Cho‘yan quymalarni metal qolipda tez sovitishda, ko‘p hollarda, sirtqi qatlam qattiqligi haddan tashqari ortib ketadi. Bu esa kesib ishlashda qiyinchiliklar tug‘diradi. Shu sababli, bunday quymalarning sirt qattiqliklarini kamaytirish maqsadida ular ham yumshatiladi. Bog‘lanuvchan cho‘yanlardan quymalar olish uchun quyma cho‘yan quymalarni yumshatiladi. Quyidagi jadvalda bolg‘alanuvchan cho‘yanlarning markalari, kimyoviy tarkibi, mexanik xossalari keltirilgan (GOST 1215-79).

Bolg‘alanuv chancho‘yanlarmarkasi	Cho‘zilishga mustahkamligi MPa	Nisbiy cho‘ziluvchanligi %	Brinell bo‘yicha qattiqligi HBkgk/mm
KCH 30-6	294	6	100-163
KCH 33-8	323	8	100-163
KCH 35-10	333	10	100-163
KCH 37-12	362	12	110-163
KCH 47-7	441	7	150-207
KCH 50-5	490	5	170-230
KCH 55-4	539	4	192-241
KCH 60-3	588	3	200-269
KCH 65-3	637	3	212-269

1-

jadval

2. Normallash. Cho‘yan quymalarning puxtaligi va plastikligini oshirish maqsadida normallanadi. Buning uchun cho‘yan quymalarni $850\text{--}900^{\circ}\text{C}$ gacha qizdirib, shu temperaturada ma‘lum vaqt tutib turilgach, havoda sovutiladi. Ma‘lumki, cho‘yan quyma $850\text{--}900^{\circ}\text{C}$ gacha qizdirilganda uning tarkibidagi erkin grafit austenitda eriydi. Bu quyma havoda sovutilganda perlitmiqdori ortib, donachalari maydalashadi

3. Toblash. Kulrang cho‘yan quymalarini toblashdan maqsad ularning puxtaligini oshirishdir. Buning uchun quymani $850\text{--}900^{\circ}\text{C}$ gacha qizdirib, shu temperaturada ma‘lum vaqtsaqlangach, suvda, moyda yoki tuz eritmasida sovutiladi. Toblangan quyma strukturasi martensit, qoldiq austenite va grafitdan iborat bo‘ladi.

4. Bo‘shatish. Toblangan cho‘yan quymalarini ichki zo‘riqish kuchlanishlaridan holi etish maqsadida bo‘shatiladi. Bo‘shatish rejimi kutilgan qattqlikka ko‘ra belgilanadi. Agar qattqligi yuqori bo‘lishi talab etilsa, past ($200\text{--}250^{\circ}\text{C}$)da, qattqligi pastroq bo‘lishi talab etilsa, yuqori $450\text{--}600^{\circ}\text{C}$ da bo‘shatiladi. Cho‘yan quymalarning puxtaligini, qattqligini, korroziyaga bardoshligini oshirish bilan yeyilishga chidamli qilish maqsadida po‘latlar singari kimyoviy termik ishlovlar ham beriladi

Foydalanilgan adabiyotlar:

1 I. Nosirov. Materialshunosik. T., „O‘qituvchi“, 2004.

2 M.A. Mirboboyev. Metallar texnologiyasi. T., „O‘qituvchi“, 2004.

3 WWW. Ziyonet.uz.

SURXON VOHASIDA YASHOVCHI O‘ZBEK VA TOJIK XALQLARINING QARINDOSHLIK ATAMALARI

Asatullayev Furqat (TerDU magistranti)

klioarmada@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Surxon vohasida yashovchi o‘zbek va tojik xalqlarining nutqidagi qarindoshlik atamaları adabiy tildagi qarindoshlik atamaları bilan solishtirilib, o‘ziga xos jihatlari ochib berildi. Qarindoshlik atamaları jadval orqali misol tariqasida berildi.

Kalit so‘zlar: adabiy til, o‘zbek tili, tojik tili, qarindoshlik atamaları, sheva

TERRITORY TERMS OF UZBEK AND TAJIK PEOPLES LIVING IN SURKHAN OAKH

ABSTRACT

This article compares the terms of kinship in the speech of the Uzbek and Tajik peoples living in the Surkhandarya oasis with the terms of kinship in the literary language and reveals their peculiarities. The terms kinship are given as an example through the table.

Key words: literary language, Uzbek, Tajik, kinship terms, dialect

Surxon vohasida o‘zbek, turkman, tojik, afg‘on kabi bir qancha millatga mansub aholi ming yillar davomida bir tan-u bir jon bo‘lib yashab kelishmoqda. Ularning urf-odat, yashash tarzi va an‘analari bir-biriga juda yaqin. Etnik jihatdan turkiy xalqlarning qipchoq va o‘g‘uz guruhları ko‘pchilikni tashkil etadi.

Vohada o'zbeklar bilan birga tojik millatiga mansub aholi ko'pchilikni tashkil qiladi. Boysun, Uzun, Sariosiyo, Denov, Muzrabot kabi tumanlari va Termiz shahrida tojiklar ko'pchilikni tashkil etib, o'zbeklar bilan birgalikda yashab kelmoqda.

Qavm-qarindoshlik atamaları turkiy tillarda I.Ismoilov tomonidan o'rganilgan³⁵. Shuningdek, turkiy tillarning qipchoq guruhi o'zbek shevalari qavm-qarindoshlik atamaları Samarqand shevalari misolida prof. X.Doniyorov tomonidan ham tadqiq qilingan.

Surxondaryodagi o'zbek va tojiklar nutqida uchraydigan qavm-qarindoshlik atamalarini quyidagicha tasnif qilish mumkin.

Umumturkiy atamalar	O'zbek adabiy tilida	Tojik adabiy tilida	Voha shevasida
Ata	Ota	Падар	Dada (ota)
Ana	Ona	Модар	Ena (aya)
Aka	Aka	Бародар	Aka
Ogul	O'g'il	Баҷа	Ul
Qiz	Qiz	Духтар	Qiz
Ini	Uka	Бародар	Ini (uka)
Pəchchə	Pochcha	Язна	Jezza(yazna)

Bu sohada qilingan ilmiy tadqiqotlardan kelib chiqib, o'zbek tilida uchraydigan qarindosh-urug'chilikni ifodalovchi atamalarni quyidagicha tasniflash mumkin:

- Ota tomonidan qarindoshlikni ifodalovchi nomlar
- Ona tomondan qarindoshlikni ifodalovchi nomlar
- Oila qurish bilan bog'liq qarindoshlikni ifodalovchi nomlar;

Ammo kelib chiqish ma'nosiga ko'ra qavm-qarindoshlik terminlari asosan uchta katta guruhga bo'linadi:

I Qon-qarindoshlik terminlari

II Nikohdan keyin paydo bo'ladigan qarindoshlik terminlari

³⁵ I.Ismoilov. Turkiy tillarda qavm-qarindoshlik terminlari. Toshkent. "Fan" 1966

(*Yaqinlik nomlari deb ham ko'rsatilgan*).³⁶

Har bir qavm-qarindoshlik atamalarining kelib chiqishi, tarixiy taraqqiyoti turlicha bo'lib, o'zbek xalq shevalari va adabiy tili bilan tojik adabiy tili va shevalaridagi qavm-qarindoshlik atamaları ham fonetik va leksik jihatdan farqlanadi.

Fonetik jihatdan farqlanuvchi qavm-qarindoshlik terminlarquyidagilar:

O'zbek tilida	Tojik tilida
Amaki	Амак
Tog'a	Тағо
Amakivachcha	Амакбача
Xolavachcha	Холабача
Ovsun	Абусун

O'zbek tilidagi ba'zi qavm-qarindoshlik atamaları tojik tilidan o'tgan. Masalan amaki, amakivachcha, xola, xolavachcha, tog'avachcha, amnavachcha kabi terminlari olimlarning fikricha, tojik tilidan o'zlashgan. Lekin turkiy tillarda umumiylikdan tashqari, har bir turkiy tilning faqat o'zigagina xos bo'lgan, boshqa turkiy tillarda uchraydigan terminlarga egadir. Masalan, o'zbek tilidagi amma-amnavachcha, xola-xolavachcha, amaki-amakivachcha, tog'a-tog'avachcha, pochcha; kelinoyi, nevara kuyov, nevara kelin va boshqalar³⁷degan fikrlar ham mavjud. Ammo yana boshqa manbalarga nazar tashlasak, yuqoridagi bazi so'zlarni inkor etishini ko'rishimiz mumkin. Bunga misol qilib quyidagilarni keltiramiz. Amaki termin bilan arabcha amma otining asosi amm(-un) bo'lib, "ota" ma'nosini anglatadi (APC, 538). Amma oti arab tilida amm(-un) otiga at(-un) "женский род" qo'shimchasi qo'shib hosil qilingan (ATT, 29); tojik tiliga rod qo'shimchasi oxiridagi t tovushini –un kelishik qo'shimchasi bilan birgalik tashlab olingan. Bu ot otaning opa-singlisi (jiyaniga nisbatan) ma'nosini anglatadi. Tojik tilida amma oti tarkibidagi qo'sh m tovushidan biri tashlanib, izzat-hurmat ma'nosini ifodalaydigan tojikcha –ak qo'shimchasi (ТЖРС, 543) qo'shilgan (amak); bu otni o'zbek tiliga olishda oxiriga i tovushi qo'shilgan (amaki). Har ikki tilda

³⁶ I. Ismoilov. Turkiy tillarda qavm-qarindoshlik terminlari. Toshkent. "Fan" 1966

³⁷ I. Ismoilov. Turkiy tillarda qavm-qarindoshlik terminlari. Toshkent. "Fan" 1966

bu ot otaning aka-ukalari (jiyaniga nisbatan) ma'nosini anglatadi³⁸. Bir qancha vaqt bekor yurgach, "ishbilarmon" amakisining yordami bilan, nihoyat bir boyga mirza bo'ldi va xizmat uchun To'qmoq shahriga jo'nadi. Oybek, Tanlangan asarlar.

Amakivachcha bu ot tojik tili lug'atida amakbacha shaklida keltirilgan (ТЖРС, 24). bu ot tarkibidagi bacha qismi bola ma'nosini anglatadi. Shunga ko'ra amakbacha oti aka-ukalarning o'g'il-qizlari (bir-biriga nisbatan) ma'nosini anglatadi (ТЖРС, 24; ЎТДЛ, I, 43).³⁹ Aslida Fotima menga tug'ishgan jigar, biz amakivachchamiz, - deydi Zuhaxon. N.Yoqubov, Bo'sag'ada.

Xolavachcha – bu ot tojik tilida onaning op-singillari ma'nosini anglatadigan xola oti bilan (APC, 241) bola ma'nosini anglatadigan tojikcha bacha otidan (ТЖРС, 52) tuzilgan bo'lib, o'zbek tiliga b tovushini v tovushiga almashtirib, ch tovushini qatlab (chch) olingan; opa-singillarning bolalari bir-biriga nisbatan ma'nosini anglatadi (ЎТДЛ, II, 329).⁴⁰ Xolida xolavachchasi bilan quyuq ko'rishdi. "Yoshlik".

Tog'avachcha- bu so'z tog'a va bacha so'zlarining qo'shilishidan hosil bo'lgan. Tog'a – onaning akasi yoki ukasi (uning farzandlariga) nisbatan ishlatiladi.⁴¹ Bacha so'zi esa tojik tilida bola ma'nosini ifodalaydi. Yuqorida aytib o'tganlarimizdek b tovushi v tovushiga almashtirilib, ch tovushini qatlab (ch ch) olingan. Shunga nisbatan tog'avachcha so'zi onaning akasi yoki ukasining o'g'il qizlariga nisbatan qo'llaniladi.

Ammavachcha – bu so'z amma (arabcha) + bacha (tojikcha) so'zlarining qo'shilmasidan hosil bo'lgan bo'lib, otaning opasi yoki singlisining farzandlariga nisbatan qo'llaniladi. Bu qo'shma so'zning tovush almashishi ham yuqoriga so'zlar kabitdir.

Xulosa qilib aytganda, turli xildagi millat vakillari bir hududda yashab, bir biriga yaqin turmush tarzini kechirar ekan, ularning tili ham umumiylik kasb etib boraveradi. Nafaqat Surxon vohasida, balki butun O'zbekistonda istiqomat qiladigan o'zbek va tojik xalqlari bir-biriga azal-azaldan qondosh va qardosh hisoblanib kelinadi. Lekin o'zbek tili ko'p dialekt va shevalardan iborat ekanligini e'tiborga olgan holda o'zbek

³⁸Sh.Rahmatullayev. O'zbek tilining etimologik lug'ati. Toshkent. Universitet. 2009

³⁹ Sh.Rahmatullayev. O'zbek tilining etimologik lug'ati. Toshkent. Universitet. 2009

⁴⁰Sh.Rahmatullayev. O'zbek tilining etimologik lug'ati. Toshkent. Universitet. 2009

⁴¹O'zbek tilining izohli lug'ati. V tomlik. Toshkent. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

va tojik xalqlarining qavm-qarindoshlik atamaları ayrim fonetik, leksik-semantik jihatdan farq qilishi tabiiy hodisadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. I.Ismoilov. Turkiy tillarda qavm-qarindoshlik terminlari. Toshkent. "Fan" 1966
2. Sh.Rahmatullayev. O'zbek tilining etimologik lug'ati. Toshkent. Universitet. 2009
3. O'zbek tilining izohli lug'ati. V tomlik. Toshkent. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA "SEVGI" KONSEPTINING QIYOSIY TAHLILI

To‘xtasinova Shoxsanam Abdujalil qizi,

Xorijiy til va adabiyoti(ingliz tili) ta’lim yo‘nalishi magistranti
Boshlang‘ich ta’lim, maktabgacha ta’lim va tillarni o‘qitish metodikasi fakulteti,
Andijon davlat universitetining Pedagogika instituti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada zamonaviy tilshunoslikda olib borilayotgan sevgi tushunchasini ingliz va o‘zbek tillarida lingvistik tahlil qilishga qaratilgan. Sevgi tushunchasi nafaqat shaxs tilining asosiy elementi, balki xalqning madaniy xususiyatlarini ifodalovchi sifatida qaraladi shuningdek, baxt, umid, iymon, ezgulik tushunchalari orasida yetakchi o‘rinni egallaydi.

Kalit so‘zlar: tushuncha, sevgi, lingvo-kognitiv yondashuv, lingvo-madaniy yondashuv, madaniy qadriyat, tuyg‘u, muhabbat, hissiy bog‘lanish

Har qanday tilning milliy tafakkurning o‘ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda o‘ziga xos xususiyatlar mavjud bo‘lgani uchun til va madaniyat o‘rtasidagi munosabat, so‘zlovchilarning dunyoqarashi so‘nggi ikki asr davomida tilshunos tadqiqotchilarni tashvishga solib kelmoqda. So‘nggi yillarda milliy tilni ong va bilim, tafakkur va mentalitet bilan chambarchas bog‘liq holda o‘rganadigan fanlarga qiziqish ayniqsa ortdi; Bunday tadqiqotlar ma’lumotlari ayniqsa ahamiyatlidir, chunki hozirgi vaqtda ikki xil yo‘naltirilgan tendentsiya, bir tomondan, globallashuvga tortishish, boshqa tomondan, o‘zlikni, milliy xususiyatlarni saqlab qolish istagi aniq kuzatilmoqda. Shu munosabat bilan, kontseptsiyani aqliy ta’lim sifatida o‘rganish ayniqsa dolzarb bo‘lib qoladi.

Tuyg'ular sohasi tadqiqot uchun qulay sohadir, chunki aynan unda milliy ongning o'ziga xos xususiyatlari to'liq ifodalangan. Sevgi esa insonning psixo-emotsional holatini ifodalovchi asosiy tuyg'u va har qanday madaniyatda namoyon bo'ladigan tushuncha sifatida milliy xususiyatlarni tadqiq qilish va aniqlash uchun muhim ob'ektga aylanadi. Aynan shu tadqiqotning dolzarbligi.

O'zbek tilida 5 guruh ma'nolarini misol keltiryalik: mehr, moyillik: yurak tuyg'usi; biror narsaga ishtiyoq; sevgi obyekti; giyohvandlik, ikki shaxs o'rtasidagi munosabatlar. Ingliz tilida sevgi leksemasining ma'nolarini quyidagicha tasniflash mumkin: mehr, moyillik; jinsiy istak asosida bog'lanish; kuchli ishqibozlik; ikki shaxs o'rtasidagi munosabatlar; yaqin munosabatlar; mehr mavzusi. Yana shuni e'tiborga olamizki, ingliz tilida "sevgi" leksemasi "nol, nol" ma'nosida sport bahosini saqlab turganda, yozishmalarda xushmuomalalik formulasi sifatida va xudo nomi ma'nosida majoziy ma'noda qo'llaniladi. Biroq, bu fikrlar ataylab qavs ichidan olib tashlangan, chunki ular kontseptsianing keyingi taqqoslashda bizni qiziqtiradigan muhim xususiyatlarini aks ettirmaydi. Ingliz tili lug'atlari maqolalarida "mehr-shafqat, moyillik" ma'nosi jonli va jonsiz narsaga bog'liqlik sifatida kichikroq ma'nolarga bo'linadi, masalan:

- Qarindosh-urug'lardan kelib chiqqan holda, boshqa odamga nisbatan kuchli mehr va tashvish hissi. kestirib yoki yaqin do'stlik;

Bir narsaga kuchli hissiy bog'lanish, xuddi petor xazina obyektiga nisbatan. "Birikish obyekti" (***the object of attachment***) ning ma'nosini tavsiflashda biz bir xil farqlanishni ko'ramiz: lug'at yozuvlarida ob'ekt jonli va jonsiz bo'lishi mumkinligi ko'rsatilgan, ammo biz bunday narsalarni topa olmayapmiz. o'zbek tili lug'atlarida tushuntirish. Taqqoslab ko'raylik:

- O'ziga nisbatan mehr-muhabbat kuchli bo'lgan shaxs • unga nisbatan muhabbat seziladigan odam; (***the object of such liking or enthusiasm***)

- (***A person or thing that one loves***) • Biror bir shaxsga yoki kishilar guruhida g'oya yoki amaliy faoliyatga nisbatan kuchli tuyg'u

- Tassavvufda Allohga yetishish (Haqiqatga erishishning amaliy yordam). Ta'riflar orasidagi yana bir farq "hobby, ehtiros" ma'nosidadir, ingliz tilida sevgi leksemasi kuchli hobbi bilan aniq bog'langan bo'lib, bu lug'at yozuvlarining har birida o'z aksini topadi:

- Kuchli moyillik yoki ishtiyoq (*A strong predilection or enthusiasm*)

- Kuchli moyillik, ishtiyoq (*A strong predilection, enthusiasm, or liking*), yoki yoqtirish. Biror narsaga katta qiziqish va zavq (*A great interest and pleasure in something*). Darhaqiqat, ingliz tilida so'zlashuvchi har bir kishi "Men kinoni yaxshi ko'raman" (*I love the cinema*) iborasini "Men kinoni yaxshi ko'raman" (*I like the cinema*) deb tarjima qiladi, "Men kinoni yaxshi ko'raman" (*I love the cinema*) degan ibora shunchaki ishtiyoqdan ko'proq narsani aks ettiradi. Ya'ni ingliz tilida jonsiz narsaga nisbatan qo'llangan bu leksema o'zbek tiliga qaraganda tuyg'u namoyon bo'lish intensivligini bildiradi. Ingliz tili lug'atlarining maqolalarida yuqorida aytib o'tilgan kichikroqlarga bo'lingan. Ko'rinib turibdiki, bu sevgining namoyon bo'lishi jonli obyektlarga nisbatan eng xos bo'lganligi bilan bog'liq. Paremiologik tahlil tushunchani tavsiflashning yana bir usuli hisoblanadi. Ensiklopedik lug'atda - tilshunoslik terminlarining ma'lumotnomasida paremiya "axloqiy, axloqiy kuzatishni o'z ichiga olgan qisqa qanotli bayonot" deb ta'riflanadi. yoki umumlashtirish. Odatda paremiya barqaror butun bayonot bo'lib, aniq yoki yashirin predikativlik bilan taniqli iboraning bir qismidir ". Paremiyalar bizni qiziqtiradi, chunki ular barqaror, abadiy va umumlashtiruvchi xususiyatga ega. belgi. Bundan tashqari, tilning paremiologik fondi unda so'zlashuvchi xalqning mentalitetini aks ettiradi, bu tushunchani o'rganishda g'oyat muhim ahamiyatga ega. Til materiallarini tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, "muhabbat" tushunchasi tuzilmalarining konseptual tarkibi, asosan, lingvistik zonada ifodalanadi, bu frazeologik birliklarning quyidagi tasvir ma'nolari bilan ifodalanadi:

1. Muhabbat - bu bino: sevgi o'rtasidagi panjara. qiziqroq; Shirin va begunoh muvofiqlik - sevgi sementidir; Go'zallik ustiga qurilgan sevgi, go'zallik bilanoq o'ladi. (*Love - is a building: a fence between makes love more keen; A sweet*

and innocent compliance is the cement of love; Love built on beauty, soon as beauty, dies.)

2. Sevgi - bu kuch: Sevgi har qanday joyni yoqimli qila oladi; Sevgi hamma narsani yengadi, sevgiga bo'ysunaylik; Sevgi eng yaxshi ayolni aldaydi; Sevgi qo'rquv bilan mos kelmaydi; Kuchga bo'lgan muhabbat tabiiy, to'yib bo'lmaydigan va hech qachon egalik qilish bilan qoplanmagan. ***(Love – is power: Love can make any place agreeable; Love conquers all things, let us yield to love; Love deceives the best of womankind; Love is incompatible with fear; The love of power is natural, insatiable and never cloyed by possession.)***

3. Sevgi olovdir: Sevgi o'limdek kuchli, ko'p suvlar sevgini o'chira olmaydi, suv toshqini ham uni bo'g'a olmaydi; Ishq miyani isitadi, g'azab shoir qiladi. ***(Love - is fire: Love is as strong as death, many waters cannot quench love, neither can the floods drown it; Love heats the brain and anger makes a poet.)***

Ingliz va o'zbek tillari paremiologiyasining yuqoridagi xususiyatlaridan hamda leksikografik ma'lumotlardan kelib chiqib, ingliz va o'zbek tillarida ona tilida so'zlashuvchilar dunyosining lingvistik tasviridagi sevgi tushunchasi bo'yicha quyidagi xulosalar chiqarish mumkin: The tushunchasi. ingliz va o'zbek tilida so'zlashuvchilar ongida muhabbat bir qator o'xshashliklarni ochib beradi. Shunday qilib, sevgi asosiy tuyg'u ekanligiga va bu tushuncha har qanday madaniyatda u yoki bu tarzda namoyon bo'lishiga qaramay, o'zbek milliy ongidagi va inglizlarning milliy ongidagi "muhabbat" tushunchasining o'ziga xosligi haqida gapirib bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bell R. Tarjima va tarjima. Nazariya va amaliyot. London/Nyu-York: Longman. 1991 (78-bet)
2. Glipson G.B. Band bo'lgan o'qituvchilar uchun tezkor g'oyalar. AQSH. Yaxshi olma. 1989 - 36 b.
3. Arnold I. V. Leksikologiya sovremennogo angliyskogo yazyka. M.: 1959 yil - 108-125 cc.
4. Barxudarov L.S., Retsker Ya.I., Kurs lektsyy po teorii perevoda, 1-y. MGPIIA, M., 1968 – 167-173 cc

GALILEY FAZOSIDA AYLANMA SIRTLAR

Ashurova Zarnigor Anvar qizi

Termiz davlat universiteti magistr 1-bosqich

Allaberdiyev Orif Bahodir o'g'li

Termiz davlat universiteti magistr 1-bosqich

E-mail:allaberdiyevorifjon@mail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada Galiley fazosida aylanma sirtlar nazariyasida sirt tuishunchasiga alohida e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar:Uch o'lchovli galiley fazosi, aylanma sirt, Aylanma sirtning ikkinchi kvadratik formasi

ROTATING SURFACES IN GALILEAN SPACE

ABSTRACT

This paper focuses on the concept of surface in the theory of rotating surfaces in Galilean space.

Keywords:Three-dimensional Galilean space, rotating surface, second quadratic form of rotating surface.

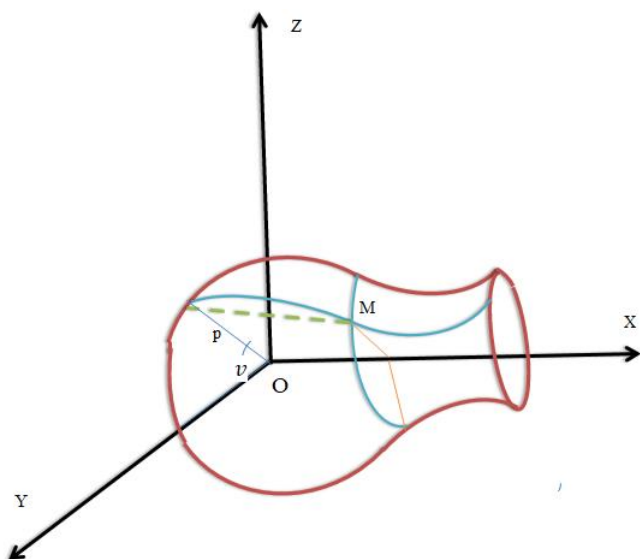
Uch o'lchovli galiley fazosida sirtning vektor formadagi tenglamasi

$$r = r(u, v) = u\mathbf{i} + y(u, v)\mathbf{j} + z(u, v)\mathbf{k} \quad (1)$$

ko'rinishida berilgan.

Ma'lumki, evklid fazosida sirt istalgan profil chiziqni biror o'q atrofida aylantirishdan hosil bo'lgan sirt aylanma sirt deyiladi [4]. Galiley fazosida esa profil chiziqni maxsus tekislikda yotmagan to'g'ri chiziq atrofida aylantirishdan hosil bo'lgan sirtga aytiladi.

Lemma 1. Ox o'qiga bir qiymatli proyeksiyalanadigan har qanday chiziq berilsa uni Ox o'qi atrofida aylantirishdan hosil bo'lgan aylanma sirt (1) tenglamaga ega bo'ladi.

1-rasm

Egri chiziqli koordinatalar sifatida $\angle ZOP = v$ burchakni va profil chiziqning u parametrini olamiz. Chiziq ustidagi har $L(u)$ nuqta markazi Ox o'qda yotgan va radiusi $z = \varphi(u)$ ga teng bo'lgan aylanma chiziq $AM = OP = \varphi(u)$. Sirtning vektor tenglamasi:

$$r(u, v) = f(u)i + \varphi(u)\bar{e}(v)$$

bu yerda

$$\bar{e}(v) = 0i + \cos vj + \sin vk$$

Profil chiziq bilan sirtning birinchi koordinatasi bir xildir, chunki chiziq Ox o'qi atrofida aylanmoqda.

Hosil bo'lgan aylanma sirt tenglamasini (1) ko'rinishiga olib kelamiz. Profil chiziq Ox o'qiga bir qiymatli proyeksiyalanganligi uchun $z = \psi(x)$ ko'rinishida olishimiz mumkin. Bu holda x o'rniga u yozsak: $z = \psi(u)$ sirtning tenglamasi:

$$r(u, v) = ui + \psi(u)\bar{e}(v) \quad (2)$$

ko'rinishda bo'ladi. Bundan ko'rinib turibdiki (2) tenglik (1) tenglik uchun o'rinli.

Aylanma sirtning ikkinchi kvadratik formasi

$$\Phi = \varphi''(u)du^2 - \varphi(u)dv^2$$

Aylanma sirt uchun bosh egriliklar va to'la egriligini aniqlaymiz. Demak bosh egriliklar

$$K_1 = a_{22} = N, \quad K_2 = \frac{a_{11}}{G(u,v)} = \frac{L - \frac{M^2}{N}}{G(u,v)}$$

Formulaga

asosan

$$K_1 = -\varphi(u), \quad K_2 = \frac{\varphi''(u)}{\varphi^2(u)}$$

To'la egrilik formulasi

$$K = -\frac{\varphi''(u)}{\varphi(u)} \quad (10)$$

ga teng bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. А.Артыкбоев., Д.Д.Соколов. Геометрия в целом в пространстве-время “Т.: Фан. 1991. 179 с.
2. Артыкбаев А. Восстановление выпуклых поверхностей по внешней кривизне в пространствах с проективными метриками // Доклады АН УзССР, § 10, 1976. С.6-7.
3. Яглом И.М. Принцип относительности Галилея и неевклидова геометрия / И.М. Яглом. М. Наука, 1969. - 394с.

ONA TILI DARSLARI ORQALI BOSHLANG‘ICH SINFLAR O‘QUVCHILARIDA HAYOTIY KO‘NIKMALARNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Askarova Shirin Muxiddin qizi

Jizzax davlat pedagogika instituti

1-bosqich magistranti

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada ona tili darslari orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida hayotiy ko‘nikmalarni rivojlantirish metodikasi bo‘yicha so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: ona tili va o‘qish savodxonligi, yangicha darslik, darslik bo‘yicha metodik yondashuvlar, hayotiy ko‘nikmalar, hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirish usullari.

METHODS OF DEVELOPING LIFE SKILLS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS THROUGH MOTHER TONGUE LESSONS

ANNOTATION

This article discusses the methods of developing life skills in primary school students through mother tongue lessons.

Keywords: through mother and reading literacy, new textbook, textbook methodological approaches, life skills, ways to develop life skills.

Innovatsion taraqqiyotning salmoqli ta‘siri doirasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida bog‘lanishli nutqning xarakterli tomonlarini tushuntirish bilangina kifoyalanib qolmasdan, ularda hayotiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga ham bugungi kunda ona tili darsining bevosita asosiy vazifalaridan biri sifatida qarayotgani e‘tiborli jihatlardan biri sanaladi.

Tildan bilim berish jarayonida foydalanish o'quvchilarning hayotiy tajribasiga asoslanishi muhim hisoblanib, o'qituvchi nazariy xarakterdagi umumlashtirish zarur bo'lgan daliliy manbalarni to'plash bosqichida ham, berilgan bilimlarni amaliyotga tatbiq etish uchun ham bolalarning hayotiy tajribasiga, nutqqa oid amaliyotiga tayanadi. Tilga oid bilimlarni o'rganish natijasida o'quvchilar nutq faoliyatining sifati o'zgaradi, ongliligi ortadi. Tilni o'rganishni hayot bilan bog'lash dunyoning moddiyligini tushunishga zamin yaratadi. Shu bilan bir vaqtda ona tili darslarining asosiy vazifalaridan biri bo'lmish o'quvchilarda to'g'ri kuzatish va o'z fikrlarini og'zaki va yozma shaklda aniq bayon etish ko'nikmasini o'stirish masalasi hal qilinadi. Bunda o'qituvchidan o'quvchilarda dialektik fikrlash ko'nikmasini shakllantirishga alohida e'tibor berish talab etiladi.⁴²

Maktab ta'lim tizimida ona tili o'rgatishning mohiyati jamiyat taraqqiyotining bugungi kun tadrijiyida yurtimizning maktab tizimi oldiga qo'ygan vazifasiga moslangan. Mazkur vazifalar ko'p qirrali bo'lib, ularni bajarish o'quvchilar ongini o'stirishga, ularga g'oyaviy-siyosiy, axloqiy, estetik hamda mehnat tarbiyasini berishga yo'naltirilgan. Ona tilini o'rgatishda o'quvchilarda o'zining ijodiy, mustaqil fikrini Grammatik to'g'ri, uslubiy aniq, mazmunli, ohangga amal qilgan holda ifodalay olish va uni imloviy to'g'ri yoza olish ko'nikmalari shakllantiriladi. Yuqoridagi vazifa aynan o'quv predmeti sifatida shakllantirishga yo'naltirilgan umumta'lim vazifalari bilan bog'liq holda amalga oshiriladi. Shuningdek, beriladigan bilim va o'quvchilarda hosil qilinadigan maxsus hamda hayotiy ko'nikmalar maktab dasturlari va davlat ta'lim standartida qayd etilgan.

“Ta'lim to'g'risida”gi qonunda “Boshlang'ich ta'lim umumiy o'rta ta'lim olish uchun zarur bo'lgan savodxonlik, bilim va ko'nikma asoslarini shakllantirishga qaratilgandir”, deyiladi.⁴³

Ma'lumki, DTSda belgilab berilgan ona tili ta'limi mazmuni aniq mavzular va til materiallari asosida dastur va darslikda o'z ifodasini topadi. Ular biri ikkinchisining

⁴² K.Qosimova, S.Matchonov, X.G'ulomova, Sh.Yo'ldosheva, Sh.Sariyev. Ona tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: “Nosir”, 2009. 188-bet.

⁴³ O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni (O'RQ–637, 23.09.2020)

ijrochisi bo'lib, bir-biriga muvofiq kelishi lozim. Ushbu fikrlardan boshlang'ich sinf ona tili mazmuni metodist olimlarning ko'p yillik kuzatishlari, tajribalari, tajriba natijalarining tahlili asosida takomillashtirilib kelinmoqda. Ayniqsa, ona tili o'qitishning amaliy ahamiyatiga alohida e'tibor berishadi.

Hozirda ona tili darslari orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarida hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirish metodikasi bo'yicha ilmiy tadqiqotlar, xalqaro baholash dasturlari ishlab chiqilayotganligining o'zi ham bu borada qilinayotgan amaliy ishlarning samarali natijasidan deb e'tirof etish mumkin. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ona tili darslarida nafaqat nazariy bilimga ega bo'ladilar, balki egallayotgan bilimlarini hayoti davomida amalda qo'llab, ya'ni malaka sifatida foydalanaverishi natijasida o'quvchilarda, albatta, o'z-o'zidan bu bilim va malaka yetarlicha shakllangan ko'nikmaga aylanishiga olib keladi. Buni birgina misol qilib, o'quvchilarning og'zaki hamda yozma nutq texnikasini olish mumkin. Mazkur o'quv jarayonida o'quvchilarga og'zaki hamda yozma nutq to'g'risida o'qituvchi tomonidan tegishli nazariy bilimlar beriladi va bu berilgan bilimlarning hayotiy ko'nikmaga aylanishini ularning biror mavzu doirasidan bildirayotgan fikrlarining og'zaki nutqda naqadar teranligi, so'zga boyligi, ohangdorligi kabi sifatlaridan baholaydigan bo'lsa, ularning yozma nutqi o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlaridan kelib chiqqan holda diktant, insho hamda bayon kabi tekshirish usullari orqali aniqlanadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, har bir dars hayot bilan bog'langan holda o'rgatilib borilsa, o'quv jarayonida egallangan bilimlar ayni real vaziyatlarda qo'llanilsa, o'quvchilarda darsga bo'lgan qiziqish oshishi bilan bir qatorda o'quvchi-yoshlarning dunyoqarashi kengayishi hamda o'zini har qanday davrada erkin tutgan holda mustaqil fikrini yetkazib bera olish darajasida bo'lishiga zamin hozirlashi shubhasiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. K.Qosimova, S.Matchonov, X.G‘ulomova, Sh.Yo‘ldosheva, Sh.Sariyev. Ona tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent: “Nosir” , 2009. 188-bet.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni (O‘RQ–637, 23.09.2020).
3. R.Safarova. Nutqiy ko‘nikmalarni tekshirish asoslari. // “Boshlang‘ich ta’lim jurnali”. –T. 2004. –N:5. 18-19-betlar.

O‘ZBEK TILIDA SUBYEKTIV BAHOLASHNING TOIFASI

Ozotboyeva Maxfuza Ravshan qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti

maxfuzaozotboyeva@gmail.com +998977757808

АННОТАЦИЯ

Данная статья является первым систематическим исследованием одной из категорий словообразования в современном узбекском языке - категории субъективной оценки. Анализируются пути его формирования, состав и структура.

Ключевые слова : субъективная оценка, современный узбекский язык, лингвистический анализ, оценочные конструкции,

ANNOTATION

This article is the first systematic study of one of the categories of word formation in modern Uzbek - the category of subjective assessment. The ways of its formation, composition and structure are analyzed.

Keywords: subjective assessment, modern Uzbek language, linguistic analysis, assessment structures,

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola zamonaviy o‘zbek tilining so‘z tuzish kategoriyalaridan biri-subyektiv baholash kategoriyasini birinchi tizimli o‘rganishdir. Uning shakllanish yo‘llari, tarkibi va tuzilishi tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar : subektiv baholash, hozirgi o‘zbek tili, lingvistik tahlil, baholash tuzilmalari.

Bugungi kunga qadar ko‘plab asarlar subyektiv-baholovchi tuzilmalar, asosan ushbu shakllarning til holati, shuningdek ularning semantikasi va o‘zbek tilidagi tizimli tashkil etish to‘g‘risida konsensusga ega bo‘lmagan maqolalar asosida yozilgan. Subyektiv baholash kategoriyasiga bag‘ishlangan umumlashtiruvchi asarni yozish zaruriyati, birinchidan, rus tilida ilmiy tushunishni talab qiladigan subyektiv baholashning derivativ ma‘nosi bilan lotin lug‘atining juda katta to‘plamining mavjudligi bilan belgilanadi; ikkinchidan, bu rus tilining eng o‘ziga xos va o‘ziga xos toifalaridan biri ekanligi bilan. Subyektiv-baholovchi shakllar mavjudligi sababli, ma‘ruzachi mavzu, imzo yoki harakatni bir so‘z bilan nomlash va unga baho berish imkoniyatiga ega. Subyektiv-baholash tuzilmalarini o‘rganish turli xil lingvistik usullarni - tavsif, tarixiy, tarkibiy, stilistik, miqdoriy usullarni qo‘llash orqali amalga oshirildi. Quyidagi usullardan foydalanildi: n-b-inkor qilish usuli, bu matnlarda subyektiv baholashning hosilalarini aniqlash, boshqa birliklar fonida ularning o‘ziga xosligini sezish imkonini berdi: to‘plangan faktlarni qayd etish, tizimlashtirish va tavsiflash uchun ishlatiladigan tasvirlash uslubi; ularning o‘xshashliklari va farqlarini topishga, muhim bo‘lmagan, tilshunoslikni nutqdan ajratib olishga yordam beradigan subyektiv-baholash tuzilmalari va manbali so‘zlarni, shuningdek subyektiv baholashning hosilalarini o‘zaro taqqoslash metodologiyasi; Tarixiy taqqoslash usuli, subyektiv baholash kategoriyasining rivojlanishini, umuman, uning kichik guruhlari va birliklarini tahlil qilish uchun ishlatilgan: transformatsiya usuli - ayrim kontekstlarda subyektiv baholash shakllari asl, o‘rniga baho berilmagan, oldingisining semantik o‘ziga xosligini aniqlash uchun ishlatilgan: elektron tarqatish tahlil usuli. subyektiv-baholovchi shakllarning nutq muhiti va boshqa so‘zlar bilan birlasha olish qobiliyatini o‘rganish; til bo‘lmagan korrelyatsiya metodologiyasi va boshqalar.

Nazariy ahamiyati. Ushbu hujjat nazariy tabiatning ba’zi munozarali masalalarini, xususan, subyektiv-baholovchi shakllanishlarning xarakteri, rus morfemikasidagi subyektiv-baholovchi affikslarning o‘rni va hokazolarni hal qilishni taklif qiladi. Bundan tashqari, diaxronik aspektida shakl va ma’nolarning o‘zgarishi tarixi sifatida o‘zbek tilida berilgan subyektiv baholashning hosilalarining ishlashi

tavsifi zamonaviy subyektiv baholashning zamonaviy toifasini shakllantirish sabablari va usullarini tushunishga va uning yanada rivojlangan yoʻnalishlarini aniqlashga imkon beradi.

Amaliy ahamiyati. Ushbu tadqiqot natijalari zamonaviy oʻzbek soʻzlarni shakllantirish boʻyicha universitetdagi maʼruzalar kursida, shuningdek, filologiya fakultetlari talabalari uchun maxsus kurslarda foydalanish mumkin .. Subyektiv-baholash tuzilmalarining soʻz hosil qilish qiymati soyalarini tahlil qilish leksikograflarga ushbu leksik birliklarni lugʻatlarda tasvirlashga yordam berishi kerak. Subyektiv-baholovchi shakllanish nutqning ishlab chiqaradigan qismiga tegishli va bunday hosilalarning leksik maʼnosi ishlab chiqarishning biroz oʻzgartirilgan maʼnosidir. Bu derivativ lugʻat fonida subyektiv baholashning shakllanishini ajratib turadi va tadqiqotchilar uchun nazariy tabiatning koʻplab muammolarini keltirib chiqaradi. lingvistik tabiati masalasi soʻz toadstvo muammosini hal qilish va inflatsiya va soʻz shakllanishini ajratish mezonlarini belgilash bilan bevosita bogʻliqdir. Soʻz yasash harakatlari natijasida turli predmetlar korrelyatsiyasi (turli leksik maʼno) bilan faqat birliklar paydo boʻlishini oqlash kerak. ularning generatorlaridan koʻra subyektiv-baholovchi shakllar tabiiy ravishda grammatik shakllar sohasiga kirib boradi Subyektiv-baholovchi derivativ maʼno hosil qilingan soʻzning semantikasiga kiradi; morfemik soʻz yasashida affiksga qoʻshiladi. Baholash maʼruzachining meʼyor toʻgʻrisidagi shakli (hajmi, shakli, sifati, miqdori, intensivligi va nutq mavzusining boshqa xususiyatlari) asosida olib boriladi va odatda normadan maʼlum bir yoʻnalishda yoki boshqa yoʻnalishda ogʻish munosabati bilan paydo boʻladigan hissiyotlarni ifodalash bilan birga keladi. Subyektiv soʻzlarni shakllantirish semantikasi. Odamlarning murakkab, baʼzan qarama-qarshi tajribalarini ifodalash bilan bogʻliq boʻlgan baholash oddiy boʻlishi mumkin emas, uning tarkibiy qismlari (oʻlchovli qiymatlar, sifat reytinglari, ijobiy va salbiy hissiy-taxminiy qadriyatlar) bir-biri bilan uzviy bogʻlangan va yaxlit birlashgan. Subyektiv baholash kategoriyasi - bu soʻz hosil qilishning kam sonli toifalaridan biri boʻlib, unda tipik maʼno va uni ifodalash usullarining umumiyliigi asosida, nutqning turli qismlarining soʻzlari birlashtirilgan.

Ularining yagona lingvistik tabiati, bu birliklar nutq matnlarida amalga oshirilganda aniqlanadi, ular doirasida shakllarni tanlash va semantik jihatdan ham bir-biriga ta'sir qiladi.

Foydanilgan adabiyotlar :

1. Абдурахмонов Ғ., Шукуров Ш. Ўзбек тилининг тарихий грамматикаси. Тошкент: Ўқитувчи, 1973.
2. Ahmedova H. O'zbek tili o'qitishning zamonaviy texnologiyalari. – T.: “Tafakkur”, 2012.
3. Mahmudov N., Nurmonov A., Sobirov A., Nabiyeva D. Ona tili. Umumta'lim maktablarining 6-sinfi uchun darslik. – T.: “Tasvir” nashriyot uyi, 2009.
4. Мирзаев М., Усмонов С., Расулов И. Ўзбек тили. – Тошкент: Ўқитувчи, 1962, 1978.
5. Нурмонов А. Танланган асарлар. II жилд. – Тошкент: “Akademnashr”, 2012.
6. Rasulov R. Umumiy tilshunoslik. – T.: 2013.
7. Rahmonov N., Sodiqov Q. O'zbek tili tarixi. – T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2009.
8. “Til va adabiyot ta'limi” jurnali 2000-2012-yillar.
9. Турсунов У., Мухторов Ж., Раҳматуллаев Ш. Ҳозирги ўзбек адабий тили. – Тошкент: “Ўзбекистон” нашриёти, 1992. – 399 б.
10. To'xliyev B., Shamsiyeva M., Ziyodova T. O'zbek tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2010.
11. To'xliyev B., Yusupova Sh., Ziyodova T., Oxunjonova O., Jumashev D. O'zbek tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2012.
12. Uzviylashtirilgan Davlat ta'lim standarti va o'quv darsturi. Ona tili. Adabiyot. O'zbek tili(5-9-sinflar). – T.: 2010.
13. Шоадуррахмонов Ш., М.Асқарова Ҳожиёв А., Расулов И., Дониёров Х. Ҳозирги ўзбек адабий тили. I қисм, – Т.: Ўқитувчи, 1980.

**YUNON-RUM KURASHCHILARIDA CHIDAMLILIKNI
RIVOJLANTIRISH UCHUN AYLANMA MASHQLARDAN FOYDALANISH
SAMARADORLIGI**

Shagiyev Ildus Ilyasovich

O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti
Xalqaro kurash turlari nazariyasi va uslubiyati kafedrası o'qituvchisi

E-mail: ildussagiev90@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada sport kurashlarida chidamlilikni rivojlantirish uchun aylanma mashqlardan foydalanish to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: yunon-rum kurash, maxsus jismoniy tayyorgarlik, texnik tayyorgarlik, aylanma mashqlar, maxsus chidamlilik, vestibulyar apparat.

АННОТАЦИЯ

В этой статье дается краткий обзор использования круговых упражнений для развития выносливости в спортивной борьбе.

Ключевые слова: греко-римской борьба, специальная физическая подготовка, техническая подготовка, круговые упражнения, специальная выносливость, вестибулярный аппарат.

**THE EFFECTIVENESS OF THE USE OF ROTATIONAL EXERCISES FOR
THE DEVELOPMENT OF ENDURANCE IN GRECO-ROMAN
WRESTLERS**

ANNOTATION

This article gives you a brief overview on the use of circular exercises to develop endurance in wrestling.

Key words: greco-roman wrestling, special physical training, technical training, rotation exercises, special endurance, vestibular apparatus.

Mavzuning dolzarbliligi. Yurtimizda sogʻlom va barkamol avlodni voyaga etkazish, davlat siyosatining ustivor yoʻnalishlaridan biri boʻlib, millat genafondini asrash, oilada, jamiyatda sogʻlom turmush tarzini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Taʼlim muassasalarida jismoniy tarbiya darslarining sifatini yaxshilash, maktabdan tashqari ishlarni tashkil qilish va ularni samaradorligini oshirish, sport turlarini rivojlantirish va ommaviyligini oshirish, iqtidorli yunon-rum kurashchilarni tanlash hamda bolalarni texnik tayyorgarlikdan samarali foydalanish, aylanma mashqlar yordamida maxsus chidamlilikni rivojlantirishlantirish dolzarb masalalardan biridir. Umuminsoniy madaniyatning tarkibiy qismi hisoblangan milliy madaniyatimizni, yoshlarning axloqiy tarbiyasini ongli ravishda yondashishsiz tasavvur etish qiyindir.

Prezidentimizning “Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi PQ-3031-sonli Qarori xamda mazkur sohaga tegishli boshqa meʼyoriy-huquqiy hujjatlarda yuqori malakali sportchilarni nufuzli va masʼuliyatli musobaqalarga tayyorlash, sportchilarimizning muvaffaqiyatli ishtirokini taʼminlash dolzarbligi, zarur chora-tadbirlarning amalga oshirilishida boshqaruv tizimini tubdan takomillashtirish yuzasidan tegishli choratadbirlar ishlab chiqish vazifalari belgilab berilgan.

Tadqiqot maqsadi: yunon-rum kurashchilarni aylanma mashqlar yordamida maxsus chidamkorligini rivojlantirish.

Tadqiqotning vazifalari:

- yunon-rum kurashchilarni jismoniy tayyorgarligini oʻrganish;
- oʻtkazilgan mashgʻulotlarning samaradorligini aniqlash.
- yunon-rum kurashchilarni jismoniy tayyorgarlikdan kelib chiqqan holda aylanma mashqlarni tanlash.

Yunon-rum kurashchilarda maxsus chidamkorligini hamda texnik tayyorgarligini rivojlantirishdagi nazorat sinov ko'rsatkichlari. (1-jadval)

Tadqiqot natijalari va uning muhokamasi: Tadqiqot davomida (1-jadval) tadqiqot guruxida texnik mashqlar oralig'ida navbatma-navbat berib borilgan aylanma tezlanish mashqlari ushbu guruh kurashchilarini vestibulyar analizatori funksiyasini va maxsus chidamkorligi yuqori darajada ortishiga olib keldi. Vestibulyar aparati muvozanat saqlash markazining- aylanma tezlanishga bo'lgan qarshi turg'unligi yuqorilashdi.

Yunon-rum kurashchilarda maxsus chidamkorligini hamda texnik tayyorgarligini rivojlantirishdagi nazorat sinov ko'rsatkichlari. (1-jadval)

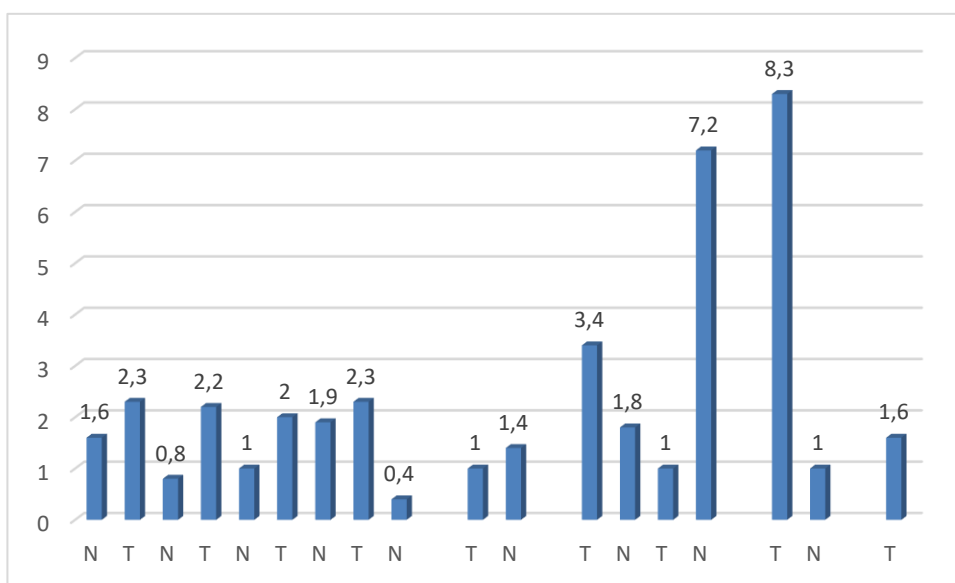
T/r	Nazorat sinov mashqlari	Guruhlar	Tadqiqot boshidagi	Tadqiqot oxiridagi	Umu miy farqi
1	Qo'lini ushlab tortib parterga o'tkazish. (soni) 10 soniya 4ta takrorlash	N	$4,2 \pm 1,3$	$5,8 \pm 3,2$	1,6
		T	$4,3 \pm 2,4$	$6,6 \pm 4,7$	2,3
2	Oyoqlarga o'tib parterga o'tkazish- raqibni ko'tarmasdan (soni) 15 soniya 4 ta takrorlash	N	$2,3 \pm 3,5$	$3,1 \pm 3,2$	0,8
		T	$2,6 \pm 5,3$	$4,8 \pm 3,5$	2,2
3	Qo'lini tortib parterga o'tkazish (soni) 10 soniya 4ta takrorlash	N	$3,2 \pm 3,1$	$4,2 \pm 2,1$	1
		T	$3,2 \pm 1,4$	$5,2 \pm 2,3$	2
4	Qo'l tagidan sho'ng'ib o'tib parterga o'tkazish (soni).15 soniya 4 ta takrorlash	N	$4,3 \pm 2,7$	$6,2 \pm 3,1$	1,9
		T	$4,2 \pm 2,9$	$7,7 \pm 3,6$	2,3
		N	$0,8 \pm 0,2$	$1,2 \pm 0,3$	0,4

5	Yuqoridagi texnik usullarni kombinatsiya shaklida bajarish (30 soniyadan 15 soniya dam; izoh: 6 oydan keyin) 6 ta takrorlash (marta)	T	$0,7 \pm 0,2$	$1,7 \pm 0,6$	1
6	Turnikda tortilish (soni).	N	$15,2 \pm 2,7$	$16,6 \pm 2,2$	1,4
		T	$14,6 \pm 2,4$	$17,2 \pm 2,6$	3,4
7	4 metrli arqonni to'liqsimon harakatlantirish 4ta takrorlash (min)	N	$2,8 \pm 5,4$	$3,6 \pm 3,2$	1,8
		T	$2,3 \pm 5,3$	$6,1 \pm 3,1$	1
8	Joyidan turib ikki oyoq bilan deysinib uzunlikka 10 marta sakrash (sm).	N	$210,6 \pm 44$	$220,8 \pm 54$	7,2
		T	$211,3 \pm 48$	$225,6 \pm 65$	8,3
9	3x10 metrga moksimon yugurish (soniya)	N	7,6	6,6	1
		T	8,1	6,5	1,6

Izox: N- nazorat guruhi, T- tadqiqot guruhi

Yuqorida qayd etilgan tadqiqot natijalari tadqiqot guruhida aylanma yo'naltirilgan texnik mashqlar majmusini afzalligidan dalolat beradi.

Tadqiqot guruxida qayd etilgan ayrim tezlik sinovlarida yunon-rum kurashchilarda – kuzatilgan natija darajasida rivojlanganligi tasdiqlandi. Ushbu taqqoslash qo'llarni bukuvchi (turnikda tortilish) va (qo'llarga tayanib gorizantal yotib bukib yozish) mushaklar kuchiga ham taluqli.

Nazorat va tadqiqot guruhlari tarkibidagi kurashchilar vestibulyar analizatorning aylanma tezlanish tasiriga qarshi turg'unligi yo'naltirilgan texnik mashqlarni aylanma tezlanishlar tasirida qo'llash natijasida shakllangan vestibulyar turg'unlik (tadqiqot guruhida) muvozanat saqlash funksiyasini va maxsus chidamkorligi anchagina mukammallashganini tasdiqlaydi.

Bunday uslubiyat asosida muvozanat saqlash turg'unligini mashg'ulotlar davomida orttira borish sport maxoratini shakllantirish, qolaversa musobaqa taqdirini ijobiy xal etish imkonini beradi.

Xulosa

Yunon-rum kurashchilarning jismoniy, texnik-taktik tayyorgarligi harakat faolligini oshirish, sportga bo'lgan qiziqishini yanada orttirish uchun quyidagilarga amal qilish lozim: tanlagan sport turini tarixi, qonun-qoidolari va epikirovkalari haqida tushuncha berib o'tish, mashg'ulot davomida o'yin uslublarini qo'llash, standart vaziyatlardagi harakat amallarini shakllantirish, raqiblarni tez-tez almashtirish.

Yana bir muhim jihati sport turi, musobaqa qoidalarini hisobga olish musobaqa jarayonini o'rganish bunda ko'p qo'llanilayotgan texnikani statistik tomonlama

o'rganib unga qarshi taktik rejalarni tuzish. Bu jarayonda yillik musobaqa taqvimiga asosan mashg'ulotlarni rejalashtirish sportchilarni umumiy, maxsus tayyorgarligi ma'lum bir me'yor testlarini o'tkazib olingan ma'lumotlarni ya'ni, umumiy, maxsus tayyorgarligini solishtirish, ko'rsatgan yaxshi natijalarini yuksaltirish, kamchiliklarini bartaraf qilish, bu uslubni yuklamalar xajmiga qarab 6 mashg'ulotdan kegin, yoki har bir oyda o'tkazib, yillik musobaqalar davrigacha o'quvchilarni tayyorlab borish kerak va yakunda mashgulotlardagi yuklamalarning sportchilar organizimiga ta'sirini kunlik, haftalik me'yorini baholab borish mashg'ulot to'g'ri yoki noto'g'ri tuzilganligini baholash imkonini beradi. Bundan tashqari asosiy musobaqalar oldidan sportchida susayish, toliqish, holatlari kuzatiladi. Bunda trenirovka jarayoni noto'g'ri tuzilgan emas, balki o'quv trenirovka mashg'ulotlarini rejasi noto'g'ri ishlab chiqilgan. Bunday muommolarni hal qilishda adabiyotlarni o'rganib chiqib, o'quv trenirovka jarayonini rejalashtirishdan oldin quyidagi vazifalarga murabbiy hamda pedagoglarimiz amal qilishi, mashg'ulotlardagi qiyinchiliklarni samarali hal qilib, ijobiy natijalarga erishish mumkin:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-3031 Qarori 2017 yil 3-iyun
2. F.A.Kerimov – "Sportda ilmiy tadqiqotlar" Darslik. T., 2018 yil.
3. Yuldashevich, Tashnazarov Djasur, Lyulina Ekaterina Sergeyevna, and Shagiyev Ilduz Ilyasovich. "Method of Preparation for Technical Actions of Greco-Roman Wrestlers." *Eurasian Scientific Herald* 8 (2022): 157-162.
4. Qodirov, S. E., Djumanov, B. M., Kubitdinov, J. A., & Bo'Riyev, Z. R. (2021). MALAKALI DZYUDOCHILARNING KUCH VA TEZKOR-KUCH SIFATI BO'YICHA MASHG'ULOTLARNING XUSUSIYATLARI. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 1(4), 70-77.
5. Тастанов Н. А., Турсунов Ш. С., Ташназаров Д. Ю. О ПРИЧИНАХ НЕУДАЧНОГО ВЫСТУПЛЕНИЯ СБОРНОЙ КОМАНДЫ УЗБЕКИСТАНА ПО ГРЕКО-РИМСКОЙ БОРЬБЕ НА ОЛИМПИЙСКИХ ИГРАХ ТОКИО-2020. – 2022.

6. Adilov, S. Q., Berdiyev, F. O., Jumaqulov, A. B., & Anarbayev, T. R. (2021). ERKIN KURASHCHILARINI MASHG'ULOT JARAYONLARIDA MODELLASHTIRISHNI ASOSIY TARKIBIY QISMLARINI O'RGANISH. *Academic research in educational sciences*, 2(4), 1717-1722.
7. Кубитдинов Ж. А. ЮҚОРИ МАЛАКАЛИ ЮНОН-РУМ КУРАШЧИЛАРИНИ МАХСУС-КУЧ ТАЙЁРГАРЛИГИ АҲАМИЯТИНИ ПЕДАГОГИК ТАЖРИБА АСОСИДА ЎРГАНИШ. – 2022.
8. Yusupova M. Y. Sport takomillashuv guruhlarida dzyudochilarning kuch va tezkor kuch qobiliyatlarini rivojlantirish //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 3. – С. 78-82.

CONCEPT OF LOGISTICS IN TOURISM, LOGISTIC SYSTEM

¹**Aminova Niginabonu Bakhridinovna** – master student

Tashkent Financial Institute

²**Kadirova Dilnoza Rasul-kizi** – student

Bukhara State University

ABSTRACT

This article discusses the concept of logistics in tourism and the logistics system, the importance of logistics in tourism and its role in development. Logistic trends in tourism development are analysed.

Keywords: Tourism, logistic, logistic system, enterprise, development, organization, tourist, flow.

Logistics in tourism is the management of material flows of tourism enterprises, including the rational organization of the formation, marketing and organization of the consumption of a tourism product and accompanying these processes with the passage of information flows.

Travel (transfers, transitions) of citizens from their permanent place of residence for recreational, educational, professional, business, sports, religious and other purposes without engaging in paid activities to the country (place) of temporary residence and back are considered as material flows in tourism. The objects of logistics management are also the flows of citizens who apply to travel agencies for the purchase of tours, to aviation, railway and other ticket offices for the purchase of tickets, to foreign embassies and consulates for obtaining visas, etc.

The excess of outbound tourism over inbound tourism is explained not only by the underdeveloped tourism infrastructure, but also by the lack of the ability of tour operators to correctly form, promote and implement competitive tours that allow them to enter the global tourism market. The tourism industry has great difficulty in

developing and implementing logistics strategies that aim to reduce overall costs and improve customer service.

The guidelines for sustainable tourism development and management practices are applicable to all types of tourism in all directions, including in mass tourism, and in various niche segments of tourism activities. The principles of sustainability refer to the environmental, economic and socio-cultural dimensions of tourism development, and appropriate weights must be set between these three dimensions to ensure its long-term sustainability.

From this definition it follows that logistics is a system containing functional areas, each of which solves certain problems.

The system includes:

- 1) information - tour planning, order processing, demand forecasting;
- 2) transportation of tourists - the choice of the type of transport and the company of the carrier;
- 3) staff serving tourists - an important component of the logistics system;
- 4) service production - logistics units that serve the process of forming a tour and providing services to the consumer.

The production capacity and economic adaptability of the tourism enterprise are of relevance to the functioning of the logistics system.

In the field of tourism, the following elements of the logistics system are distinguished, which must be taken into account when developing it:

- the number and location of branches of a travel company, which must be calculated taking into account the number of tourists that companies can actually serve, the availability and attractiveness of the location of offices;
- communications: for effective operation, all units included in the logistics system must be connected by an information, control and transport network;
- Information communication must be clearly established. For these purposes, as a rule, computer technologies are used (the Internet, e-mail);

- transport model, the optimality of which in most cases is determined by the transport service provider (ie airline, etc.).

In recent years, the prerogative of logistics is the management of not only material flows, but also the flow of services. The latter in tourism is understood as a complex of services for the transportation, accommodation, meals of tourists, the organization of excursion services, as well as the services of guides-interpreters and other services provided depending on the purpose of the trip.

The main difference between the logistics approach to flow management based on innovative logistics and traditional resource management lies in the integrated approach to business process management. Using this approach, the enterprise achieves an optimal level of adaptability to external changes, offers the required number of tour packages in a particular market, where they will be in demand at the right time, achieves synchronization of orders and transport, and reduces costs.

Increasing competition in all areas of management requires constant transformation and adaptation of logistics systems to continuously changing internal and external conditions: an increase in the speed of material, financial and information flows, a complication of financial relationships between logistics links, a decrease in the number of relationships within organizational and economic relations in logistics systems.

References

1. Sh, B. D., & Aminova, N. B. (2021, October). Functional Logistics in Tourism and Logistics Services in the Management of Tourist Flows. In " ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM (pp. 273-276).
2. Абдуллоев, А. Ж., Таирова, М. М., & АМИНОВА, Н. Б. (2020). Environmentally friendly and sustainable supply chain management in the platform economy. Economics, (3), 23-25.

THE NEED FOR LOGISTICS IN TOURISM

¹**Aminova Niginabonu Bakhriddinovna** – master student

Tashkent Financial Institute

²**Kadirova Dilnoza Rasul-kizi** – student

Bukhara State University

ABSTRACT

This article discusses the importance of logistics in tourism and its role in its development. Business logistics in tourism is closely related to customer service, considering the offer of a tourist product in the market at predetermined costs and service parameters. This implies the presence of market aspects in tourism logistics systems.

Keywords: Business, tourism, logistics, customer, service, cost, development, risk flow, tourist.

Increasing the competitiveness of Uzbek tourism at the international level and reducing the economic risk in the conditions of market relations between tourism organizations can only be ensured by using the fundamental theoretical and practical developments and recommendations of logistics.

The introduction and use of logistics technologies in the tourism industry allows:

- ❖ create a unified system of accounting and control of the formation and movement of the tourism product;
- ❖ reduce the time intervals for the formation, promotion and sale of the tourism product;
- ❖ automate the processes of accounting and control of financial and information flows;

- ❖ reduce the time and improve the quality of service for consumers of the tourism product;
- ❖ reduce the volume of documents circulating in the system and significantly reduce the number of errors in accounting and reporting documentation.

It should be emphasized that the process of implementing logistic management principles does not entail any innovations and does not contradict the internal economic policy of an enterprise, travel company and other business entity, but only complements it, bringing the enterprise, firm to a higher level, ensuring an improvement in the financial situation and microclimate. in a collective. Logistics, as it were, permeates the entire structure of the enterprise, combining logistics links into a single logistics system, including management, marketing and emergence (emergence, the emergence of a new one). Logistics is taught most widely in the United States, most fully used in Germany, and the most profitable in Japan.

Management of a business logistics system is a systemic principle that ultimately covers all activities for the use of information and the movement of tourist flows through the company's channels.

First, the specialists called upon to manage this activity must understand the problems of the entire business as a whole and take into account that making decisions in one area (for example, in the field of transportation) can affect the logistics system as a whole.

Secondly, business logistics in tourism is closely related to customer service, considering the offer of a tourist product in the market at predetermined costs and service parameters. This implies the presence of market aspects in tourism logistics systems.

Thirdly, the main requirement for the development of effective business logistics management is the close connection between the processes of compiling the tour, sales and service delivery.

In the Republic of Uzbekistan, a national regulatory legal framework has been formed that makes it possible to effectively apply logistics approaches in the work of

tourism organizations, hospitality enterprises and transport organizations. In the tourism sector, entrepreneurial activity in the provision of tourism services at the present stage of development of society is one of the most dynamic sectors for both the national and the world economy.

The development of tourism and tourist services makes it possible to realize the rights to rest, health protection, freedom of movement proclaimed by the Constitution of the Republic of Uzbekistan, has an impact on the preservation of historical and cultural heritage, improvement and environmental protection. In accordance with the current legislation, entrepreneurial activity in the field of tourism is defined as tourism activities, as well as activities for excursion services.

Speaking about the activities of business entities in the field of tourism, it should be noted the different legal status of tour operators and travel agents. So, in accordance with the law, the tour operator has the right to carry out the following activities:

- formation of tours;
 - promotion of tours;
 - implementation of their formed tours;
 - implementation of tours formed by tour operators - residents and non-residents of the Republic of Uzbekistan;
 - provision of individual services related to the organization of tourist travel.
- Travel agency activity, in turn, consists of the following components
- promotion of tours;
 - implementation of tours formed by tour operators - residents of the Republic of Uzbekistan;
 - provision of individual services related to the organization of tourist travel.

At present, the functions of state administration, coordination, as well as the implementation of state policy in the field of tourism are carried out by the Ministry of Tourism and Cultural Heritage of Uzbekistan.

References

1. Tairova, M. M., Sh, A. F., & Aminova, N. B. (2020). Discussion of tourism logistics based on the theory of separation and association of tourists and objects. *European research: innovation in science, education and technology*, 17-19.
2. Sh, A. F., & Aminova, N. B. (2022). Logistics in Strategic Planning of Tourist Activities. *European Journal Of Innovation In Nonformal Education*, 2(1), 215-219.

TYPES OF TEST IN TEACHING ENGLISH LANGUAGE.

Sarimsokov Sirojiddin Shoyzokovich

Scientific supervisor, teacher of SamSIFL

Riskulova Dilnur Sheraliyevna

Master student of SamSIFL

ABSTRACT

To a considerable extent, how assessment techniques are planned, implemented, monitored, and assessed determines whether or not curriculum goals and objectives are accomplished. In regard to English language learning as a curricular reform and the country's education strategy, this study seeks to examine many aspects and difficulties of English language evaluation in Uzbekistan. Instructors need to build assessment literacy through teacher education programs, according to the review, which are critical in helping teachers acquire knowledge, skills, professionalism, and assessment competence.

Keywords: English, teaching, linguistic skill, assessment, tests, process, education system.

In any field of education, assessment is crucial to the learning and teaching process. In terms of English language proficiency, it is possible to say that proficiency develops gradually, and that this gradual process is aided to a significant extent by the adoption and implementation of proper assessment methods and their effective implementation. The language curriculum goals and objectives govern assessment plans. As a result, it is critical to ensure a proper alignment between assessment method design and curriculum goals and objectives. Most critically, an educational system must determine whether it has adequate infrastructure to conduct the intended English language assessment scheme and meet the English language curriculum's goals.

Although the terms "test" and "assessment" are frequently used interchangeably in language measuring literature, there are differences between them (Brown & Lee, 2015). Brown and Lee define "test" as a properly constructed tool with rating scales that systematically examines a person's knowledge or aptitude in a specific learning domain through performance. However, "assessment" as a broad phrase refers to a continuous process that use a variety of instruments to determine if pupils are making progress in their studies. Assessment improves learning by providing feedback, and using feedback assessment procedures facilitate constructive interactions between students and instructors, as well as among students; such interactions engage students in learning about their strengths and weaknesses, as well as assisting them in adopting appropriate learning strategies, or strategies.

English has now surpassed all other languages as the most influential language for human capital development around the world; in fact, successful exposure to the global market appears to be impossible without at least a basic command of the English language. The essential component in the recipe for twenty-first-century employability is communicative proficiency in English, which is popular in today's industry conversation. This attitude toward English is also prevalent in other parts of the world. At colleges and universities, English was also chosen as the language of instruction for business and engineering classes.

The higher secondary English curriculum emphasizes the teaching and learning of English as a skill-based topic, allowing students to gain proficiency in the language and communicate effectively in real-life circumstances. As a result, in the higher secondary English curriculum, learner-centered approaches to developing students' communicative competence were prioritized, and efforts were made to integrate all four English language skills: listening, speaking, reading, and writing, as well as the other components of language: grammar and vocabulary.

Assessment in tertiary public sector English foundation courses has likewise been enslaved by a rigid system. There is also a set method for assessing trainees' English competency, similar to pre-university traditions. In private universities, however, the

approach is slightly different. As English language instructors at two pioneering private colleges in Uzbekistan, we would claim that English language evaluation in private universities has largely been released, and instructors have more autonomy. Teachers in private universities adopt several formative classroom assessment approaches as a result.

In particular, it is sad to notice that assessment literacy as a significant teacher education construct has not been wisely and professionally integrated into teacher education programs. As a result, the teachers here are inefficient in assessing students' English proficiency. Although the country has taken several English language education reform initiatives, nothing significant has happened in English language assessment. The failure may be attributed to teachers' struggles to understand and carry out communicative language assessment, which requires advanced level English language proficiency.

This article's comprehensive evaluation and analysis of the numerous components of English language assessment promises to increase the stakeholders' knowledge and understanding. A country with a jumbled English language policy and planning has struggled to find a consistent assessment policy that aligns with the curriculum's aims and objectives. Because evaluation impacts learning, students' success in learning English has always been hampered by the English language assessment policy's unresolved difficulties. There was always a disconnect between the assessment ideas inherent in the curriculum and actual assessment methods.

In conclusion, teacher education programs are critical in assisting teachers in acquiring knowledge, skills, professionalism, and expertise. Although teacher educators used to focus on passing on knowledge and information to teachers, the current paradigm for teacher educators is to act as transformative agents, as the ELT profession is currently dealing with a variety of critical, socio-political, economic, and cultural concerns. As a result, teacher educators will educate teachers on the idea that teachers will not only help students enhance their communicative competence in

English, but will also provide platforms for students to utilize the language to question and criticize current events.

REFERENCES:

4. Al Amin, M., & Greenwood, J. (2018a). The examination system in Uzbekistan and its impact: On curriculum, students, teachers and society. *Language Testing in Asia*, 8(1), 1–8 <https://doi.org/10.1186/s40468-018-0060-9>.
5. Ali, M. (2016). Assessment of English language skills at the secondary level in Uzbekistan. *The Journal of EFL Education and Research*, 1(1), 1–7.
6. Ali, M. M., & Hamid, M. O. (2020). Teaching English to the test: Why does negative washback exist within secondary education in Uzbekistan? *Language Assessment Quarterly*, 17(2), 129–146 <https://doi.org/10.1080/15434303.2020.1717495>.
7. Anwaruddin, S. M. (2016). ICT and language teacher development in the global south: A new materialist discourse analysis. *Educational Studies*.
8. Barley, K. M. (1996). Working for washback: A review of the washback concept in language testing. *Language Testing*, 13(3), 257–279.

PIRLS XALQARO TADQIQOT DASTURIDA MATNNI TUSHUNISHNING O‘ZIGA XOS JIHATLARI

H.Tojiboyeva

M.Qudratova JDPI magistranti

Ilmiy rahbar: f.f.d,dots.Boltayeva B.

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini PIRLS xalqaro tadqiqotidagi matnni tushunish jarayonlari xususida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: PIRLS xalqaro baholash dasturi, ta’lim sifatini baholash, o‘qituvchi, o‘quvchi.

В МЕЖДУНАРОДНОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ПРОГРАММЕ PIRLS В ОБЪЯСНЕНИЕ ТЕКСТА ИМЕЕТ СВОЕОБРАЗНОЕ ОТНОШЕНИЕ

Х.Таджибаева

М.Қудратова

Магистр ДГПИ

Научный руководитель: д.ф.н. доцент Балтаева Б.

АННОТАЦИЯ

Размышление и понимание у учащихся начальных классов данного текста в

Международной исследовательской программе PIRLS.

Ключевые слова: Программа международной оценки PIRLS, оценка качество образования, учитель, ученик.

SPECIFIC ASPECTS OF TEXT COMPREHENSION IN THE PIRLS INTERNATIONAL RESEARCH PROGRAM

H. Tojiboyeva

M. Qudratova

Master JSPI

Supervisor: **d.o.p, A.P Boltayeva B.**

ANNOTATION

This article discusses in the PIRLS international survey of primary school students.

Keywords: PIRLS international assessment program, education quality assessment, teacher, student

PIRLS xalqaro tadqiqoti boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qib tushunish ko'nikmalarini qay darajada rivojlanganligi haqidagi ma'lumotlarni xalqaro miqyosda taqqoslash imkonini beradi, shuningdek o'qish va o'qitishni yaxshilashda ta'lim sohasidagi davlat siyosatiga xizmat qilishi mumkin bo'lgan tahlillarni taqdim etadigan yirik xalqaro baholash dasturi hisoblanadi.

Tushunish o'zi nima? Pol Rikerning fikricha tushunish – bu fikr yuritish orqali simvolda yashirin ma'noni aniqlash demak.⁴⁴ Psixologik lug'atlarda esa tushunishga xususiy emas, balki umumiy yondashiladi ya'ni muammoli vaziyatni tushunish bilan insonning oldida turgan vazifaning hal etilishi talqinida qaradi.

O'quvchilarning o'qib o'rgangan ma'lumotlarini hayotda turli vaziyatlarda qo'llay olishi va yangi g'oyalarida namoyon qilishiga alohida e'tibor qaratiladi. Bundan tashqari, matnlardan turli ma'no hosil qila olish qobiliyatlari ham rivojlanadi. PIRLS xalqaro baholash dasturida o'qish savodxonligining bu ko'rinishi konstruktiv va interaktiv jarayon sifatida aks etadi. O'quvchi matn bilan ishlash jarayonida ular

⁴⁴Ruzavin G.I. Metodologiya nauchnovo issledovaniya. -M: Progress, 1999. -S214-215

2. Leontyev A.A (1999) Psixologiya obucheniya chteniyu // Nachalnaya shkola plyus-minus N-10.9-13.

orasida muloqot o'rnatiladi, shuning uchun bu jarayon interaktiv jarayon sanaladi. O'quvchi o'qigan matnidan yangi ma'no, bilim hamda tushunchalarni qabul qilishi esa konstruktiv jarayon hisoblanadi ("construct"- inglizcha yaratmoq degan ma'noni anglatadi).

PIRLS dasturiga oid matnlarning o'ziga xosligi shundan iboratki, ular badiiy to'qimaga asoslanganligidir. Har bir kitobxon kitob o'qir ekan, o'qiyotgan manbasida tasvirlanayotgan voqealar, harakatlarni ko'z oldida tasavvur etadi va obyektiv borliqdagi hayot bilan taqqoslashga urinadi. Bunda beriladigan mavzular ham turlicha bo'lib, bu axborot matnlarining maqsad va vazifalari ham turlichadir. Ba'zi matnlarda e'tibor ma'lumot berishga qaratilgan bo'lsa, ba'zi matnlarda muallifning subyektiv qarashlari ham aks etadi. PIRLS va ePIRLSda har bir o'quvchi ma'lum doirada cheklanib qolmay, ham ilmiy, tarixiy, ijtimoiy, geografik mazmundagi axborot matnlarini o'qib o'z bilimlarini boyitish imkoniga ega bo'ladilar.

PIRLSda har bir matn yuzasidan beriladigan savollar tushunish jarayonlarini baholash uchun asosiy mezon sanaladi. O'quvchilar matn bilan tanishib, ma'no hosil qiladilar va o'zlari uchun tushuntirilmagan axborotlarga tushuntirishlar berishadi. Ko'pgina matnlar o'quvchining aniq yoki bevosita xulosa chiqarishi uchun yaratilgan. O'quvchilar matndagi g'oyalar va ma'lumotlarni tahlil qilishda oddiy xulosalar chiqarish bilan birga, matndagi aniq va umumiy ma'nolariga e'tibor berishlari yoki ularni g'oyalar bilan bog'lashlari mumkin. Matn bilan tanishgan o'quvchi unga shaxsiy fikridan kelib chiqib xolislik bilan baho beradi yoki tanqidiy fikr bildiradi. Bu o'quvchida xolis baho berish, rad etish, ma'qullash, betaraflik kabi sifatlarini tarkib toptirishga yordam beradi. Matnlar PIRLS dasturi murakkabligiga ko'ra, o'rtacha 500dan 800tagacha, o'quvchilarning o'qish malakasi past bo'lgan mamlakatlar uchun 400-500ta, ePIRLSda esa 1000ta so'zdan tashkil topadi.

PIRLS matnlari aniqlik va izchillik xususiyatiga ega bo'lib, axborot matnlari o'quv materiallarida mavjud bo'lmagan mavzularni yoritib berishi lozim. Unda metafora yoki epitet ya'ni, aniq ifodali tasvir so'zlari tanlanishi muhim sanaladi.

Matnda soʻzlashuvga oid boʻlgan soʻzlar, jargonlar, ortiqcha texnik ifodalar ishlatilmaydi.

Hozirgi kunda rivojlanayotgan jamiyatda yashovchi insonlar oʻziga nisbatan yuqori talablar va marralar qoʻymogʻi lozim. Maktabdagi taʼlim sifati esa ushbu jamiyatning talablariga javob berishi va jamiyat taraqqiyoti uchun kerak boʻlgan yosh avlodga munosib bilim bermogʻi lozim. Tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, PIRLS xalqaro baholash dasturining har bir matnlarini oʻqigan oʻquvchi oʻqish sifatlarini chiroyli oʻzlashtiradi, hayotiy muammolarni hal qilishda kreativ yondashuv sifatlarini egallaydi.

Xulosa oʻrnida shuni aytish mumkinki, matnlardan olinayotgan axborotlarni tushunish hamda undan foydalanish malakasi nafaqat har bir davlat balki har bir jamiyatning shaxsiy taqdiriga va albatta rivojlanishiga ijobiy taʼsirini koʻrsatadi. PIRLS xalqaro baholash dasturi 4-sinf oʻquvchilarining oʻqish savodxonligini tekshiradi. Chunki hozirgi vaqtda “oʻqitish uchun oʻqishni oʻrganishdan bosqichma – bosqich oʻtish mavjud. Mahalliy taʼlimning haqiqatlariga tarjima qilingan: oʻrta maktablarining taʼlim yutuqlari taqdiri boshlangʻich maktab bitiruvchilarining oʻqish savodxonligiga bogʻliq”

Matnni tushunish va kerakli maʼlumotlarni olish qobiliyati kelajakda oʻquvchilarga jamiyat bilan erkin muloqot yaratish imkonini beradi. Shuning uchun PIRLS yosh bolalardagi oʻqish savodxonligini rivojlantirishda asosiy vosita boʻlib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Leontyev A.A (1999) Psixologiya obucheniya chteniyu // Nachalnaya shkola: plyus-minus.N -10. S. 9-13.
2. B.Boltayeva (2021) Oʻquvchilarda kreativ fikrlashni shakllantirishda oʻqituvchi omili. Boshlangʻich taʼlimda innovatsiyalar, 2(3).
3. B.Boltayeva (2021). Boshlangʻich sinflarda ona tili va oʻqish darslarida oʻquvchilarni mantiqiy fikrlash va matn tuzishga oʻrgatish. Boshlangʻich taʼlimda innovatsiyalar, (November).
4. A. Ismoilov, D.Norboyeva, K.Kucharova, Z. Kosimova, N.Aminova . Xalqaro tadqiqotlarda boshlangʻich sinf oʻquvchilarining oʻqish savodxonligini baholash. T.: Sharq. 2019.

CAUCHY PROBLEM FOR THE PFAFF EQUATION

Nematjonov Shukrullo

National University of Uzbekistan named Mirzo Ulugbek

Nematjonov1995@bk.ru

ABSTRACT

The object of thesis is Pfaffian equations and their systems. We learn Cauchy problem for Pfaffian equations.

Key words: Cauchy problem, Pfaffian equations, Frobenius theorem, ordinary differential equations

Consider the Pfaffian system in normal form

$$\frac{\partial u}{\partial x} = f(x, u), \quad (1)$$

where $\frac{\partial u}{\partial x} = \left(\frac{\partial u}{\partial x_1}, \frac{\partial u}{\partial x_2}, \dots, \frac{\partial u}{\partial x_n} \right)$, $f = (f_1, f_2, \dots, f_n)$, $x = (x_1, x_2, \dots, x_n)$, and

$$(x, u) \in D \subset R^{n+1}.$$

It is clear the formulation of Frobenius integrability condition in the form $d\omega \wedge \omega = 0$ or

$$\frac{\partial f_j}{\partial x_k} + \frac{\partial f_j}{\partial u} \cdot f_k \equiv \frac{\partial f_k}{\partial x_j} + \frac{\partial f_k}{\partial u} \cdot f_j, \quad 1 \leq j < k \leq n, \quad (x, u) \in D. \quad (2)$$

is meaningless without an assumption of differentiability of functions f_i , $i=1, 2, \dots, n$.

Therefore, first of all we should reformulate the criterion of integrability in the convenient form. To avoid unwieldy expressions, further we constraint ourselves with consideration of the case $n=2$, re-denoting the variables x_1 and x_2 as x, y respectively.

Then the system

$$\frac{\partial u}{\partial x_1} = f_1(x, u), \frac{\partial u}{\partial x_2} = f_2(x, u), \dots, \frac{\partial u}{\partial x_n} = f_n(x, u), \quad (3)$$

takes the following form

$$\frac{\partial u}{\partial x} = f(x, y, u), \quad (4)$$

$$\frac{\partial u}{\partial y} = g(x, y, u) \quad (5)$$

Thus we consider the Cauchy problem for the system (4)-(5). Suppose f and g are defined in a domain D , $D \subset \mathbb{R}^3$ and $(x_0, y_0, u_0) \in D$. The task is to find a solution $u(x, y)$ from the class C^1 , satisfying the system (4)-(5) and the condition $u(x_0, y_0) = u_0$.

Theorem 2.1.1. Let f and g be continuous functions in the domain D . Then the following propositions are equivalent:

- a) The Cauchy problem for the system (4)-(5) is solvable at any $(x_0, y_0, u_0) \in D$;
- b) For any point $(x_0, y_0, u_0) \in D$ integral equations

$$v(x, y) = u_0 + \int_{x_0}^x f[s, y, v(s, y)] ds + \int_{y_0}^y g[x_0, t, v(x_0, t)] dt \quad (6)$$

$$\omega(x, y) = u_0 + \int_{x_0}^x f[s, y_0, \omega(s, y_0)] ds + \int_{y_0}^y g[x, t, \omega(x, t)] dt \quad (7)$$

have coinciding solutions.

Proof. Let $u(x, y)$ satisfies both equations (6)–(7). Therefore, it is continuous. (6) (respectively (7)) it immediately implies that $u(x, y)$ is differentiable by x (by y). After differentiation we get if (6)–(7) have coinciding solutions, then the Cauchy problem for the system (4)-(5) has a solution for any $(x_0, y_0, u_0) \in D$.

Inversely, integrating equation (4), we get

$$u(x, y) = u(x_0, y) + \int_{x_0}^x f[s, y, u(s, y)] ds. \quad (8)$$

But (see (5))

$$\frac{\partial u(x_0, y)}{\partial y} = g(x_0, y, u(x_0, y)).$$

Therefore,

$$u(x_0, y) = u_0 + \int_{y_0}^y g[x_0, t, u(x_0, t)] dt \quad (9)$$

due the condition $u(x_0, y_0) = u_0$.

Thus (8) and (9) imply that $u(x, y)$ satisfies (6). Similarly, one can show that $u(x, y)$ is a solution of (7) too.

References

1. Coutinho S.C. A constructive proof of the density of algebraic Pfaff equations without algebraic solutions Ann. Inst. Fourier, Grenoble Vol.57. No.5 (2007), pp. 1611-1621

ADABIYOTSHUNOSLIKDA URUSH MAVZUSINING YORITILISHI VA O‘SISH BOSQICHLARI

Sherbutayeva Maxsuda Muxammadiyevna,

Termiz davlat universiteti magistranti

E-mail: sherbutayevamaxsuda@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada adabiyotshunoslikda urush mavzusining o‘rganilishi yoritilgan bo‘lib, jahon va o‘zbek nasrida urush mavzusida yaratilgan asarlar va ularning o‘sinh bosqichlari haqida muhim ma’lumotlar aytib o‘tilgan. Barchamizga ma’lumki, insoniyat tarixining ajralmas qismi bo‘lib kelgan va insoniyat boshiga turli kulfatlar olib kelgan urushlar badiiy adabiyotda o‘z aksini topgan. Natijada, jahon va o‘zbek nasrida urush mavzusidagi sara asarlar yaratilgan. Ushbu maqolamizda adabiyotshunoslikda urush mavzusining talqini va o‘rganish bosqichlari masalasiga asosiy e’tiborimizni qaratamiz.

Kalit so‘zlar: nasr, urush, tinchlik, qahramonlik motivi, patsifistik kayfiyat, “yo‘qotilgan avlod” atamasi, harbiy proza, qahramon, xarakter

COVERAGE OF THE WAR THEME AND STAGES OF GROWTH IN LITERATURE

ABSTRACT

This article covers the study of the subject of war in literature and provides important information about the works on the theme of war in world and Uzbek prose and their stages of development. As we all know, wars that have been an integral part of human history and have caused various tragedies to humanity have been reflected in fiction. As a result, the best works on the theme of war have been created in world

and Uzbek prose. In this article we will focus on the interpretation of the subject of war in literature and the question of the stages of study.

Key words: prose, war, peace, heroic motive, pacifist mood, the term “lost generation”, military prose, hero, character.

Yurtimiz istiqloлга erishgach, ko‘plab sohalar o‘z rivojlanish bosqichiga ko‘tarildi, yangi imkoniyat eshiklari ochildi. Boshqa sohalarda bo‘lgan bu o‘zgarishlar adabiyot sohasini ham chetlab o‘tgani yo‘q. Badiiy adabiyotimiz ham kundan-kunga yangi bosqichlarga ko‘tarilib, jamiyatimiz hayotida o‘z muhim o‘rnini egallab bormoqda. Zero, muhtaram Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev aytganlaridek: “Adabiyot, san’at va madaniyat yashasa, millat va xalq, butun insoniyat bezavol yashaydi”. Bu orqali Yurtboshimiz san’at va madaniyat bilan bir qatorda adabiyotning ham barhayotligi millat va xalqning bezavol yashamog‘i uchun asos ekanligini ta’kidlab o‘tmoqda.

Asl adabiyot til va millat tanlamaydi, deyishadi. Shunday ekan, asl badiiy asarlar tili va millatidan qat’iy nazar barcha kitobxon ommasini o‘ziga jalb eta oladi va uning ruhiy dunyosida evrilishlar sodir bo‘ladi. Adabiyotshunoslik tarixida esa bunday sara asarlar yaratilgan va yaratilib kelinmoqda desak, mubolag‘a bo‘lmaydi. Ayniqsa, urush kabi foje mavzuning qalamga olinishi, uning kishilar turmushi va ruhiyatiga bergan achchiq zarbasi, xonumonini kuydurguvchi abadiy og‘riq ekanligi badiiy jihatdan mohirona ifoda etilgan asarlar kitobxon qiziqishini uyg‘otishi tabiiy. Zero, bunday asarlar inson qalbini titratib, ong-u shuurini sergaklantiradi, insoniyat uchun eng muhim va lazzatli ne’mat hisoblanmish tinchlikning qadriga yetishga undaydi.

Barchamizga ma’lumki, asrlar davomida turli diniy, milliy, iqtisodiy, siyosiy sabablarga ko‘ra urushlar sodir bo‘lgan. Bu urushlar oqibatlari badiiy adabiyotda ham o‘z ifodasini topgan, natijada turli xalqlar adabiyotida shu mavzuga bag‘ishlangan qahramonlik eposlari, dostonlar, jangnomalar yaratilgan. Jumladan, o‘zbek xalqining qahramonlik dostoni hisoblanmish “Alpomish”, hind xalq eposi “Mahabhorat”, Firdavsiyning mashhur asari “Shohnoma” kabilar asosi urush bilan bog‘liq asarlar sirasiga kiradi. Bu asarlarda qahramonlik motivi yetakchi omil bo‘lib xizmat qiladi.

Ma'lum davrlar o'tishi bilan urush mavzusidagi asarlar mohiyati ham o'zgarib borgan. G'arb adabiyoti urush mavzusida asarlar yozgan ijodkorlari bilan ancha mashhur. Bular qatoriga L.Tolstoy, A.Barbyus, E.Xeminguey, E.M.Remark, R.Oldingtonlarni kiritishimiz mumkin. O'zbek adabiyotida ham urush va uning kishilar turmushiga, butun insoniyatga ta'siri sezilarli bo'lgan asarlar yaratgan ijodkorlar talaygina. Xususan, G'.G'ulom, Oybek, A.Qahhor, M.Shayxzoda, H.Olimjon, Shuhrat, A.Muxtor, S.Ahmad, E.Vohidov, O'.Hoshimov, N.Eshonqul kabi shoir va yozuvchilarning o'lmas ijod namunalari fikrimizni tasdiqlaydi.

Urush mavzusida asarlar yaratilar ekan, ularni o'rganishga ehtiyoj tug'ilishi tabiiy. Jahon va o'zbek nasrida mashhur bo'lgan asarlarni chuqur o'rganish, tahlil qilish va asl mohiyatini ochib berishda bir qancha jahon va o'zbek olimlari, adabiyotshunos va tanqidchilar o'z ilmiy salohiyatidan kelib chiqqan holda izlanishlar olib borishgan. Bulardan Devid Bevan "Adabiyot va urush" ("Literature and War") monografiyasini yaratgan bo'lib, unda asosan Birinchi va Ikkinchi jahon urushlari, Ispan urushi, Vetnam urushi, yangi mustamlakachilik urushlari haqidagi asarlar tahlil qilingan. Monografiya o'n to'rtta obzor maqoladan iborat. Bu maqolalarda Bevan G.Stayn, A.Barbyus, E.Xeminguey, A.Zegers, U.Folkner, R.Oldington kabi yozuvchilarning asarlariga murojaat qiladi va ular misolida badiiy adabiyotda urush talqini masalasiga urg'u beradi. Shu bilan bir qatorda urushlar haqidagi tarixiy ma'lumotlar ham keltiriladi.

Margot Norrisning "XX asrda urush talqini" ("Writing War in XXth century") kitobida esa XX asr AQSH prozasida urush mavzusining ifodalanishi tadqiq etilgan. Bu kitob asosan I va II jahon urushlari, Vyetnam, Arab – Isroil urushlarining adabiyotga ta'siri masalasiga bag'ishlangan. Ushbu kitobda E.Xemingueyning "Alvido, qurol!", U.Folknerning "Askar mukofoti", T.O'Brayansning "Yomg'irli daryoda", J.Uebbning "Olovli kengliklar", J.Morrisning "Bir urush tarixi", N.Trippning "Ota, askar, o'g'il" asarlari tahlili berilgan bo'lib, ular asosida XX asr urushlarining AQSH prozasidagi talqini masalasi ochib beriladi.

Rus tadqiqotchilaridan biri Y.V.Staroverovning “Badiiy adabiyotda “yo‘qotilgan avlod” (“Потерянное поколение в литературе”) qo‘llanmasi urush tarixini o‘rganishda ahamiyatlidir. Qo‘llanmaning eng muhim jihatlaridan biri shundaki, unda G‘arb adabiyotida I jahon urushidan keyin shakllangan “yo‘qotilgan avlod” yo‘nalishi tadqiq etilgan va “yo‘qotilgan avlod” atamasining kelib chiqishi haqida muhim ma’lumotlar keltirilgan. Bundan tashqari u Ernest Xeminguey, Frensis Skott Fitsjerald, Richard Oldington, Erix Mariya Remark, Uilyam Folkner kabi ijodkorlarning bir qator asarlari misolida “yo‘qotilgan avlod” adabiyotining o‘ziga xos xususiyatlari haqida ma’lumot beradi. Shuningdek, bunday asarlardagi urush va tinchlik, hayot va o‘lim, muhabbat va fojia kabi tushunchalarga alohida urg‘u beriladi.

O‘zbek olimlaridan U.O‘ljaboyevning “O‘zbek harbiy prozasida xarakter yaratishning ba’zi muammolari” kitobi bu boradagi izlanishlar orasida o‘zining muhim o‘rniga ega. Unda XX asr o‘zbek adabiyotida yaratilgan eng sara harbiy mavzudagi qissa va romanlar misolida o‘zbek harbiy prozasida xarakter yaratishning muhim jihatlariga to‘xtalib o‘tgan. O‘ljaboyev o‘zbek nasridagi qimmatli bo‘lgan asarlar misolida urush kishilarining obraz xususiyatlarini ochib bera olgan. Jumladan, Abdulla Qahhorning “Qizil yulduz” qissasi, Oybekning “Quyosh qoraymas”, Shuhratning “Shinelli yillar”, O‘tkir Hoshimovning “Ikki eshik orasi”, “Tushda kechgan umrlar” kabi romanlari qiyosiy tahlil qilingan.

Saydulla Mirzayev o‘zining “XX asr o‘zbek adabiyoti” darsligida 40-50-yillardagi o‘zbek adabiyoti haqida shunday fikr bildiradi: “Bu davr o‘zbek nasrida kichik hajmli hozirjavob janrlar yetakchilik qildi. Front bilan front orqasining mustahkam aloqasini, yurtdoshlarimizning fashizmga cheksiz nafratini, Vatanga muhabbatini aks ettirishda H.Olimjon, Oybek, S.Ayniy, G‘.G‘ulom, M.Shayxzoda singari yozuvchilarimiz jangovor publisistika janri imkoniyatlaridan unumli foydalandilar va bu janrning yetuk namunalarini yaratdilar.”

O‘zbek adabiyotida eng qimmatli asarlar sirasiga kiruvchi O‘tkir Hoshimovning “Tushda kechgan umrlar” romani bo‘yicha bir qancha maqolalar chop etilgan. Xususan, U.Normatovning “Badiiy kashfiyot” , S.Ahmadning “Qo‘rqinchli tushlar” ,

Q.Norqobilovning “Qizg‘aldoq va tank” , U.To‘rayevaning “Davr va qahramon” kabi maqolalarida romanga yozuvchining badiiy mahorati, qahramon va xarakter, obrazlar tipologiyasi, ijtimoiy hayot tasviri kabi masalalar yuzasidan yondashilgan. U.Normatov romanni g‘oyaviy tomondan tahlil qilish jarayonida muallif uslubi, asar syujeti va kompozitsiyasining o‘ziga xosligi bo‘yicha fikr bildirgan bo‘lsa, S.Ahmad va Q.Norqobilovlar ushbu romanga tanqidchi sifatida emas, ijodkor sifatida baho bergan. Ular asosan asarning badiiy xususiyatlari, qahramonlarning ruhiy holati tasvirlariga alohida e‘tibor qaratgan. Bulardan tashqari, Said Ahmadning “Yo‘qotganlarim va topganlarim”, Abdug‘ofur Rasulovning “Ardoqli adib”, Yo‘ldosh Solijonovning “Ko‘zgudagi hayot” kitoblarida ham “Ikki eshik orasi” va “Tushda kechgan umrlar” romanlari haqida turli yondashuvlar asosidagi talqinlar keltirilgan.

Xulosa qilib aytganda, jahon va o‘zbek adabiyotshunosligida urush mavzusi bilan bog‘liq ko‘plab ilmiy tadqiqot, maqola, o‘quv qo‘llanma, monografiyalar yaratilgan. Ularda urush mavzusining badiiy adabiyotda tutgan o‘rni, turli davrlar va mamlakatlar adabiyotida urush odamlari obrazlarining turlicha talqin qilinishi, “yo‘qotilgan avlod” muammosi, jahon urushlarining badiiy adabiyotga ta’siri kabi muhim masalalar haqida chuqur fikrlar bildirilgan, mushohada etilgan. Qaysi davr va millat bo‘lishidan qat’iy nazar urush mavzusidagi asarlar barcha ommaning qiziqishini birdek uyg‘otadi va bu mavzudagi asarlar sevib mutolaa qilinaveradi. Zero, o‘tmishning qiynoqli sinovlarini, urush azob-uqubatlarini so‘z qudrati ila tuygan har qanday kitobxon tinchlik atalmish bebaho ne‘mat qadrini har lahza his qilib yashaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyev Sh. “O‘zbek mumtoz va zamonaviy adabiyotini xalqaro miqyosda o‘rganish va targ‘ib qilishning dolzarb masalalari” mavzusidagi xalqaro konferensiya ishtirokchilariga yo‘llagan tabrigidan. O‘zbekiston ziyolilari bilan uchrashuvdagi nutqi. “Xalq so‘zi” gazetasi – 2018-yil, 7-avgust.
2. Ўлжабоев У. Ўзбек ҳарбий прозасида характер яратишнинг баъзи муаммолари. – Toshkent, 1989

3. Mirzayev S. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi, – T.: “Yangi asr avlodi”, 2005
4. Bevan D. Literature and War. – Amsterdam: “Rodopi”, 1989
5. Morris N. Writing War in XXth century. – Charlottesville: “Univercity Press of Virginia”, 2000
6. Староверова Е.В. Потерянное поколение в литературе – Санкт-Петербург: “Лицей”, 2005
<http://navoine.info/lost>
7. Норматов У. Бадий кашфиёт. “Ўзбекистон овози” gazetasi, 1996-yil 30-oktabr
8. Аҳмад С. Қўрқинчли тушлар. “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 1996-yil 25-sentabr

НОМЛАШ ТЕХНОЛОГИЯСИДАГИ МУАММОЛАР

Алпомишова Нигора Бахтиёр қизи

ТерДУ, I курс магистранти

E-mail: nigoraalpomishova@gmail.com

АННОТАТСИЯ

Ушбу мақолада Сурхондарё вилоятидаги бино-иншоотлардаги номлар таҳлил ва танқид этилган. Бу номларнинг саводхонликка ва миллий номлашнинг бузилишига таъсири мисоллар орқали кўрсатиб берилган. Номлашни тартибга солиш тўғрисида таклифлар берилган.

Калит сўзлар: Миллий ном, русча номлар, инглизча номлар, нейминг, саводсизлик.

ANNOTATION

This article analyzes and criticizes the names of buildings in Surkhondarya region. The impact of these names on literacy and the distortion of national names is illustrated. Suggestions for naming arrangements are made.

Key words: National name, Russian names, English names, neming, illiteracy.

Буюк маърифатпарвар бобомиз Абдулла Авлониё ўзининг “Туркий гулистон ёхуд ахлоқ” асарида: “Ҳар бир миллатнинг дунёда борлигини кўрсатадурган айнан ҳаёти – тил ва адабиётдир. Миллий тилни йўқотмоқ миллатнинг руҳини йўқотмоқдир” ва яна бир ўринда “... мошқичири қилиб аралаш-қуралаш қилмак тилнинг руҳини бузадур”⁴⁵ деган фикрларни билдирганлар. Бу билан тилларни бир-бирига қориштирмаслик, улар софлиги ва қонун-қоидаларига риоя қилиш мақсадга мувофиқ эканлигига ишора қилганлар. Зеро, бугунги ахборот асрининг шиддатли тўлқинида она тилимиз – ўзбек тилини шу жиҳатдан ҳам асраб-авайлаш муҳим муаммолардан биридир.

⁴⁵ А.Авлониё. “Туркий гулистон ёхуд ахлоқ”. Тошкент, 1967, 44-45-бетлар.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Мамлакатимизда ўзбек тилини янада ривожлантириш ва тил сиёсатини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2020 йил 20-октябрьдаги ПФ-6084-сон Фармони ижросини таъминлаш, шунингдек, савдо ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш объектларига ном беришни такомиллаштириш мақсадида Вазирлар Маҳкамаси қарор қилади:

давлат тили қоида ва меъёрларига мувофиқ келадиган, миллий қадриятларга мос ҳамда объектларга қўйиш тавсия этиладиган номлар захирасини онлайн режимида шакллантириш ҳамда уни доимий янгилаб бориш⁴⁶ каби вазифалар. Мазкур қонун ҳужжатида назарда тутилган асосий масала ҳам давлат тилида ном бериш (нейминг) билан боғлиқ муаммоларига муносабат тарзида юзага келган. Чунки кўп йиллардан буён шаҳримиз кўчалари ва бошқа номларда, турли кичик ва хусусий корхона-муассасалар кўргазмаларида миллийлик ҳамда имлога оид хато, камчиликлар кўзга ташланиб келмоқда.

Жумладан, меҳмонхоналар, кафе-барлар, гўзаллик салонлари, ошхоналар, тўйхоналар, савдо дўконлари ва бошқа хизмат кўрсатиш жойларининг номланишида муайян муаммоларга дуч келинади. Бунда номланишнинг баландпарвозлик, кўтаринкилик ва ўзига жалб қилиш мақсадида ноодатий тус олиши кузатилади. Кўпинча, рус, инглиз, француз, испан тили лексикасига оид сўзларни ишлатиш, баъзан уларни ўзбекча сўзлар билан бирга (ҳеч қандай боғлиқлик бўлмаса-да) қўллаш ҳолатлари мавжуд. Хизмат кўрсатиш шаҳобчасининг фаолият турига боғлиқ бўлмаган номлар билан аталиши ҳам мазкур муаммо таркибига киради.

Бир қарашда бундай ҳолатни хато ёки камчилик сифатида тушуниш нотўғридай тасаввур уйғотади. Хусусий корхона эгаси ўзи хоҳлаган ва тушунган номни қўллаши, ўз хизматини шу ном остида номлаши мумкин, албатта. Аммо масаланинг ўсиб келаётган ёш авлод тушунчасида, ўрта ва кекса авлоднинг тушуна олмаслигида акс этиши миллий тилимиз ва қадриятларимиз тақдирини

⁴⁶ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Савдо, ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш объектларига ном беришни такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги 144-сонли қарори. Тошкент, 2021 йил 16 -март

белгилаб беришига ҳам қараб туриб бўлмайди. Оддий ном сифатида эълон қилинган ҳар қандай ном уни ўқувчи шахс онгида ўз изини қолдиради. Бу эса саводхонлик даражаси билан боғлиқ масаладир.

Шаҳар ва шаҳарчаларда мавжуд ана шундай номлар билан боғлиқ муаммоларни кузатиш натижасида уларни қуйидаги гуруҳларга ажратиш мумкин бўлади:

1. Хорижий тилдаги номлар
2. Хорижий+ўзбекча ёки ўзбекча+хорижий тилдаги аралаш номлар
3. Фақат ўзбек тилидаги номлар

Хорижий тилга оид номларда ғайриодатий колорит (муҳит) мавжудлиги сабаб уни ўқувчи ва у орқали кўрсатилаётган хизматга қизиқувчи кишилар сони нисбатан кўпчилиқни ташкил қилади. “ASSON HOTEL”, “WI-FI”, “EAST COLOR”, “VEGAS”, “STEFANO BOUTIQUE”, “EKSKLYUZIV”, “CITY BURGER” “ЗОЛУШКА” САЛОН КРАСОТЫ, “LADY” KRASOTY SALON, “PRINCE” SALON, “LORA-LUKS”, “ОПТОМ БИЖУТЕРИЯ”, “ДРУЖБА”, “ЗОЛОТАЯ БОЧКА”, “ОДНОКЛАССНИКИ” “СТРОЙ ГОРОД”, “VODKA MARKET”, “LACOSTE PARFUMERIYA”, “ADEYA SALON”, “PARIKMAXERSKI”, “SCHWARZKOPF PARFUMERIYS”, “ESFIR SERVIS”, “ORXIDEYA SALON” кабилар шулар жумласига кирар экан, одатда, бундай хорижий тилга оид номларнинг ўзбекча таржимаси ёки маъноси корхонанинг эълонлар тахтасида берилиши лозим. Бундай номланиш жараёнларини ҳам миллийлаштирсак жуда ўринли бўлар эди.

“MALIKA GOLD”, “ASL BURGER”, “SURXON HOTEL”, “FAYOZ MAN’S WEAR”, “MR.KUYOV” SALON, “LOVE” SALON, “BEAUTY” SALON, “JAHONGIR BURGER”, “MISS KAMILLA”, “MISS NIGINA”, “MALO GO‘ZALLIK SALONI”, “LOLITA GO‘ZALLIK SALONI”, “DIADORA KELIN LIBOSLARI SALONI” сингари ўзбекча ва хорижий тилга оид аралаш типдаги номланишлар эса иккинчи гуруҳга мансуб бўлиб, улар ҳам реклама мақсадини амалга оширишнинг самарали воситаси ҳисобланади.

Энг ачинарлиси, “Устохона”, “Пояфзал тамирлаш”, “Самбўса” кабилар ҳам ўзбек адабий тили ва сўзлашув услубининг аралаш ҳолда намоён бўлишидир. Айниқса, “JIRTEY XOLMUROD” каби номланишлар беихтиёр кулгига сабаб бўлади ва номлаш технологияларига, умуман, мувофиқ эмас. Бундай номланишлар, асосан, вилоят марказлари, шаҳар ва шаҳарчаларда жуда ҳам кўплаб топилади. Бундан ташқари, “555” ва “777” каби кафе номлари адресатга қандай таъсир кўрсатиши мумкин? Бошқа ҳудуддан ташриф буюрган меҳмон учун ҳеч қандай маъно ангдатмайди. Бу номларнинг ўрнига “ДИЙДОР” ва “ЛАЗЗАТ” каби номлардан фойдаланса бизнес рекламаси ҳам фойда кўрар эди.

Халқнинг маънавияти, маданияти тилида ўз ифодасини топиши барчамизга маълум. “ТУРОН” ТҶЙХОНАСИ, “ИСТИҚЛОЛ” ТҶЙХОНАСИ, “ИСТИҚБОЛ” ТҶЙХОНАСИ, “ЎЗБЕГИМ” ТҶЙХОНАСИ, “ОСИЁ” ТҶЙХОНАСИ, “ФАЙЗ” ОШХОНАСИ кабилар миллий менталитетимизга хос номлардир. Бундай атоқли отлар маълум мақсадни кўзлаган ҳолда қўйилади. “Турон”, “Осиё”, “Истиқлол”, “Истиқбол” ва “Ўзбегим” тўйхоналарининг номлари халқимизнинг ўтмиш тарихидан, бугунги кунидан ва келажагидан акс-садо бериб турибди. Бундай номларнинг пайдо бўлиши ва кўпайишини эса қувонарли ҳолат сифатида таъкидлаш мумкин.

Ўзбек адабий тили ўзбек халқи учун аجدодлардан авлодларга ўтиб келаётган миллий, маънавий-маданий бойлик ҳисобланади. Бу маданий бойлигимизни соф ҳолда бойитиб, ривожлантирган ҳолда ўсиб келаётган ёш авлодга етказиш тилшунос-мутахассисларнинг, шу қаторда, жамиятнинг ҳар бир онгли фуқаросининг ҳам вазифаси ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Савдо, ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш объектларига ном беришни такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги 144-сонли қарори. - Тошкент, 2021 йил 16 – март.
2. А.Авлоний. “Туркий гулистон ёхуд ахлоқ”. - Тошкент, 1967.
3. Д.Худойберганова. “Корхона ва муссаса номларининг изоҳли- тавсиявий луғати”. - Тошкент, 2021.

КОМПОЗИТ ПОЛИМЕР АРМАТУРАНИ МУСТАҲКАМЛИК ВА ДЕФОРМАЦИЯ ХУСУСИЯТЛАРИ АНИҚЛАШ УСУЛЛАРИ.

Ахмедов Барҳаёт Боратбой ўғли

Тошкент архитектура-қурилиш институти, катта ўқитувчи.

E-mail: b.b.akhmedov24@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Композит полимер арматура (КПА) чўзилишга нисбатан юқори мустаҳкамликка эга, унинг физик-механик хусусиятларини аниқлаш жараёни пўлат арматурага нисбатан таққосалаганда бир қатор қийинчиликлар эга. КПА оид муаммоларни ҳал этиш ва амалиётда қўллаш бўйича тавсиялар ишлаб чиқиш ҳозирги кундаги долзарб мавзулардан бири ҳисобланади.

Калит сўзлар: композит полимер арматура, мустаҳкамлик, чўзилиш, сиқилиш, деформация.

METHODS FOR DETERMINATION OF STRENGTH AND DEFORMATION PROPERTIES OF COMPOSITE POLYMER REINFORCEMENT

ABSTRACT

Composite polymer reinforcement (FRP) has a high tensile strength, and the process of determining its physical and mechanical properties has a number of difficulties compared to steel reinforcement. Developing recommendations for solving FRP related problems and applying them in practice is one of the current topics.

Key words: composite polymer reinforcement, strength, compression, stretching, deformation.

КПА ни қисқа муддатли юклар таъсири остида чўзилишга синаш жараёнида чегаравий мустаҳкамлик ва эластиклик модули меъёрий ва назорат қилинадиган

асосий кўрсаткичлардир. Тадқиқот усуллари ACI, ASTM, JSCE [1] каби ҳужжатларда ўз аксини топади. Арматуранинг чўзилишга бўлган чегаравий мустаҳкамлиги қуйидаги формуладан аниқланади.

$$\sigma_B = \frac{P}{F}, \quad (1)$$

σ_B - чўзилишга бўлган чегаравий мустаҳкамлик, МПа;

P- бузувчи куч, Н;

F- арматуранинг кўндаланг кесим юзаси;

$F = \pi d_s^2 / 4$, мм².

Бузувчи куч таъсирида нисбий узайишни аниқлаш формуласи.

$$\varepsilon_B = \frac{P}{EF}, \quad (2)$$

КПА тўғри ёки эгилган кўринишда бўлади. Эгилган арматураларнинг мустаҳкамлик хусусиятлари эгилиш зонасидаги кучланишлар концентрацияси туфайли 40-50% га камайиши аниқланди. КПА нинг сиқилиш кучи чўзилиш кучига қараганда камлиги тажрибалар орқали аниқланди. Бу боғловчи ичидаги сиқилган толалар шаклини йўқотиши ва кўндаланг йўналишда синиши натижасида КПА ни бузилиш механизми билан мос келади. Олинган маълумотлар сиқилган элементнинг мустаҳкамлиги унинг турига ва шаклига қараб сезиларли даражада фарқ қилиши мумкин. Сиқилишдаги эластиклик модули ҳам чўзилишдаги эластик модулидан кам. Сиқилишдаги эластиклик модули шиша толалар учун чўзилишдаги эластиклик модулидан 20% га, органик толалар учун 15 % га фарқ қилади ва углеродли толалар учун бу кўрсаткич бири-бирига яқин [2]. КПА ни сиқилишдаги эластиклик модулини аниқлашнинг стандарт усуллари меъёрий ҳужжатларда ҳисобга олинмаган. КПА нинг узунлиги бўйлаб кўндаланг ёки бузувчи кучларнинг узатилиши боғловчиларнинг яхлитлигини бузилишига олиб келиши мумкин. Мустаҳкамлиги юқори бўлган толаларнинг бўйлама йўналишда жойлашиши КПА нинг мавжуд мустаҳкамлик кўрсаткичларига таъсир қилмайди. Бу ҳолда мустаҳкамлик боғловчининг мустаҳкамлиги билан аниқланади (30-130 МПа).

Мустаҳкамликнинг ошишига кўндаланг йўналишда қўшимча толалар киритиш орқали эришиш мумкин. Ҳозирги кунда арматураларни чўзилишга синашнинг махсус усуллари ишлаб чиқилган АСІ, АSТМ, JSCE. Бўйлама йўналишда арматуранинг мустаҳкамлиги ҳақида бошқа маълумотлар ишлаб чиқарувчи томонидан тақдим этилиши керак. ГОСТ [3] лойиҳасида бу хусусиятларни инобатга олиш кўзда тутилмаган. КПА билан пўлат арматура ўртасидаги асосий фарқ КПА билан арматураланган бетон конструкцияларнинг тоб ташалаш (ползучест) кўрсаткичи каттароқ. Ползучест таъсирида КПА нинг узоқ муддатли мустаҳкамлиги камаяди. Тадқиқотларда [4] толаларнинг узоқ ва қисқа муддатли мустаҳкамлиги шиша толалар учун 0,29-0,55; органо толалар учун 0,47-0,66; углерод толалар учун 0.79-0.93 га тенг. Ползучест деформацияларининг ўзи ташқи омил (ҳарорат, намлик), диаметри ва КПА ни турига боғлиқ. Нормаларда ползучестни ҳисобга олишнинг аналитик модели ҳали таклиф қилинмаган. Мустаҳкамлик хусусиятларини аниқлашда умумий кичрайтирилган коэффициентлар ёрдамида амалга оширилади. Япония ва Санада арматурани узоқ муддатли мустаҳкамлигини аниқлаш учун ўзларининг JSCE ва АСІ меъёрий хужжатларини усуллари ишлаб чиқдилар ва стандартлаштирдилар.

Ҳисобий мустаҳкамлик ва деформациялар умумий кўринишда қуйидаги формула билан аниқланади.

$$R = \eta \cdot R_n / \gamma_R \quad (3)$$

R_n - меъёрий (0.95 хавфсизлик билан) куч ёки деформация қиймати

γ_R - материалнинг ишонччилик коэффициенти

η - иш шароитини ҳисобга олувчи коэффициент (давомийлиги, кўп циклли юк, ташқи шароитни ҳисобга олган ҳолда).

КПА учун материалларнинг ишонччилик коэффициенти фақат Европа меъёрий хужжатларида берилган. Италия меъёрий хужжати CNR-DT 203 [7] биринчи чегаравий ҳолат учун $\gamma=1,5$ ва иккинчи чегаравий ҳолат учун $\gamma=1,0$ коэффициент қиймати белгиланади.

“FIB бюллетенида” ва ModelCode 2010 [2] биринчи чегаравий ҳолат бўйича ишончлилик коэффициенти $\gamma=1,25$ дан кам олинмайди. Меъёрий хужжат ACI [5] да γ коэффициенти берилмаган, лекин стандарт (ишлаб чиқарувчилар томонидан қафолатланган) қиймати 0,9986 (3σ) билан аниқланади, умумий ишончлилик коэффициенти $\phi=0,5-0,7$ олинади. КПА нинг мустаҳкамлик ва деформация хусусиятларига таъсир этувчи ташқи шароитларни ҳисобга олиш учун иш шароитлари коэффициенти (ҳар хил меъёрий хужжатларда, ҳар хил белгиланади) берилган. АСИ 440 [5] фақат икки турини ажратади: курук ва нам атроф-муҳит таъсирлари. Шунга ўхшаш талаблар Италия меъёрий хужжатларда ҳам келтирилган. Япония JSCE [4] ва Европанинг кўпчилик давлатлари иш шароитини ҳисобга олувчи коэффициентни умумий ҳолда олишни тавсия қилади. Шунингдек, Канада меъёрий хужжатлари сифат кўрсаткичларини ҳисобга олади [5]. Бошқа бир қатор меъёрлар элементларнинг юкланишини ҳисобга олган ҳолда иш шароитлари коэффициентларини назарда тутлади. Иш шароитлари коэффициентларининг қийматлари тўғрисида умумий маълумотлар 1-жадвалда келтирилган.

КПА учун иш шароитларини ҳисобга олувчи коэффициентлар жадвали.

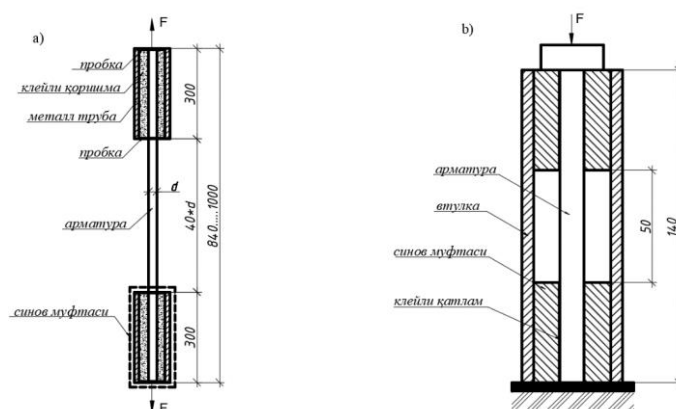
1-жадвал

Таъсир қилувчи омил	АСИ 440.1R-06	NS3473 (Норвегия)	CSA-S600 (Канада)	JSCE (Япония)	IstructE (Англия)	CNR-DT203 (Италия)
Ташқи омиллар (1-2 чегаравий ҳолатлар)	курук: СП-0,8 ОП-0,9 УП-1,0 нам: СП-0,7 ОП-0,8 УП-0,9	СП-0,5 ОП-0,9 УП-1,0	СП-0,5 ОП-0,6 УП-0,75	СП-0,77 ОП-0,87 УП-0,87		курук: СП-0,8 ОП-0,9 УП-1,0 нам: СП-0,7 ОП-0,8 УП-0,9
Вақ. узок ва такрорий юклар	СП-0,2 ОП-0,3 УП-0,55	СП-0,8-1,0 ОП-0,7-1,0 УП-0,9-1,0	СП-0,3-0,4 ОП-0,3-0,6		СП-0,27 ОП-0,45 УП-0,55	СП-0,3 ОП-0,5 УП-0,9

			УП- 0,7-0,9			

КПА ҳақида экспериментал ва назарий билимларнинг етишмаслиги уни кенг қўлланилишига тўсқинлик қилади. Республикамизда ҳозирча ягона меъёрий ҳужжат ШНК 2.03.14-18 “Композит полимер арматурали бетон конструкциялар” [1] ва Россия Федерациясида меъёрий ҳужжатлар СП 63.13330.2012 (1 ва 2 - ўзгартиришлар билан), ГОСТ 31938–2012 [6], ГОСТ 32492-2015 [8] фаолият юритмоқда, фақат КПА нинг асосий мустаҳкамлик хусусиятларининг рухсат этилган минимал қийматлари кўрсатилган. КПА билан бетон конструкцияларни ҳисоблаш учун дастлабки шартлар берилган. Бетон конструкцияларда КПА дан оқилона фойдаланиш динамик таъсир остида бўлган конструкциялар учун яхши ўрганилмаган бўлиб қолмоқда. КПА нинг физик ва механик хусусиятлари уни ишлаб чиқариш шароитига, маҳорат, шунингдек, хом ашёнинг таркиби ва сифатига, уни ишлаб чиқариш технологиясига боғлиқ. Буларнинг барчаси турли табиий омиллар таъсирини ҳисобга олган ҳолда КПА нинг асосий физик-механик хусусиятларини ва умуман у билан арматураланган конструкцияларини тадқиқ қилиш зарурлигини кўрсатади.

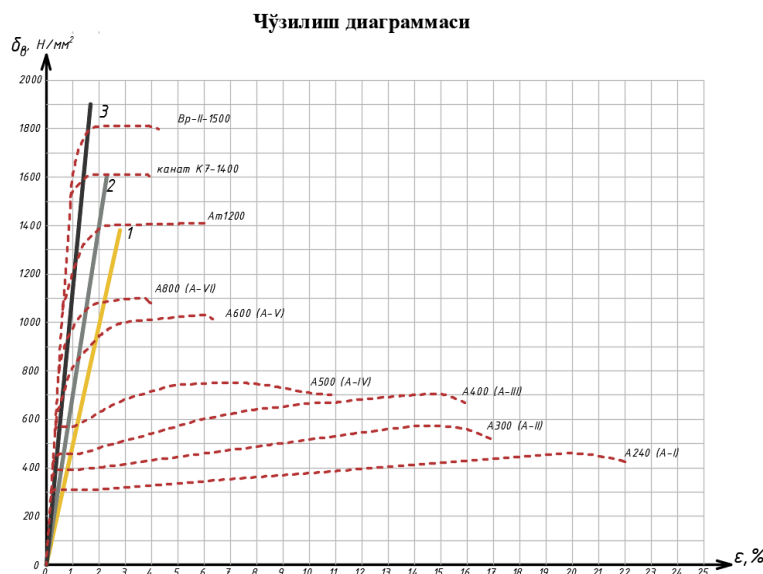
КПА нинг чидамлилигига алоҳида эътибор қаратиш лозим. Иш пайтида қурилиш иншоотларини агрессив моддалардан ва кимёвий таъсирлардан химоялаш бетон таркибини кучайтириш орқали амалга оширилади. Бундай муҳитда КПА умрбоқийлигини аниқлаш учун намуналарни нам бетонда ёки ишқорли муҳитни симуляция қиладиган ишқорнинг ҳар хил сувли эритмаларида ушлаб туришнинг тезлаштирилган (экспресс) усуллари қўлланилади. Жараёнларни фаоллаштириш агрессив воситаларни иситиш орқали амалга оширилади. Ушбу усуллар композит материалнинг 50 йил бетон билан агрессив муҳитда ишлашини симуляция қилишга имкон беради [8].

Расм 1.1. Гост [6] бўйича арматурани а - чўзилишга ва б - сиқилишга синаш бўйича намуналар .

[1,3,5] КПА ни ўқ бўйлаб статик юк остида чўзилиш ва сиқилишга синаш учун намуналар тақдим этилган, КПА билан арматураланган конструкцияларни динамик юк таъсирига ҳисоблаш бўйича тавсиялар берилган. Синов ишларини ўтказиш учун намуналар ГОСТ [6] талаблари асосида тайёрланади ва махсус лаборатория шароитида чўзилишга ва сиқилишга бўлган мустаҳкамлик, эластиклик модули, нисбий узайиш каби кўрсаткичлар аниқланади.

Динамик таъсир остида материалларнинг мустаҳкамлиги ва деформацияланиш хусусиятлари статик синовларда олинганидан фарқ қилади. КПА хусусиятларига кучланиш тезлигининг таъсири ҳали ҳам яхши ўрганилмаган. Чет эл адабиёти маълумотларини таҳлил қилиш шуни кўрсатдики, КПА учун эластик модули ва мустаҳкамлик қийматлари деформация тезлигининг ўзгаришига сезгир, охирги деформациялар қиймати эса камроқ даража ўзгаради [5].

Расм 1.2. КПА, канат ва пўлат арматураларнинг ўқ бўйлаб чўзилиш графиги. 1-ШКА, 2- БКА, 3-БКА-ВМ

Қисқа муддатли динамик юкланиш таъсирида конструктив материалларнинг динамик мустаҳкамлигига турли омиллар таъсир қилади. Материалнинг чўзилиш ва сиқилишдаги динамик мустаҳкамлигини ҳисобга олувчи коэффициентлардан фойдаланиб уни яхлит деб олиш мумкин, бу материалнинг чўзилиш ва сиқилишдаги статик кучи мос равишда динамик куч нисбати билан тенгдир [1].

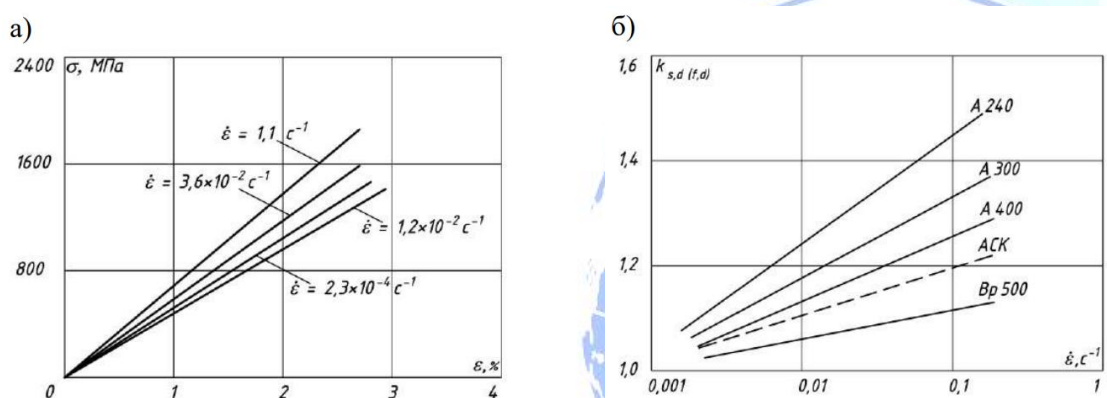
КПА учун қирқилишга бўлган минимал мустаҳкамлик ГОСТ [6] бўйича, максимал (ҳисоб-китоблар учун) чекланган берилган. КПА учун бу қийматлар $R_f = 150-300$ МПа дан ошмайди. Кўрсатилган натижаларга кўра [4], КПА нинг қирқилишга бўлган мустаҳкамлиги $0,13-0,34 R_f$. Пўлат учун Пуассон коэффициенти қиймати билан КПА нинг Пуассон коэффициенти қиймати бири-бирига яқин [8].

Анкер қурилмалари КПА нинг хусусиятларидан келиб чиқиб олдиндан зўриктирилган конструкцияларни ҳосил қилиш учун арматураларни лаборатория шароитида чўзилишга синаш усулларни ишлаб чиқишда қўлланилади. Арматурадаги кучланишни аниқлаш учун анкер қурилмаларини ишлаб чиқишда металл листлар, конус шаклидаги металл анкерлар, боғловчи

материалли (цемент, смола, кум) металл втулкалар ва бошқалардан фойдаланиш. КПА да юкланишнинг тури ва тезлигининг механик хусусиятларига таъсири етарлича ўрганилмаган [1,3,5,6].

Вақтинчалик узоқ муддатли юкланиш таъсирида КПА нинг мустаҳкамлиги вақт ўтиши билан камаяди. Бу таъсир асосан толалар турига, атроф -муҳит хусусиятларига, ҳарорат ва намликка боғлиқ. КПА нинг чўзилишга бўлган мустаҳкамлигини аниқлашда узоқ муддатли юкланишнинг қисқа муддатли юкланишга нисбати 0,29-0,55 га тенг. Ҳисоб ишларига камайиш коэффициентини киритиш орқали КПА нинг вақтинчалик узоқ муддатли юкланиш таъсирида чўзилишга бўлган қаршилиги ҳисобга олинади ва бу 0,3 га тенг. Синов жараёнида КПА ларнинг мустаҳкамлик хусусиятларининг ошиши кучларни бериш тезлиги бевосита боғлиқ, лекин олинган натижалар ҳар ҳил бўлади. [8] да КПА нинг механик хусусиятлари деформациянинг ҳар хил тезлигига боғлиқлигини тадқиқ қилиш келтирилган.

КПА ни чўзилишдаги динамик мустаҳкамлигини таклиф қилинган тахминий коэффициенти $k_{f,d}=1.15$ га тенг ва унинг умумий таърифи $k_{f,d}=1+0,2\varepsilon^{1/4}$ формула орқали аниқланади [3].

Расм 1.3. Арматурага деформация тезлигининг мустаҳкамлик кучига таъсири графиги:

- КПА нинг ҳар хил тезликдаги "σ-ε" деформацияланиш графиги.
- КПА ни динамик юк таъсирида мустаҳкамлик коэффициентини ($k_{f,d}$), пўлат арматуранинг ҳар хил мустаҳкамлик синфларини ($k_{s,d}$) деформацияланиш тезлигига боғлиқлик графиги.

Композит полимер арматурани мустаҳкамлик ва деформация ҳолатларини аниқлашда арматуранинг хусусиятларидан келиб чиқиб бир қанча муаммолар мавжуд ва муаммоларга ечим топиш зарур. Биринчи навбатда, арматурани чўзилишга синашда меҳнат сарфи юқори, кўп вақт талаб қиладиган бир марталик кам технологиялашган анкер қурилмаларидан фойдаланилади, бунда ҳар доим ҳам аниқ маълумот олиш имкони бўлмайди.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, композит полимер арматуранинг физик-механик хусусиятлари, мустаҳкамлиги ва деформацияси арматурани ташкил қилган компонентларнинг нисбатига, ишлаб чиқариш технологиясига ва муҳитига, қўлланиш жойига қараб турлича бўлиши аниқланди. Бу асосан ишлаб чиқариш жараёни билан боғлиқ бўлганлиги учун ҳозирги кунда арматурани кичик корхоналарда ҳам ишлаб чиқариш амалга оширилмоқда ва бу жараёнда ишлаб чиқариш технологиясига ва муҳитига кам эътибор қаратилмоқда. Бетон конструкцияларда композит полимер арматурани қурилишда қўллаш бўйича хорижда, хусусан, Россия, Япония, Канада каби давлатларда бир қанча намунавий лойиҳалар амалга оширилган. Юртимизда бу борада амалга оширилган ишлар нисбатан жуда кам.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. ШНК 2.03.14-18 Композит полимер арматурали бетон конструкциялар, ЎРҚВ Тошкент.
2. Fib bul.40, FRP reinforcement in RC structures. Technical report TG9.3., Lausanne, Switzerland: fib, 2007.
3. ГОСТ 31938-2017. Межгосударственный стандарт), Арматура неметаллическая композитная для армирования бетонных конструкций, Москва: НИИЖБ.
4. Yamaguchi, T., Kato, Y., Nishimura, T. and Uomoto, I., «Creep Rupture of FRP Rods Made of Aramid, Carbon and Glass Fibers,» в Proceedings of the Third International Symposium on Non-Metallic (FRP) reinforcement for Concrete Structures, Sapporo, Japan, 1997.

5. ACI 440.3R-04, 2004, Guide Test Methods For Fiber-Reinforced Polymers (Frps) For Reinforcing Or Strengthening Concrete Structures, American Concrete Institute, Farmington Hills, MI, USA.
6. ГОСТ 31938-2012. Арматура композитная полимерная для армирования бетонных конструкций. Общие технические условия: / НИИБЖ им. А. А. Гвоздева. - М.
7. CNR-DT 203/2006, Guide for the Design and Construction of Concrete Structures Reinforced with Fiber-Reinforced Polymer Bars, Rome, Italy.
8. ГОСТ 32487-2015. Арматура композитная полимерная для армирования бетонных конструкций. Методы определения характеристик стойкости к агрессивным средам. – М. : Стандартинформ.

USING OF METACOGNITIVE STRATEGIES IN TEACHING LISTENING SKILLS FOR ESP STUDENTS

Yunusova Zilola Zairdjanovna

Senior teacher of the department of foreign languages,
Journalism and Mass Communications University of Uzbekistan, Tashkent

ANNOTATION

This paper deals with the prime importance of listening in language acquisition and the challenges in attaining listening competence and suggests some strategies to overcome it. Listening, the very basic language skill is consistently interrelated and intervened with the other language skills - speaking, reading and writing. Until the late nineteenth century written mode is predominant in language learning and then onwards listening began to gain its significance in language teaching.

KEYWORDS: Listening, Learning, Language skills, Teaching skills and Language Acquisition

Listening has an important place in learning as it is one of the four major skills in language acquisition. Even though the other skills such as reading, speaking and writing are essential to develop language proficiency, listening contributes primarily for language expertise. Listening awakens awareness of the language as it is a receptive skill that first develops in a human being. Learning to listen to the target language improves language ability. The sound, rhythm, intonation, and stress of the language can only be perfectly adapted through listening. To understand the nuances in a particular language, one must be able to listen[1].

As we get to understand spoken language by listening it is easier to improve the other skills and gain confidence. Other than being the primary form of communication, listening helps the language learner to understand the beauty of the language. Especially in terms of communicative language teaching it is said that the basis for

communicative competence is listening as it provides the aural input and enables learners to interact in spoken communication and hence language learning largely depends on listening.

Listening strategies are techniques or activities that contribute directly to the recall of listening input. In the recent days, a number of listening strategies have been formulated to match with every different listening situation and because of this, in

analyzing the effectiveness of learning strategies, and changing learning behaviors and strategies when necessary[3]. The use of metacognitive strategies activates one's thinking and leads to improved performance in learning in general. The metacognitive strategies train the language learner to cope with the demands of listening. It is quite evident that metacognitive strategies make their learning more effective, hence, they are able to maximize the information received and thus this can be used to improve their listening skills.

To conclude, it can be said, without listening skills, language learning is impossible. This is because there is no communication where there is no human interaction. Also, listening is crucial not only in language learning but also for learning other subjects. But even today, with all the technological advancements in the field of education, learners have problems with listening. The main reasons are: they spend too little time to improve their listening skills; the inappropriate strategies tested on them in a learning setting may be an important reason for their poor listening comprehension.

References:

1. Croom Helm Cross, D., 1998, Teach English, Oxford: Oxford University Press.
2. Yagang, F., 1994, Listening: Problems and solutions. In T. Kral (ed.) Teacher Development: Making the Right Moves. Washington, DC: English Language Programs Divisions, USIA.
3. Higgins, J.M.D., 1995, "Facilitating listening in second language classrooms through the manipulation of temporal variables", Unpublished doctoral thesis, University of Kent at Canterbury.

INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA BO‘LAJAK TARBIYACHILAR IJODIY FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Razzakova Dilnoza Akramovna

Qarshi Davlat Universitetining Pedagogika Unstituti

ANNOTATSIYA

Maqolada oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan bo'lajak tarbiyachilarda ijodiy qobiliyatni shakllantirishda integrativ yondashuvning ahamiyati va dolzarbligi haqida mulohaza yuritilgan. Faoliyatda qo'llash mumkin bo'lgan integrativ usullardan namuna keltirilgan.

Kalit so'zlar: Integrativ yondashuv, o'qituvchi, ta'lim sifati, ijodiy faoliyat, mutaxassis, tafakkur, individuallik, tashabbus.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari ta'lim-tarbiyaviy jarayon har tomonlama yuksak mahoratga ega bo'lgan kadrlar faoliyatini talab etmoqda. Bugungi kunda ta'lim olayotgan bo'lajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda mazkur ehtiyojga zarur shart sifatida qarashni talab etadi. Chunki to'liq ish jarayoniga kirib borayotgan mutaxassis o'zida kasbga oid bilimlarni shakllantirmas ekan, uning faoliyati samarasiz va eng achinarlisi, rivojlanish jarayonidagi bolalarning o'sish sur'atlariga putur yetishi kuzatiladi. Shuning uchun bo'lajak tarbiyachilarni tayyorlashda bugungi kundagi global muammolarga yechim topa oluvchi, faoliyatini hamisha mazmunli bo'lishini ta'minlovchi pedagog sifatida shakllantirish muhim sanaladi.

Bo'lajak tarbiyachilarni innovatsion faoliyatga tayyorlashda kasbiy kompetensiyalarning tarkib toptirilishiga alohida e'tibor qaratiladi. Kompetentlik ta'limni rivojlantiruvchi kuchi hisoblanadi. Shuning uchun har bir pedagog o'zida

kompetentlikning barcha ko‘rinishlarini shakllantirishi zarur bo‘ladi. Xususan, ijodiy faoliyat kasbiy yetuklikni shakllantiruvchi sifatlardan biri sanaladi.

Maktabgacha ta‘lim yo‘nalishida bo‘lajak kadrlar salohiyatini oshirishdan maqsad bu - bolani maktab ta‘limi jarayoniga har tomonlama tayyorlashdan iborat. Bolalarning intellektual shaxs bo‘lib shakllanishida maktabgacha yosh davri muhim o‘rinni egallaydi. Xususan 5 yoshga qadar bolada barcha shaxsiy sifatlar deyarli tarkib topib, rivojlanib bo‘lishini hisobga oladigan bo‘lsak, demak, maktabgacha ta‘lim sohasida yangicha yondashuvlarga asoslangan ta‘lim-tarbiya texnologiyalar sifatini yanada chuqurlashtirish naqadar zaruriy jarayon ekanligi anglab yetiladi. Bugungi kunda ta‘lim sohasida ommalashib borayotgan yo‘nalish sifatida **integrativ yondashuv** o‘ziga xos o‘ringa ega. Chunki bo‘lajak tarbiyachilarda ma‘naviy-axloqiy tarbiya va zamonaviy ta‘lim sharoitlarini tashkil etishda integrativ yondashuv asosidagi loyihalarini yaratish ta‘lim sifat-samaradorligini oshiradi. Talabaning kasbga tayyorlik darajasi deganda, uning mutaxassislikka oid bilimlari, axloqi hamda ijodiy rivojlanish ko‘rsatkichlari nazarda tutiladi. Ayrim sabablar natijasida bu xususiyatlar barcha talabalarda bir maromda rivojlanmasligi mumkin. Integrativ yondashuvni joriy qilish natijasida talabalarning har tomonlama kasbiy faoliyatga tayyorlik xususiyatlarining rivojlanishiga erishiladi. Jahonning ko‘plab mamlakatlarida rivojlantirib kelinayotgan bu tizim bir qator afzalliklarga ega. Shuning uchun ta‘lim samaradorligini oshirish va talabalarda ijodiy tashabbuskorlik sifatlarini takomillashtirishga qaratilgan ta‘limning noan‘anaviy metodlari qatorida integrativ yondashuv asosidagi ta‘limning ahamiyati dolzarb o‘rinda turibdi.

Bo‘lajak tarbiyachilar kasbiy faoliyati davomida bolalarni kelgusida tabiiy, aniq va ijtimoiy-gumanitar fanlarni to‘g‘ri o‘zlashtirib borishlariga yordam beruvchi fundamental bilimlarni ular ongiga singdirishda integrativ yondashuvdan foydalanish yuqori samara beradi. Integratsiyani bilimlarning o‘zaro uyg‘unlashuvi, bir-birini to‘ldiruvchi va bir-birini tushuntiruvchi bilimlar yig‘indisi, deb olsak, uning tub mohiyatini aniqlash osonroq kechadi. Integratsiya ta‘lim maqsadi sifatida olam tizimining alohida qismlari bog‘liqligini ko‘rsatuvchi bilimlarni berish emas, bolani

barcha elementlari bir-biriga bog‘liq yaxlit olamni tasavvur qilishiga birinchi qadamlarida o‘rgatishi kerak.[1] Integratsiya - predmetli bilimlar chegarasida yangi tasavvurlarni qabul qilish vositasi. Shunday qilib, bolada olamning turli-tumanligi haqida keng tasavvur hosil qilish va uni o‘rganishga nisbatan maqsadli qiziqishni shakllantirishda integrativ ta’sir usuli tarbiyachi-pedagog uchun eng maqbul yo‘l bo‘lib maydonga keladi.[2]

Ijodiy faoliyat insonning musta’qil ravishda o‘z bilimlarini mustahkamlash jarayonida unda shakllanuvchi mantiqiy tafakkur hisoblanadi. Ijodiy faoliyat insonning boy tafakkuri mevasi hisoblanadi. Psixologlarning ta’biricha, ishlash, ya’ni tafakkur – odam miyasida sodir bo‘ladigan jarayon. Mulohaza yuritib, narsa va hodisalar o‘rtasidagi munosabatlar, xossalar, xususiyatlar, ularni bir-biri bilan bog‘lab yoki ajratib turuvchi vositalar hamda ularning faoliyati mexanizmlarini anglab yetadi. Bu haqiqatni A.Navoiy bundan necha yuz yillar ilgari: «har ishki qilmish odamizod, Tafakkur birla bilmish odamizod», - deya ifodalaganlar. Tafakkurga xos bo‘lgan teranlik, tiniqlik, mantiqlilik, erkinlik, mustaqillik, badiiylik, ijodiylik inson ishi darajasini ko‘rsatuvchi xususiyatlardir.[3] Bundan ko‘rinib turibiki, talabalarda ijodkorlikni tarbiyalashda, avvalo, ularda boy tafakkur, mantiqiy fikrlashni tarkib toptirilishi zarur. Bunda integrativ yondashuv yuqori samaradorlikni berishi mumkin. Ta’limni amaliyot bilan bog‘lash, tajriba-sinov ishlari bilan bog‘lash va ijodiy topshiriqlar berib borish kabi usullarni dars jarayoniga uyg‘unlashtirish bu integrativ yondashuvga misol bo‘la oladi.

O‘qituvchining bo‘lajak tarbiyachilar ijodiy individualligini oshirish bo‘yicha faoliyati quyidagilardan iborat:

- intellektual - ijodiy tashabbus;
- bilimlar kengligi va chuqurligi intellektual qobiliyati;
- ziddiyatlarga nisbatan hushyorlik, ijodga tanqidiy yondashuv, vujudan yaratuvchilikka kurashuvchanlik qobiliyati;
- axborotlarga tashnalik, muammolardagi g‘ayri odatiylikka va yangilikka bo‘lgan his-tuyg‘u, professionalizm, bilishga bo‘lgan chanqoqlik.[4]

Ta'limdagi interfaol usullar bugungi kunda eng samarali yondashuvlardan biri sanaladi. Interfaol usullar asosida dars jarayonini tashkil etish – bu o'quvchini mavzuga qiziqishini oshiradi, faollik ko'rsatishga turtki beradi. Integrativ yondashuv asosida bo'lajak tarbiyachilar ijodiy faoliyatini takomillashtirishda quyidagi usullardan foydalanish mumkin:

Amaliyot bilan bog'liq tajriba darslari. Bunday darslarni bevosita maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib borish mumkin. Bolalar psixologiyasi, ijtimoiy moslashuv fanlarining amaliy qismini shunday usullarda tashkil etish orqali, nazariyani amaliyotda sinash orqali bilimlar mustahkamlanadi. Shuningdek amaliy topshiriqlar bevosita bolalar ishtirokida o'tganligi bois, yangicha fikrlar va yondashuvlarga tayanilgan yaxlit bilimlar shakllanadi.

Musta'qil tadqiqot natijalariga asoslangan integral darslar. Bunday darslarda keying dars uchun topshiriq beriladi va bu topshiriqlar mazmuni o'tilajak mavzu asosidagi musta'qil izlanishga asoslanadi. Bo'lajak tarbiyachilar topshiriqni bevosita amaliyot ob'ektlarida bajaradilar va natijalarini dars jarayonida muhokama qiladilar.

Darslarda loyiha taqdimotlarini tashkil etish. Loyiha shaklini yaratish o'qituvchi tomonidan tushuntirilib turiladi. Talabalar kichik guruhlariga bo'lingan holda taqdimot yaratib, ushbu taqdimotni guruhda namoyish qiladilar.

Mazkur metodlarga yana qo'shimchalar kirgizish va yanada boyitish mumkin. Muhimi, barcha faoliyatlar bir yoqlama emas, ko'p turdagi faoliyatlardan tashkil topishi va bu faoliyatlarda mavzuga turli tomondan yondashuv tarkib topsin.

Fanlarni integratsiyalab o'qitishda integrativ materiallarga tayaniladi. Integrativ materiallar quyidagi talablarga javob berishi kerak: qiziqarli, ilmiy, o'quvchilar yosh xususiyati, psixo-fiziologiyasiga mos bo'lishi; oddiy, sodda tilda yozilgan, tushunarli tarzda bayon etilishi lozim. Integrativ material tarixiy, milliy, umuminsoniy xarakterga ega bo'lishi zarur.

Jahondagi ko'pgina mamlakatlar ta'lim tizimida integrativ xarakterdagi o'quv dasturlari va darsliklardan foydalanilmoqda, Jumladan, Angliyada tabiiy fanlar

modulli integratsiya asosida, Vengriyada barcha tabiiy fanlar integratsiya asosida o'rganiladi. Gong-Kongda xam integrativ dasturlar joriy etilgan.

Respublikada fanlarni integratsiyalab o'qitish bo'yicha bir qancha ijobiy ishlar qilingan bo'lsada, hali ko'pgina muammolar hal etilmagan:

- oliy ta'lim muassasalari uchun integratsiyalashgan ta'lim kontseptsiyasi ishlab chiqilmagan;
- o'quv predmetlarining integratsiyalashgan mazmuni va uni o'qitish metodikasi yaratilmagan;
- o'quv predmetlari mazmunini integratsiyalashning shakl va metodlari ishlab chikilmagan;
- o'qituvchilar o'quv predmeti mazmunini integratsiyalab o'qitish metodlarini aniq tasavvur eta olmaydilar.[5]

Yurtimizda ta'limga e'tibor rivojlanayotgan bugungi sharoitda hech bir pedagog yangiliklarga befarq bo'lmasligi, faoliyatini innovatsion usullarda tashkil etishi lozim. Bu esa kelajakka tayyorlanilayotgan bo'lajak mutaxassislarni ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Integrativ yondashuv Talabani musta'qilikka va ijodkorlikka yo'naltiradi. Bu esa ta'lim sifatini ko'tarib, ilmiy rivojlanishlarga yetaklaydi. Odamning ishlashi qancha erkin bo'lsa, u shuncha izlanuvchan, ijodkor bo'ladi. Shakllanayotgan pedagog oilada kattalar, oliygohda o'qituvchilar hokimligidan qutulsa, uning ruhiy, aqliy, jismoniy imkoniyatlariga qarab ish tutilsa, undada o'z hatti-harakati uchun javobgarlik hissi paydo bo'ladi. U o'z ishi, qarashiga ega bo'ladi. Ijod egasi hamisha o'z qarashlarini asoslaydi, kerak bo'lganda himoya qiladi. Shuning uchun yurtimizda mustaqil izlanuvchi shaxslardan iborat barkamol avlod tarbiyasiga alohida e'tibor siyosat darajasiga ko'tarila oldi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. R.A.Mavlonova. N.H.Rahmonqulova. "Boshlang'ich ta'limni integratsiyalashgan pedagogikasi" Toshkent – "ILM ZIYO" 2009 y. 56 b.

2. F.A.Boltayeva. **The Essence of Integrating Innovative Technologies in Preschool Education. Pindus Journal Of Culture, Literature and ELT.** 110 b <https://literature.academicjournal.io/index.php/literature/article/view/256>
3. A. Munavvarov tahriri ostida. Pedagogika. – T.: O‘qituvchi, 1996. –200 b.
4. Nishonova Z. Mustaqil ish rivojlanganligining psixologik mezonlari. Xalq ta’limi. -2001. -3. –B.64-69.
5. Мусаев УД. Интеграция - таълим жараёнини оптималлаштиришнинг муҳим принципи. // Ж. Халқ таълими, 2002. № 6. - 4-6 бет.

FOR PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS FORMATION OF CREATIVITY

Ruziyeva Iroda

Qarshi Davlat Universitetining Pedagogika Unstituti

Ta'lim-tarbiya nazariyasi va metodikasi

Maktabgacha ta'lim yo'nalishining 1-bosqich magistranti

ANNOTATION

Age stages of development of creativity of pupils in the organization of preschool education and their peculiarities. Conditions for the development of the child's personality, factors contributing to the formation of children's community, improving the moral qualities in the process of educating students, increasing the creativity of students in preschool education "is an important process aimed at improving the quality of education.

ДЛЯ ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ ФОРМИРОВАНИЕ ТВОРЧЕСТВА

АННОТАЦИИ

Возрастные этапы развития творчества воспитанников в организации дошкольного образования и их особенности. Условия развития личности ребенка, факторы, способствующие формированию детского коллектива, повышению нравственных качеств в процессе воспитания учащихся, повышению творческого потенциала учащихся в дошкольном образовании» - важный процесс, направленный на повышение качества образования.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI TARBIYALANUVCHILARIDA IJODKORLIKNI SHAKLLANTIRISH

ANNOTASIYA

Maktabgacha ta'lim tashkilotida tarbiyalanuvchilarni ijodkorlikini oshirish yosh bosqichlari va ularning o'ziga xos xususiyatlari. Bola shaxsini tarbiyalashning shart-sharoitlari, bolalar jamoasining shakllanishiga yordam beruvchi omillar, tarbiyalanuvchilarni tarbiyalash jarayonida axloqiy sifatlarni takomillashtirish, maktabgacha ta'lim tashkilotida tarbiyalanuvchilarni ijodkorlikni oshirish" mashg'ulotlarda rivojlantiruvchi muhitni tashkil etish, ta'lim-tarbiya jarayonining sifat samaradorligini oshirishga qaratilgan muhim jarayondir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim berishda "Maktabgacha ta'lim tashkilotida tarbiyalanuvchilarni ijodkorlikini oshirish" o'yinlaridan foydalanish. O'yin kompetensiyasiga ijodiy yondashuv –bolaning o'yin jarayoni va uni tashkil qilishda tajriba, bilim ko'nikmalardan ijodiy foydalanishi. O'quv-tarbiyaviy faoliyat uchun asos xisoblanadi. Ijtimoiy-xayotiy vaziyatlarda kattalar va tengdoshlar bilan muloqatda axloq qoidalariga va me'yorlariga rioya qilgan holda o'zini tutish mahorati bilish-atrofdagi olamni ongli ravishda idrok qilish va olingan bilim, ko'nikma, malaka va qadriyatlardan o'quv va amaliy vazifalarni hal qilish uchun foydalanish. Bolani rivojlanishiga, ta'sir etuvchi omillar." Maktabgacha ta'lim tashkilotida tarbiyalanuvchilarni ijodkorlikini oshirish yosh bosqichlari va ularning o'ziga xos xususiyatlari. Bola shaxsini tarbiyalashning shart-sharoitlari, bolalar jamoasining shakllanishiga yordam beruvchi omillar, tarbiyalanuvchilarni tarbiyalash jarayonida axloqiy sifatlarni takomillashtirish, maktabgacha ta'lim tashkilotida tarbiyalanuvchilarni ijodkorlikni oshirish" mashg'ulotlarda rivojlantiruvchi muhitni tashkil etish, ta'lim-tarbiya jarayonining sifat samaradorligini oshirishga qaratilgan muhim jarayondir.

Vaholangki, ushbu jarayonda Maktabgacha ta'lim tashkilotidagi kadrlar salohiyatiga e'tibor qaratish muhim ahamiyatga egadir. Ta'lim-tarbiya jarayonida pedagog kadrlarning salohiyatini oshirish, ularning no'ananiy mashg'ulotlarni tashkil etishda mahoratini oshirish bugungi kunning dolzarb muammosidir. P.Torrens fikricha, ijodkorlik (ingiliz tilida "creative"-yaratish, yaratuvchi, ijodkor): muommoni yoki ilmiy farazlarni ilgari surish, farazni tekshirish va o'zgartirish, qaror natijalarini shakllantirish asosida muommoni aniqlash, muommo yechimini topishda bilim va amaliy mashg'ulotlar muhim ahamiyatga ega.

Odatda ijodkorlik bolalarning faoliyatida tez-tez ko'zga tashlansada, biroq bu holat ularning kelgusida ijodiy yutuqlarini qo'lga kiritishlarini kafolatlamaydi. Fakatgina ular tomonidan u yoki bu ijodiy ko'nikma, malakalarini o'zlashtirishlari zarur degan ehtimolni ifodalaydi. Bolalarda ijodkorlikni rivojlantirida quyidagi shakllarga e'tibor qaratish zarur:

- Ular tomonidan ko'p savollar berilishini rag'batlantirish va bu odatni qo'llap quvvatlash;
- bolalarni mustaqilligini rag'batlantirish va ularda ma'suliyatni kuchaytirish;
- bolalar tomonidan mustaqil faoliyatni tashkil etish uchun imkoniyat yaratish;
- bolalarni qiziqishlariga e'tibor qaratish.

Odatda bolalarga ijodkorligini rivojlantirish avvalo ota-ona, maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilari va albatta ta'lim muassasalaridagi o'qituvchilarning ijodkorlik qobiliyatiga ega bo'lishlari va o'zaro ijodiy hamkorlikka erishishlari orqali ta'minlaydi.

Bugungi faoliyatlarimiz davomida tarbiyalanuvchilarda ijodkorlikni shakllantirish borasidagi amaliy jarayonlar "Ilk qadam" o'quv dasturida ko'rsatib o'tilgan guruhlarda markazlarning tashkil etilishi bolajonlarning o'yin faoliyatida bilish jarayonlari rivojlanishida asosiy poydevor vazifasini bajaradi. Bu jarayonlarda tashkilotlarimizdagi pedagoglar kuzatuvchan va albatta salohiyatli bulishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha Ta'lim Vazirligi "ILK QADAM" maktabgacha ta'lim muassasasining o'quv dasturi.
2. O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga quyiladigan davlat talablari
4. Pedagogik ta'lim sohasini yanada rivojlantirish. Ma'ruzalar to'plami. Toshkent 2017
5. K. Mullaboyev Maktabgacha ta'lim metodikasi 2019-yil.

O'SMIRNING AQLIY RIVOJLANISHINING XUSUSIYATLARI

Yo'lchiyev Davronbek Rustamjon o'g'li

O'zMu Ijtimoiy fanlar fakulteti Psixologiya (faoliyat turlari bo'yicha)
yo'nalishi 1-bosqich magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o'smirlarning aqliy rivojlanish xususiyatlari hamda rivojlanishga ta'sir etuvchi omillar xorij psixologlari tomonidan nazariy yondoshuv asosida tushuntirib berilgan.

Kalit so'zlar: O'smir, intellekt komunikativ, muloqot, o'z-o'zini anglash, taffakur, mantiqiy xotira, idrok, tasavvur.

ANNOTATION

This article explains the characteristics of adolescent mental development and the factors influencing development by foreign psychologists based on a theoretical approach.

Keywords: Adolescent, intellect communicative communication, self-awareness, thinking, logical memory, cognition, imagination.

O'smirlik - bolalik va erta o'smirlik davri o'rtasidagi ontogenez bosqichi. U 10-11 yoshdan 13-14 yoshgacha (V-VIII sinflar) davrini qamrab oladi. O'smirlik tushunchasi o'smirlikdan oldingi, erta o'smirlik va o'rta o'smirlikni o'z ichiga oladi. O'smirlik davrining boshlanishi bir qator o'ziga xos xususiyatlarning paydo bo'lishi bilan tavsiflanadi, ularning eng muhimi tengdoshlar bilan muloqot qilish istagi va o'z mustaqilligi va shaxsiy avtonomiyasini tasdiqlash istagini ko'rsatadigan belgilarning paydo bo'lishidir. O'smirlikning asosiy xususiyati - rivojlanishning barcha jabhalariga ta'sir qiluvchi keskin, sifatli o'zgarishlar. Turli o'smirlar uchun bu o'zgarishlar turli

vaqtlarda sodir bo'ladi: ba'zi o'smirlar tezroq rivojlanadi, ba'zilari qaysidir ma'noda boshqalardan ortda qoladi va qaysidir ma'noda ulardan oldinda bo'ladi va hokazo. An'anaga ko'ra, o'smirlik kattalardan uzoqlashish davri sifatida qaraladi. Nafaqat kattalarga qarama-qarshi turish, o'z mustaqilligi va huquqlarini himoya qilish istagi, balki kattalardan yordam, himoya va qo'llab-quvvatlashni kutish, ularga ishonish, ma'qullash va baholashni kutish ham aniq ifodalanadi. Voyaga etgan odamning ahamiyati shundan dalolat beradiki, o'smir uchun o'zini mustaqil boshqarish qobiliyati emas, balki kattalar tomonidan bu imkoniyatni tan olish va uning huquqlarining huquqlar bilan fundamental tengligi muhim ahamiyatga ega. kattalarning. O'smirlik davrida aqliy rivojlanishning muhim omili bu etakchi sifatida ajralib turadigan tengdoshlar bilan muloqotdir bu davr faoliyati. O'smirning tengdoshlari orasida uni qoniqtiradigan pozitsiyani egallash istagi tengdoshlar guruhining qadriyatlari va me'yorlariga muvofiqligini oshirish bilan birga keladi. O'smirlik - kognitiv jarayonlarning tez va samarali rivojlanishi davri. Davr tanlab olish, idrokning maqsadga muvofiqligi, barqaror, ixtiyoriy diqqat va mantiqiy xotiraning shakllanishi bilan tavsiflanadi. Bu vaqtda mavhum, nazariy tafakkur faol shakllanadi, aniq g'oyalar bilan bog'liq bo'lmagan tushunchalarga asoslanadi, murakkab xulosalar tuzish, gipotezalarni ilgari surish va ularni sinab ko'rish qobiliyati paydo bo'ladi. Tafakkurni shakllantirish aks ettirish bilan uzviy bog'liq - fikrning o'zini tafakkur predmetiga aylantirish qobiliyati - va o'smirda o'z-o'zini anglashni rivojlantirish uchun zarur asos bo'lib xizmat qiladi. Bu borada eng muhimi 11-12 yosh davri - konkret fikrlashdan nazariy fikrlashga, to'g'ridan-to'g'ri xotiradan mantiqqa o'tish davri. Shu bilan birga, yangi bosqichga o'tish bosqichma-bosqich amalga oshiriladi: 11 yoshli bolalarda, ko'pincha butun VI sinfda fikrlashning o'ziga xos turi hukmron bo'lib qoladi, u asta-sekin qayta tuziladi va faqat 12 yoshdan boshlab. , VII sinfdan boshlab maktab o'quvchilari nazariy tafakkur olamini o'zlashtira boshlaydilar. Davom etayotgan o'zgarishlar aynan shu davrning murakkabligi bo'lib, turli bolalar buni boshqacha his qilishadi. Shu bilan birga, o'quvchining o'quv faoliyatining ikki jihati bu o'zgarishlarga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadi: uni kattalar tomonidan tashkil etilishi va

o'smirning o'zida shakllanishi. O'smirlik davrida intellektual faoliyatdagi individual farqlar kuchayadi, bu mustaqil fikrlash, intellektual faollik, muammolarni hal qilishga ijodiy yondashish bilan bog'liq. Bu bizga 11-14 yoshni ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun sezgir davr deb hisoblash imkonini beradi. Rivojlanishning dinamik tabiati, bir tomondan, nazariy, mantiqiy tafakkurning faol shakllanishi, ikkinchi tomondan, o'simrinning ijtimoiy etuk emasligi, uning cheklangan hayotiy tajribasi, boshqa tomondan, nazariyani qurib, o'z-o'zini tarbiyalashda o'zini namoyon qilishga olib keladi.

Xulosa

O'smirlikdavridagi bolalarda jadal rivojlanish kuzatiladi ham aqlan ham jismonan.Ular o'zlarin katta insonlar qatorida ko'rishni istashadi .Ammo ko'p hollarda o'smirlarni bu holati salibiy oqibatlariga olob kelishi mumkun .Yani ota -onalarning etiborsziligi sababli o'smirlar jinoyat yo'liga kirshlari yoki o'zlariga ishonchlarining pasayish holatlari kuzatilishi mumkun .Bunda ota-onlarni oldiga qo'yilgan asosiy maqsad vazilardan biri o'smir yoshidagi bolaga etiborli bo'lishdir yani uni yutuqlarini ko'rish va uni kattalar qatorida qabul qilishi lozimdir.

Foydalanilgan adabyotlar

1. O'z-o'zini anglash va shaxsning himoya mexanizmlari/Samara.Ed "Bahrax" uyi, 2003-y.
2. Smirnova , N.L. Aql-idrokning ijtimoiy-vakillari/N.L. Smirnova //Psixologik jurnal -1994-y.
3. Taraqqiyot psixologiyasi va diferensial psixologiya/ Z.T.Nishanova. N.G'.Kamilova. N.I.Xalilova. D.U.Abdullayeva. Toshkent-2020-y.
4. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya G.Baykunosova. G.Ziyaviddinova. Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti darslik Toshkent 2020-y.

GIDROTEXNIKA VA GIDROENERGETIKA RESURLAR VA UNDAN FOYDALANISH USULLARI

Sh.M.Nasirova.

"Toshkent irrigasiya va qishloq xo'jaligini mexanizasiyalash muhandislari instituti"
Milliy tadqiqot universiteti magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada gidrotexnika va gidroenergetika resurslar va undan foydalanish usullarini takomillashtirish, zamonaviy GES texnologiyalarni qo'llash, gidroenergetika resurslardan to'g'ri foydalanish usullari o'rganilgan va rivojlantirish yo'llari yoritilgan. Shuningdek, kichik energetikani rivojlantirish uchun mavjud irrigatsion tarmoqlarning gidroenergetik potentsiali oshirish va erishish mumkin bo'lgan natijalar to'g'risida tahliliy ma'lumotlar keltirilgan.

Tayanch so'z va iboralar: GES (Gidroelektr stansiyalari), elektr energiya, gidroenergiya, tezlik, suv energiyasi, suv oqimi.

Bugungi kun texnikasining ko'pchilik qismi elektr energiyasi bilan ishlaydi. Rivojlanib borayotgan dunyoni usiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Elektr energiyasi ishlab chiqarish juda katta mablag', tabiiy sharoit talab qiladi.

Gidroelektr stansiyalari – GESlar eng keng tarqalgan elektr stansiyalari bo'lib, suv oqimidagi energiyani elektr energiyasiga aylantirib beruvchi inshootlar va jihozlar majmuidir. Ular ko'pincha daryolarda, to'g'on va suv omborlarida quriladi. Elektr energiya ishlab chiqarish samaradorligi ikki omilga bog'liq: GES butun yil mobaynida suv bilan uzluksiz ta'minlanishi va nishablikda joylashishi zarur.

GESlarning ishlash tarzi juda oson. Gidrotexnik jihozlar suvni ma'lum bosimda jo'natib turadi. Bu suv maxsus quvurlardagi parraklarga kelib uriladi va generatorlarni harakatga keltiradi. Natijada elektr energiyasi paydo bo'ladi.

Ma'lumotlarga ko'ra 2020 yilga kelib Yer yuzasida yashaydigan aholi 8 mlrd.ni tashkil qilishi mumkin ekan, bu o'z navbatida hozirgi kunda ishlab chiqarilayotgan elektroenergiyani yana taxminan 50 % ga oshirishni talab qiladi. Buning uchun yonilg'i mahsulotlari yetarli bo'lishi kerak, lekin bu atrof muhitni yanada kuchliroq muhofaza va nazorat qilish masalalarini ko'ndalang qilib qo'yadi. Albatta bunda yadro energetika salmog'i ko'proq bo'lsada, lekin u bilan bog'liq muammolar yechimini topish zarur bo'lib qoladi. Bunda tiklanuvchi energiya manbasi bo'lmish gidroenergetika muhim ahamiyat kasb etishi mumkin. Demak, energiya ishlab chiqarish xajmini saqlash hamda ekologik toza yonilg'idan foydalanish masalalarini yechish zarur. O'zbekiston energetik manbalarining samarali turlari bo'lgan gidroenergiyaga, neftgaz yonilg'isiga va toshko'mirga boy mamlakat hisoblanadi. Respublikamizda hozirgi kunda elektroenergiya ishlab chiqarishda asosiy manba bo'lib yonilg'i mahsulotlari hisoblanadi. Har yili mamlakatimizda 60 mlrd. m³ ga yaqin gaz ishlab chiqariladi. Gaz va boshqa yonilg'i mahsulotlari 30-40 yil ichida ishlatilib bo'lishi mumkin. Respublikamizda bir yilda tahminan 48 ming GVt. soat elektroenergiya ishlab chiqarilsa, bunda gaz va mazutdagi elektrostansiyalar ulushi 84% ni, toshko'mirdagi stansiyalar ulushi 3,5% ni va gidroelektrostansiyalar ulushi 12,5% ni tashkil qiladi.

Gidroenergiya resurslarining uchta asosiy ko'rsatkichi mavjud:

- to'liq energetik potensial - gidravlik energiyaning ustki va daryo oqimi (nazariy va yalpi) potensial zahirasi. Energiya miqdori barcha sarfni sutkasiga 24 soat foydalanishdan kelib chiqib hisoblangan. Bu ko'rsatkich tahminan o'zgarmaydi;

- texnik potensial - bu texnika zamonaviy taraqqiyotida to'liq energetik potensialdan qisman foydalanish imkoniyati. Texnik sabablariga ko'ra barcha potensial zahiralardan foydalanish mumkin emas. U 19,4 trl. kVt soatni tashkil qilib, o'zgaruvchan ko'rsatkich hisoblanadi. Masalan, avval $N=1,5-2$ metr bosimdan foydalanish samarali emas deb hisoblanilar edi, hozir esa kapsulali agregatlar ixtiro etilgandan so'ng, buni imkoniyati bor;

- iqtisodiy potensial - bu potensialdan hozirgi vaqtda texnik imkoniyatlardan va iqtisodiy samaradorlikdan kelib chiqib foydalaniladi. Bu eng o'zgaruvchan

ko'rsatgich.

O'zbekiston yalpi, texnik va iqtisodiy gidropotensial quvidagilardan iborat.

Daryo oqimi yalpi va to'liq energetik potensial - 85,5 mlrd. kVt soat (yirik daryolar - 81,1 o'rta daryolar - 3,0 kichik daryolar - 4,4).

Texnik potensial - 27,4 mlrd. kVt soat (yirik daryolar - 24,6 o'rta daryolar - 1,5 kichik daryolar - 2,3). Iqtisodiy potensial - 16,6 mlrd. kVt soat, hozirgi kunda 6,8 mlrd. kVt soatdan foydalanilmoqda.

Hozirgi kunda Respublikamizda o'rnatilgan quvvati Nurt=1689 MVt ga teng 41ta GES mavjud, ulardan 30 tasi harakatda. Shu bilan birga quvvati 383,2 MVt ga teng 35 ta kichik GES qurilgan, ulardan 24 tasi harakatdagi inshootlardir (Chirchiq - Bo'zsuv trakti GESi, Toshkent GESlari kaskadi, Andijon GESlari, Samarqand GESlari).

Respublikamizdagi asosiy daryolar gidroenergetik resursi jadvalda ko'rsatilgan.

Jadval: Respublikamizdagi asosiy daryolar gidroenergetik resursi

№	Daryo	Texnik		Iqtisodiy		O'zlashtirilgan	
		MVt	GVt*soat	MVt	GVt*soat	MVt	GVt*soat
1	Chotqol	500	1,1	500	1,1	-	-
2	Pskem	1250	3,06	1250	3,06	-	-
3	Chirchiq	1246	4,84	1228	4,78	1200	4,72
4	Qoradaryo	188	0,78	188	0,78	168	0,61
5	Sirdaryo	166	0,75	166	0,75	126	0,43
6	Surhondaryo	320	1,46	160	0,47	-	-
7	Qashqadaryo	70	0,21	12	0,065	-	-
8	Zarafshon	168	0,62	40	0,18	40	0,18
9	Amudaryo	770	3,27	650	2,57	150	0,47
Jami			16,07		13,75		6,43

Kichik energetikani rivojlantirish uchun mavjud irrigatsion tarmoqlarning gidroenergetik potentsiali tanlangan. Irrigatsion kanallar suv tushirgichlari texnik gidroenergetik potentsiali 3,06 mlrd. kVt soatni, irrigatsiya suv omborlariniki esa - 1,35 mlrd. kVt soatni, iqtisodiy potentsial esa 2,5 mlrd. kVt soatni tashkil qiladi.

Suv energiyasidan foydalanish prinsiplari - Tabiiy sharoitda daryo oqimi to'htovsiz ish bajaradi. Suv sarfi - K , tezligi - V , uzunligi - L , harakat kesim yuzasi - w ko'rsatkichlarga ega suv oqimini ko'rib chiqamiz. Suv oqimida birinchi va ikkinchi qirqimlar orasidagi hajmni ajratamiz. Bu hajmni diagonallar kesimidagi og'irlik markazini topamiz. Ajratilgan hajmga o'zining og'irligi $G = \rho g \cdot w \cdot L$ ta'sir qiladi, uning tashkil qiluvchilaridan biri kuch F bo'lib, u oqimning harakat tezligi kabi yo'nalgan

$$F = G \cdot \sin \alpha = \rho g \cdot L \cdot w \cdot \sin \alpha$$

Ajratilgan suv oqimi L uzunlikdagi masofani bosib o'tganda bajaradigan ishni topamiz

$$A = F \cdot L$$

L oqimning tushish balandligini N tezligini V orqali belgilaymiz.

$$L = \frac{H}{\sin \alpha} \quad \text{---} H/\sin \alpha$$

$$L = V \cdot t$$

Uzluksizlik qonuniyatidan kelib chiqib ekanligini hisobga olsak, unda

$A = \rho \cdot g \cdot \cos \alpha \cdot L \cdot \sin \alpha \cdot L = \rho \cdot g \cdot \cos \alpha \cdot V \cdot t \cdot H = \rho g \cdot Q \cdot t \cdot H$, dj Oqim quvati $7V = A/t = \rho \cdot g \cdot Q \cdot H$, dj/s (Vt) = $1000 \cdot 9,81 \cdot K \cdot H / 1000$, $kVt = 9,81 K \cdot H$, $kVt.ga$ teng.

Suv oqimining ko'rsatkichlari bo'lib bosim - H , quvvat - N va energiya - E hisoblanadi.

$$\text{Oqim energiyasi } E = N \cdot t = 9,81 \cdot K \cdot H \cdot t, \text{ kVt soat.}$$

Daryo oqimi yuqori qismdan quyigacha harakat qilib o'z energiyasini gruntlarni yuvishga, suv massalarini va mahsulotlarini tashishga sarflaydi. Tabiiy sharoitda (sharsharalardan tashqari) suv energiyasi, suv oqimini hamma uzunligi bo'yicha tarqalgan bo'ladi.

Gidroakkumulyatsiyalovchi elektr stansiyasi (GAES), nasosli akkumulyatsiyalovchi elektr stansiya — ishlash tarzi boshqa elektr stansiyalardan olinadigan elektr energiyasini suvning potensial energiyasiga aylantirib (akkumulyatsiyalab), keyin zarur bo‘lganda uni qayta elektr energiyaga aylantirib energiya tizimi (energosistema)ga beradigan gidroelektr stansiya. GAESning gidrotexnika inshootlari, asosan, baland-past joylashgan ikkita suv hovuzidan va biriktirish quvurlaridan iborat. GAES binosidagi gidroagregatlar uch yoki ikki mashinali bo‘lishi mumkin. Birinchi holda bitta val ga elektr mashina (dvigatel-generator), gidroturbina va nasos, ikkinchi holda esa elektr mashina va gidromashina o‘rnatiladi. Gidromashina aylanish yo‘nalishiga qarab ham nasos, ham turbina sifatida ishlaydi. Yangi qurilayotgan GAES larga iqtisodiy jihatdan tejimli bo‘lgan ikki mashinali agregatlar o‘rnatiladi. Elektr tarmoqlarida ortiqcha elektr energiya bor paytlarda (mas, kechasi) shu ortiqcha energiya GAES uchun suvni pastki hovuzdan yuqorigi, akkumulyatsiyalovchi hovuzga ko‘tarishga sarflanadi. Elektr tarmoqlarda ko‘proq energiya talab qilinganda yuqori hovuzdagi suv, quvurlardan GAESning turbina rejimida ishlaydigan gidroagregatlariga yuboriladi. GAESda olingan tok elektr tarmoqlarga qaytarib beriladi. Suv esa pastki hovuzga yig‘iladi.

Akkumulyatsiyalanadigan elektr energiya miqdori hovuz hajmiga va GAESning ish bosimiga bog‘liq bo‘ladi. Yuqorigi hovuz sun‘iy yoki tabiiy (mas, ko‘l) bo‘lishi; pastki esa daryoga o‘rnatilgan to‘g‘onda hosil bo‘lgan suv havzasi bo‘lishi mumkin. GAESning f.i.k. 0,66 dan oshmaydi. AQSH, Angliya, GFR, Avstriya, Fransiya, Yaponiya, Rossiya va b. mamlakatlarda GAESlar qurilgan. Bir necha minutda GAESni yurgizib yuborish va ish rejimlarini o‘zgartirishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. https://www.norma.uz/oz/qonunchilikda_yangi/suv_va_energiya_uchun_tariflar_nimalarni_kutish_mumkin
2. <http://he.tiame.uz/storage/web/source/1/elektron%20kutubxona/Badalov%20AS%20va%20boshq.%20Gidroelektrostansiyalar...%20.pdf>

BADIIY MATN QAHRAMONLARI SHAXSINI DIALEKTIZMLAR ORQALI ANIQLASH

Boltayeva Lobar

Alisher Navoiy nomidagi Til va adabiyot universiteti magistranti

ANNOTATSIYA

Lisoniy shaxs o'z nutqi orqali ma'lumot almashish, axborot berish va ta'sir etish funksiyalarini bajaradi. Bu jarayonda lisoniy shaxsning mentaliteti, biror hududga mansubligi, madaniyati va dunyoqarashi, xulq-atvori hamda psixologik holatlari namoyon bo'ladi. Yozuvchi badiiy asarda o'z qahramoniga xos kommunikativ sifatlarni ko'rsatib berish maqsadida dialektizmlardan foydalanadi. Qahramonlar nutqidagi dialektizmlar uning shaxsiyatini to'la-to'kis o'rganish uchun asos bo'la oladi.

Kalit so'zlar: lisoniy shaxs, dialektizm, badiiy nutq, badiiy qahramon, hududiy mansublik, madaniyat, mentalitet.

Lisoniy shaxs-bu o'zini nutq jarayonida namoyon qiluvchi, ma'lum bilimlar va tasavvurlar majmuasiga ega bo'lgan shaxs. Shuningdek, lisoniy shaxs o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan ijtimoiy hodisa hamdir. Tilga ichki munosabat orqali yondashish, shaxsga oid til jihatlarini vujudga keltirish orqali lisoniy shaxsda o'ziga xoslik shakllanadi. Lisoniy shaxsdagi o'ziga xoslik xususiyati uni nutq jarayonida hudud, mentalitet, madaniyat jihatdan idrok etishda asosiy manba bo'lib xizmat qiladi.

Yozuvchi badiiy asarda o'z qahramoniga xos kommunikativ sifatlarni ko'rsatib berish maqsadida dialektizmlardan foydalanadi. Ayrim asarlarda esa yozuvchi asar voqeasini biror- bir qahramon tilidan bayon etadi. Masalan, G'afur G'ulomning "Mening o'g'rigina bolam" hikoyasida bola tilidan, "Yodgor" qissasida Jo'ra tilidan hikoya qilinganini ko'rish mumkin. Bu yozuvchining badiiy- estetik niyati bilan bog'liq bo'lib, qahramon nutqi orqali badiiy asarning ta'sirchanligi ta'minlanadi.

Chunki har bir inson dunyoni o‘z ko‘zi bilan ko‘radi, fikrlaydi, tahlil qiladi, baholaydi. Shaxsning fikrlashi, borliqni qanday nazar bilan ko‘ra olishi va baholashi o‘z-o‘zidan uning nutqi orqali namoyon bo‘ladi. Yozuvchi uchun esa o‘z qahramoni haqida uning qanday ekanligini aytishdan ko‘ra qanday ekanligini ko‘rsata olish, ko‘rsatganda ham personajning xatti-harakati, o‘z hayollari, dunyoqarashi, atrofdagilarga bo‘lgan munosabatini namoyon qilish katta yutuqdir. Badiiy asar qahramoni nutqi orqali uning shaxsiy sifatlarini to‘laligicha anglash mumkin. Shu bilan birga kitobxon ham o‘z qahramonining ruhiy holati, ichki kechinmalarini uning tili orqali his etadi. Bunda asosan qahramonlar tilida uchraydigan g‘ayrioddiy birikmalar, shevaga xos so‘zlar, jargon, argo, vulgarizm va parazit so‘zlar hamda uslubiy xoslangan so‘zlarning ahamiyati kata. Chunki bunday so‘zlarni badiiy qahramonlar nutqida qo‘llash orqali yozuvchi personajlarni bir-biridan tabaqalashtirib ko‘rsatib berishga muvaffaq bo‘ladi. Masalan, Sharof Boshbekovning “Temir xotin” komediyasida Qo‘chqor Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanida . Said Ahmadning “Qorako‘z majnun” asarida Saodat aya va Qumrining nutqini olaylik.

“-Ha-a, **jonimgi huzurini bilmay o‘l-a!** Supurginiyam harom qilding.

-Qo‘y, urishma, **opasi**. Qorako‘z hali **bola-da!**

-Nima deyapsiz, oyijon! Bu **it o‘lgurga** nega men opa bo‘larkanman”... jumllarida Saodat aya nutqidagi Qumriga nisbatan “opasi” deb murojaat qilishi, itning beboshliklariga nisbatan “bola-da” deb munosabat bildirishi qahramonning o‘z uyidagi jonivorga nisbatan o‘ta samimiy munosabatda bo‘lishini ko‘rsatib bermoqda. Qolaversa, u itni o‘z farzandi qatorida ko‘rishi, oilasining bir a‘zosi sifatida qabul qilganini itning harakatlaridan noliyotgan Qumriga nisbatan “opasi” deb murojaat qilganidan bilish mumkin. Aksincha, Qumri nutqidagi “**jonimgi huzurini bilmay o‘l-a**”, “**it o‘lgurga** nega men opa bo‘larkanman” jumllarining qo‘llanilishi orqali qahramonning jonivorga nisbatan salbiy munosabati ko‘zga tashlanadi. Asardagi qahramonlar nutqida qo‘llanilgan ushbu leksik birliklar personajlarning bir predmetga nisbatan qarama-qarshi fikrlarini ifodalab berishga va ularni fe‘l-atvorini ko‘rsatib berishga xizmat qilmoqda. Shuningdek, asarda Bo‘rixonni izlab, uning daragini

topib kelgan Anvarjon nutqida qarluq lahjasiga xos bo'lgan so'zlashuv uslubining elementlarini ko'rish mumkin.

-Buvijon, tashvishlanmang, tog'amning ishlari **bes**. Ro'zg'ori **but**, Men bilan **o'rischa** gaplashdi. Bitta **sog'in** echkisi, to'rtta **qanor** qopdek cho'chqasi... bor ekan. Qish **zabtiga** olganda shu mollarini ham uylariga **opkirib** olisharkan. Matnda keltirilgan "sog'in" so'zi adabiy tildagi sog'indi (sog'iladigan) so'zining qisqargan shakli bo'lib, asosan, shahar shevalarida qo'llaniladi. "O'rischa", "zabtiga", "opkirib" so'zlari orqali esa Anvarjonning soddadil, jaydari yigit ekanligi va qarluq lahjasiga mansub shaxs ekani namoyon bo'ladi. Onasini ko'rish uchun kelgan Bo'rixonning "Nu zachem, zachem plachem, mama, vot i priexal, xvatit, xvatit" deya faqat rus tilida gapirishi orqali 15 yil o'tgan vaqt mobaynida o'z ona tilini butunlay unutgan shaxs siymosi gavdalanadi. Shuningdek, Anvarjonning "men bilan o'rischa gaplashdi" degan jumalari ham bu fikrni tasdiqlaydi. Asarda qisqagina bo'lsa-da keltirilgan Bo'rixon nutqi orqali uning nafaqat o'z tilini unutgan, balki, o'zligini, oilasini, ona mehrini, otasini, avlodini unutgan manqurt ekanini bilish mumkin.

Ko'rib o'tganimizdek, qahramon nutqida qo'llanilgan har bir leksemaning o'z vazifasi mavjud. Ayrim qahramonlar tilida eskirgan so'zlar yoki jargon, argo so'zlari ham ishlatilishi mumkin. Bunday so'zlar asosan qahramonning madaniyati, dunyoqarashini namoyon etsa, dialektizmlar esa qahramonning hududiy mansubligi, til imkoniyatidan foydalanish mahoratini va badiiy matnning emotsionallik qimmatini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Vamberi G. Ocherki Sredney Azii. M., 1968. Str. 323-324.
2. Doniyorov H., Mirzaev S. So'z san'ati. T., 1962.
3. Iskandarova SH. O'zbek tili leksikasini mazmunii maydon sifatida o'rganish (shaxs mikromaydoni): Filol. fan. dok. ...diss. avtoref. T., 1999.
4. Yo'ldoshev B. Frazologik uslubiyat asoslari. Samarqand, 1999.
- 5.Karimov S.A. O'zbek tilining badiiy uslubi.Fil. fan. dok. diss.avtoref. –T.,1993.

THE ROLE OF SOLAR PANELS IN APPLICATION IN AGRICULTURE

Kozimjonov Nozimjon Azimjon o'g'li

Andijan Institute of Mechanical Engineering Assistant of the Department of
“Alternative Energy Sources”.

Raxmonov Asliddin Abdulhamid o'g'li

Andijan Institute of Mechanical Engineering, student of
“Alternative Energy Sources”.

ABSTRACT

This article discusses the application of solar panels in agriculture as well, their role in further developing the productivity of consumer goods needed for the national economy.

Keywords: Solar panels, solar energy, geothermal energy, wind energy, biogas energy.

Introduction.

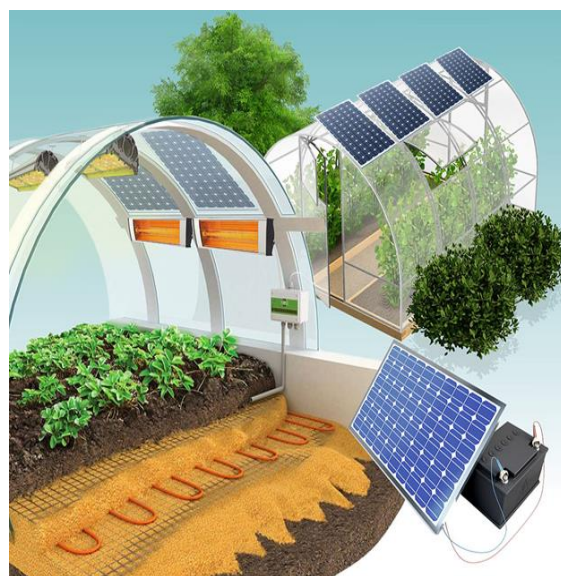
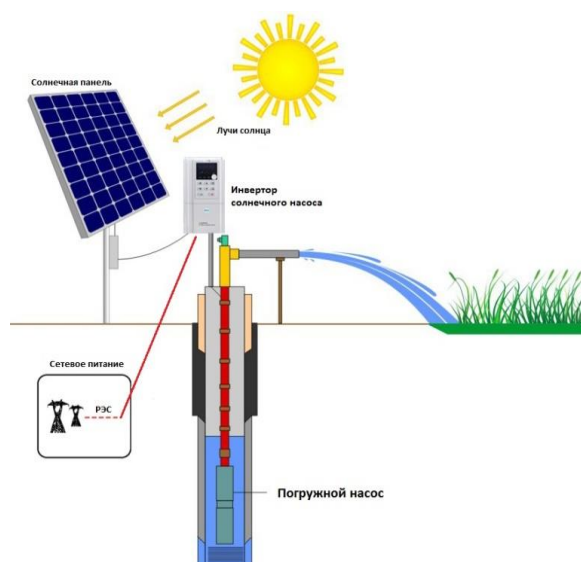
There are many different ways to generate electricity today. However, a lot of work is being done in the field of alternative energy sources, which is currently developing. The advantages of alternative energy sources over other energy sources are that the types of energy produced in this area are environmentally friendly. These include wind energy, biogas energy, geothermal energy and solar energy.

The main purpose of electricity generation is to provide the population of the world with electricity, as well as quality and affordable electricity. Among them, the production of electricity using solar energy is developing.

The sun's rays bring enormous amounts of energy to the earth each year, $62 \cdot 10^{16}$ kWh [3]. About 60 percent of this energy is used to heat the earth's atmosphere, 25.5 percent to heat the oceans and seas, and 14.5 percent to heat the land. Of this, 2.5% is converted into mechanical energy by wind, 0.14% into mechanical energy of river

movement, and 0.12% into chemical energy of various fuels such as firewood, peat, coal, oil and shale [2]. Given that the surface area of the Earth is $127.6 \cdot 10^6 \text{ km}^2$, the energy of sunlight falling on the Earth is $176.6 \cdot 10^{12} \text{ kWh}$, which means that $1.56 \cdot 10^{18} \text{ kWh} \approx 1.6 \cdot 10^{18} \text{ kWh}$ of sunshine per year. energy decreases [5]. In Central Asia, there are about 200 sunny days a year, and the rest are snow, rain, and cloudy days. Even if we don't use solar energy, it can still scatter its energy. However, we can achieve greater efficiency if we use it effectively [1].

In addition to supplying electricity to homes and businesses, extensive work is being done to irrigate crops. The main goal is to increase crop yields and provide our

people with high-quality consumer goods in order to make better use of water-scarce areas.

a)

b)

Figure 1. a) Groundwater extraction using solar panels; b) Using greenhouse heating system using a solar panel.

Solar energy technologies for the agro-industrial complex solve a wide range of tasks in the field of agricultural activities. It can be done in any field. The availability of arable land and the large area of roofs and walls of houses and farm buildings allow large amounts of free electricity to be collected and stored [8].

The use of solar panels is a promising area of agriculture, especially in densely populated areas. Research and practical experience show that such joint projects, if properly implemented, can double the benefits of clean energy production and productivity [4].

The importance of agriculture is also determined by the fact that 27% of employees in the national economy work in this field. Agriculture accounts for about a third of the country's national income. Therefore, the growth rate of the country's economy as a whole and the increase in the welfare of workers depend to a large extent on the level of agricultural development [6].

According to the World Bank, the reduction of cotton and wheat fields in Uzbekistan, for example, by reducing them to 50%, will lead to an increase in gross agricultural output by 51%, employment in agriculture by 16% and water saving by 11% [7].

References:

1. O.Z. Toirov, K.T. Alimxodjayev, Sh.K. Alimxodjayev. Qayta tiklanuvchi energiya manbalari. O'zbekiston sharoitida ishlab chiqarish va ishlatish istiqbollari. "Fan va texnologiya" nashryoti, 2019
2. D.D. Alijanov, N.A. Topvoldiyev. (2021). SOLAR TRACKER SYSTEM USING ARDUINO. Theoretical & Applied Science, 249-253.
3. I.A. Yuldashev, M.N. Tursunov, S.Q. Shog'ochqorov, T.R. Jamolov, Quyosh energetikasi. O'quv qo'llanma. "Sano-standard", Toshkent-2019.
4. Photosensitive sensors in automated systems / Alijanov D.D., Boltaboyev I.M. // PHOTSENSITIVE SENSORS IN AUTOMATED SYSTEMS // Internauka: elektron. nauchn. jurn. 2020. № 23(152).
5. D.D. Alijanov, U.A. Axmadaliyev, N.A. Topvoldiyev. (2021). Types of silicon-INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «GLOBAL SCIENCE AND INNOVATIONS 2021: CENTRAL ASIA». *Types of silicon-based solar elements and their effectiveness* (стр. 73-76). TINTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
6. https://uz.wikipedia.org/wiki/Qishloq_xo%CA%BBjaligi
7. <https://www.gazeta.uz/oz/2019/07/08/agriculture/#!>
8. <http://www.hozir.org/atom-elektr-stansiyalari-shamol-elektr-stansiyalari-quyosh-ele.html?page=6>

НЕМИС ХӘМ ҚАРАҚАЛПАҚ ТИЛЛЕРИНДЕ КЕЛБЕТЛИК

Садикова Азада,

ҚМУ Шет тиллери факультети Немис тили хам адабияты канийгелиги

1-курс магистранты

Немис хәм қарақалпақ тиллериндеги сөз шақаплары ишиндеги өзинин тийисли орнына ийе категория бул – келбетлик.

Келбетлик немис тилинде “das Adjektiv” деп аталып, бул латын тилиндеги “adiectivum” сөзинен келип шыққан.

Заттың сынын, сыпатын, қасийетин, көлемин, салмағын хәм тағы басқа түрли белгилерди аңлататуғын сөз шақабы келбетлик деп аталады. Келбетликлер – белги аңлатыўшы сөзлер, улыўма тилде, соның ишинде немис хәм қарақалпақ тиллеринде өзинин күтә жийи қолланылыўы менен басқа сөз шақапларына салыстырғанда айрықша стильлик бояўлары, қасийетлери, сеплениўлери (немис тилинде), өзине тән дәреже көрсеткишлери хәм де атлықласыўларына ийе.

Морфологиялық сыпаты жағынан еки тилдеги келбетликлер көбинесе атлық сөзлерди анықлап келеди. Басқа сөз шақаплары менен салыстырғанда өзине тән өзгешелиги – ол анықлаўыш хызметинде келгенде ол үш түрли сепленеди (күшли – starke Deklination, күшсиз – schwache Deklination, аралас – gemischte Deklination), хәм және де дәреже категориясы бар. Лекин немис тилиндеги келбетликлер баянлаўыш хызметинде келгенде сепленбейди. Ал қарақалпақ тилиндеги келбетликлер сепленбейди хәм көплик жалғаўы қосылмайды, бирақ қарақалпақ тилиндеги келбетликлер немис тилиндеги келбетликлер сыяқлы дәреже категориясына ийе. Соның менен бирге қарақалпақ тилиндеги келбетликлер немис тилиндеги келбетликлердей болып атлықласады.

Немис хәм қарақалпақ тиллериндеги келбетлик сөзлер өзлеринин атқаратуғын хызмети қарай семантикалық, морфологиялық хәм синтаксислик белгилерине ийе арнаўлы сөз шақабы.

Келбетликлердин қурылысы жағынан томендегидей түрлерин атап отсек болады. Немис хәм қарақалпақ тиллериндеги келбетлик сөзлер түр-түсти, хәр қыйлы көлем, мөлшерге байланысly белгилерди билдиреди. Аталған белгилерине қосымша семантикалық мәнилери менен грамматикалық өзгешеликлерине қарай (сыртқы көриниси, қарамаы) жағынан немис хәм қарақалпақ тиллериндеги келбетликлер төмендегише бөлинеди:

Немис тилинде:

1. Жай келбетликлер (*einfache Adjektive*).
2. Дөренди келбетликлер (*abgeleitete Adjektive*).
3. Қоспа келбетликлер (*zusammengesetzte Adjektive*).

Қарақалпақ тилинде:

1. Жай келбетликлер.
2. Қоспа келбетликлер.
3. Жуп келбетликлер.

Немис тилиндеги жай келбетликлер тек түбир сөзден турып ҳеш қандай қосымталардың жәрдемисиз-ақ жасалып, заттың түр-түсин (*rot, schön, weiß*), дәмин (*süß, bitter*), сапасын (*gut, schlecht, neu, stark*), көлемин (*groß, klein*) хәм т.б. билдиреди.

Ал қарақалпақ тилиндеги жай келбетликтин немис тилиндеги жай келбетликтен айырмашылығы соннан ибарат, қарақалпақ тилиндеги жай келбетликлер тийкар хәм дөренди келбетликлер болып екиге бөлинеди. Ал немис тилинде дөренди келбетликлерди қарақалпақ тилиндеги сыяқлы жай келбетликке қоспай өз алдына үйрениледи. Қарақалпақ тилиндеги тийкар келбетликлер тек түбир сөзден жасалады хәм ҳеш қандай қосымталар қосылмайды. Мәселен: сулыў, ашшы, ақ, қара, таза, қатты, жақсы, үлкен, киши хәм. т.б.

Немис тилиндеги дөрөнди келбетликлер басқа сөз шақаптарынан (атлық, рәйиш, фейил) келбетликке өткен сөзлерден хәм жай келбетликке аффикслердин ямаса префикслердин жалғаныўы арқалы жасалады. Мысалы: *kräftig, sonnig, heutig, begreiflich, französisch, nutzbar, uralt*. и. а.

Қарақалпақ тилиндеги дөрөнди келбетликлерде бир затқа тән белгини тиккелей емес, ал қосымталардың (аффикслердин) жалғаныўы арқалы басқа сөз шақаптарынан (атаўыш хәм фейил сөзлерден) жасалады. Мәселен: орақлы, сезгир, жазба, ақшыл, шақыраўық хәм т. б. Демек немис хәм қарақалпақ тиллериндеги дөрөнди келбетликлер қосымталардың (аффикс, префикс) жалғаныўы арқалы атлық, фейил, рәйиш хәм т. б сөзлерден пайда болып, оларға байланыслы болған хәр қандай сынды-белгини тиккелей аңлатады.

Немис тилиндеги қоспа келбетликлер атлық сөзлердин келбетлик сөзлер менен, келбетликлердин келбетлик пенен хәм басқа да сөз шақаптары менен биригиўинен жасалады:

Das Wasser + reich = wasserreich - атлық + келбетлик. *Das Blut + arm = blutarm*-атлық келбетлик. *hell + blau = hellblau* - келбетлик + келбетлик. *zwei + das Stock = zweistockig* - санлық + келбетлик-ig.

Ал қарақалпақ тилиндеги қоспа келбетликлер болса тийкар келбетлик пенен келбетликлердин, тийкар келбетлик пенен дөрөнди келбетликлердин, басқа сөз шақаптары менен дөрөнди келбетликлердин дизбеклесиўинен жасалады. Мысалы: сары ала, ақ куба, гүрең көк, ай жүзли, еки (этажлы) қабатлы, тас баўыр, аўыр минезли хәм т. б.

Қарақалпақ тилиндеги еки келбетликлердин жупласыўынан пайда болған келбетликлер жуп келбетликлер болып есапланады. Мысалы: саў-саламат, үлкен-үлкен, таўлы-таслы, арлы-намыслы, шады-қуррам, қабат-қабат х. т. б.

Қарақалпақ тилиндеги жуп келбетликлердин бар болыўы, бизиң пикиримизше, бул қарақалпақ тилиниң айрықша өзгешелигин аңлатады. Бирақ, немис тилинде де келбетликлердин бундай түрлерин де көриўимизге болады.

Мысал ретинде айтыўға болады: *Meine süße, süße Braut, lange, lange Straßen* и.а.
Бирақ бул түр немис тилинде айрықша бөлип көрсетилмейди.

Пайдаланылған әдебиятлар

1. Қурбанбаев А. Қ. Сопоставительная грамматика немецкого и каракалпакского языков (морфология). Нукус – 1980.
2. S. Saidow. Deutsche Grammatik in Übungen. Тошкент, 2003.

MODEL VA MODELLASHTIRISHNING QO‘LLANILISH AHAMIYATI

Normurotova O‘g‘iloy Baxtiyor qizi

Termiz davlat universiteti

Normurodova Hilola Baxtiyor qizi

Termiz davlat universiteti Pedagogika instituti

E-mail: normurotova0709@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada model va modellashtirish haqida tushunchalar keltirilgan. Modellashtirishning maqsadi va amaliyotga joriy qilinishi hamda qo‘llanilishi haqida fikrlar bildirilgan.

Kalit so‘zlar: Model, modellashtirish, ob‘ekt, model xususiyatlari, modellashtirish maqsadi, ta‘rif, matematik modellashtirish, tahlil, modellashtirish kontseptsiyasi

MODEL AND APPLICATION IMPORTANCE OF MODELING

ABSTRACT

This article provides insights into modeling and modeling. The purpose of the modeling and its implementation and application are discussed.

Key words: Model, modeling, object, model properties, purpose of modeling, definition, mathematical modeling, analysis, modeling concept.

Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, ob‘ektning xususiyatlarini aniqlashning eng yaxshi vositasi to‘liq miqyosli eksperiment, ya‘ni ob‘ektning o‘zi xususiyatlari va xatti-harakatlarini tegishli sharoitlarda o‘rganishdir. Shuningdek, loyihalashda ko‘plab omillarni hisobga olishning iloji yo‘q, hisoblash o‘rtacha ma‘lumotnoma ma‘lumotlari bo‘yicha amalga oshiriladi, yangi, yetarli darajada sinovdan o‘tkazilmagan

elementlardan foydalaniladi, atrof-muhit sharoitlari o'zgaradi va boshqalar. Shuning uchun to'liq miqyosli eksperiment, model va modellashtirish tadqiqotning zaruriy bo'g'inidir.

Model - bu haqiqiy dunyoning soddalashgan manzarasi. U haqiqiy dunyoning ba'zi hossalarni o'zida jamlaydi, ammo model real dunyoning barcha xossalari ega. Model ko'pgina o'zaro bog'liq bo'lgan dunyo to'g'risidagi farazlardan iborat. Har qanday manzara kabi model o'zi aks ettirgan hodisadan sodda ko'rinishga ega.

Har bir model ma'lum bir maqsad uchun yaratilgan va shuning uchun noyobdir. Biroq, umumiy xususiyatlarning mavjudligi - ularning barcha xilma-xilligini alohida sinflarga guruhlash imkonini beradi, bu ularning rivojlanishi va o'rganishini osonlashtiradi. Nazariy jihatdan, tasniflashning ko'plab belgilari ko'rib chiqiladi va ularning soni aniqlanmagan.

Model, qoida tariqasida, matematik sxema ko'rinishidagi sun'iy ravishda yaratilgan ob'ektdir. Haqiqiy va o'zgartirilgan vaqt shkalalarida ishlashi mumkin bo'lgan ixtisoslashtirilgan analog modellar mavjud va energiya tizimini boshqarish uchun zarur bo'lgan jarayonni tez bashorat qilish uchun ishlatiladi. Mavhum modellar - qog'ozda yoki boshqa moddiy tashuvchida yoki kompyuter dasturi shaklida umumiy qabul qilingan belgilarning ma'lum konstruktsiyalaridir.

Modellashtirish kontsepsiyasi juda murakkab bo'lib, u real ob'ektlarning kichraytirilgan yoki kattalashtirilgan nusxalarining tabiiy modellarini yaratishdan boshlanib, matematik formulalarni chiqarishgacha bo'lgan juda ko'p turli xil modellashtirish usullarini o'z ichiga oladi. Modellashtirish tushunchasi modeldagi tavsifni olish va bilimlardan foydalanishning universal usulidir. Bunda bir qator hisoblash tajribalari o'tkaziladi va olingan natijalar matematik modelni va eksperimental ma'lumotlarni analitik o'rganish natijalari bilan taqqoslanadi.

Modellashtirish - bu tadqiqot ob'ekti inson tadqiqotchisi uchun ahamiyatli bo'lgan individual xususiyatlarini tanlash va faqat ushbu xususiyatlar nuqtai nazaridan model o'rnini bosuvchi sifatida uning qiyofasini shakllantirish bilan bog'liq faoliyatlar guruhidir.

Modellashtirishning qo'llanilishidagi maqsadlari asosan iqtisodiy, ijtimoiy, tashkiliy yoki texnik xarakterdagi qarorlarni tayyorlash va qabul qilish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan ma'lumotlarni yig'ishdan iborat. Model va modellashtirishning maqsadi murakkab tizimlar va jarayonlarni tahlil qilish va sintez qilishning asosiy, ba'zan esa yagona usuli sifatida ifodalanishidadir.

Modellashtirishning afzalliklaridan biri shundaki, u turli ilmiy fanlar bilan o'z tadqiqot vositalari va usullarini almashtirishga imkon beradi.

Modellashtirishning asosiy bosqichlari ikkita muhim xususiyatga ega, birinchidan, g'ayrioddiy tezlashtirilgan sur'at, ikkinchidan, joriy etilayotgan jarayonlarning tobora ortib borayotgan murakkabligi. Har bir korxona o'z navbatida barcha zarur tarkibiy elementlarga ega bo'lgan modellashtirish jarayonini boshqaruv tizimida asosiy deb biladi. Model orqali o'tayotgan jarayonning real jarayonga o'xshashligi o'z-o'zidan maqsad emas, balki modelning to'g'ri ishlashi shartligini ifodalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullaev Z.S., Yusupov M., Raxmankulova B.O., Aynakulov Sh.A. "Amaliy axborot texnologiyalari". O'quv qo'llanma. TIQXMMI, 2018
2. Michael A. An introduction to Mathematical Modelling. 2001
3. Raxmankulova B.O., Ziyaeva Sh.K., Kubyashev K.E. "Axborot texnologiyalari va jarayonlarni matematik modellashtirish", O'quv qo'llanma. TIQXMMI, 2020
4. Raxmankulova B.O., Aynakulov Sh.A., Mavlonov S.P., Kendjaeva D. "Axborot texnologiyalari va jarayonlarni matematik modellashtirish" fanidan amaliy mashg'ulotlarni o'tkashish bo'yicha uslubiy qo'llanma (TJIChAva B va QSXET lar uchun), TIQXMMI, 2019.

STUDY OF SELECTION OF REQUIRED DEVICES IN THE PROCESS OF DESIGNING AUTONOMOUS PHOTO POWER STATIONS

Kozimjonov Nozimjon Azimjon o'g'li

Andijan Institute of Mechanical Engineering, Assistant Professor, Alternative Energy
Sources.

Saloxiddinova Muslimaxon Abdumajid qizi

Andijan Institute of Mechanical Engineering, student of
“Alternative Energy Sources”.

ABSTRACT

There are many different ways to generate electricity today. However, a lot of work is being done in the field of alternative energy sources, which is developing during this period. The advantage of alternative energy sources over other energy sources is that the types of energy produced in this area are environmentally friendly and fuel-efficient. The main purpose of electricity generation is to provide the population of the world with electricity, as well as quality and affordable electricity. In particular, the main purpose of using autonomous photovoltaic power plants is to provide electricity to areas where there is a shortage of electricity or where there are frequent problems with electricity.

Keywords: Solar panel, inverter, controller, rechargeable battery solar energy.

So that solar panels can be a reliable source of electricity the system must be provided with additional elements: cables, type of system (network-connected FES, autonomous, reserve) depending on the structure, electronic inverter, rechargeable battery pack and charger controllers. Such a system is entirely a solar photovoltaic system or solar station [3].

Solar photovoltaic power plants can be divided into the following classes according to their application. These systems are basically divided into 3:

- 1) Autonomous Solar Photoelectric Stations (AFES);
- 2) Reserve Solar Photovoltaic Stations (RFES);
- 3) Solar photovoltaic power plants connected in parallel with the power grid.

Autonomous photovoltaic systems: From autonomous photovoltaic systems used in areas where there is no centralized power supply. The power supply and the sun did not shine well at night a rechargeable battery is required for the times. Autonomous photovoltaic systems are often used to power individual homes. Subsystems are basic can provide a load (light source, sometimes a television or radio), too power systems water pump, radio, refrigerator, electrical appliances and others [2]. Such a system consists of the following (Figure 1).

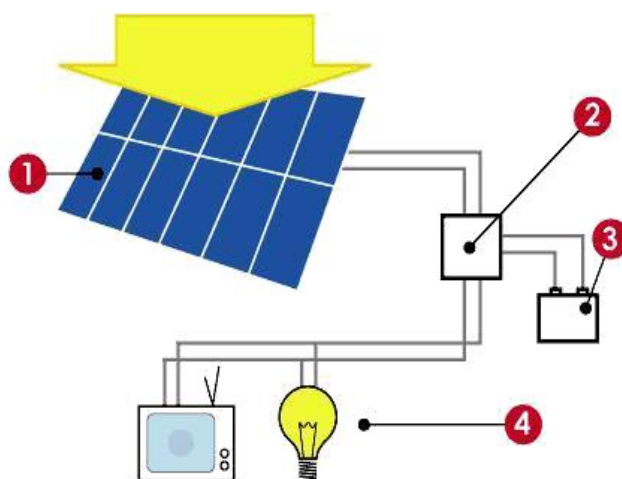

Figure 1. Autonomous photoelectric system: 1 - solar panel; 2 - controllers; 3 –AB; 4 – download

It is usually best to install small solar power plants on the roofs of houses with approximate power (2 kW to 5 kW) or in areas where sunlight is available. Small QESs consist of several main parts [1].

Solar panels

- Accumulator
- Inverter

➤ Controllers

Solar panel. In autonomous photovoltaic power plants, when choosing a solar panel, controller, inverter and battery, it is necessary to pay attention to their characteristics, because we know that solar panels are single-crystal silicon-based panels with high efficiency, but their main drawback is high cost. For this reason, polycrystalline silicon-based panels are increasingly being used today. Because their efficiency is between mono and amorphous silicon-based solar panels, and their body cost is also low [4].

Battery. Autonomous photovoltaic power systems can use a variety of rechargeable batteries. Their choice depends on the cost of the engineering solution, the availability and functionality of the charge controller, operating conditions, purpose, and other factors [6].

There are three types of them:

- lead acid;
- hydroxide;
- lithium-ionic.

There are several different types of chargers of these three types, the most common of which are helium batteries, which are gel-coated batteries that can withstand more extreme charging modes, can withstand extreme cold, and can even be mounted sideways. Like other batteries, they are available in two versions: general-purpose and deep-charge, with a constant rechargeability due to the thick electrode plates, and are often used in solar energy. They are more expensive, but the most effective.

Inverter. Converts low voltage direct current to alternating current (220 V, 50 Hz). Inverters range from 250 W to 8000 W. Inverters with a power of 3,000 watts or more are often capable of operating up to several components. in a parallel connection, the total output power must be increased to the corresponding number. They can also be combined to build a 3-phase network. The electricity generated by modern sine wave inverters is better than what comes to your home from the local power grid. There

are also "modified" sine wave inverters - they are less expensive, but they are suitable for most household tasks [7]. They can cause a little noise in electronic devices and phones. The inverter can also act as a "buffer" between the home and the utility network, allowing excess electricity to be sold to the utility. What to look for when choosing an inverter: Each inverter has a rated voltage, for example, 12V, 24V and so on. Typically, the standard values for TVs, washing machines, stoves, lighting fixtures, in short, 220-230 volts and all household appliances designed for 50 hertz at home are important to us [5].

Controllers. As we all know, solar panels cannot be accumulated directly, because playing with the amount of voltage required by the batteries can cause them to fail. Solar control devices, that is, controllers, are used to control the charging process. The controller is an important element of a solar power plant and is a key mechanism in ensuring that the rest of the equipment works properly, in particular the batteries.

From the above, it can be concluded that in the design of solar power plants, it is advisable to get acquainted with their most basic parameters and select inverters, batteries and controllers in accordance with the electricity generated from the selected solar panel.

References

9. D.D. Alijanov, N.A. Topvoldiyev. (2021). SOLAR TRACKER SYSTEM USING ARDUINO. Theoretical & Applied Science, 249-253.
10. I.A. Yuldashev, M.N. Tursunov, S.Q. Shog'ochqorov, T.R. Jamolov, Quyosh energetikasi. O'quv qo'llanma. "Sano-standard", Toshkent-2019.
11. O.Z. Toirov, K.T. Alimxodjayev, Sh.K. Alimxodjayev. Qayta tiklanuvchi energiya manbalari. O'bekiston sharoitida ishlab chiqarish va ishlatish istiqbollari. "Fan va texnologiya" nashryoti, 2019
4. Мейтин М. Фотовольтаика: материалы, технологии, перспективы. Пусть всегда будет Солнце // Электроника-НТБ. – 2000. №6. – С. 40–47.
5. Хайриддинов Б.Э., Холмирзаев Н.С. Сатторов А.С Қуёш энергиясидан фойдаланишнинг физик асослари(ўқув қўлланма), Т.: Фан, 2010 й. 280 бет.

6. https://www.google.com/search?q=AVTONOM+FOTOELEKTRIK+STANSI+YALARNI+LOYIHALASH+JARAYONINI+O%E2%80%99RGANISH.&sxsrf=ALiCzsZJ8Lv1Wwx_G7HijEfRbjBBEtikrQ:1654782539379&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=2ahUKEwixscKrwaD4AhVB_SoKHa1zAK4Q_AUoAnoECAIQBA&biw=1366&bih=657&dpr=1
7. https://arm.tdpushf.uz/kitoblar/fayl_1613_20210825.pdf

BOSHLANG‘ICH SINFLARNING ONA TILI VA O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA LUG‘AT USTIDA ISHLASHNING LINGVODIDAKTIK ASOSLARI

Xamraeva Zilola Baxtiyorovna

Ta’lim va tarbiya nazariyasi (Boshlang‘ich ta’lim mutaxassisligi magistranti)

Jizzax Davlat Pedagogika Instituti

Annotasiya. Ona tili va o‘qish savodxonligi darslarida o‘quvchida to‘g‘ri, tez, ongli ifodali o‘qish malakalarini shakllantirish, ularni oddiy kitob o‘quvchidan chuqur muloxaza yurituvchi ijodkor kitobxon darajasiga ko‘tarish o‘qish orqali tevarak atrof borliq xaqidagi bilimlarni kengaytirish, ularning dunyoqarashini boyitish xar qanday uslubdagi matnni o‘qish va uni anglash, tanqidiy kreativ fikrlash ko‘nikmasini egallash nazarda tutiladi.

Boshlang‘ich sinf ona tili va o‘qish darslarining asosiy vazifasi o‘quvchilarni o‘quv bilim faoliyatiga tayyorlash, boshqalar bilan muloqatga kirisha oladigan, o‘z fikrini boshqalarga tushunarli tarzda etkaza oladigan shaxsni shakllantirishdan iborat.

Kalit so‘zlar: nutq, nutq madaniyati, boshlang‘ich sinf, o‘quvchilar, metodika, ona tili o‘qish savodxonligi.

Kirish.

O‘zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligini qo‘lga kiritgach, o‘rta ta’lim muassasalari, xususan boshlang‘ich ta’lim o‘quvchilari ta’lim tuzilmasi va mazmunini tubdan yaxshilash ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Shu maqsadda O‘zbekiston Respublikasining – Ta’lim to‘g‘rsidagi qonunga muvofiq“Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” tasdiqlanib, u milliy va umumbashariy ma’naviy qadriyatlar, ma’naviy axloqiy fazilatlarni shakllantirishga yo‘naltirilgan.

Asosiy qism:

Ona tili va o'qish savodxonligi fanini o'qitishda asosiy e'tibor o'quvchida tilga doir to'rt ko'nikma: o'qib tushunish, tinglab tushunish, nutq so'zlar va yozish xamda grammatik savodxonlikni shakllantirishga qaratiladi.

Ta'lim berishda kommunikativ yondashuvga asoslaniladi, ya'ni tilning muloqot vazifasi birlamchidir. Shuningdek faoliyatga yo'nalgan yondashuv, ongli yondashuv, kashfiyotchilik yondashuvi farqli va tanqidiy yondashuv kabilar e'tiborda bo'lishi lozim. O'quvchilarning ijodiy tafakkurini mustaqil fikrlash darajasi va nutqini o'stirishning zaruriy omillaridan biri lug'atlar ustida ishlashdir. Lug'atlar o'quvchilarning ijodiy tafakkurini mustaqil fikrlash darajasi ijodiy fikr mahsulini og'zaki va yozma shakllarda ravon bayon etishga olib keladigan bexad qimmatli va boy so'z zaxirasini vujudga keltiradi.

Lingvodidaktika – til o'qitish demakdir. Til uzoq davr o'tishi bilan kishining ehtiyojiga muvofiq ravishda o'zgarib boyib borgan. Kishi tilni raraqquiy ettirishi bilan birga uning mukammallashib borishi xam kishi bilim tajribasining takomillashuviga hamda ajdodlar avlodiga o'tishiga imkon bergan. Natijada fan, madaniyat, texnika vujudga kelgan va taraqquiy etgan, ya'ni kishilik jamiyati rivojlangan.

Tilning taraqquiy etishi deganda lug'at boyligining oshishi, ichki qonun qoidasining qulaylashib borishi tushuniladi.

2 sinf darsligida “Keksa kulol va shogird” ertagi. O'qituvchi ertakni darslikdan ifodali o'qib beradi. O'quvchi tinglaydi. Matnda uchragan notanish so'zlar yuzasidan lug'at ishi o'tkaziladi.

Masalan: Mo'ysafid – soch saqoli oqargan kekxa chol

Kulol – loydan sopol buyumlar yasaydigan xunarmand.

Miridan sirigacha – mayda chuydasigacha batafsil

Dastmoya – ozgina pul mablag'

Batafsil –butun tafsiloti bilan, xech qoldirmasdan.

Boshqa ertak, xikoyalarda xam lug‘at ustida ishlash ishlari olib boriladi. Ona tili o‘qitish metodikasi psixologiya va pedagogikama’lumotlariga xam tayanadi. Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish savodxonligi darslarida didaktika bilan, ya’ni bilimning umumiy nazariyasi bilan xam bog‘lanadi. Metodika didaktika belgilab bergan qouniyatlar, qoida va tamoyillarga asoslanadi.

Leksikologiyani bilish maktabda lug‘at ishi (ma’nodosh va zid ma’noli so‘zlarga oid xilma-xil mashqlar o‘tqazish, ko‘p ma’noli so‘zlar, ularning ma’no bo‘yoqlari ustida ishlash)ni to‘g‘ri tashkil etish uchun juda muhimdir.

Masalan: 4 sinf o‘qish kitobida “Xarita” matni ustida ishlagandaso‘z va iboralar lug‘ati quyidagicha bo‘lishi mumkin.

Og‘zing ochilib qolsin – xayron bo‘lib qolgin

Qolipdan chiqqan g‘ishtdek – xamma tamoni birdek tekis

Loqayd – befarq

Kashfiyot –izlanishlar natijasida yaratilgan narsa, ixtiro

Ayilday botdi – qattiq tegdi, ranjitdi.

Pisanda qilmoq – oldindan biror shart qo‘ymoq; ta’kidlamoq.

Xulosa: O‘quvchilarning fikr darajasi, ongi, dunyoqarashlarini oshirish ularni mustaqil fikrlaydigan erkin ishtirokchiga aylantirish nihoyatda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. LKarimov. Biz kclajagimizni o‘z qo‘lirmz bilan quramiz 7-jild i O‘zbekiston, 1999-290-b.
2. Boshlang‘ich sinflarning takomillashtirilgan davlal ta’lim Standarti. boshlang‘ich ta’lim" jurnali. 2006. 5-son.
3. Boshlang‘ich ta’lim lakomillashtirilgan O‘quv dasturi. “Boshlang‘ich ta’lim jurnali. 2006. 5-son
4. TG‘afforova, Sh.Nundlayeva. O‘qish kitobi. 2-sinf. O‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma. - T.. "Sharq". 2012. - 144 h
5. NSaidaxmedov. Yangi pcdagogik texnologiyaiair. T. “Moliya”, 2003 172 b.
6. RJo‘ruyev, A.Zunnunov. Ta’lim jarayomda o‘quv ranlarini inlcgratsiyalash. T.. “Sharq”. 2005. 80 b.
7. T.G‘afforova va boshqalar “O‘qish kilobi", l-sinf. I . “Sharq», 2013 128-b.
8. T. G‘afforova “Boshlang‘ich la’limda zamonaviy pedagogik lexnologiyt)- lar". T.. "Tafakkur", 201 l-yil.

АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

Қалмырзаева Нұржамал Бекполат қызы

Әжінияз атындағы НМПИ-ның Қазақ тілі
және әдебиеті тәлім бағдарының студенті

АННОТАЦИЯ

Бұл мақала Абай шығармаларының тәлім-тәрбиелік мәнін ашу үшін бағытталған. Абайды оқып-үйрену елдің жастарына үлкен рухани байлық болары анық.

ANNOTATION

This article is aimed at revealing the educational essence of Abay's works it is obvious that studying Abai will youth of the country words of edification.

Кілт сөздер: тәрбие, адамгершілік идея, қара сөздер

Keywords: education, moral ideas, obscenities

Абай мұрасы-ұрпаққа өнеге-үлгі, тәлім-тәрбие, ғибраттағылым болмақ. Абай сонысымен де – мәңгілік жасап, жасампаз бола бермек. Ұлы Абай даналығының діңгегі, шығармаларының арқауы-адам тәрбиесі мен тұтас бір халықтың тәлім-тәрбиесі екенін оның шығармаларынан-ақ байқаймыз. Сондай-ақ, өзін-өзі тану сабақтарының да – адамның өзі, адамгершілік қасиеттері туралы болғандықтан қызықты, танымды, тартымды. Адам-өзінің қызығушылықтары, тілектері мен қажеттіліктеріне сәйкес тұрмысты және өзін-өзі мақсатқа лайық қайта өзгертуші, белсенді, әрекетшіл жан. Өзінің жаратылысын түсіну, өмірдің мәні бойынша сұрақтарға жауап іздеу, қоршаған болмыс арасынан қзін бөліп қарау және әлемнің қайта құрылуын түсіну адамға ғана тән. Әрбір адамды сипаттайтын тән, жан және рух барлық уақытта үйлесімділікте бола бермейді. Әрбір саналы адамның мақса-

ты, қанағаты, бақыты-үйлесімділікке толық қол жеткізу және оны ұзақ уаыт ұстап тұру негізі. Осы тұрғыдан алғанда, жалпыадамзаттық құндылықтар туралы ұғымдар жүйесі мен олардың адам өміріндегі көрінісін «Өзін-өзі тану» пәнінің базалық мазмұнының құрылымдық элементтері ретінде белгіленіп, осы негізде өзін тану, өзгелерді тану, әлемді тану, адамзат тәжірбиесін тану мәселелері анықталады. Абай сана-сезімді тәрбиелеудегі қоғамдық ортаның ролін материалистік тұрғыдан түсіндіре білді. Адамның жақсы-жаман, ақылды-ақылсыз болуы генетикалық негізге баланысты, ақ сүйек тұқымдарынан шыққандар ақылды, батыр, алғыр болады деген буржуазиялық нәсілдік, идеалистік көзқарасқа қарама-қарсы. Абай адам мінезінің қалыптасуы тәрбиеге, байланысты екенін дәлелдеді. Өзінің отыз жетінші қара сөзінде. «Мен, егер заң қуаты қолымда бар кісі болсам, адам мінезін түзеп болмайды деген кісінің тілін кесер едім», - дейді. Абай поэтикалық шығармалары мен қара сөздері пәлсапалық, этикалық, эстетикалық, психологиялық ой-пікірлерге толы. Абай түсінігінше, табиғат біздің санамыздан тыс және бізге тәуелсіз өмір сүреді. Біздің түсінігіміз бен қабылдауымыз, түсінігіміз айналадағы ақиқат шындық өмірдің сәулесі ғана. Абай түсінігінше, табиғат біздің санамыздан тыс және бізге тәуелсіз өмір сүреді. Адам баласы «көзімен көріп, құлақпен естіп, қолмен ұстап, тілмен татып, мұрнымен иіскеп тыстағы дүниеден хабар алады», - дейді Абай. Адам баласы анадан туғанда екі түрлі мінезбен туады. Бұлар-тәннің құмарлығы (жетінші сөз) деп ой түйгіндей келе, «адам бойына жан құмарлығы арқылы жиналатын нәрсенің аты ақыл, ғылым... ол таланттылық пен ерінбей еңбек еткен адамның қолына түседі» деген қорытынды жасайды.

Адамгершілік жөніндегі тәрбиелік тақырыпты Абай Отыз екінші сөзінде және Қырық төртінші сөзінде де қайталап, толық дәлелдеп өтеді. Тәрбиелік ойдың тағы біршартын адамның басындағы мінезділікпен байланысты байланысты талапқа әкеп саяды.

Абай поэзияларының ең басты ерекшелігі тәрбиелік тағылымы сол асыл мұрасы ол өзі өмір сүрген тұтас бір тарихи дәуірді жан-жақты ба-
рынша толық бинелеп берді. Бірақ, ақын творчествасы жарты ғасырды қамтитын тарихи дәуірді танытады де аз. Сол замандағы қоғамдық өмір салтының, ой-сана, білім-ғылым түсініктерінің бірнеше ғасыр бойы қалыптасқанын, түп-тамыр әріде жатқанын ескерсек, Абай поэзиясы – ағартушылық көзқарасы қоғамның дамуындағы бір елеулі кезеңді бейнелеу арқылы халықтың тағдырын, ұлттық мінез-құлқын тарихи тұрғыдан кең арнада алып, қоғам көшінің жеткен жерін ғана емес, өткен жолын да танытарлықтай етіп көрсете білді. Абайдың педагогикалық еңбектерін дұрыс түсініп игеру арқылы ғана, шынайы халқымызға тән тәлім-тәрбиеміздің қайнарынан қанып ішуге мүмкіндік ашамыз. Қорыта келгенде, жаңа қоғамымыздың әулеттік саяси, экономи-

калық және рухани дамуы өскелең ұрпақтың оқу мен тәрбие сапасын түпкілікті өзгертіп, жақсатуды талап етеді. Абай ұстаған оқу, тәрбиелік қағидалардың қазіргі қоғам талаптарымен үндестігін байқап, жастарға ұлттық тәрбие беруді имандылық, адамгершілік, еңбек, эстетикалық тәрбиесін бүгінгі жас ұрпақ қажетіне жаратуды жүйелікпен пайдалану қажет. Мақалада Абайдың тәлім-тәрбиелік ойларын болашақ мұғалімдерді мектептегі оқу-тәрбие жұмысына дайындаудың жолдары көрсетілді. Ақынның діни көзқарастарының тек «өз заманы үшін» ғана емес бүгінде де үлкен тәрбиелік тәрбиелік мәні зор.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Жұмалиев Қ. Абайға дейінгі қазақ поэзиясы және Абай поэзиясының тілі. Алматы, 1948 жыл
2. Абай Құнанбайұлы. Толық жинақ. Қызылорда. 1933 жыл
3. Абайдың қара сөздері. Алматы 1998 жыл

TABLE OF CONTENTS

Sr. No.	Paper/ Author
1	ANALYSIS OF CHANGES IN THE SEMANTIC STRUCTURE AND LEXICAL AND SEMANTIC RELATIONS OF ENGLISH WORDS IN UZBEK Qodirova Dilnoza Baxrom qizi Page No.: 3-7
2	TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA O'YINLARNING ROLI Komilova Sayyora Sayfitdinovna Page No.: 8-10
3	BOTANIKA FANINI O'QITISHDA ZAMONAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH Serobova Gulbahor SHuhrat qizi Page No.: 11-14
4	INSON RESURLARINI BOSHQARISHNING ELEKTRON TIZIMLARINING O'RNI VA AHAMIYATI G'aniyev Shaxzod Shuhrat o'g'li Page No.: 15-17
5	IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA INVESTITSIYA VA INNOVATSIYANI TUTGAN O'RNI Dilorom Tajiboyeva, Gadoyev Bahrom Bahodir o'g'li Page No.: 18-29

6

**YUTILISH TA'SIRIDA CHIZIQLI BO'LMAGAN PARABOLIK TIPDAGI
ISSIQLIK O'TKAZUVCHANLIK TENGLAMASI AVTOMODEL
YECHIMINING XOSSALARI**

Xolto'rayev Sarvar Bahodir o'gli, Rustamova Muhayyo Akramovna

Page No.: 30-32

7

**KO'ZI OJIZ INSONLARNING XUSUSIYATLARI(KO'Z KASALLIKLARI
GLOBAL MUAMMO SIFATIDA)**

Fayzullayev Anvar Zayniddinovich

Page No.: 33-37

8

**BUXORO XONLIGI IJTIMOIIY-SIYOSIY HAYOTIDA KENAGAS
URUG'INING O'RNI**

Beknazarov Javohir Azimjon o'g'li

Page No.: 38-42

9

**ОБ ОДНОЙ ВНУТРЕННЕКРАЕВОЙ ЗАДАЧЕ ДЛЯ
БИГАРМОНИЧЕСКОГО УРАВНЕНИЯ**

Кулдашева Шохсанам Равшанжон кизи

Page No.: 43-45

10

ЗНАЧЕНИЕ ПОЧВЫ ПРИ СЕЛЕКЦИИ ВИНОГРАДА

Хакимов Шахбозбек Шавкатбек угли

Page No.: 46-49

11

**TIJORAT BANKLARIDA DEPOZIT OPERATSIYALARI AUDITINING
NAZARIY ASOSLARI HAMDA YURITILISH TARTIBI**

Umarov Zafar Absamatovich, Muminova Parvina Ilhomovna

Page No.: 50-54

12

**ZAMIN-M BIOPREPARATII YORDAMIDA KARTOSHKANING
SAQLASH DAVRINI UZAYTIRISH TEXNOLOGIYASI**

Bazarbayeva Karomat Sultonbayevna

Page No.: 55-58

13

**КАРТОШКА (SOLANUM TUBEROSUM L.) ЭКИНИДАН IN VITRO
УСУЛИДА МИКРО ТУГАНАКЛАР ОЛИШ УЧУН ОЗИҚА МУҲИТИНИ
ТАЙЁРЛАШ ТЕХНОЛОГИЯСИ**

Хазратов Аббос Тўлқин ўғли, Хасан Буриев Чутбаевич

Page No.: 59-63

14

**XORIJIY TILLARNI O‘QITISHDA TURIZM FAOLIYATI
UYG‘UNLIGINI TA‘MINLASH**

G‘aniyeva Shohsanam Nekmurodovna

Page No.: 64-67

15

**FOSFORGA BO‘LGAN TALABNI QONDIRISH UCHUN EFK ISHLAB
CHIQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH**

Arifjonova Kamola, Eminov Elyorjon Davlatjon o‘g‘li

Page No.: 68-70

16

“MEHNAT” KONSEPTINI IFODALOVCHI FE‘LLAR TAHLILI

Yo‘ldosheva Nafisa Qudrat qizi

Page No.: 71-74

17

**ENDOKRIN TIZIM KASALLIKLARI BILAN XASTALANGAN
BOLALARNING EMOTSIONAL HOLATLARI**

Jurayeva Dildora Nasirdinovna, Rahmonova Dilnoza O‘ktamovna

Page No.: 75-78

18

LENTALI KONVEYERNING AVTOMATLASHTIRILGAN ELEKTR YURITMASI

M.M. Toʻlaganov, O.O. Bexudov

Page No.: 79-83

19

ПУТИ ЛУЧШЕГО УСВОЕНИЯ УЧАЩИМИСЯ ЗНАНИЙ ПО ПРЕДМЕТУ БИОЛОГИЯ

Азимова Дилноз Эргашевна, Шабанова Назира

Page No.: 84-87

20

FARGʻONA VODIYSI HAMDA MINGTEPA SHAHRI TARIXI HAQIDA

Rahmonova Parizod Ravshanbek qizi

Page No.: 88-93

21

USING INTERACTIVE METHOD IN TEACHING VOCABULARY TO PRIMARY SCHOOL LEARNERS

Hamzayeva Vazira Shuhrat qizi

Page No.: 94-97

22

CULTIVATIONS LOCAL APRICOT AND APPLE VARIETIES IN UZBEKISTAN

Babadjanova Shirin Kadamovna, Mirzayeva Ilmira Aminovna

Page No.: 98-100

23

ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ

Исроилова Санобархон Мамеджановна, Махмудова Маржона

Page No.: 101-104

24

**XORAZM SHAROITIDA KUNGABOQAR O‘SIMLIGI O‘SISH VA
RIVOJLANISHINING BIOMETRIK KO‘RSATKICHLARI TAHLILI**

Matnazarova Zilola Maxsudbek qizi

Page No.: 105-108

25

**TIJORAT BANKLARIDA XIZMAT KO‘RSATISH SIFATI VA
SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING MOHIYATI VA
XUSUSIYATLARI**

Choriyev Tolib A’zamovich

Page No.: 109-115

26

**BO‘G‘OZ SIGIRLARNING YOTIB QOLISH KASALLIGINI SABABLARI,
DAVOLASH VA OLDINI OLISHNI TAKOMILLASHTIRISH
(Adabiyotlar tahlili)**

S.M.Djumanov, B.A.Sultonov

Page No.: 116-121

27

**ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ
ИННОВАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ**

Есемуратова Раушан Рустом кизи

Page No.: 122-127

28

AQLLI CHORRAHANI TASHKIL QILISH

Raximjonov Muslimjon Ravshanjon o‘g‘li, Podpolkovnik Ildirov Ilhom Tohirovich

Page No.: 128-133

29

**НЕМИС ТИЛИГА ЎЗЛАШГАН СЎЗЛАРДА БЎҒИН ХОСИЛ ҚИЛИШ
ХУСУСИДА**

Пулатова Мухлиса Нурмахмат кизи, Зулхонов М. Ж.

Page No.: 134-138

30

**QUR'ONI KARIMNING O'ZBEKCHA TAFSIR MATNI TIL
XUSUSIYATLARI**

Isoqova Adiba Sirojiddinovna

Page No.: 139-142

31

**PARRANDALARNING KOLIBAKTERIOZ KASALLIGIDA
PROBIOTIKLARNING TA'SIRI**

Mamatova Z.B, Ibragimov U.U.

Page No.: 143-150

32

ANVAR OBIDJON ASARLARIDA VATANPARVARLIK TUYG'ULAR

Muydinov Muhammadzair Zafarjon o'g'li

Page No.: 151-154

33

**CICHORIUM INTYBUS L. O'SIMLIGINI TARQALISHI VA YER USTI VA
ILDIZ QISMINI KIMYOVIY TARKIBI**

Mirzaolimov Mirjalol Muxammadjon o'g'li, Jalolov Iqboljon Jamolovich

Page No.: 155-156

34

**XORIJIY TILLARNI O'RGANISHNING YUTUQ VA KAMCHILIKLARI,
ULARNI OLDINI OLISH**

Shermetova Khilola Askar qizi

Page No.: 157-160

35

**MIS ASETATNING p-NITROANILIN VA ETILENDIAMIN
ISHTIROKIDAGI YANGI KOMPLEKS SINTEZI**

Kamolov S.N, Babayev B.N

Page No.: 161-165

36

INNOVATIVE TECHNOLOGIES FOR RECOVERY OF PRESSURE AND NON-PRESSURE PIPING

Baymanov Ruslan Ken'esbaevich, Joldasbaeva Ayzada Baxitbaevna

Page No.: 166-171

37

SURXONDARYO VILOYATI URUG' MEVALI BOG'LARINING ASOSIY ZARARKUNANDALARI

Tojiyeva Feruza Anvarovna

Page No.: 172-175

38

BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA TADQIQOTCHILIK KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHDAGI PEDAGOGIK QARASHLAR

Ibragimova Tabassum Faxriddin qizi, Ismailov Shixnazar Rashid o'g'li

Page No.: 176-180

39

METALLARDIN SUWIQ HAM ISSI HALINDA DEFORMACIYALANIWI METALLARDI PROKATLAW

Atashov Dauletbay Baxtibaeovich, Rasbegenova Gulayim Bekbergenovna

Page No.: 181-187

40

MAGISTRATURA BO'LIMIDA MEXATRONIKA VA ROBOTOTEXNIKANING O'QUV REJASIGA KIRITILISHI

Ismailova Momogul Hamraboy qizi, Begimuratova Biybijamal Aymirzayevna

Page No.: 188-193

41

AYOLLARDA O'Z-O'ZINI BAHOLASHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Tog'aymurotova Nigora Utkir qizi

Page No.: 194-197

42

**ALISHER NAVOIY VA ABDULLA ORIPOV IJODIDAGI
MUSHTARAKLIK VA O'ZIGA XOSLIK**

Batirova Nazokat Baxtiyorovna

Page No.: 198-202

43

**O'ZBEKISTON HUDUDIDAGI TOPONIMLARNING KELIB CHIQISHI
VA O'RGANILISHI**

Qulto'rayeva Sarvinoz Bahodir qizi, Yaqubova Dilafruz Tog'oymurod qizi

Page No.: 203-206

44

**O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA TAQLID SO'ZLARINING O'ZIGA
XOSLIGI VA MA'NOVIY XUSUSIYATLARI**

Sohiba Istamova

Page No.: 207-211

45

**JONDOR SHEVASIDA RO'ZG'OR ANJOMLARINI IFODALOVCHI
NOMLAR XUSUSIYATI**

Erkinboyeva Norgul Barot qizi

Page No.: 212-216

46

**ORAYLIQ AZIYADAGI TARIYXIY ESTELIKLERDI JOYBARLAWDAGI
KONSTRUKTIV SHESHIMLERDI UYRENIWDIÑ BÜGINGI KÜNDEGI
AHMIYETI**

Xodjaeva Zulfiya Shuxratovna, Tanbaev Miyribay Ametbay ulı, Orazbayev Sadıq
Íqlasbaevich

Page No.: 217-222

47

**АТМОСФЕРНАЯ НЕПРЕДСКАЗУЕМОСТЬ
ATMOSPHERIC UNPREDICTABILITY**

О.А Султонова

Page No.: 223-232

48

**SANAAT SHÍGÍNDÍLARÍNAN PAYDALANÍP, PORTLANDTSEMENT
KLINKERINIŇ AKTIVLIGIN ASÍRÍW**

Toreniyazov Muratbay Azamatovich, Tanbaev Miyribay Ametbaevich

Page No.: 233-236

49

U. UVATOV ILMIY MEROSINING AHAMIYATI

Rajapboyeva Dildora Rustamovna

Page No.: 237-239

50

**КАЛИЙ ХЛОРАТ ИШЛАБ ЧИҚАРИШДА МАҲАЛЛИЙ
МАТЕРИАЛЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ**

Нуриддинов А.Х., Эркаев А.У

Page No.: 240-243

51

THE IMAGE OF AMIR TEMUR IN MARLOWE'S PLAY

Kurbonova Shakhnoza

Page No.: 244-247

52

**T.QAYIPBERGENOV SHIG'ARMALARINDA SOMATIKALIQ
FRAZEOLOGIZMLERDIN QOLLANILIW**

Ayapova Totiya Polatovna

Page No.: 248-252

53

**ANDIJON QISHLOQ XO'JALIGI VA AGROTEXNOLOGIYALAR
INSTITUTI O'RMONCHILIK YO'NALISHI MAGISTRI**

Xolmatova Dilafruz Murodjonovna

Page No.: 253-255

54

METALLARGA TERMIK ISHLOV BERISH

Mahmudova Mahbuba Faxriddin qizi

Page No.: 256-258

55

**SURXON VOHASIDA YASHOVCHI O‘ZBEK VA TOJIK
XALQLARINING QARINDOSHLIK ATAMALARI**

Asatullayev Furqat

Page No.: 259-263

56

**INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA "SEVGI" KONSEPTINING
QIYOSIY TAHLILI**

To‘xtasinova Shoxsanam Abduljalil qizi

Page No.: 264-267

57

GALILEY FAZOSIDA AYLANMA SIRTLAR

Ashurova Zarnigor Anvar qizi, Allaberdiyev Orif Bahodir o‘g‘li

Page No.: 268-270

58

**ONA TILI DARSLARI ORQALI BOSHLANG‘ICH SINF
O‘QUVCHILARIDA HAYOTIY KO‘NIKMALARNI RIVOJLANTIRISH
METODIKASI**

Askarova Shirin Muxiddin qizi

Page No.: 271-274

59

O‘ZBEK TILIDA SUBYEKTIV BAHOLASHNING TOIFASI

Ozotboyeva Maxfuza Ravshan qizi

Page No.: 275-278

60

**YUNON-RUM KURASHCHILARIDA CHIDAMLILIKNI
RIVOJLANTIRISH UCHUN AYLANMA MASHQLARDAN
FOYDALANISH SAMARADORLIGI**

Shagiyev Ildus Ilyasovich

Page No.: 279-285

61

CONCEPT OF LOGISTICS IN TOURISM, LOGISTIC SYSTEM

Aminova Niginabonu Bakhriddinovna, Kadirova Dilnoza Rasul-kizi

Page No.: 286-288

62

THE NEED FOR LOGISTICS IN TOURISM

Aminova Niginabonu Bakhriddinovna, Kadirova Dilnoza Rasul-kizi

Page No.: 289-292

63

TYPES OF TEST IN TEACHING ENGLISH LANGUAGE

Sarimsokov Sirojiddin Shoyzokovich, Riskulova Dilnur Sheraliyevna

Page No.: 293-296

64

**PIRLS XALQARO TADQIQOT DASTURIDA MATNNI TUSHUNISHNING
O'ZIGA XOS JIHATLARI**

H.Tojiboyeva, M.Qudratova, Boltayeva B.

Page No.: 297-300

65

CAUCHY PROBLEM FOR THE PFAFF EQUATION

Nematjonov Shukrullo

Page No.: 301-303

66

**ADABIYOTSHUNOSLIKDA URUSH MAVZUSINING YORITILISHI VA
O'SISH BOSQICHLARI**

Sherbutayeva Maxsuda Muxammadiyevna

Page No.: 304-309

67

НОМЛАШ ТЕХНОЛОГИЯСИДАГИ МУАММОЛАР

Алпомишова Нигора Бахтиёр қизи

Page No.: 310-314

68

КОМПОЗИТ ПОЛИМЕР АРМАТУРАНИ МУСТАҲКАМЛИК ВА ДЕФОРМАЦИЯ ХУСУСИЯТЛАРИ АНИҚЛАШ УСУЛЛАРИ

Ахмедов Барҳаёт Боратбой ўғли

Page No.: 315-324

69

USING OF METACOGNITIVE STRATEGIES IN TEACHING LISTENING SKILLS FOR ESP STUDENTS

Yunusova Zilola Zairdjanovna

Page No.: 325-326

70

INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA BO‘LAJAK TARBIYACHILAR IJODIY FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Razzakova Dilnoza Akramovna

Page No.: 327-332

71

**FOR PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS
FORMATION OF CREATIVITY**

Ruziyeva Iroda

Page No.: 333-336

72

O‘SMIRNING AQLIY RIVOJLANISHINING XUSUSIYATLARI

Yo‘lchiyev Davronbek Rustamjon o‘g‘li

Page No.: 337-339

73

**GIDROTEXNIKA VA GIDROENERGETIKA RESURLAR VA
UNDAN FOYDALANISH USULLARI**

Sh.M.Nasirova

Page No.: 340-344

74

**BADIIY MATN QAHRAMONLARI SHAXSINI DIALEKTIZMLAR
ORQALI ANIQLASH**

Boltayeva Lobar

Page No.: 345-347

75

THE ROLE OF SOLAR PANELS IN APPLICATION IN AGRICULTURE

Kozimjonov Nozimjon Azimjon o'g'li, Raxmonov Asliddin Abdulhamid o'g'li

Page No.: 348-350

76

HEMIS XƏM QARAQALPAQ TILLERINDE KELBETLIK

Садикова Азада

Page No.: 351-354

77

MODEL VA MODELLASHTIRISHNING QO'LLANILISH AHAMIYATI

Normurotova O'g'iloy Baxtiyor qizi, Normurodova Hilola Baxtiyor qizi

Page No.: 355-357

78

STUDY OF SELECTION OF REQUIRED DEVICES IN THE PROCESS OF DESIGNING AUTONOMOUS PHOTO POWER STATIONS

Kozimjonov Nozimjon Azimjon o'g'li, Saloxiddinova Muslimaxon Abdumajid qizi

Page No.: 358-362

79

BOSHLANG'ICH SINFLARNING ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA LUG'AT USTIDA ISHLASHNING LINGVODIDAKTIK ASOSLARI

Xamraeva Zilola Baxtiyorovna

Page No.: 363-365

80

АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

Қалмырзаева Нұржамал Бекполат қызы

Page No.: 366-368